

821.112.2  
Г24



Казки Тарасів

[illegible][illegible]



# КАЗКИ ВІЛЬГЕЛЬМА ГАУФФА

з 82-ма малюнками.

Переказ з німецької мови

М. Харченка, Ф. Супруна, Д. Корзуна та інших

під редакцією

І. ТРУБИ.

## З М І С Т.

| Частина I.                        | Стор. | Частина II.                  | Стор. |
|-----------------------------------|-------|------------------------------|-------|
| 1. Каліф-чорногуз . . . . .       | 7     | 6. Малий Мук . . . . .       | 84    |
| 2. Корабель привид . . . . .      | 17    | 7. Фальшивий принц . . . . . | 99    |
| 3. Як вирятувано Фатьму . . . . . | 24    | 8. Альманзор . . . . .       | 112   |
| 4. Карлик-Ніс . . . . .           | 37    | 9. Злот . . . . .            | 126   |
| 5. Пригоди Сайда . . . . .        | 57    | 10. Черстве серце . . . . .  | 139   |

Перше видання

Катеринославського Видавничого Товариства

„СТЕЖКА ДО ДОМУ“

Катеринослав, Порохова вул. ч. 22

Р І К 1919.

КАТЕРИНОСЛАВ—ВІДЕНЬ.

Друкарня J. N. Vernay, Wien, IX. B. Canisiusgasse Nr. 8--10.

ДАРУНОК

458711

Дніпровська міська  
централізована  
система публічних  
бібліотек

## Від Редакції.

Ця книжка не є буквального перекладом німецького оригіналу і тому названа переказом. До такої форми переказу змушує той сумний, хоч і зрозумілий, факт, що в українській мові ще не витворились відомі для читачів еквівалентні форми для своєрідних виразів чужих мов. А між тим ці вирази часто-густо надають стільності оригіналу, без них переклад дубіє, а перекладчик пагадує „хлопця в батькових штаних“. Разом з тим в європейських державних мовах є багато колісь „скованих“, а зараз звичайних фраз, які в давніх-давен уже стали звичкою формою вислову навіть для широкої народньої маси, у нас же вони вживаються тільки серед нечисленної інтелігенції, здаються широкій громадї, що тільки з днів революції стала причетною до української книжки, чужими духу мови і ще їй досі викликають усякі парікання під ходячою формулою „пишіть, мовляв, мовою Шевченка, а не якоюсь-то галицьською“. Де-яка крихта правди є в цих паріканнях: на нашу думку українські письменники молодшої генерації не шанують провінціальних відмін української мови, а прагнуть по найкоротшій дорозі дійти до єдиної літературної мови ціною безоглядних позик лексикі й форм вислову у тих сусідів, які фактично змусили їх пройти свою офіційну школу. А між тим, там, у глибинах народньої маси, є еквіваленти вислову для самих складних психічних моментів душі людської — це-ж пам перш за все говорять народня пісня, така багата на поанси переживань — тільки треба їх добрати, використати й зробити для літератури звичними, не жахаючись їхньої ніби вульгарності.

Таким нашим поглядом пояснюється перевага в мові переказу лексикі й форм, що більш відомі на Лівобережній Україні.

Дрібний шрифт, на жаль не зовсім підходящий для дітей, прийшлося взяти, щоб убрати великий матеріал в невелике число аркушів, щоб книжка була дешевшою.

Редактор.

## Передмова автора.

(Казки як Альманах.)

Далеко-далеко, в чарівному розкішному краї, про який між людьми ходить згадка, піби над його вічнозеленими гаями й садами сонце світить, піколи не закочуючись, там зпокін-віку аж по цей день панувала й панує цариця Фантазія. З давніх-давен нескудючою рукою наділяла вона від щедрот своїх кожного, хто приходив до неї, і всі, кому пощастило зустрітись з тою царицею, любили й шанували її, як найлучче. Та серце царици було дуже щире й приязне, вона не могла вдовольнитись милосердними ділами тільки в своєму краї. І часто, вся сяючи вічною молодістю й небесною красою, вся уквітчана царськими оздобами, вона сама зіходила на грішну землю, бо чула, що там живуть люди, яким судилася сумна доля журби, праці й злиднів. Вона приносила їм зі свого царства розкішні дарунки, і як тільки люди вбачали, що степами та ланами до них уже наближається без краю чарівна цариця, тоді вони веселіше брались до важкої праці, з легшим серцем вносили свою щоденну журбу.

Навіть своїх дітей, що були не менш прекрасні й милі, як їх мати, королева посилала нести людям щастя. Одного разу вернулася з землі найстарша доня королеви — Казка. Мати помітила, що доня щось сумна і їй все здавалося, ніби в дівичині заплакані очі.

„Що з тобою трапилось, люба Казочко. — питала її королева: ти вернулася з землі такою сумною та перозважною, а не хочеш признатися своїй нещі, що то за біда?“

„Ах, люба мамочко! — відповіла Казка: я-б не мовчала так довго, як би не знала, що мое горе стане й твоїм!“

„То каж-ж бо, моя доню, — попрохала прекрасна королева: журба, як той камінь, одного пригнічує, а двоє легко знесуть його геть з дороги.“

„Як ти того хочеш, то слухай, — відповіла Казка: Ти знаєш — я з доброю душею хожу до людей, я раднійше сідаю з самими убогими з них коло їх хат, щоб допомогти часнику по роботі. І вони мене раз-у-раз приязно вітали, коли я приходила, а як відходила, то вдоволено дивилися вслід і раді всміхалися мені. Та на цей раз зовсім не так було!“

„Бідна Казочко! — промовила королева і погладила їй мокру від сліз щічку: а може-ж то тобі тільки так здається?“,

„Повірь мені, мамо, що я добре побачила, — відповіла Казка: вони мене більше не люблять. Усюди, куди тільки я не зайду, на мене дивляться неприязним оком, не хочуть мене більше бачити. Навіть діти, що поперед у так



до мене горнулися, і ті сміються з мене і великорозумно повертаються до мене плечима.“

Королева обіперлась чолом на руку і мовчки думала.

„І чого-ж то. Казочко, так сталося, — спиталась королева: чого то люде там виплау так зміпились?“

„Бачиш, мамо, люде настановили там розумну сторожу, таку, що та всіх, хто тільки приходить з твого, королево Фаптазіє, царства, зараз же оглядає гострим оком і випитує. Як тільки приходить такий, що їй не по мислі, то вона зараз же здіймає страшний лемент, б'є його до загину або так оббріхує перед людьми. — а ті їй вірять на слово. — що вже н-ма чого сподіватися зустріти між ними любов до себе, або хоч крихотку віри. Ах! Як добре моїм братам — снам: весело і безжурно вони собі стрібають звідціль просто на землю, не питаючись у тих розумних сторожів. Вони одвідують всіх дрімаючих людей і снують, і малюють їм все, що заманеться, все таке, що вабить око і чого бажає серце!“

„Твої брати справді — моторні, — промовила королева: тільки-ж тобі, мое серденько, нема чого задрить їм. Ту кордонну сторожу я добре знаю. Щоб їй настановили самі люде, то це не зовсім так; їх просто призвів якийсь чоловік з вітром у голові, удаючи, ніби прийшов з мого царства наспростець, і все те бачив, все те знає: нема ні пекла, а ні раю...“

— „Та чого-ж вони мстяться на мені, на твоїй рідній дитині? — ридала Казка: ах, що вони виробляли зі мною! Вони лаяли мене старою дівкою і погрожували, що вдруге — вже не впустять...“

— „Як, мою донечку більше не пускатимуть?“ скрикнула королева, аж лице в неї запало від гніву. „Ну, то вже я бачу, звидкиль вітер віє: це нас огужує лиха тітка!“

— „Мода? Не може бути! — не вірила Казка: вона-ж до мене раз-у-раз така призна.“

— „О, я її знаю, ту лукаву хитруху! — говорила далі королева: а ти, моя доню, все-ж таки, їй наперекір, роби своє! Хто хоче робити щось добре, тому не можна покладати рук.“

— „Ах, мамочко! а коли-ж вони мене не приймуть, або так мене огудять, що ні одна душа людська не схоче на мене глянуть, і доведеться мені самотній і занехаяній стояти десь в кутку, біля порогу?“

— „Коли одурелі Модю старі люде тебе не шануватимуть, то йди до малих. О, які-ж вони любі, мої дорогі голуб'ятка! Їм я посилаю з твоїми братами — снами свої найулюблені малюнки; та й сама-ж я часто до них злітаю, голублю їх, цілую й бавлюся з ними веселими іграшками. Вони мене знають дуже добре, хоч може не відають мого ймення; я давно помітила, як вночі вони всміхаються моїм зорям; як ранком, коли по небу біжать мої блискучі ягнятка, вони, радіючи, плещуть в долоні. І тоді, як підрастають, вони мене ще люблять, бо я помагаю коханим дівчаткам плести вінки з rozmaїтих квіток, а з натуристичних хлопцями, щоб вони були слухняними, я сідаю разом на вершечок високої скелі і показую їм звітіль, як з-по-за огорнутих туманом далеких блакитних гір випинають високі замки й розкішні палаці, а в рожевих вечірніх хмарах малюю їм цілі загони сміливих лицарів і дивовижні процесії пілігримів.“

— „О, славні діточки! — і собі скрикнула зворушена серцем Казка: добре, нехай так! До них я спробую ще раз піти!“

— Так, так! моя люба доню, — промовила королева: йди до них, а я тебе так звичайнепсько вдягну й причопурю, що ти сподобаєшся і діткам, і старі тебе по цуратимуться. Знаєш, я хочу дати тобі кунтуш Альманаха.“

— „Альманахів кунтуш, мамочко? Ах, та мені буде соромно йти в такій чудній одежі між люде!“

Королева кивнула, і дівчата-служниці принесли чудовий кунтуш Альманаха. Віп увесь був вишитий золотом та барвистою заплоччю, і на йому було багато всяких везерунків.

Дівчата розчісали любій Казочці довге волосся, заплели їй коси, підв'язали до ніжок золоті сандалії і вже тоді пакинули кунтуш Альманаха їй на плечі.

Сором'язлива Казочка не наважувалась підвести вгору очі, а мати оглянула її з великим вдовolenням і пригорнула до свого серця. „Йди, моя дитино, — благословила вона дочечку: нехай тобі щастить на все добре. Як що вони гаптитимуть тебе і підійматимуть на глум, то вертайся назад до мене: підождем, може пізнійше покоління, більш натуральпе, привернеться до тебе серцем“.

Так казала королева Фантазія. Казка спустилася на землю. Серденько колотилося в її грудях, коли вона наближалась до того міста, де стояла розумна сторожа. Вона схилила головуньку вниз, шільно вгорнулась у свою чопурну одежу і, боязко ступаючи, підійшла до брами.

„Стій!“ грімнув чийсь пизький неприяний голос. „Караульні, сюди! Тут прийшов новий Альманах!“

Казка аж затремтіла, почувши те. Багато пристаркуватих людей з похмурими обличчями сипонули до неї; у кожного з них було затиспуге в кулаці гостре перо, яке він держав навпроти дівчини. Один з того натовпу вийшов до неї і схопив шорсткою рукою Казочку за підборіддя: „Пане Альманаше, підніми б о голову по лютеьски, — крикнув він на всю пельку: щоб можна було подивитися людині в вічі і бачити, чи совісна вона, чи ні!“

Спалахнувши соромом, підвела Казка головуньку вгору і росілючила свої темні оченята.

— „Казка!“ гукнула вся сторожа і аж покотилася зі сміху. „Казка! А ми собі дивувались, що-б то могло прийти! Чого то ти вдяглась в такий кунтуш?“

— „Мене так мама вдягла“, відповідала Казка.

— „Таке? Це вона хоче провести тебе нпщечком від нас? Не поможеться! А ну, вертайся, небого, звідкиль прийшла! Геть!“ — вигукували вартові один перед другим, піднімаючи свої гострі піра вгору.

— „Та я хочу тільки до дітей піти, — благала Казка: може таки до них ви мені дозволите?“

— „Хіба мало вже шастає поміж нашими людьми отакої наволочч? — репетував один вартовий: вони тільки навчають наших дітей бо-зна яким дурпцям!“

— „А ну, пехай ми подивимось, що ти цей раз знаєш?“, — спитав другий.

— „А так, — загомонили всі: кажи, що ти знаєш; тільки не дляйся, бо нам ніколи з тобою воловодитися.“

Казка простягла руку й написала указуючим пальцем багато всяких закарпючок та буковок у повітрі. І тоді перед очима сторожі з'явилися розмаїті фігури: каравани, баскі добрі коні, гарно вбрані люде верхи. ятки серед пісків пустині; іташки й кораблі на бушуючому морі; тихі гаї, залюднені площі й вулиці; бійки і мпр серед диких людей. Всі фігури цих малюнків, мов живі, крутилися й плпи перед очима у мальовничому безладді.

Казка так пильнувала, показуючи свої малюнки, що не чулася, як уся караульна сторожа позаспала один по одному. Вона вже хотіла писати повісточки, як до неї наблизивсь якийсь добрий чоловік і взяв її за руку. „Ось глянь, славна Казочко, — промовив він, показуючи на тих, що покотом спали: для них усі твої розмаїті річі — піщ; проскоч мерицій через браму, то вони й не зпатнуть, чи є ти між людьми, а ти собі підеш своєю стежкою любенько й непомітно. Я хочу повести тебе до моїх діток; у себе в господі я дам тобі затишне містечко — там ти собі житимеш, як схочеш. Коли мої сини й дочки будуть добре вчитись, вони приходитимуть до тебе зі своїми цяцками і слухатимуть твої оповідання. Чи хочеш так?“

— „О, я радійша йти з тобою до твоїх любих діточок! Як я пильнуватиму, що-б розважити їх, коли вони у вільну часинку прийдуть до мене!“

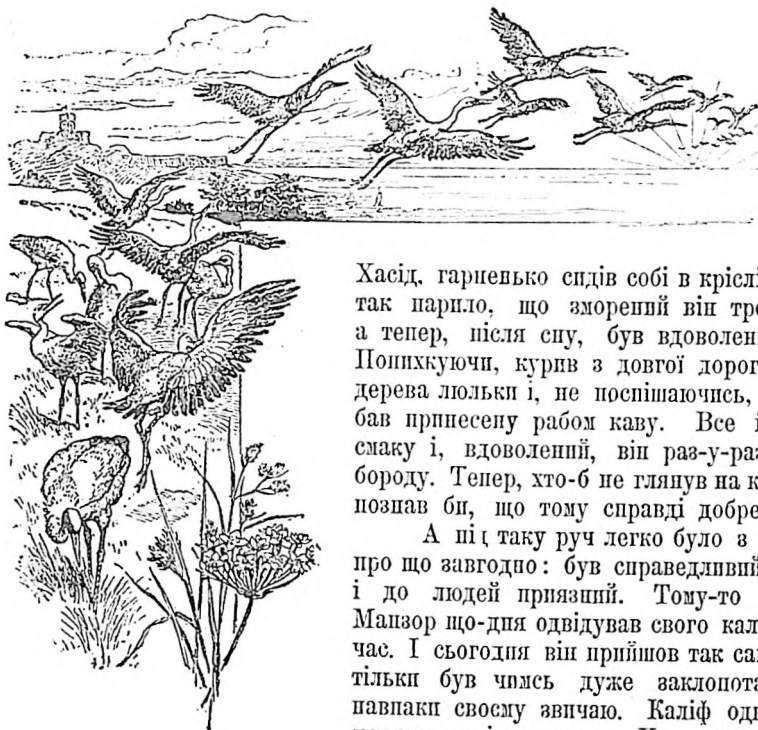
Добрий чоловік приязно кивнув головою й поміг Казочці переступити через ноги поснулої сторожі. Коли вони минули караульних, Казочка, весело посміхаючись, озирнулася на них і після того швидесенько шурхнула через браму.





# ЧАСТИНА ПЕРША.

## Каліф-чорногуз.



День у-  
дався дуже  
гарний. У-  
же сонце  
було на  
вечірньому  
прузі, коли  
каліф баг-  
дадський

Хасід, гарненько сидів собі в кріслі. У полудень так напало, що зморенний він трохи подрімав, а тепер, після сну, був вдоволений і веселий. Помишляючи, курив з довгої дорогого рожевого дерева люльки і, не поспішаючись, помалу сьорбав припесену рабом каву. Все йому було до смаку і, вдоволений, він раз-у-раз гладив собі бороду. Тепер, хто-б не глянув на каліфа, одразу познав би, що тому справді добре на серці.

А під таку руч легко було з ним говорити про що завгодно: був справедливий, м'ястивий і до людей приязний. Тому-то великий візір Манзор що-дня одвідував свого каліфа під такий час. І сьогодні він прийшов так само над-вечір, тільки був чимсь дуже заклопотаний, зовсім навпаки своєму звичаю. Каліф одвів трохи від уст люльку і спитався: „Чого то ти, пане, вели-

кий візірю, такий смутний та невеселий лицем сьогодні?“

Великий візір склав певхрест обидві руки на грудях, схилився перед своїм господарем і відповів: „Пане-господарю! Чи смутний я лицем, чи ні, того я не знаю, от же мушу сказати: бачив я в того крамаря, що стоїть онде на вулиці, такі гарнісенькі річі, що мене аж за серце взяло, чом то я не маю зайвих грошей!“

Каліф вже давно збирався чим-небудь погішити свого великого візіря і тому звелів одному чорному рабові спуститись униз і привести звідтіля того крамаря. Небагато перегоди раб вернувся разом з крамарем. Це був невеличкий гладкий чоловік з темносмутлявим обличчям і в пошарпаній одежині. Він вніс скриньку, де було багато всякого розмаїтого краму: каблучки, добре намисто, дорогі в оздобу пістолі, чарки, келешки й гребінці. Каліф і візір пильно все передивились, і кінець-кінцем каліф купив собі й візірові по доброму пістолю, а його дружині — гребінчика. Вже як крамарь збирався зачиняти свою скриньку, побачив там Каліф якийсь маленький прискрипочок і спитав, чи й там є який крам. Крамарь зараж же розчинив прискрипочок і показав зовсім ніби табакірку в якомсь чорним порошком. Був там ще довгий шматок папіру так чудернацьки написаного, що ні Каліф, а ні Манзор не змогли його прочитати.

— „Обидві ці штуки мені дісталися від одного купця, а сам він знайшов їх на вулиці святого міста Меккі, — розповідав крамарь: і я сам не знаю, що там є. Вам би я наділив це за самі дрібні гроші, бо воно мені ні до чого.“

Каліф любив збирати до своєї книгозбірні всякі стародавні рукописі, дарма, що пншої не міг прочитати, і тому купив і порошок і рукопис і пустив крамаря

геть. На цей раз йому дуже кортіло знати, що то в тій рукописі написано, і він спитав візіря, чи не знає той когось, хто-б добрав толку, про віщо тут пишеться.

— „Ласкавий пане й господарю! — відповів візір: при великій мечеті живе один вчений чоловік на ймення Селім; він знає всі мови. Звели йому прийти сюди. Мабуть він розбере ці таємничі закарлючки.“

Зараз же було приведено вченого Селіма. „Селіме, — сказав йому каліф: кажуть, що ти дуже вчений; а ну, зирни в цей папір, чи зумієш ти його прочитати? Як зумієш, то подарую тобі нову празничкову одежу; як що-ж ні — то заробиш дванадцять разів по пнці й двадцять і п'ять палок у п'яти, бо, виходить, задарма тебе люде звуть „вченим Селімом.“

Селім вклонився й промовив: „Твоя воля, Господаре!“

Довго він розглядавав рукопис, і кінець-кінцем аж скрикнув: „Це по латині, мій пане! Звеліть мене повісити, коли неправда.“ — „Каж-ж, — звелів каліф: коли по латині, то що там стоїть?“

Селім почав перекладати: „Чоловіче, той, що знайшов цей папір, дякуй Богові за його милость. Хто попускає з цієї табакірки й промовить при тому: М у т а б о р, той може перекинутись на яку схоче тварь і буде розуміти мову кожної з них. Як схоче він знову прийняти людське обличчя, то нехай трічі поклониться до схід сонця і промовить те саме слово. От же поперед-

жаю тебе, чоловіче, поки ти перекинутий, не засмійся, бо інак зникне те чарівниче слово з твоєї пам'яті, і ти довіку зостанешся твар'ю.“

Як тільки Селім прочитав отаке диво, то каліф був вдоволенний без міри. Він звелів вченому поклонитись, що той нікому а нічого ісененько не скаже про таємницю, подарував йому дуже гарну нову одежину і пустив додому. А візірові своєму каліф сказав: Це звється — добре купити, — Майзоре! Як я радю, що можу бути худобою! Завтра раненько прихोдь сюди до мене. Ми разом підемо в поле, нюхнемо чогось з табакірки і тоді послухаємо, про що говорять у воді й повітрі, в галях і степах!“

На другий день, ледве каліф вправився вдягтися й поспідати, як уже прийшов великий візір, щоб, слухаючись каліфового паказу, піти з ним разом на гулянку. Каліф загнув табакірку з чарівничим порошком у пояс і, звелівши своєму почотові zostаватися на місті, рушив в дорогу тільки вдвох з великим візірем. Попереду вони йшли дальніми садами каліфа, даремно вишукуючи якусь живу тварь, щоб над нею спробувати, які то з них мастаки на звірячу мову. Не стрічаючи нічого путнього, візір сказав каліфові, що на його думку найкраще було-б піти за місто аж до того ставу, де він часто-густо бачив багато тварі, і саме чорногузів. Своєю поважною постатю й чудним клекотом вони раз-у-раз спонукували його увагу до себе.





Каліфові сподобалась думка візиря, і вони рушили далі до того ставу. Прийшовши до води побачили вони там одного чорногуза, що шукаючи, жаб, никав то туди, то сюди, і раз-у-раз щось лопотів про себе. Разом з тим побачили ген-ген високо вгорі другого чорногуза: він спускався на цю саму містину.

— „Клянуса своєю бородою, найласкавіший пане, — промовив великий візир: зараз ці обидва цябаті розпочнуть між собою цікаву балачку. Як би то було, коли-б ми поробились чорногузами?“

— „До діла сказано! — зауважив каліф: тільки попередку нам ще раз треба пригадати собі, як можна вдруге прийняти людський образ... Ага, так! Трійчі поклонитися до схід сонця й промовити: Мутабор, то я знов буду каліфом, а ти візирем. Тільки-ж, крий Боже, сміятися, бо тоді ми пропали!“

Покіль говорив так каліф, другий чорногуз опинився в нього над головою і починав помало спускатися на землю. Швиденько витяг каліф з пояса табакірку, сам потяг добру понюшку і своїму візирю дав, так що й той так само добре нюхонув, і тоді обидва гукнули: Мутабор!

Тоді повземерювались у них ноги й поробились тонкими та червоними; гарні жовті черевники каліфа та його товариша поробились неоковерними лапами чорногуза; руки поперевертались на крила, шия втяглась з плечей і стала, мов дуга, кривою й довгою, борода зовсім зникла, а все тіло вкрилось м'яким пір'ям.

„Який у вас, пане візирю, чудовий дзьоб! — промовив каліф після довгого дивування: „Клянуса бородою Магомета, нічого подібного не доводилось мені бачити за все моє життя.“

„Найпокірливо дякую, — відповів великий візир і вклонився каліфові: та коли я можу наважитись сказати, то дозволю завітати Вашу Величність, що чорногузом виглядаєте ви може ще ліпше, ніж каліфом. А коли є у вас охота, то ходімо послухаємо там наших земляків і вивіriamo, чи такі справді ми тямимо чорногузову мову?“

Тим часом другий чорногуз уже спустився додолу. Він почистив дзьобом свої ноги, поладнав на собі пір'я і пішов до першого чорногуза. Нові чорногузи хутенько подалися до них, щоб бути поблизу, і, надійшовши, з великим здивуванням почули і зрозуміли таку розмову тих:

„Добрн-день, пані Цибата! Так рано, а ви вже на полі?“

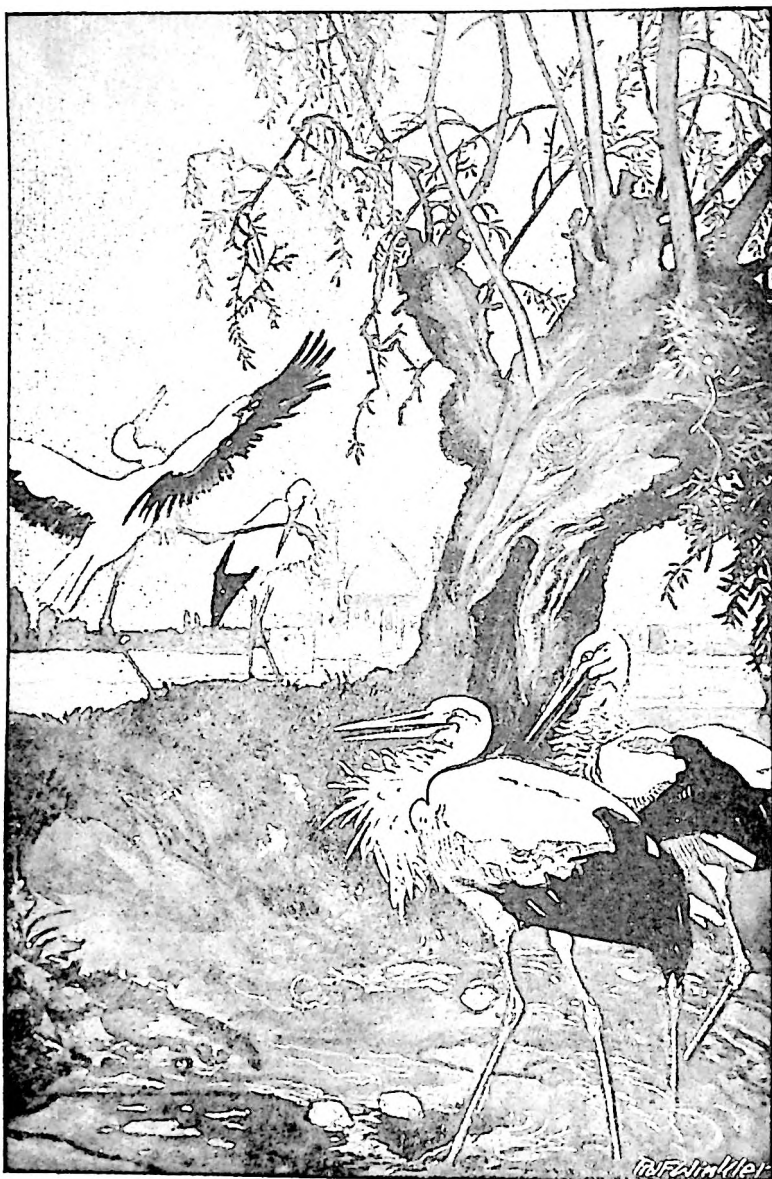
„Спасибі вам, любя Дзеджеруха! Я тут собі трошки на сніданок спромоглась. Може-б і ви з'їли четвертинку яшурки? Чи може вам більш сподобається піжне жаб'яче стегенце?“

„Дуже вам дякую! Щось у мене сьогодні немає ніякого апетиту... Я не, коли-б ви знали, дорога пані, прийшла сюди зовсім в иншій справі. Сьогодні в мого таточка будуть гості, і мені доведеться танцювати перед ними: то я й надумала трошки наломитися тут на просторі.“

По тій мові молода чорногузка пустилася, химерно вибрикуючи, впошовж поля. Каліф і Манзор аж дзьоби пороззявлявши дивилися на неї. Отже, коли



вопа, прибрала художню позу, стала на одній позі й затріпотіла любенько крилами, то обидва ніяк не могли далі держатися: у них з дзьобів вирвався такий неухватний регіт, що вони довго ніяк не могли спинитись.



Каліф перший спинився: „Ото так штука, — сказав він: такої розваги ні за які гроші не побачиш! Шкода, що нерозумні тварі злякалися нашого сміху, а то-б, мабуть, ми ще почули їхні співні!“

Аж тепер тільки згадав великий візір, що поки вони перевертлями, їм не можна сміятись. З жахом він сказав про це каліфові:

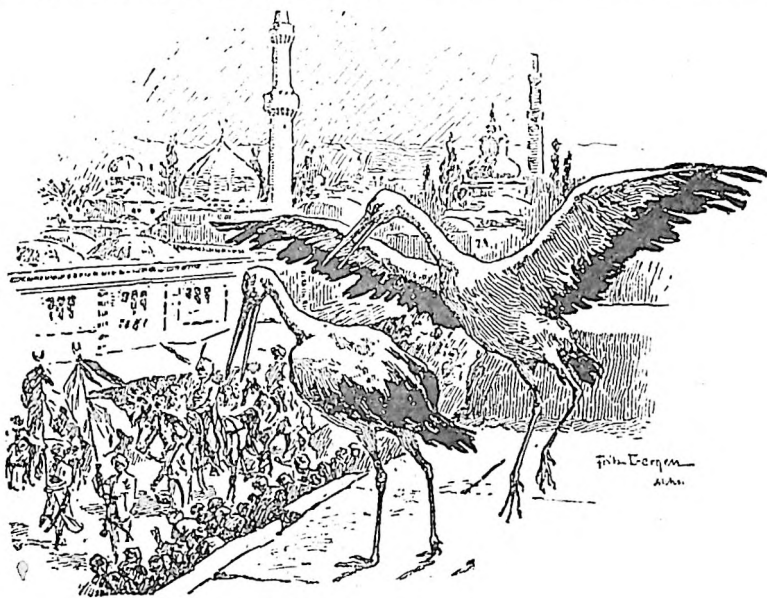
— „Овва! Пропала Мекка й Медіна! Це буде нагана справа, як що доведеться мені zostатись чорногузом! А ну спробуй пригадати собі те дурне слово, бо я ніяк його не можу згадати...“

„...Поклонитися трічі до схід сонця і при тому промовити: Му... му... му...“

Обидва петяти поставали лицем до схід сонця і так старанно кланялися, що аж черкали дзьобами по землі. Та лишенько з ними! Чарівне слово без сліду зникло з їх пам'яті. І скільки не бив поклони каліф, скільки не силкувався його великий візір промовляти при тому своє Му...му... — нічого не помагалось: згадка про те слово цілковито зникла, і обидва горонахи, Хасід та його візір були й zostавались чорногузами.

Сумно нинали вони день-у-день по полях та болотах, не знаючи, за що їм взятися, щоб здихатись такої напасі. Вискочити з шкури чорногуза вони ніяк не могли; так само не було чого їм думати про те, щоб вернутись додому, щоб дати себе там впізнати. Бо хто-ж таки повірив би якомусь чорногузові, що він є каліф? А хоч би якийсь і повірив, то ледве чи схотіли-б громадяне Багдада мати собі чорногуза каліфом.

Так тинялися вони без пуття багато день під ряд; харчилися сик-так польовими овочами, маючи багато клоніту з довгими дзьобами, що ніяк було ними добре прожувати їжу. До м'якого харчу — ящурок та жаб — не було в них ніякісного апетиту. Вони боялися, коли-б такою смашною стравою не завадити животів. Тільки й було в них утіхи в тих злиднях, що вміли літати; то й літали над Багдадом, сідали на стріхи та дивились, що там діється без них.



У перші дні вони помітили великий пепокій і сум на вулицях. Та вже мало не на четвертий день після того, як були заворожені, побачили вони, сидячи на каліфовому палаці, бучну процесію. Грала музика, торохтіли бубни і якийсь чоловік, пишмо вдягнутий в золотом усіяну оксамитову мантію, сидів верхи на коні. Кінь так само пишався оздобами, а кругом ішов блискучий почот і всюди шарів патови людський.

Пів Багдаду бігло за ними, і всі вигукували: „Слава Мізрі, Господареві Багдаду!“ Тоді зглянулись обидва чорногузи, сидючи на даху палаца, і каліф Хасід промовив: „Тепер ти збагнув, пане візірю, для чого я зачарований? Цей Мізра — син мого клятого ворога, могутнього чарівника Кашнура, який при одній лихій годині поклявся помститися на мені. Та я не трачу надії. Ходім зо мною, мій вірний товаришу моєй неволі; ми помандруємо на могилу Пророка, може-ж там в святім граді згинуть чари і ми визволимось“.



Вони знялися з даху каліфівого палацу й полетіли навпростець до Медіни.

Та не так-то легко було їм з крилами, бо обидва чорногузи ще мало привичкались ними орудувати. „Ой, паночку, — зітхав по двох годинах летіння великий візір: здаюся на вашу ласку! Несила моя далі летить, бо ви дуже вже швидкі на крила. Та вже й смеркає, і ми-б добре зробили, коли-б пошукали десь собі пристановища на ніч“.

Хасід зглянувся на благання свого слуги; і як побачив вишук у долні якесь руйновище, годяще їм для пристановища, став з ним тули спускатись. Та містина, куди вони прибилися, щоб перебути цю ніч, нагадувала своїми недоламками, піби тут колись стояв замок. Чудові колонии стреміли вгору з-під руйновища, а численні покої, що з них деякі ще добре збереглися, говорили про колишню панську славу.

Хасід і його подорожній товариш пішли по ходах, шукаючи собі сухого закутка. Аж враз чорногуз Манзор став і мов до землі припріс. „Пане й господарю мій, — прошепотів він тихенько: коли для великого візіря не було дуростю боятися лихих привидів, то тим паче не буде дурним те для чорногуза! Мені щось недобре на серці, бо тут, поблизу, мені виразно причулись зітхання й стогноти“.

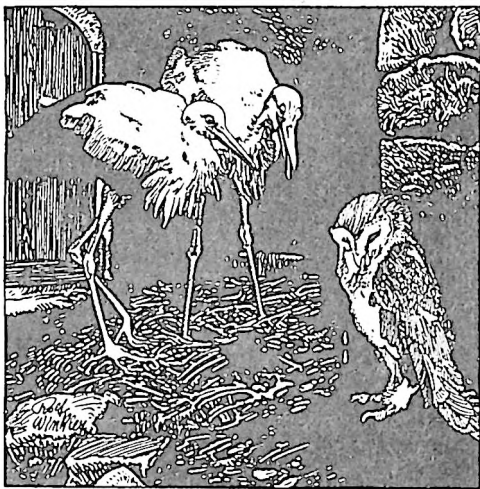
Каліф теж спинився і, прислухавшись, почув зовсім виразний плач, що скидався швидче на людський, ніж на звірячий. До краю здивований він хотів негайно піти туди, свідкіль чути було чнесь голосіння. Візір однак вхопив його дзьобом за крило й невідступно благав не кидатися на зустріч нової, бозна якої небезпеки. Та дарма! Каліф, що мав і під чорногузячим крилом сміле серце, вирвався, аж одно перо з крила загубив, і кинувся у темний прохід. Швидко дійшов він до дверей, що були тільки приставлені, і звідгіль почув зовсім виразне зітхання й піби виття. Він одіхнувся дзьобом двері і, остоєнілий, спинився на порозі. В розруйнованій і запезаяній великій кімнаті, скупо освітленій тільки через одно мале загразоване віконце, він побачив серед хати велику сову. Вона сиділа долі й буйні сльози котилися з її великих круглих очей, а з кривого дзьоба виривалось хрипке тужливе голосіння.

Коли вона побачила каліфа та його візіря, що тим часом теж наблизився до гурту, то з її грудей вирвався голосний крик радості. Чопурненько стерла вона крилом з темножовтими плямами сльози з очей, і, на превелике диво обом чорногузам, привіталась до них доброю людською арабською мовою: „Доброго здоров'ячка, падове чорногузи! Я вас зустрічаю, як гарну ознаку мого визволення, бо було мені колись напроороковано, що чорногузи принесуть мені велике щастя!“



Як каліф трохи опам'ятався від дивовижки, то зараз же привітався до сови, клапняючись своєю довгою шиєю. Потім він поставив свої довгі ноги в чопурику позу і розпочав розмову: „Пані Сово! Твої слова дозволяють мені бачити в тобі товариша по недолі. Тільки-ж, лишеньк! Марна твоя надія, нібі з нами прийде твоє визволення. Ти, вислухавши всю нашу пригоду, сама бачитимеш, які то ми безпорадні“. Сова попрохала розказати, і каліф розповів все, як було.

Як уже кінчив каліф своє оповідання, дякувала йому сова і в свою чергу сказала: „Слухайте-ж і мою пригоду, бо й я не менш безщасна, ніж ви. Мій тато — король Інді, а я його безталанна дочка, зовуся Лузою. Той самий чарівник Кашнур, що позаворожував вас, і мене пхнув у недолу. Він одного дня прийшов до мого батечка і зажадав висватати мене за свого сина Мізру. А мій батько, треба вам знати, людина гаряча,



взяв і турнув сторчкака з драбини того свата. Та ала личина знов уповзла до нас, прийнявши чужий вигляд: коли я, гуляючи в своєму саду, забажала вдовольнити спрагу, він, передягнись рабом, почастивав мене таким зіллям, після якого я перекинулась в оцю одворотну твар. З переляку я змліла, а він запис мене аж сюди і страшним голосом залящав над самим вухом:

„Тут ти zostавишся гідкою. зненавиженою навіть самими звірями, до самого твого кінця. або до тієї пори, покиль не знайдеться така людина, що по добрій волі схоче одружитися з тобою, такою страшною потворою, як ти зараз. Отака моя помста тобі й твому гордовитому батькові“

З того часу минуло багато місяців. В самоті й журбі живу я, мов пустельниця, в цьому руйнованій, одворотна всім на цілому світі, страшна навіть звірям; для мене нема краси Божого світу, бо



я сліпа вдень, і тільки тоді, як місяць осяє цю сумну руїну своїм блідим промінням, тільки тоді спадає з-перед очей моїх завішене покривало.“

Сова спинилась і вдруге вигерла крилами очі, бо оповідання про свої муки стисло їй груди до сліз.

Каліф, слухаючи оповідання припцеси, впав у глибоку задуму. „Коли я не помиляюся — промовив він: то між моїм щастям та твоєю долею є якийсь таємний зв'язок. Тільки, де його в світі знайти ключ до цієї загадки?“

Сова йому відповідала: „О, пане-господарю! і мені так само здається. Бо колись давно, як була я ще зовсім малою дівчиною, напорокувала одна мудра жінка, що чорногуз принесе мені велике щастя. І, здається, я знаю, як би то нам можна було визволитися.“

Каліф дуже здивувався й спитав, що вона саме думає. „Чарівник, той що поробив обох нас безщасливими — відповідала вона: що-місяця приходить сюди, на ці руїни. Недалечко від цього підвалу є світлиця; в пів він кожного разу справляє бенкет вкуш з таким, як сам, товариством. Уже багато разів я їх там підслухувала. Вони, бенкетуючи, розповідають один одному свої безсоромні втітки. Мабуть і цей раз так буде, і він вимовить те чарівницьке слово, що ви його забули.“

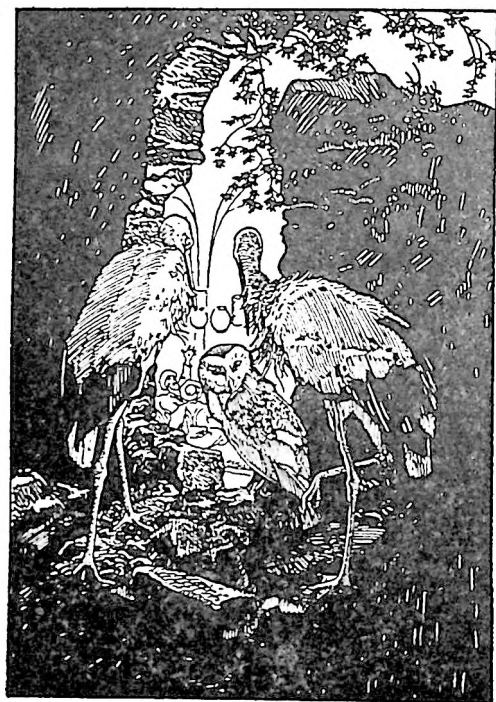
— „О, дорога принцесо! — скрикнув каліф: скажи-ж бо, коли він прийде і де та світлиця?“

Сова якусь хвилину мовчала, а далі промовила: „Не ремствуйте на мене, що тільки з однією умовою я можу вдовольнити ваше бажання.“

„Кажі бо! Кажі бо швидче! — хвилювався каліф: або звели — то для мене однаково!“

Тоді сказала сова: „Я б могла так само визволитися, та те може тільки в тому розі статися, коли хто-небудь з вас візьме мене дружиною.“

Після такої мови обидва чорногузи були не мов би приголомшені. Каліф моргнув своєму слугі, щоб той на часинку вийшов з ним за поріг.



— „Великий візирю — сказав каліф за дверима: це дурна справа, а тільки прийдеться вам її брати!“

„Так? — відповів той: щоб мені моя жінка, як я вернуся додому, очі з лоба видерла? Та й до того я вже, хвалити Бога, старий чоловік, а ви, мій папочку, нівроку вам, молоді й нежонаті й могли-б швидче одружитися з молодого вродливою принцесою.“

„Та це однаково, — зітхнув каліф, спускаючи крила з журби мало не до колін: хто-ж то тобі сказав, що вона молода та ще й вродлива? Це зветься — купити kota в мішку!“

Вони ще довго змагалися між собою, аж покинув каліф не побачив, що його візир швидче востанеться довіку чорногузом, а ніж одружиться з совою. Тоді він надумався, що краще йому самому виповнити ту умову. Сова дуже раділа. Вона їх завіряла, що найбільш підходящого

часу сюди прийти вони-б не могли і нарочито вигадати, бо, мабуть, уже цієї ночі будуть чарівники в зборі.

Разом з чорногузами вона пішла, щоб показати їм ту світлицю; їм довелося довгенько йти по темному ходу. Аж ось через щілину однієї потрісканої стіни ударив їм просто в вічі яскравий світ. Коли вони наблизилась до тієї щілини, порадила їм сова стояти як найтихіше. Скрізь ту щілину, коло якої вони поставили, було видно велику світлицю. Навкруги вона була прикрашена колонами і вся пишалась роскошами. Всюди висіли різних колірив лампи й світилі, як у день. Посеред світлиці стояв круглий стіл увесь навантажений силою розмаїтих найсмачніших страв. Круг стола замість лав стояла софа. Там сиділо вісім чоловіка. Між ними чорногузи poznали того крамаря, що продав їм чарівницький порошок. Його сусіда попрохав розказати товариству про свої останні витівки. І той між иншим розповів їм також історію про каліфа та його візиря.



— „Що-ж то за слово, що ти їм загадав?“ спитав його другий чарівник. „Таки справді трудне, латинське: воно вимовляється — *Мутабор*“.

Як тільки чорногузи, стоячи коло щілини почули те слово, то з радощів не знали, що вже їм робити. Вони побігли звідтиль до дверей розваленого замку так швидко, як тільки несли їх довгі ноги, і бідна сова ледве могла поспівати їм услід. Вийшовши, зворушений душею каліф сказав сові: „Ти врятувала мое життя й життя мого приятеля. Нехай же в вічну подяку за все те, що ти зробила для нас, я буду твоїм чоловіком.“ Тоді всі вони поставали лицем на схід сонця. Трічі схилили чорногузи свої довгі шиї навпроти сонця, що як раз саме впринало з-по-за гір, гукнули, аж луна пішла, „*Мутабор*“ і в один мент перекинулися на людей. Від надмірної радості знову подарованого їм життя, сміючись і плачучи, обидва, і пац, і слуга, кинулися один одному на шиї. Та хто-ж змалює здивовання обох, коли вони озирнулися? Надавичайно прекрасна дівчина, чудово вдягнута, стояла перед ними. Осміхаючись, простягла вона каліфові свою руку.

— „Чи ви не познаєте вже вашої нічної сови?“ — спитала вона. Справді, це була вона. Каліф, до краю зачудований її красою і милою вдачею, аж скрикнув: яке то, мовляв, велике для нього щастя в тому, що він був перекинутий в чорногоза.



Всі троє рушили разом до Багдаду. Каліф знайшов у кешенях своєї одежі не тільки табакірку з чарівницьким порошком, а ще й гаманець з грошиками. За ті гроші він купив у сусіднім селі все, що їм треба було на подорож, і тоді вже вони без клопоту швидко опинились перед ворітьми Багдаду. Повороття каліфа було великим дивом для людей. Усі думали, що його вбито, і дуже раділи, що знову вернувся їх улюблений каліф.

Тому ще дужче запалала в їх серці ненависть проти дурісвіта Мізри. Вони рушили до палацу, взяли старого чарівника разом з сином до тюрми. Старого каліф одіслав у той самий підвал руйновища, де жила принцеса, будучи совою, і там звелів його повісити. А синові, який в батьковій чорній науці нічого не тямив, каліф дав на волю: або прийняти смерть, або понохати того батькового порошку. Коли-ж той вибрав

останнє, то великий візір почастивав Мізру з табакірками. Добра поношка та чарівницьке слово каліфа перевернули того в чорногоза. Каліф звелів замкнути цього чорногоза в залізну клітку і поставити в своєму саду.

Довго й щасливо жив каліф Хасід зі своєю вірною дружиною, принцесою. Найбільше він бував вдоволений тоді, як після полудня одвідував його великий візір: розмовляючи, вони часто-густо згадували про свої колишні пригоди, будучи чорногозами. І коли каліф бував дуже веселий, тоді він, не зважаючи на свою царську повагу, показував великому візірові, якби то був чорногоз з того. Він широко сятав вповодж і вперек кімнати одереветілими ногами, клацав, розмахував руками, показуючи як великий візір, схилившись до схід сонця даремно сподіється вимовити Му... му... му... Для дружини каліфа та його діток ці сцени були великою втихою і розвагою. От же коли каліф дуже вже довго клацав, кланявся і Му... му... вигукував, тоді погрожував йому візір, посміхаючися в бороду: „Глядіть, пане-господарю, щоб я не розказав вашій дружині, що то була за розмова перед дверима принцеси Сови...“







## Корабель-привид.

мого батька була невеличка крамниця в Бальзорі. Він був ні багатий, ні бідний — один з тих людей, що не наважуються розпочати якусь справу, боячись загубити і те мале, що в них є. Мене він вчив бути прямим, совісним, і працьовитим, і скоро так склалося, що я зробився його помішником в справах. Як раз тоді, коли мені минув вісімнадцятий рік, батько вперше наважився на велику торговельну справу, і скоро після того вмер, мабуть, зі страху, що довірив морю тисячу червінців.

Невдовзі після того я побачав, що його смерть була щастям для нього, бо по кількох тижнях прийшла звістка, що той корабель, яким перевозився ним куплений крам, пішов на дно. Ця нещаслива пригода не зломилла мого молодого парубочького завзяття. Все, що одказав мені батько, я спродав за свіжі гроші і помандрував на чужину шукати щастя, узявши з собою тільки одного старого батькового слугаку, бо він був такий до мене приязний, що хотів ділити зо мною долю й недолу, аби тільки не розлучатись.

В Бальзорській гавапі посідали ми на корабель, щоб вирушити з попутним вітром. Корабель, де я закупив собі місце, йшов до Індії. Два тижні їхали ми добре, а потім попередив нас капітан, що здійсметься заверюха. Він був дуже заклопотаний, бо, здається, тут, на цім водянім шляху, він не знав околиці так гаразд, щоб спокійно стрінутись з бурею. Він звелів прибрать усі паруса, і ми ледве-ледве посовувались вперед. Прийшла ніч, ясна і холодна, і капітан сподівався, що може він помилився в прикметах бурі. Коли несподіванно перед нами промайнув корабель, якого ми поперед не бачили. Він пройшов повз наш зовсім близько. По всій палубі розлігся тоді неймовірно дикий лемент і голосіння. Мене це не мало здивувало. навіть в ті часи великого жаху перед бурею. Я бачив, як капітан зблід, мов смерть: „Мій корабель загинув — скрикнув він: там пливе сама смерть!“ Попереду, чим я вправився спитати, що то значать його дивні вигукки, уже з усіх боків, виючп і репетуючи, сюди кинулись матроси: „Ви його бачили? — кричали вони: ну, тепер нам нема рятунку!“

Капітан звелів читати святі тексти з Корану і сам став правити рулем. Та все дарма! Буря скаженно ревля і, попереду чим минула одна година, затріщав корабель і став тонуть. Були спущені човни; ледве остатній матрос покинув корабель, як він уже потонув на наших очах, і я опинився серед моря убогим, як старець. Та біди ще не видно було кінця. Буря ревля неймовірно, зовпом зовсім не можна було правити. Ми зі своїм старим слугою обіцялись один одному ніколи не розлучатись і сиділи, кріпко обнявшись руками.

Минула ніч. Коли тільки-тільки розвиднялось, наскочив на нас дужий вітер, підхопив наш човец, і в одну мить перекинув його. З усіх тих моряків, що були на кораблі, я більше нікого не бачив. Від удару я обезпритомнів, а коли прокинувся, то був у руках мого вірного слуги. Йому одному пощастило і самому врятуватись, ухопившись за перевернутий човец, і мене витягти в воці. Буря ушухла. Від нашого корабля нічого не зісталось, однак ми помітили поблизу себе другий корабель, до якого нас пригнала хвиля. Коли ми наблизились до нього, я виізнав, що це той самий корабель, що в почі пробіг повз наш і на смерть перелякав капітана. Я почув у собі чудний переляк перед цим кораблем. Пророкування капітана, що так страшно уже справдилось,

і мертвий вигляд корабля, на якому не видно було а ні душі, дарма, що ми зовсім близько підплили до нього і з усіх сил кричали, гукаючи помічі, ще більше мене злякало. Та тут був наш єдиний порятунок, і ми дякували Пророкові за нього і за те, що так дивно врятувались.

З передньої частини корабля звисав до самої води довгий канат. Гребучи руками й ногами, ми підплили до нього і силкувалися ухопитись за кінець. Сяк-так нам пощастило. Я голосно крикнув, та задарма, бо на кораблі було, як і попереду, тихо — а ні телінь. Тоді ми почали дряпатись по канату вгору; я, як



молодший, лів попереду. Боже, яке страховіття!.. Що то за картина розгорнулася перед моїма очима, коли я ступив на палубу. Уся підлога була червона від крові, а двадцять або й з тридцять трунів, влягнугних по турецьки, валялося долі, коло середнього щогла стояв чоловік в дорожній одежні, держачи в руці шаблюку. Його лице було біле, як крейда, і геть чисто подряпане. Серед чолі наскризь стремів великий цвях, забитий в щогло. Чоловік цей, прип'ятий до щогла, так само був мертвий.

Страх скував мої ноги, я ледве наважувався дихати. Потім, кінець-кінцем, досяг палуби і мій товариш. І його так само перелякало до краю те, що діялося на палубі: а ні одної живої душі, — тільки самі страшні труни! З похоловними від смертельного страху душами помолились ми Пророкові й таки наважились рушити далі. За кожним ступнем ми озиралась на всі боки, думаючи, чи не доведеться побачити чогось нового, ще страшнішого. Та все

зоставалось таким, як і попереду. Куди не зирни — нікогисенько живого, тільки ми та безкрає море... Ми ні разу не наважувались говорити в голос зі страху, що мертвий, прип'ятий до щогла, капітан може повернути на нас свої шкляні очі або хто з убитих поворухне головою. Не швидко дійшли ми до драбини, що спускалася в середину корабля. Мимоволі ми тут спинилися і зирнули один одному в вічі, бо ні один не намілювався сказати свої думки.

„Пашчу — промовив мій вірний слуга: Тут стряслось щось неймовірно страшне. Однак, коли там внизу в середині корабля повно вбивців, то й то я краще волю здатися на їх ласку й неласку, а ніж zostаватися довший час тут, між цими мертвими.“ Я був тієї самої думки і тому, стисни серце й сподіваючись усяких пригод, ми рушили вниз по драбині. І тут була мертва тиша, і тільки лунала наша хода по драбині. Ми наблизились до дверей каюти. Я приклав вухо до дверей і прислухався; нічого сілечко не було чути. Я відчинив двері. В кімнаті було цілковите безладдя. Одежа, зброя і всякий посуд валялись одно на одному жужмом. Нічого доладу. Люде, або хоч сам капітан, здавалося, ще недавно п'янували тут, бо лавколо валялись пляшки. Ми пішли далі з кутка в кут, з кімнати, в кімнату і всюди знаходили багаті запаси шовку, доброго напста, цукру і т. д. Я був над міру радий всьому тому,

що бачив, бо думав собі — одже на кораблі немає нікого, — то все повинно дістатися мені. Ібрагім, однак, зауважив, що ми, мабуть, ще дуже далеко від берега і що самі, без сторонньої допомоги, ледве чи можемо дати собі раду.

Покріпивши сили тими паїтками та напійками, що в великому числі знайшлися тут, ми знову вийшли на палубу. Дивлячись на ці страшні трупи, ми чули як з-по-за плечей по тілу дере моріз, тому наважились здихатися цих мертвяків і повикидати їх за борт у море. От же, не можна собі уявити, який страх огорнув наші душі, коли ми довідалися, що ні одного мертвяка не можна було навіть зворухнути з міста. Вони наче прикипіли до підлоги, і щоб їх повиносити, то треба було вирубувати дошки палуби, а для того у нас не ставало струменту. Так само і капітан ніби приріс до щогла: навіть шаблі ми не могли витягти з його окоцублих рук.

Увесь день мпнув в сумних думках про ту біду, у якій ми опинилися. А коли стало смеркати і наближалась ніч, я дозволив своєму Ібрагімові лягати спати, а сам хотів держати варту на палубі, дбаючи про порятунок. Та як тільки вийшов місяць і по зорях я довідався, що вже близько північ, охопив мене непереборний сон; я мимоволі упав за велику діжу, що стояла тут на палубі, і заснув. Та це була швидче непритомність, а ніж сон, бо увесь час я виразно чув, як біла хвиля об борти корабля і як лопотіли і свистали паруса на вітрі.

Потім мені враз здалося, що я почув розмову та людську ходу по палубі. Я хотів підвестись і подивився, що там таке, та не міг, бо якась невидима сила ніби скувала мое тіло так, що я ні разу не міг очей навіть розплющити. Голоси ставали де-далі виразнішими й чутнішими. Мені здалося, ніби я чув, як жваві матроси бігали сюди й туди по палубі, як скрипіли канати й лопотіли паруса, коли їх згортали й розгортали, як між другими голосами лунав дужий голос командіра . . . З кожним разом моя притомність слабшала, мене охопив глибокий сон, і здавалося, що я чую тільки гомін хвилі . . . Я прокинувся тільки тоді, як сонечко вже високо підбилося угору і просто некло мені в лице. Очмавілий вічі сну, я озирнувся навколо. Все — і бура, і корабель, і мертві, і те, що мені причувалося в почі — все те здавалося мені сном . . . Коли я подивився — все було так, як і вчора. Недвижимо лежали мерці, непорушно стояв капітан, прип'ятий до щогла. Я посміявся над тим, що мені привералося, і пішов шукати свого старого.

Той сидів у каюті зовсім зажурений думками. „О, паничу!“ вітхнув він, коли я до нього спустився: „Я волю ліше лежати на дні моря, ніж востатися ще на одну ніч з нечистою силою, що тут є на цьому кораблі.“ Я спитав його, чого він так засмутився, і він мені відповів: „Проспавши кілька годин, я прокинувся і почув, як над моєю головою тупотіло те тули, то сюди. Попереду я думав, чи не ви то ходите. От же тупотіння тих, що бігали вгорі було таке, ніби там гасало не менш двадцяти чоловіка. Потім я чув голоси й покрики. Далі почув важку ходу по драбині. Потім я себе не пам'ятаю . . . Тільки ніколи до мене верталась притомність на коротку хвилюку і тоді я бачив того чоловіка, що прибитий цвяхом угорі до щогла — він сидів тут на столі, співав і пив, а той, що в червоному оксамитовому убранні лежить недалеко від нього на підлозі, той сидів поруч його і помагав йому пити.“ Отаке розповів мені старий слуга.

Нам обом було не по собі, бо вже ми знали, що то не привералося, бо ж і я так само чув бігання й голоси мертвяків. Їхати в цьому товаристві мені було страшно. А мій Ібрагім увесь час був у глибокій садумі. „Ага, тепер я згадав!“ — скрикнув він кінець-кінцем. Це він пригадав собі той заговор, що ще його дід, чоловік досвідчений і бувший в далеких світах, колись йому



проказав. Заговір помагав від усякої нечистої сили і навроку. Ібрагім завіряв, що той неприродний сон, який нападав на нас цієї ночі, можна одігнати, коли ми лиймо читатимем молитви Корана. Душка ця старої людини мені сподобалась.

З невимовним страхом дивилися ми, як насувалася ніч. Поруч каюти була невеличка кімнатка — там, в тій кімнатці надумали ми пересидіти ніч. Ми прокрутили в дверях кілька дірок такої міри, щоб скрізь них можна було бачити всю каюту. Потім замкнули двері з середини, — це нам удалось, — а Ібрагім понаписував по всіх чотирьох кутах ймення Пророка. Отак готувалися ми до нічного страхіття. Мабуть було близько до одинадцяти годин, коли мене став хилити сон. Мій товариш зараз же порадив прочитати кілька молитов з Корану. І це мені одразу допомогло. Враз нам здалося, що вгорі заворушилось, закрипили канати, затупотіла по палубі хода і можна було познати виразні голоси. Так ми просиділи шось довгенько, напружено дожидаючись, аж поки не почули, як хтось виходить по драбині вниз до каюти. Як тільки почув це старий, то зараз же почав проказувати той заговір проти нечистої сили, що навчився від свого діда:

Духи тьми! Нечисті сили!  
З вітру, з моря, з петр, з вогню,  
Вас створив Аллах всесильний, —  
Покорійтеся йому . . .



Признаюся, що я не дуже то поклався на цей заговір. У мене волосся стало дуба, коли розчинилися двері і в каюту увійшов той великий на зріст, ставний чоловік, що я бачив його прип'ятим до щогла. І зараз цях стремів у його серед лоба, а шабля була вложена в пахву. За ним слідом увійшов у каюту другий, не так добре влягнутий: і цього я бачив там угорі між трупами. Капітан, — бо це безперечно був він — мав бліде обличчя, велику чорну бороду і несамовито блукаючі очі. Сграшним своїм поглядом він озирнув усю кімнату. Я його дуже добре міг бачити тоді як він проходив поуз наші двері. Та йому, видимо, байдуже було про двері, по-за якими ми прищулились.

Обидва посідали на поставлений серед хати стіл і говорили голосно, мало не кричали один на одного якоюсь нам чужою мовою. З кожним разом вони все дужче й дужче кричали й сердились, аж поки капітан не почав так стукотіти по столу сгненим кулачком, що все в каюті заходило хорором. Другий, скаженно регочучи, схопився з міста і, кивнувши, гукнув капітана

йти вслід за ним. Той устав, виходив шаблюку з пахви, і після того обидва



зникли. Та нашому жаху ще довго не було кінця. На палубі де далі лемент дужчав. Чутно було, як там гасали по всій палубі, як кричали, реготали й вили, мов псп. Потім з'явся справді, такий пекельний гармідер, що ми вже думали — ось-ось на наші голови посиплеться палуба з усією снастю. Крик, гук, брязькіт зброї і... в мент усе ушухло. Коли ми, довгенько просидівши в схові, потім наважились піднятися вгору, то все там було, як і попередю. Хоч би тобі один лежав не так, як удень, і всі були закопублі, мов дерево.

Так пробували ми на кораблі день за днем. Він плів на схід сонця, тули, де, як я зміркував, була земля. Та хоч і багато миль ми пропливали вдень, проте, мені здавалося, що вночі ми знов вертаємось назад, бо як тільки сходило сонце, корабель був що-разу на тому самому місці серед моря, де вже ми були раніш. Не інак, — міркували між собою ми, — кожної ночі мертв'яки напинають паруса і з попутним вітром вертаються сюди. Щоб того не робилось, ми за-видна позгортали всі паруса і борошили їх від мертв'яків у той самий спосіб, як двері кают: ми попилисували на пергаменті святе ймення Пророка та той заклоп Ібрагімового діда і поприв'язували їх до згорнутих парусів. Третьяки сиділи ми в каюті і дожидали, що то з тої вигадки вийде. Здавалося, що нечиста сила на цей раз ще дужче казлася, а все ж таки другого ранку побачили ми, що паруса вночі не розгортались. Ми вдень напинали стільки парусів, як нам треба було, щоб легенько гнать корабель все вперед, і за п'ять день, хвалити Бога, проїхали добрий кавалок.

Ранком на шостий день зазирли ми зовсім педалечко землю й щиро дякували Аллахові й його Пророкові за наш дивний порятунок. Той день і всю ту ніч ми держалися беріга, а на сьомий день вранці побачили не дуже далеко місто. Тоді ми, добре пововтузившись, спустили в воду якір і той відразу сів на дно, а далі посідали в невеличкий човен, що був на палубі і, гребучи що сили нашої стало, рушили в місто.

За яку півгодину ми завернули в річку, що вливалася в море, і незабаром були на березі. Уступавши через ворота в місто, ми роспиталися, як зветься воно і тоді дозналися, що опинились аж в Індії, як раз близько тої околиці, куди я замірявся їхати з самого початку подорожі. Разом з тим я розпитав хазяїна, чи не знає він тут мудрого й тямущого чоловіка, такого, — пятакнув я йому, — щоб розумівся трохи на чарах. Він повів мене на дальню вулицю і привів до не дуже показної хатини; там ми постукались. Коли нам відчинили, хазяїн порадив питати тільки самого Мулея.

В хазі стрів мене старий чоловічок з сивою бородою і довгим посом і спитав, чого мені треба. Я йому сказав, що шукаю мудрого Мулея, а він мені зараз же відповів, що то він сам і є Мулей. Розповівши в чім справа, я спитав його, що маю діяти з мертв'яками, як за них взятися, щоб повиносити з корабля. Він був тієї думки, що ті люде, мабуть закляті за якісь то великі злочини на морі. Щоб вжити з них прокльон, треба знести на землю, а це можна зробити позривавши ті дошки, на яких вони лежать на палубі. По совісті і по закону, — казав Мулей, — цей корабель з усім добром, що в йому є, належить мені, бо я ніби впаїшов його. Однак слід би робити це пищечком, і коли я йому вділю зі своєї багатой нахідки якусь часточку, то він pomoже мені позносити мертв'яків, давши в поміч своїх рабів. Я, звичайно, обіщався добре його наградити, і ми взяли з собою п'ять чоловіка рабів з пилами та сокирами і рушили в дорогу. Ідучи, Мулей не знав як хвалити нас за спасенну думку запечатати згорнуті паруса святими молитвами з Корану. Він казав, що тільки в такий спосіб і можна було нам визволитись з напасти.

Ще було доволі раненько, як ми прибули до корабля. Зараз же всі кинулись до роботи, і минула може яка година, як уже четверо мертв'яків лежало в човні. Кільком рабам було доручено одвезти їх на беріг і там поховати на могилі. Вернувшись з беріга, вони нам розказали, що мертв'яки пошанували їх працю, бо як тільки було їх покладено на землю, всі вони розсипались на порох, і не було для чого копати могилу. Ми тим часом далі вишилювали та вирубували мертв'яків, і над-вечір уже всі вони були одвезені на землю. Уже не залишилося ні одного, крім того, що був приїятий до щогла. З ним ми ніяк не могли дати собі ради: як не сплужувалися витягти цв'ях з дерева, ні яка сила не могла його зрушити з міста, хоч би тобі на одну волосину. Я вже не знав, як тут добрати розуму, бо не рубати ж, справді, щогла, щоб везти його потім на беріг. Та вже Мулей допоміг.

Він звелів одному рабові мерщій плити до беріга і привезти звідти горщик землі. Як це було зроблено, чарівник посипав землею голову мертв'якові і прошепотів якісь чудні слова заговору. Тієї ж хвилини мертвий розплющив очі, глибоко зігхнув, і з його рани на чолі стала точитися кров. Тепер ми легко витягли цв'ях геть, і ранений впав на руки одному рабові.



„Хто мене сюди привів?“ спитав він після того, як ніби трохи відпочив. Мулей показав на мене, і я підійшов до капітана. „Дякую тобі, невідомий мені чужинче: ти мене врятував від довгих мук. Уже п'ятьдесят літ, як плаває моя



тіло по цім хвилям, і моя заклята душа що-ночі мусіла в його вертатись. А тепер мою голову упокоїть сира земля, і я можу в примиреннім духом йти до своїх батьків."

Я попрохав його, щоб він сказав нам, як опинився у такім страшнім становищі, і він розповів: „П'ятьдесят літ назад я мав силу і був у повазі між людьми, живучи в Алжирі. Жадоба до грошей зробила те, що паладнвши корабель, удався я на розбій у морі. Одного разу, уже тоді, як, промшляючи тим ділом довгенько, я звик до нього, прийняв я на борт у Занте одного дервіша, який упрохався їхати дарма. Я й мої товариші — ми були люде мало чемні, — ніколи не зважали на святість того чоловіка і багато разів я просто глумився над ним. А коли він якось по своїй святій щирості став мене всовіщати за моє грішне життя, я, перенившись з моім штурманом в каюті, серед ночі розспалився страшенним гнівом. Розлютований тим, що сказав мені дервіш і чого-б не подарував і самому султанові, кинувся я на палубу і втопив йому в груди свого книжала. Умираючи, закликав він мене й усіх моїх товаришів, що не могли ми а ні жити, а ні змерти, аж поки наші голови не вкрне сира земля. Дервіш умер, і ми кинули його в море, глумлячись з його погроз. А між тим уже тієї самої ночі справдилися його слова. Частина моїх матросів повстала проти мене. З неймовірною люттю билися вони, аж поки не уклали в копні усіх моїх приборників, а мене самого не прип'яли цв'яхом до щогла. Та й переможці наші, дуже переранені, погинули зараз після нас: і тоді став мій корабель однією великою домовиною. І у мене склеплялися очі, уривався дух і я вже думав, що ось-ось умру. Та то тільки здавалось, а справді я ніби зомлів і одуб. Влжчої ночі, як раз у ту саму годину, коли вкинуто дервіша в воду, ми всі, я й товариші мої, попрокидалися: до нас вернулось життя, та ми не могли нічого лишого ні говорити, ні робити, як тільки те, що казали й робили тієї страшної ночі. Так кружляли ми по морю п'ятьдесят довгих років, ні живучи а ні вмираючи. І коли нам судилося досягнути беріга? З певимовною радістю ми розгортали і напшнали паруса в бурю й ураган, сподіваючись, що може таки розіб'є хвиля наш корабель, і ми складемо наші перетомлені голови на дно моря і знайдемо там вічний спочивок. Нам в тому не щастило. А тепер я вмираю. Ще раз дякую тобі, незаний мені чужинче, і як що можна тебе наградити добром, то бери мій корабель з усім, що в ньому є, як ознаку моєї тобі вдячності."

Коли капітан скінчив свою бесіду, він схилив голову і його не стало. Так само, як і всі його товариші, він розсипався у прах. Ми позбірала той попіл у скриньку й поховали в землі. Потім у місті я найняв майстрів, і вони мені полагодили корабель. Після того увесь крам, що був на кораблі, я геть спродав, накупив лишого, понаймав матросів і, щедро обдарувавши мого приятеля, Мулея, рушив на батьківщину. По дорозі я приставав до чужих країв та островів і спродував по базарях свій крам. Пророк благословив усі мої заходи.

По вісьмох місяцях, придбавши ще раз стільки, як налінив мене померший капітан, я прибув до Бальзори. Наші городяне-бальзорці дуже дивувалися моему багатству і моему щастю-долі, думаючи, що не інак, як, блукаючи по світах, ядесь натрапив на славновісну діамантову долину Сінбада. Я їм не перечив, і з того часу стало там звичаєм, як мене хлопцеві вісімнадцять років, виряжати його в далеку дорогу пошукати собі долі. А я живу собі любо й мрно і що-кожних п'ять літ подорожую до Меккі, щоб подякувати Богові у святому місті за його безмірну до мене милість і помолитись за небіжчиків капітана і всіх із ним суцх. Нехай прийме їх Господь Милосердний у життя праведних.



## Як вирятувано Фатьму.

Мій батько був суддею в Акарі. Усіх дітей у нього було трое. Я — найстарший та двойко других — брат та сестра, — обое далеко молодші проти мене. Як минуло мені двадцять років, то брат мого батька покликав мене жити до себе. Він одписав мені усю свою худобу та тільки з такою умовою, щоб я жив при йому аж доки він не вмере.

А жив небіжчик, нехай йому земля пером, до глибоких літ, так що я тільки перед двома роками вернувся на свою батьківщину і нічого не знав, яке то страшне лихо стряслося у нас дома і як милосердний Аллах не попустив нас на поталу.

Мій брат Мустафа і моя сестра Фатьма були мало не одноліткми. Саме більше хіба на два роки той був старший. Вони щиро любили один одного і разом дбали про те, щоб нашому старому й неужокому батькові не так було тяжко доживати віку. Як сестрі минув вісімнадцятий, то брат на її іменини спорудив свято. Він скликав усіх її подруг до нас додому і там, у батьковому саду, почаствував їх гарненько пайсмашнішими стравами. А як смерклося, — закликав усіх для розваги поїхати на море, сівши на великого дуба, що брат загодя договорив і прищопував усякими прикрасами. І Фатьмі і всім її подругам дуже сподобалася така гулянка, бо справді вечір був гарний, а місто, коли на його дивитися з моря, особливо увечері, розгорталася, як намальоване, і вабило до себе очі. Як уже були на дубі, то панночки, вдоволені гулянкою, упрохали брата їхати все далі її далі в море. Мустафа неохоче вволював такі їх забаганки, бо знав, що перед кількома днями туг бачили морського розбішаку — корсара. А потім панни забажали подивитися з тих гір, що стояли поблизу моря, як буде спускатися сонечко в море. Треба було приставати до беріга. І саме тоді побачили вони недалечко від себе чийогось дуба з озброєними людьми. Не дожидajući з того добра, мій брат звелів греблям повертати й приставати до беріга. Такий замір брата був справді до речі, бо той човен погнався за ними, став наздоганяти, бо мав більше гребців, і брав напрям так, щоб опинитися між берігом та нашим дубом. Панночки, як тільки побачили, в якій небезпечі вони опинилися, то зараз же посхоплювалися і почали без тям кричати й голосити; даремно він умовляв їх сидіти тихо, бо своїми скоками то туди то сюди вони так розгойдують човна, що той може перевернутися догори дном. Нічого не помагалося! А як при наближенню чужого дуба панни з переляку кинулися всі на корму, то човен берклицював у воду. Тим часом з берега люде придивлялися до замірів чужого дуба, бо уже була встановлена сторожа проти корсарів, і вже за цим небезпечним човном наглядали. Ми побачили, як на поміч нашому дубові від берегу знялося багато човнів і підпливало як раз саме тоді, коли треба було витягати потопуючих. Серед метушні ворожий човен услухнув, а на обох дубах, тих, що поприймали до себе витягнутих з води, не було відомо, чи всі врятовані. Коли стали перевіряти, то, лишенько! не знайшлося моєї сестри та однієї її подруги: зате знайшли в одному дубові якогось чужого чоловіка, котрого ніхто не знав. Під погрозами Мустафи признався він, що належить до ворожого корабля, заякореного в двох милях на схід, і що, шпарко тікаючи від сторожі, товариші забулись про нього, а між тим він мав замір помагати ратувати потопуючих панночок: крім того він сказав, що сам бачив, як двох панночок було витягнуто і взято в той ворожий човен.



Горе мого старого батька було безмежне. Та й Мустафа до краю журився, бо він втратив не тільки любу сестричку, в чому винуватив цілковито тільки себе, а ще й подругу Фатьми, що поділяла тепер з нею долю. Та подруга — була його нареченою. Її батьки уже дали свою згоду віддати дочку за Мустафу і тільки своєму татові не наважувався брат признатися, бо батькі нареченої були люде бідні і простого роду. Мій же батько був чоловік крутої вдачі. Як тільки біль в його серці трохи ушухла, він звелів Мустафі стати перед його очі й промовив: „Твій нерозум відібрав утіху моєї старості і радість моїх очей. Іди геть від мене, я жену тебе з очей своїх, щоб не бачити до вику, я прокликнаю і тебе, і всіх твоїх нащадків. І тільки тоді, коли ти вернеш мені назад Фатьму, тільки тоді спаде з твоєї голови мій батьків прокльон“.

Цього бідний брат ніяк не сподівався. Він уже давно сам надумав, як би то не було, а розшукати і свою сестричку, і її подругу і тільки жадав випрохати від батька його благословення, а тепер так склалося, що мусів він рушати в далекі світа з його прокльоном. Та коли те перше нещастя пригнітило його, то ця друга біда, ним зовсім не зароблена, вона загартувала його серце.

Він пішов до аловленого морського розбійника спитатися, куди мав їхати його корабель, і довідався, що ці пірати найбільш провадять продаж рабів на великому бальзорському базарі.

Як вернувся Мустафа додому, то, здається, тим часом батьків гнів трохи згас, бо він прислав снові на дорогу гаманець повний червінців. З плачем попрощався Мустафа з бабками Зораїди, — так звалася його вкрадена молода, — і рушив до Бальзори.

Мустафі довелося подорожувати сухопуттям, бо з нашого маленького міста не було зовсім кораблів просто до Бальзори. Йому треба було добре наполягати, щоб не забаритися в дорозі і не прибути до Бальзори на багато пізніше проти піратів. Та як був він на добром коневі, а кладі піакої, то сподівався на шостий день над вечір бути вже в місті. От же не так склалося, як ждалося. Четвертого дня над вечір їхав він шляхом зовсім самотою і тоді напало на нього аж трое чоловіка. Побачивши, що всі вони добре озброєні й при силі, і що їх ваблять його гроші та кінь, а не те, щоб аби вбити чоловіка, Мустафа крикнув до них, що хоче здатися на їх ласку. Тоді вони спішилися, злигали братові ноги по-під животом його коня, поставили поміж себе поруч, один з них ухопив уадечку Мустафінного коня, і так чим дужч поскакали звідтіля із ним, не кажучи йому ні слова, куди й чого.

Мустафу огорнули тяжкі думи й зневір'я. Здавалося, що уже тепер батьків прокльон окошився на йому безталанному. І як йому сподіватися врятувати сестру і Зораїду, коли він, геть



пограбований, може до того порятунку тепер прикласти тільки голі руки. Мабуть більше години їхав Мустафа у супроводі мовчазних розбійників; потім вони звернули на бік у невеличку долину. Долинка була обсажена з обох боків молодими деревами, темнозелена м'яка травиця укривала її гарним муріжком, а посередині біг швидкий струмочок — все тут так і вабило оселитися. І справді брат побачив тут з п'ятнадцять або з двадцять росташованих палаток. До кілочків цих халабуд були поприв'язувані верблюди й гарні коні. В одній палатці чути було веселу музику й співи однієї цїтри та двох чоловічих голосів. Люде, що знайшли собі такий гарний затишний куточок, — думалось братові, — ледве чи робитимуть йому яке лихо, і тому він без ніякого страху послухався знаку своїх супровідників, коли ті розв'язали йому ноги й звелили злязти.

Мустафу одвели в найбільшу серед усіх і найгарніше прибрану в середині палатку. Вона справді була добре причопурена: чудові золотом шиті подушки, виткані килими, оздоблені золотом ляльки для тютюпу — все це свідчило-б десь інде про багате та привільне життя хааяїна, а тут воно говорило тільки про смілий грабунок. На одній подушці сидів старий невеличкий чоловік; його обличчя було гідке, шкура на йому темносмагла й блискуча, безсоромно лукавий вираз в очах і устах робили його лице одворотним. Хоча цей чоловік і удавав з себе пана, проте Мустафа швидко помітив, що не для нього ця гарно прибрана палатка. А розмова цього чоловіка з тими, хто його привів сюди, погвердила братову думку. — „Де Найстаршій?“ спитали вони малого. „Він розважається малым полюванням, — відповів той: а мені доручив заступити його в справах“. — „Тут така справа, якої він не доручить нікому, — промовили розбійники: тут треба скоро рішити, чи цей собака вдихатиме, чи платитиме. А такі справи Найстарший знає ліпше тебе“.

Малій чоловічок схопився з почуттям своєї честі, випростався на весь зріст, щоб хоч пальцями досягнути до вуха свого ворога, і удавав, ніби в помсту заміряється того вдарити. Коли побачив, що всі його силкування не нагонять

ніякого страху, він почав лягтись, — а ті двоє теж не мовчали і були на здачу не скупі, — то від тієї гризоти вся палатка аж заходила ходором. Коли ось відчинилися двері і в середину ввійшов високий ставний чоловік, молодий і вродливий, як персидський принц. Вся на йому одежа й зброя, крім добре оздоблених книжала та шаблі, була проста й немудра. А проте його розумні очі й увесь вигляд викликали пошану без страху.

„Хто то наважується заводити лайку в моїй палатці?“ — напався він на переляканих. Довго було тихо; далі один з тих, що привели Мустафу, розповів, як то було. Тоді у Найстаршого, як його вони називали, спалахнуло лице від гніву. „Коли я тобі, Гасане, доручав заступати мене в справах?“, кркнув він страшним голосом на малого. Той з переляку увесь пригнувся, зробився, ніби ще



далеко менчим, як поперед, і тихцем став прокрадатись до дверей. Найстарший наблизився до нього на один ступінь і одним великим дивним скоком Гасан вилетів за поріг.

Коли чоловічок зник, хазяїн палатки простягся на килимі, а ті троє вартових, що полонили Мустафу, підвели бранця до Найстаршого і промовили: — „Ось той, кого ти звелів нам зловити“. Найстарший пильно подивився на бранця, а далі сказав: — „Басса Сулейко! Твоя совість нехай тобі скаже, чого ти стоїш перед очима Орбазана“. Почувши таке, мій брат кинувся тому в ноги і благав: — „Пане ласкавий! Ти, видимо, помилишся: я — просто собі бідний певдаха, а зовсім не той басса, якого ти шукаєш!“ Всі в палатці, почувши таке диво, постовпіли. Хазяїн же сказав: — „Ледве чи тобі pomoже отаке прикидання, бо я гукну людей, які тебе добре знають“ — і зараз же звелів гукнути сюди Зулейму. Невдовзі після того було приведено в палатку стару бабу, яка, коли її спитали, чи познає вона в мому братові басса Сулейка, відповіла: — „А як же! Та я прийму присягу коло гроба Пророка, що це віп, і ніхто инший!“ — „Ну що, безталанний чоловіче, бачиш, як твої хитрощі пішли за водою? — загомонів, розпалюючись гнівом, Найстарший: ти мені до того гідкий, що я не хочу паскудити свого доброго кияжала твоєю юшкою. Ні, я зроблю тобі інак: завтра, як зіходитиме сонце, я прив'яжу тебе до хвоста свого коня і доти скакати з тобою гаями й чагарниками, покиль воно не закотиться за горбом Сулейка!“ Тоді мому братові стало зовсім млосно на серці. — „Це прокльон мого немилосердного батька, це він мене жене на гапелу загинь, — голосив віп: і ти, моя люба сестронько, мусиш загинути, і ти, Зораїдо! — „Твої хитрощі пияк тобі не допоможуть, — промовив один з розбішак, скручуючи йому руки за плечима: поси́най мерщій з палатки, бо вже Найстарший наш куєє собі губи й поглядає на кияжал... Коли хочеш пожити ще одну ніч, то ходім мерщій“.

Як уже ці троє хотіли вивести Мустафу з палатки, перестріли вони інших трьох, що так само гнали перед себе якогось-то бранця. — „Ось ми привели басса, як ти нам звелів“ — промовили вони й підійшли разом з полоненим до ліжка Найстаршого. Коли той бранець був виведений на середину, мій брат мав нагоду роздивитись того і надивуватись диву: так-таки справді цей басса дуже скидався на брата, тільки що був може трохи темніший з обличчя та мав чорну бороду. Найстарший був дуже здивований появою другого бранця: „Хто-ж то з вас обох є справжній?“ — спитав віп, дивлячись то на того, то на другого. — „Як що ти думаєш про басса Сулейка — промовив з погордою цей другий бранець: то я — він!“ Найстарший глянув на його довгим, пильним і страшним поглядом, і після того мовчки подав знак одвести басса геть. Коли того вже не було, він підійшов до мого брата, перерізав своїм кияжолем мотузку та кинув, щоб брат сів поруч із ним на килимі. — „Шкода мені, чужинче, — сказав віп: що я прийняв тебе за того злочинця; тільки-ж ремствуй на дивний промисел Божий, що в ту годину, коли ми чатували того лиходія, ти як раз нагодився й понав до рук моїх братів.“ Мій брат благав Орбазана зробити тільки єдину милість: дозволити йому негайно їхати далі, бо, длячність у дорозі, він звичить усю свою справу. Найстарший розпитував Мустафу про його негайні справи і коли довітався, в чому річ, умовив





того востатися на цю ніч в його палатці, бо, мовляв, треба дати спочивок і собі й коневі. — „А на другий день, — казав він: я сам проведу тебе й покажу такий шлях, що за півтори доби ти будеш уже в Бальзорі.“ Мій брат дав згоду, був гарно прийнятий і почастиваний і проспав любісенько до самого ранку в палатці розбійника.

Прокинувшись вранці, Мустафа побачив, що він сам у палатці, а з-по-за спушеного зашпнала чуть було говірку розмову. По голосах брат познав, що розмовляє, здається, хазяїн палатки з малим темносмугливим чоловічком, що зветься Гасаном. Він став прислухатись і почув, собі на лихо, що Гасан настирливо намагається, щоб той другий звелів убити Мустафу, бо, мовляв, коли його випустять, то він на всіх них викаже.

Мустафа помітив, що мабуть Гасанові він уївся в печінки тим, що пехотя був призводом до вчорашнього прочухрана йому. Здавалося, що Найстарший вагався кілька хвилин, а далі рішуче промовив: — „Ні, він у мене гість і приятель, а звичай шанувати гостя для мене святий. Та й не здається він мені таким, щоб було в його на думці нам пашкодити.“

Так сказавши, він одхилив зашпнало і ввішов до господи. — „Дай Боже день добрий тобі, Мустафо — привітався він: уставай, будемо снідати та лаштуватись. бо вже час і в дорогу рушати“. Він почаствував брата келехом сорбету, і зараз же після пияти обідва осіддали коней. Коли брат вийшов з господи, то справді з легким серцем скочив на коня. Скоро палатка зникла їм з очу, і вони їхали по битій дорозі, що вела в ліс. По дорозі Найстарший розказав Мустафові, хто той басса, якого вони зловили на полюванні. Цей чоловік обіщався розбійникам, що житимуть вони в його околиці без клопіт, а між тим, за кілька тижнів перед цим схопив одного з найсміливіших його людей, звелів люто мучити, а потім завісив. Вони довго за ним стежили, поки зловили, і вже сьогодні йому буде край. Мустафа не наважився чим небудь перечити, бо був радий, що сам впривався звідціль з душею.

Вітхавши з лісу, Найстарший спинив коня, розказав братові до ладу, кудю слід їхати, а потім простяг руку на прощання й промовив: — „Мустафо, ти дивним способом був гостем розбійника Орбазана. Я не хочу намагатися обіцянки, щоб ти нікому не виказав на нас, що бачив і що чув. Ти беш виши натерпівся страху перед видимою смертю, і в тім я винний перед тобою. То візьми оцей кинжал, як пам'ятку, а коли треба буде тобі моєї помочи — пришли його до мене, то я вже не баритимусь стати тобі в допомогу. А оцей гаманець — він тобі, мабуть, знадобиться в дорозі. Брат не знати вже як дякував Орбазанові за ласку, взяв його кинжал, а грошей відцурався. Однак Орбазан, стисни йому на прощання руку, піби впустив додолу той гаманець з грошима і майнув що духу в ліс. Брат побачив, що де вже там йому наздогнати Орбазана, зііз з коня й підняв гаманець. Він аж жажнувся, як побачив, скільки то в йому було напаківано грошей: з цього було знати, з яким щирим серцем вітав Орбазан свого гостя-приятеля. Мустафа дякував Аллахові за свій порятунок, благав його не дати такого великодушного, як цей розбійник Орбазан, чоловіка на поталу ворогам і потяг собі далі шляхом на Бальзору радий та веселий.“

На сьомий день після того, як вирушив Мустафа з дому, він уже в'їздив до Бальзори. Зараз, як оселився в караван-сараї, він роспитався, коли починається той ярмарок, що на йому торгують рабами. Та довелося почути страшну відповідь, що вже на цілих два дні він зашпанився. Жалкуючи, Мустафі казали, що він багато втерпав, не прибавши загода, бо цього разу, вже в останній день,

на ярмарок були привезені дві таких гарних дівчини, що на них усі покупці витріщали очі. Звичайно, за таких красунь всі змагалися й біглися і так набили ціпу, що їй міг не злякатись хіба тільки той пан, якому вони обидві тепер



дістались. Мустафа як найлучче розпитався про обох дівчат, і в його вже не було ніякого сумніву, що то ті самі безщасні, за ким він так побивається. Так само він дізнався, хто то за чоловік, що купив обох панн. Він жив тут поблизу — в двох днях їзди — звався Тулі-Кос, був пан на всю губу, хоч уже й пристаркуватий собі чоловічок; попередку служив, а тепер подався разом з надбаним нечисленим багатством на відпочинок.

Першою думкою Мустафи було знов сідять на коня і негайно їхати до Тіулі-Коса, куди можна було доскакати швише, ніж за один день. Однак, зваживши, що йому нічим придбать, а тим паче ніяк здобути силою у того багатющого пана його здобич, став він міркувати про лишній захід і швидко натрапив на добру думку. Пам'ятаючи, як він трохи не стратив життя через те, що дуже скидався на басу Сулейка, надумав він під цим ім'ям потрапити до Тіулі-Коса і там спробувати вирятувати обох нещасних. Він найняв собі кілька слуг і коней — тут йому дуже знадобились Орбазанові гроші — вдягся сам і справив своїй челяді добру пишну одежу й рушив до замку Тіулі-Коса. За п'ять день він уже був поблизу. Замок Тіулі-Коса стояв на гарному рівному місті і з усіх боків був оточений височенними мурами, так що ледве які будинки визирали своїми шпильми з по-за них. Приїхавши, Мустафа поперед усього почорнив собі волосся на голові і в бороді, потім намастив шку соком якогось зілля і став з лиця таким точнісенько смуглявим, як той басса. Далі послав свого служника до замку, доручивши тому попрохати господаря, щоб він пустив до себе переночувати басу Сулейка. Служник вернувся дуже швидко назад, а з ним прийшло чотири пишні вдягнуті раба. Вони взяли Мустафину коня за уздечку й повели в замкове дворище. Там допомогли Мустафі злізти з коня, а інших чотири — повели його широкою мармуровою драбиною вгору до Тіулі.

Тіулі, це правдиве старе луб'я, привітав мого брата дуже чемпо і вшанував його всім найсмашнішим, що могла приготувати його великопанська пекарня. По обіді Мустафа то тим, то сім звів розмову на нових рабів. Тіулі дуже вихваляв їх красу й тільки журився, що ще й досі вони все чогось сумні, а проге, думав, що той сум скоро минеться. Мій брат був дуже вдоволений тим, як його тут приїмали, і ліг спочивати з самими рожевими надіями.



Проспавши, мабуть не більше години, Мустафа прокинувся від світла чинейс лампи, яка прямо сплила йому очі. Підводячись з ліжка, він все ще думав, що спить, бо побачив перед собою того малого чорнявого невідгласка з Орбазанової палатки: перед моїм братом стояв Гасап, держачи в руці лампу, і ростягши свій широкий рот гідкою ухмілкою. Мустафа уціпив себе за руку і потяг



за поса, перевіряючи, чи він часом не спить — ніщо не помагало: проява, як і поперед, зоставалася перед ним. — „Чого тобі треба в моїй спальні?“ — спитав Мустафа, трохи опам'ятовившись від дивовижжя. — „О, паночку, нема чого вам непокоїться, — промовив малий чоловічок: я вже добре довідався, чого це ви сюди прибули. Та й ваше обличчя мені ще пам'ятке; хоч скажу по совісті, коли-б я сам, своєю рукою, не помагав вішати, бассу, то ви-б мабуть, і самого мене одурили. А тепер, бачте, я прийшов, щоб спитати вас про одну справу.“

„Попереду скажи мені, як ти тут опинився?“ — пакнувшись на нього Мустафа до краю лютий, що його пізнали. — „А чом би й не сказати, — відповів той: я не хотів далі терпіти Найстаршого і втік звідтіля. А через те, Мустафо, що ти був причиною нашої з ним сварки, то за те ти мусіш віддати за мене твою сестру, і я тобі помагатиму втікти вам усім. А коли ж ні, — то я зараз же йду до свого нового пана і розкажу йому де-що про нового бассу.“

Від страху й люті Мустафа просто казався: тепер, коли він думав, що ось-ось йому уже пощастить досягти свого бажання, лиха година принесла цього невігласка, щоб усе перепаскудити. Щоб урятувати справу, не було иншого способу, як убити цю дрібнотілу гадоку. Одним скоком він кинувся просто з ліжка на малого, та той, передчуваючи щось небезпечне, брязнув лампу додолу, так що вона погасла, а сам зник в темноті, кричучи: „проби, рятуйте!“

Як би то тепер знадобилась добра порада! Мустафі треба було хоч на одну хвилиночку побачити паночка і разом треба було рятуватися самому. Він підійшов до вікна і глянув, чи не можна буде вискочити через вікно: коли ж до землі було далеченько, і навпроти з другого боку стреміла висока стіна, якої не пересянуть. Він стояв коло вікна й міркував. Аж ось почулось багато голосів, що наблизались до кімнати. Уже їх чути було за порогом... Тоді, стративши всяку надію, Мустафа схопив свій кинжал та одержу і майнув через вікно. Падать прийшлося болюче, та проте він чув, що ні однієї кістки не зломив, і тому, схопившись, жваво побіг до тих мурів, що оточували дворище, якось перехопившись через них на велике здивовання тих, що бігли йому вслід, і скоро був на волі. Він біг, доки не опинився в невеличкому гаїку, і вже там знеможений, впав на землю. Тут він сгав думку гадати, що йому діяти. Копі й наймити пішли на поталу, а гроші він врятував, бо були в поясі. Його дотепна на вигадки голова швидко знайшла нову стежку до порятунку. Він пішов лісом вперед, аж покинь не потрапив на село. Там купив дешевеньку конячку і верхи доїхав до міста. У місті наптив лікаря. Йому порадили одного старого й добре тямущого ескулапа. Давши кілька золотих, Мустафа умовив того наділити йому одне таке дання, що після нього падає, як смерть, криккий соп, а друге — таке, що після нього приспаний враз очунає. Маючи ці два дання, Мустафа причепив собі довгу фальшиву бороду, справив чорну магтію, накупив усяких жестянок та колб і всякого приладдя, так що цілковито міг удавати з себе бродячого лікаря. Навантаживши увесь цей крам на осла, Мустафа знову рушив назад до оселі Тіулі-Коса. На цей раз йому вже не треба було боятися, що хтось познає, бо довга борода так зміняла обличчя, що він сам себе





ледве познавав. Прийшовши до Тіулі, він назвався лікарем Хакаман-Кабуді-Бабою. Як він думав, так воно й склалось: таке чудове ймення до такої міри



вразило старого дурня, що той зараз же закликав Мустафу до себе на обід. Як побув Хакаман-Кабуді-Баба та поговорив з ним з годину, то старий тут же й надумався доручити мудрому лікареві, щоб допоміг його педужим раблям. Мустафа ледве міг сховати свою радість, що ось-зараз він побачить свою дорогу сестричку, і серце в нього не знати як колотилося в грудях, коли він ішов разом з Тіулі до сералю. Вони ввійшли в кімнату дуже добре причорену, де однак нікого не було. — „Хам-баба, чи як там тебе, докторе, зовуть, — промовив Тіулі-Кос: онде, бачиш,

в стіні є щілина. Через ту щілину кожна моя рабля буде тобі простягати руку, а ти вже по пульсу знатимеш, хто з них хворий, а хто, хвалячи Бога, здоровий.“ Мустафа силкувався протиречити, та що він не казав, то все марно — наочно показувати раблям хазяїн не хотів. Проте Тіулі пристав на те, що розказуватиме лікареві, як саме кожна з них почуває себе звичайно. Потім Тіулі витяг з поясу довжелезну записку й почав по ній голосно викликати по йменню кожну зі своїх рабень. І за кожним його вигуком через щілину простягалась рука до лікаря, щоб той послухав пульса. Уже було шестеро оглянуто, і всі вони знайдені дужими. Сьомою викликав по записці Тіулі Фатьму, і тоді скрізь стіну гулькнуло до лікаря малесеньке біле рученя. Мустафа аж затремтів, беручи цю руку, і з глибокодумною миною оповістив, що дівчина нездужає. Тіулі був тим дуже зажурений і наполіг на свого мудрого Хакаман-Кабуді-Бабу негайно наготувати для неї лікарства. Лікар вийшов за поріг і коротенько написав у записці: „Фатьмо! Я можу тебе визволити, як що ти наважишся прийняти таке дання, що зробить тебе на два дні мертвою! Та то байдуже, бо у мене є друге дання, що верне тобі життя. Коли хочеш, то скажи тільки, що це лікарство тобі не допомогло, і це буде мені ознакою твоєї згоди.“

Не гаючись він вернувся до господи, де його дожидався Тіулі. Він приніс із собою якийсь пешкодливий папирок, ще раз вислухав у Фатьми пульс, і тим часом нищечком зашпхнув її в зарукавчик свою писульку, а папирок подав їй через кватирку в мурі. Видно було, що Тіулі не аби-як засмутився Фатьминою недугою, бо оглядини інших невільниць одіслав на дальший час. Коли вони виходили зі світлиці, то Тіулі загомонів з ним дуже смутним тоном: — „Хабі-бабо, скажи по щирости, яка, на твою думку, в неї хвороба?“ Хакаман-Кабуді-Баба, важенько зітхнувши, відповів: „Ох, папочку ласкавий! Нехай тебе Пророк не залишить без його святої милості — у неї лиха болотяна пропасниця, яка може звести її зі світу.“ — „Що ти верзеш, скажений собака? — залопотів, трясучись від гніву Тіулі: Я за неї занаставив дві тисячі червінців, та щоб вона мені пропала, як яка корова? — Знай, що коли ти її не випользуєш, то я тобі скручу в'язи!“ Тоді побачив мій брат, що хильнув через він-

ця, таке сказавши, а тому дав Тіулі де-яку націю. Коли вони все ще балакали між собою, прийшов до них чорний невільник з сералю сказати лікареві, що його паниток не помагає. — „Слухай, Хакамда-Бабелда, чи як ти там пропсуєшся, наполяж на все своє місгєцтво, то я вже тобі заплачу, що схо-чеш“ — благав Тіулі, мало не плачучи зі страху. що може втратити одразу таку силу грошей: — „Добре, я дам їй такого дехокгу, що від усякої хвороби помагає“ — відповів лікар. — „А так так! давай, нехай вона вип'є того дехокху“ — хникав старий Тіулі. Радіючи душею, приніс Мустафа своє дання, а віддавши його чорному невільничкові й проказавши, скільки саме треба плати щоразу, він пішов до Тіулі й сказав, що мусить вийти з двору, бо треба сходити до ставка та парвати там де-якого пользовитого зіллячка. А як пішов, то тільки його й бачили. На тому ставку, що був поблизу замку, він поздіймав свою фальшиву одіж і повкидав її в воду, щоб вона на видному плавала. Сам приховався в кущах, пересігів там усю ніч, а ранком тихесенько прокрався на кладовище при Тіуліному замку.

Не минуло й годинки, як вийшов Мустафа з замку, а вже сказали Тіулі новину, що його невільничка Фатьма каває. Він негайно послав людей до ставка, щоб привели лікаря. Та посланці вернулися самі й розкакали, що, мабуть, горюха-лікар вупав у воду й захлинувся, бо вони бачили, як по ставу плаває його мангія, а його самого так хвилюю поєнь, що тільки пишна борола то тут, то там з води вириває. Коли Тіулі стратив останню надію на рятунок, то кляв і себе й увесь світ, скуп бороду та гатив головою об стілку. Та тим біди не одігнав, бо Фатьма щось скоро за ним сконала на руках у його жіноцтва сералю. Як тільки почув Тіулі звістку про смерть Фатьми, то звелів негайно зробити труну і винести тіло до склепу, бо дуже не долюбляв, коли в хаті були мертвяки. Носильники однесли труну на кладовище, в склеп. І там її кинули додолу, а самі повтікали, бо їм причулося, неіначе деє в усідніх гробовищах щось стогнало й зітхало.

Тоді Мустафа, що був приховався в склепу по-за трунами, бачучи як дремнули звідтіля посылнички, виліз з суточок і засвігив кагалчика нарочито для того ним взятиого. Потім добув те друге дання, що перепичало сон, здійняв віко з труни і... лишенько мов як він перелякався, сердешний коли побачив при світлі кагалця зовсім чуже обличчя в труні! А ні сестра його, а ні Зораїда, а зовсім хтось чужий був там... Довго Мустафа сів, як очманілий, покинь онам'ятався від цього другого жарту недолі. Кінець кінцем жалощі перевершили гнів. Він розкурив свою пляшечку і випитив кілька краплин в уста сплячої. Вона глибоко зітхнула, розплюшила очі й довго піби не розуміла, де вона є. А вже згодом, пригадавши, як все було, вона вихопилась з труни й кинулась під ноги Мустафі — „Як мені дякувати тобі. чоловіче добрий — промовляла вона: що ти спасення твоєї душа, визволив мене з тяжкої неволі!“ Мустафа перепинив її подяки, питаючи, як то могло статися, що врятувалась вона, а не Фатьма, його сестра. Та, дивуючись, глянула на нього і промовила: „Тепер мені ясно, як став-я мій порятунок: а поперед я ніяк не могла того збагнути. Треба тобі знати, що в цьому замкуві мене звуть Фатьмою і мені ти передав свою запіску та дання для сну. Тоді мій брат звелів, щоб визволена ним невільничка розповіла все, що знає про сестру та Зораїду. Від неї, він довідався, що обидві панни знаходяться справді в замкуві, а тільки, по звичаю Тіулі, перехрещені по-иншому: вони тепер звуться — одна Мірцою, а друга — Нурмагалю.“

Коли Фатьма, оня визволена невільниця, побачила, що брат до краю приголомшени плутаниною з запискою, вона стала його підбадьорувати, кажучи, що знає, як би то можна було випрятувати і тих обох панночок. Знов у Мустафі прокинулись надії, і він попросив сказати, що саме в неї на думці.

— „Хоч я тільки п'ять місяців, як у неволі в Тіулі, от же в самого першого дня мені тільки й було гадки про те, як визволитись звідтіля. Та для однієї те було дуже важким ділом. Ти мабуть, помігив, що в середньому дворі замка є колодязь на десять кранів. Цей колодязь і згадався мені. Я пригадала, що в мого батька я бачила такий самий, а в йому вода бжить по просторій підземній каналі. Щоб довідатись, чи й цей так збудований, я знарошно стала раз при Тіулі викляяти, як то добре зроблений колодязь, і спитала, хто був майстром. — „Я сам його будовав, — каже він: і те, що ти бачиш тут зверху, ще дурнички. Щоб ти знала, штука в тому, що річна вода сюди бжить по такій підземній каналі, що тисячу ступнів має завтовжки, а завширшки на повний зріст чоловіка. І все то те я сам надумав, сам показав, як робити.“ Як я таке почула, то мені тільки й бажалося, щоб хоч на одну хвилиночку мати силу чоловіка, тоді-б здужала одвалити один боковий камінь цямриши й пурхнула-б собі вільною пташкою, куди очі бачать. Нехай я тобі покажу ту підземну каналу. Через неї ти зможеш легко пройти вночі в самий замок і визволити своїх. Тільки тобі треба присогласити до себе не менч, як ще двох чоловіка, щоб подужать тих рабів, які стережуть сераль цілу ніч.“

Отже вона йому розказала. Мій же брат Мустафа, дарма, що вже двійчи пропадав його замах, знов набрався духу і знову сподіювався за допомогою Аллаха довести до діла цей план, що радила визволена невільниця. Тут же він обіщався, що допоможе їй вернутися додому на батьківщину, як що вона

помагатиме йому пробратися в замок. Тільки одна справа сушила йому голову: де-ж то він візьме собі у поміч двох або й трьох товаришів. Аж ось Орбазанів кинжал пагадав йому обіцянку розбійника негайно прийти йому в поміч, як тільки в тому буде Мустафі пуща. І тоді вони обоє, разом з Фатьмою, рушили з кладовища з заміром розшукати розбійника.

В тому самому місті, де Мустафа парядився лікарем, він на останні гроші купив собі коня, а Фатьмі — найняв кімнату в одній бідній жіночій передмісті. Не ддяючись, він подався в ті гори, де вперше зустрівся з Орбазаном, і за три доби уже був там. Без клопоту знайшовши Орбазанову палату, він несподівано завітав до нього і був там дорогим гостем. Мустафа розповів всі свої невдалі заходи й спроби, а Орбазан, слухаючи все те дуже уважно, іноколи, при тій чи иншій пригоді, не міг здержати легкого сміху, особливо, коли той удавав





з себе лікаря Хакамап-Кабуді-Бабу. Зрада малого чоловічка довела Орбазана до такої люті, що він присягався при першій нагоді як зустріне, повісити Гасана власною рукою. Братові-ж моему обіцав бути готовим рушити на допомогу, як тільки покріпить свої сили перед далекою дорогою. І на цей раз Мустафа почував в Орбазановій палатці, і як тільки благословилося на світ Божий, вони вже попрощалися і вирушили звідти з трьома найбравішими Орбазановими воїнами, на добрих конях і добре озброєних. Їхали хутко і за дві доби були вже в тому невеликому містечкові, де Мустафа залишив визволену ним Фатьму. Звідти, уже разом з Фатьмою, подалися вони в той лісок, з якого було видно зовсім близько замок Тіулі. Тут вони розташувалися, щоб діждатися ночі. Як тільки смерклося, всі поповзли слідом за Фатьмою до тієї невеличкої річки, від якої починалась підземна колодязна канава. Незабаром вони натрапили на неї. Звеливши Фатьму та одному з Орбазанових людей zostатися тут при конях, всі інші стали лагодитися спускатися в канаву й брести. Попереду, однак, чим спуститися, вони ще раз почули від Фатьми все чисте, а саме: що канавою вони добредуть до внутрішнього двору: там побачать дві башти — одну праворуч на річку, а другу ліворуч так само на річку: шості твері, як лічати від правої башти, будуть у ту кімнату, де сплять Фатьма та Зораїт, і на тіх тверях стоятимуть на сторожі два чорних невільника. Взятими зброєю й заздалегідь припасені лом, Мустафа, Орбазан і двоє з його людей спустилися вниз: там було їм мало не по пояс води, проте, тим не журчись, вони весело побрели вперед. Через яку півгодину уся кумпанія була уже коло самої цимряни колодязя і, не гаючи часу, заходилась орудувати ломом. Стіна була товста і кріпка, та хіба-ж вона могла довго встояти проти спільних сил чотирьох чоловіка! Скоро крізь мур пройшла така щілина, що через неї зовсім зручно можна було чоловікові пролізти. Орбазан перший проскочив крізь неї і вже помагав пніним. Коли всі були в дворі, то поперед всього роздивилися замок з усіх боків, шукаючи ті двері, про які казала Фатьма. Отут не всі однаково думали, котрі саме двері ті, що треба: бо як починали вони лічбу від правої башти до лівої, то перестрічали одні замуровані двері і самі не знали, чи Фатьма брала їх в рахунок, чи ні. Та Орбазан не довго вагався: „Мені, — каже, моя шабля кожні двері відчинить!“ — і рушив до шостих, а всі інші пішли за ним велід. Зараз, як увійшли вони, то побачили за порогом шість чорних невільників, що лежали долі покотом і кріпко спали. Кумпанія вже хотіла шурхнути пазал, бо побачила, що помилилась дверима, коли-ж у куточку сховилась чиясь постать і добре знаним голосом стала кричати: „пробя, рятуйте!“ Це був малий чоловічок з Орбазанової палатки. Та поперед, чим чорні раби розібратися, що трапилось, Орбазан кинувся до малого, розірвав на двоє на йому пояс, заткнув йому пельку й скрутив руки за плечима. Тоді обернувся до чорних. З де-ким з тих уже впорався Мустафа, а з де-ким ті двоє: одна половина була пов'язана, а з другою він поміг упоратися. Тоді, приставивши невільникам кип'яча до грудей, їх спитали, де знаходяться Нурмагал та Міңра,



і ті призналися, що обидві у сусідній кімнаті разом. Мустафа кинувся в кімнату і побачив там і Фатьму і Зораїду, бо вони попрокиталися від всього того гармідеру. Швидко вони позбірала вони жужмом свою одежу й прикраси і пішли за Мустафою. Тим часом обидва розбійники закинули Орбазанові, чи не заходиться їм почухати хазяйське добро, що поблизу. Орбазан, однак, на те не пристає, кажучи їм: „Нехай ніхто не сміє сказати, що я вночі залажу в хату, щоб красти гроші“. Мустафа й обидві визволені панни зараз же майнули в канаву, а Орбазан обіщався трохи перекося наздогнати їх там. Коли ті були вже на дні, то Орбазан разом з одним розбійником взяли Гасана і вивели його на двір. Там, вишнвши парочито припасеного шовкового мотузка, накинули йому на шию й повісили на щонайвищому шпилью над колодязем. Покаравши отак паганця за зраду, вони позіскакували в канаву і наздогнали Мустафу. Обидві панночки зі слізьми дякували своєму благородному визволителю Орбазанові: той же умовляв їх тікати чим швидч, не гаючись, бо йому здавалося дуже правдивим, що Тіулі-Кос женеться за ними на всі боки. Другого дня з глибоко зворушеним серцем розлучилися Мустафа й обидві вирагувавши панночки з Орбазаном. Справді, вони його ніколи не забудуть! Фатьма, та, що її визволив з неволі Мустафа, зараз після того пішла, передягнувшись в иншу одежу, на Бальзору, а звідти кораблем поїхала на свою батьківщину.

Після короткої та втішної полорожі прибув і Мустафа дотому. Старий батько трохи не вмер з радощів, що побачив дітей знову. На другий день після їх повороту він спорудив гучне свято й накликав туди мало не ціле місто. Тут перед великим товариством родичів та приятелів мусів мій брат розказати про свої пригоди, і всі шанували й вихваляли його, як славного визволителя.

Коли-ж мій брат доказав до кінця тоді встав батько з-за столу й підвів до нього Зораїду: „Знімаю-ж я, — промовив старий: свій прокльон з твоєї голови: бери собі цю дівчину, як нагороду, що ти заробив своїм невпинним пильнуванням; прийми моє батьківське благословення, і нехай до віку не переводяться в нашому місті такі люди, що однакові з тобою в братній любови, кебеті та пильнуванні“.





## Карлик-Ніс.

одному великому місті Німеччини проживав колись то, в давно минулі літа, оди́л швець. Мав він собі жінку і жилися їм, як трапиться — коли добре а коли й скрутно. Удень швець сідав на ріжку вулиці і латав старі чоботи та черевики, а як хто замовляв, го робив залюбки й лові. Та тоді йому треба було йти попереду купувати шкіру, бо при його злиднях ні з чого було держати що в запасі. Жінка торгувала усякою городиною та сaдовиною, що було сама-ж і догляне в своїому невеличкому садку перед хатиною. Люде з охотою купували в неї, бо вдягалась вона чистенько й чопурненько, а що вже крам свій, то так уміла і покласти й показати, що кожному, бувало, заманеться взяти.

І був у них славний хлопчина: і на вроду гарний, і станом чопурний, і на свої дваццять років чималенький. То бувало, як його мати на базарі, то й він коло неї сидить; а як хто з молодців, або куховар инший пакує багато всього одразу, то хлопець собі звичайненько поможе щось там з купленого допести до хати. То вже рідко траплялося, щоб він вернувся до дому з порожніми руками.

Одного дня сиділа отак шевцева жінка за рундуком на базарі, а перед нею стояли кошики та корзини з капустою, марквою, то-що. Малий Яковець — так звали хлопця — сидів тут же коло неї поруч і вигукував дзвінким голосом, закликаючи до свого краму покупців. Аж ось іде базаром якась стара баба, вся обшарпана й обдріпана, з маленькою гострою, як у собаки, пикою геть побриженою від старості зморшками. Очі в неї червоні і точаться слізьми, а ніс такою закарлюкою, що аж на підборіддя впсає. Іде довгою костюрякою підпирається, бо шкутельгає, а проте го хитнеться, то посклизнеться: так і здається, що ось-ось поточиться стара і вріжеться своїм гострим носом просто в землю.

Шевцева жінка пильно подивилася на цю древню бабу. Ось уже п'ятнадцять років що-дня торгує вона на базарі, а ніколи не бачила тут цієї старої мамі. Мимоволі вона аж похолола з переляку, коли та до неї схилилась і стала коло її кошиків.

„То це ви, Ганно, торгуєте городиною?“ — загомоніла стара такою-ж одвотною верескучою говіркою, що бридко було слухати, і все хилилася головою.

— „Та так, як бачите — відповіла молодиця: чи не візьмете, може, чого?“





— „Та ось хочу глянуть, хочу бачить! Ось подивлюся на віллячко, на ботвинку: чи-ж є у тебе те, що мені треба?“ — казала стара, нахилившись над кошиком, і просто утопила туди свої обидві засмальцовані, як ганчірки, гідкі руки, перекуйовдила геть чисто всю городину, що там любенько та гарпенько була росташована, тягаючи довгими як веретено кощавими пучками то те, то друге і обнюхаючи кожне своїм довжелезним носом.

У молодіці аж серце мліло, бачучи, як порається стара манія коло її городини: та що вдіеш — не наважувалась нічого казати. бо раз, що таке право кожного покупця, щоб крам брати роздивившись, а друге — чогось її брав дивний жах перед цією бабусею. А тим часом та, переривши з низу до верху увесь кошик, мурмотіла собі під ніс: „Аби-що, чорт-вігь яке вілля, нічого такого, чого мені хочеться... П'ятьдесят літ перед цим було багато лучче... Не-зпять-що, аби-який бур'ян!“

Таке мурмотіння упіклося малому Яковцю. „Слухай — озвався він приязно: чи в тебе, бабо, є сором: попереду ти влізла в кошик своїми кострубоватими й гідкими пальцями, перекудовчила там все догори ногами, тоді так зашмарувала всю пашу городину довгим носом, що тепер її ніхто. кому довелося те бачити, не схоче купувати, а тепер ти ще гудиш наш крам бо-зна якою лайкою. Та чи ти знаєш, що у нас бере городину сам герцогський кухарь?“

Стара глянула зкоса на бравого хлопчика, осміхнулася недобре і промовила глузливо: „Он як, синочку! Тобі не довподобні мій ніс, мій гарний, довгий ніс? Буде-ж і в тебе такий, що сягатиме з середини лики до самого підборіддя“. Отак кажучи, вона повернулася до корзини, де лежали качани, вибрала що-найлуччу білу головку, взяла в руки і так стисла, що та аж зарипіла, і тоді кинула зневажливо назад в корзину, промовивши і цього разу: „Аби-що, мікчемна капуста!“

— „Та не трус так на всі боки головою — скрикнув малій зі страхом: бо в тебе такі тонкі в'язи, як капустяний корінець, що так і ввірветься, тоді твоя голова впаде між качани, і вже ніхто не хотітиме їх купувати у нас!“

— „Тобі не подобаються тонкі в'язи? — знов промурмотіла, гідко сміючись, стара: то в тебе зовсім ніяких не буде, а стремітиме голова просто на плечах, і вже не вірветься з маленького тіла!“

— „Не верікайте бозна-яких неподобних річей до хлопця — не втерпівши, промовила молодіця, що вже їй набридло оте довге перебірання, розглядання та нюхання городини: як що хочете що купувати, то беріть швидче, бо-ж за вами ніхто инший не доступиться до мене!“

— „Добре, добре! Це ти правду кажеш — промовила стара і позирнула, мов хижак який: я в тебе візьму оці шість головок. Тільки-ж ти бачиш, що я мушу спиратися на костур, і сама не здужаю нічого нести, то вже загадай своєму малому, нехай занесе капусту додому, а я за те йому де-що там заплачу.“

Яків не хотів йти до старої і плавав, бо йому було страшно перед цією гідкою бабою. Однак мати веліла слухатись, бо вона, мовляв, вважатиме за великий гріх, коли стара немічна бабуся сама нестиме цей тягар. Мало не плачучи, хлопець послухався матери, згорнув у хустку і поклав у бабин кошик усі качани й пішов базаром услід за старою.

Не так то легко було йти разом з старою, і треба було з три чверті години, щоб дійти до краю міста. Там вона спинилася перед маленькою зовсім ветхою хатиною, витягла з кешені старого поржавілого ключа, устромила його в невеличку щілину в дверях, і тоді двері самі розчинились з гучним рипом.

Як же-ж здивувався Яків, коли зайшов у середину тієї халупки! В середині все було дуже пишно вбрано та розукрашено: стеля й стіни в мармурі, меблі полірованого дерева з розмаїтими везерунками з щирого золота й коштовного каміння, підлога з чистого шкла і така склизька, що Яків кілька разів поточився і беркицнув. Стара, зараз як увійшла, витягла з кешені срібний свічник і так якось особливо ним засвітіла, що по всьому будинкові аж залящало луною. Тоді збігли по драбині до неї дві морські свинки. Якову було дивно бачити їх на задніх лапках, в горіхових шкаралушах замість черевиків, в людській одежі і навіть в капелюшках по останній моді.

— „Де ви діли мої черевики, сякі-такі ледаща? — гукнула стара й пошпурила на них косгуряку, так що ті бідні виючи пошідсакували вгору: чи довго ще я тут стоятиму?“

Тієї-ж миті свинки кинулися по драбині вгору і вернулися з черевичками кокосової шкаралуши, підбитими м'якою шкурою в середині. Вони швидко і зручно взули стару в ті черевики.

І тоді як рукою зняло всі її старечі шкутьельгання та поточування. Стара шпурнула геть від себе костур і неймовірно швидко заметушилася по шклявій підлозі, не випускаючи малого хлопця з рук і тягаючи його за собою. Вона спинилася в тій кімнаті, що була розукрашена усяким розмаїтим посудом і нагадувала пекарню, хоч столи з коштовного дерева й топчани, увішані дорозими килимами, більш були-б до речі де в салоні, чи вітальні.

— „Сідай, — промовила стара доволі приязно, силоміць посадила його в куток топчана, і загородила спереду столом, так що хлопцеві ніяк було звітіть вийти. — Сідай та відпочинь! Ти добру ношу ніс сьогодні, бо людські голови не такі-то легкі, ой, не легкі...“

„Що то ви говорите, пані, щось чудне? — спитав Яків: хоч я і стоимвся, а тільки то-ж були качани, що я ніс, — їх вам продала моя мати!“

— „Еге-ж, то ти не гаразд знаєш,“ — заміялася стара, розчинила віко корзини і виїняла звідтіля за чуба одну людську голову. Хлопцеві з переляку аж млісно стало; він не міг збагнути, як це так склалося, проте згадав про матір. — „Як що, — думав він: хто небудь довідається про ці людські голови, то, безперечно, обвинуватять мою маму в тому.“

— „Ось зараз і тобі я щось дам за те, що ти був слухняною дитиною, — мурмотіла стара: потерпи трошки, я тобі зварю такої юшечки, що ти її згадуватимеш до смерті.“ Так вона сказала і по тому свиснула знову. Тоді попереду прибігло багато морських свинків, вдягнутих в людську одежу, в кузарських



фаргушинах з ополониками коло пояса і з великими пожами. За ними стрибала ціла купа білочок в білих турецької моди штатах, всі держалися рівно. і на головах у них були оксамитові шапочки. Ці мабуть, були кухарчатами, бо увесь час жгаво метушилися, кидаячись то до стін за посудом — сковородами та каструлями, то в лях за маслом і крашанками, то в комору за корінцями та борошном. — і все те тягли до печи. Там разом з ними поралась і стара. матляючись то туди то сюди в своїх кокосових черевках, і хлопчинна бачив, що вона так справді думає зварити для нього щось смашне. Огонь то палахкотів довгим полум'ям, то курив під сковородою, і в сковороді щось булькотіло, пускаючи запахний дух на всю кімнату. Стара бігала безугавно, білки й морські свинки так само слідом за нею. Підбігаючи до печі, стара раз-у-раз зазирає в горщик, стромляючи туди свого довгого носа. Кінець-кінцем в горщику закипіло й забулькотіло, пара пішла хмарою, а шум збіг просто на жар. Тоді стара швиденько прийняла горщик з огню, виспала з нього юшку в срібну тарілку і поставила перед Яківом. —



„Ось, сплочки, па! — сказала вона йому: тільки попож оцієї юшечки, то придбаш все те, що тобі в мене сподобалось. А ще зробишся таким мастаком-поваром, що хоч куди, бо, однаково, чимсь та треба бути! Тільки віля — зась, того ти піколи не знайдеш, бо чом же його не було в кошці твоєї матері?“ Яків нічого до пуття, не міг розібрати, про що то говорять стара; за те він пильніше взявся за юшку, бо на його смак вона була дуже добра. Мати йому часто готувала всякі смашні страви, тільки такої смашної він досі ні разу не коштував. Од юшки йшов дуже делікатний дух корінців і листу, а на смак вона була разом і солодка, і кисленька в міру, і дуже ситна. Покинь він доїдав останні краплини смашної юшки, морські свинки так нападрили ладамом, що по кімнаті попливли цілі хмари густого сізого диму. Де-далі хмари гусли, спускались додолу й огортали Якова так, що він, бідолаха, зовсім очмаїв. Він міг собі до схочу пакричатися, що хоче вернутись до мам, та все дарма... Як що пам'ять йому й верталась, то не надовго, і він знову чатів і губив припоминість, аж покинь справді не заснув міцним сном на топчані старої баби.

Дивні сни йому приверзались. Якову здавалося, що стара зняла з нього чисто всю одежу і нап'яла потім на його біляче хутро. Він міг стрибати і лазить по деревах, як білка; він був у товаристві з усіма иншими білками та морськими свинками, — що то за славний і чемний народ був! — і разом з ними прислуговував старій бабі. По-первах він тільки чистив черевки, то-б-то ті кокосові шкаралущі, що стара носила на ногах, він мастив олією і тер їх, аж доки не заблизять. А як був він до такого діла при звичаєний ще дома, у батька, то ця робота спорилася в руках хлопця. Ще не минуло й року, — так йому далі спалося, — як уже приставлено його до лишого делікатного діла, а саме до того, щоб він, разом ще з де-якими білочками, ловив по хатах тую куряву, що грала в соняшному проміні. Коли тієї куряви збіралось чимало, тоді треба було пересівати її через надзвичайно тонкі густі сита. Стара, бачте, була зовсім без зубів і не могла добре вкусити звичайної паляниці, то її пекли кнши з соняшної куряви, і це їй було як раз по зубам.

Знов через рік він уже служив при старій водоносом, бо та не пила звичайної води. Не думайте, що при такій роботі треба було викопувати ковбаш,



або ставлять серед двору ночви, щоб туди набігла дощова вода! Діло було куди більш делікатне. Білочки, а з ними й Яків, мусіли абірати в горіхову шкаралушу росу з троянд, і це був напйток для старої. А як вона багато пила, то водносам було багато клопоту коло їхнього діла. Знову через який рік Яківа поставлено на хатню роботу, а саме при догляді за підлогами. А як підлоги були шкляні й по них легко впізнати, як хто й хухне на шибу, то морокки з тим ділом було вщерть. Що-дня треба було всі кілими повитрушувати, а ковдри а-під ніг — повибивати. І вже на четвертий рік його пустили в пекарню. Це вже була почесна служба, до якої можна було доступитися тільки після довголітньої праці й спроб. Тут Яків пройшов науку від поварчука аж до першого панштетного майстра і такий з нього всім на здивовижу мастак вийшов, що вмів він і спекти, і зварити усяку страву, яка тільки готується в кухні, аж сам собі пноті дивувався. Щонайтрудніші страви, усякі панштети з двома сотнями підлив, борщи й юшки з городини цілого світу, все він умів, всьому навчився і все тямив зробить швидко й дотенно.

Так минуло цілих сім літ його служби у старої. І тоді одного дня вона звеліла йому обпатрати курча, начинити усякими коринчями й листом і добре засмажить, щоб було темно-рожево-живтим. Треба було впоратись, поклик старя вернеться. А сама вона зула кокосові черевки, взяла в руки коник та костур і кудись пішла. Яків все зробив, як велить наука: скрутив курчаті в'язи, опарив його окріом, повисмикував йому гарнісенько пір'я, потім вишарував шкуру так, що вона стала мов оксамитова, і випустив тельбухи геть. Після того почав збирати коринчики й лист до начинки того курчаті. Як був він у коморі, то помітив цей раз, що в куточку стоїть шафа, якої він ніколи поперед не бачив, і двері в неї були не шільно причинені. Йому закортіло роздивитись ближче, що то там є, і він зазирнув туди. Там він знайшов багато коничків, і з них ішов чудовий дуже кріпкий, запашний дух. Яків підняв віко одного коника і побачив там травичку особливої породи й коліру. Стеблинка й лист були блакитнозелені, а зверху маленька жовто-гарячої барви квіточка. Він уважно роздивлявся цю травичку, понюхав квіточку і познав як раз той самий дух, що пахив колись віт тієї юшки, яку сама стара йому зварила. І такий-то був кріпкий той дух, що він почав чхати раз, удруге, все дужче й дужче і... кінець кінцем, чхаючи, прокинувся.

Він лежав на топчачі старої і здивовано озирався на всі боки. „Ні, певже-ж то можна бачити такі сни, мов ти живеш! — розмовляв він сам з собою: я-б оце присягнувся, що був пічменною білкою, товаришував з морськими свипками та пильними створіннями і що вивчився на добре тямущого повара. Як сміятиметься моя мати, коли я їй оце все розкажу! А чи не буде-ж вона грімати, що я, зайшовши в чужу хату, заснув там, і не помагав їй на торі?“

З такими думками він схопився, щоб іти додому: коли усе його тіло від сну одубло, особливо в'язи, бо він не міг допущти поворухнути головою. Він сам сміявся з себе, що так очмаїв, бо в перші менти, не привичаївшись, він усе чиплявся посом або за шафу, або, як хотів швидко повернутись, то генав



ним об стіну й одвірки. Білочки й морські свинки скіглячи бігали круг Якова, наче їм хотілося піти з ним разом. Він гукнув їх за собою, коли був на порозі, бо це були втішні звірятка, та вони швидко повернули назад у кімнати, сковзаючись в своїх горіхових черевичках, і тільки здалеку було чути, як тужливо вони десь скигляли.

Ця частина міста, куди завела його стара, була датецьенько від базарю, і треба було йти довго вузькими вулицями. От же, ледве він показався на людські очі, як між народом повстав цілий шарварок.

Ідучи серед наговпу, він думав, що тут десь поблизу показуватимуть карлика, бо звідусль чути було викрики: „Ей, дивіться, люде добрі, який онде гидкий карлик! Куди то він іде? Е. який то в нього довжелезний ніс, і як у нього голова прямо з плечима зрослася! А руки які — чорні й гидкі, мов головешки!“ Під другий час і він би залюбки побіг з усіма, бо охоче дививсь на всякі дива: на велетнів та карликів і на рідку одежу чужинців. Та тепер йому не можна баритись. — треба поспішати до матері.

Коли Яків прийшов на базарь, то його огорнув великий страх. Мати все ще сиділа там, і в неї ще доволі багато було городини в кошиках. То виходить, що він ще не так довго спав, — тільки ще здала він побачив, що мати щось дуже сумна. Вона вже не закликала покупців, що йшли поуз неї, а сиділа схиливши голову на руки і була, як йому здалося, коли він наблизивсь, бліда більш, чим звичайно. Він задлявся, не знаючи, що робити. Потім взяв себе в руки, тихесенько підійшов до неї ззаду і, поклавши їй на плече руку, промовив: — „Мамочко! що то з тобою? Ти на мене гніваєшся?“

Молодиця оберпулася до нього і зараз же одхитнулася назад, крикнувши з переляку не своїм голосом:

„Чого тобі треба від мене, гидкий карлику! Геть, відчепись від мене! Я не зношу таких витівок.“

„Та що-ж таке, мамо? — спитав до краю переляканий Яків: тобі, мабуть, не добре, бо як же-ж ти проганяєш від себе свого сина?“

— „Я тобі вже сказала, — відповіла молодиця спалахнувши гнівом: іди геть! За свої дурні вигадки ти у мене нічого не зробиш, паганинний виродку!“

— „Мабуть Бог відобраз у неї розум! — промовив сам собі з сумом хлопчина: що-ж мені робити, щоб довести її додому... Мамо, любя! будь бо розважливой: подивись на мене добре, певже не познаєш свого сина, свого Яківа?“

— „Ні, ці витівки дуже вже безсоромні! — обізвалась Гаппа до сусідки: подивіться на цього паганого карлика — став над душею, поперелякував, мабуть, всіх моїх покупців і ще наважується глумитись з мого нещастя. Каже мені: я твій син, твій Яків... От безсоромна потвора!“

Тоді Ганнипи сусідки позіскакували з міст і почали Яківа лаяти так, як тільки вміли. А вже відомо, що то за квітки — перекупки, лаятись уміють! То ого вони ганьбили його за те, що наважується глумитись з неодої бідної молодіци. Вже, бачте, сім літ як у неї вкрадено гарного, мов змалюваного, хлопця. А далі стали погрозувати, коли Яків не відчепиться зараз же, то вони гуртом як насядуть на нього, то рознесуть на шматки.

Горопаха не знав, що йому думати, таке бачучи. Алже-ж він прийшов, так йому здавалося, сьогодні ранком, як звичайно, на базарь разом з матір'ю, допоміг їй розкласти всю городину, ходив потім з старою бабою до її хати, там сьорбонув трохи юшки, після того трошечки подрімав і тепер знову тут. Чого-ж то і мати і всі перекупки говорять про якісь то сім літ! І всі вони звуть його гидким карликом! Що-ж то з ним таке трапилось?



Коли він почув, що мати аж ніяк не хоче слухати його, то у хлопця сльози линули з очей, і він сумно пішов вподовж вулиці до тієї халабуди, де майстрував його батько, латаючи чоботи.

— „Мені треба його побачити, — думав Яків: невже й він не схоче мене познати? Я стану на порозі й попоможу з ним“. Прийшовши до халабуди шевця, хлопець став на дверях і зазирнув в середину. Майстер так пильно робив своє діло, що не примітив його. Коли-ж ненароком він зирнув на двері, то впустив додолу все — і черевики й дратву й всі свої причиндали і з жахом промовив: — „Свят, свят! що воно таке, що таке?..“

— „На добри день, пане майстре, — загомонів хлопець і зовсім увійшов в халабудку: як ваші справи?“

— „Пагані, зовсім пагані, пане карлику! — відповідав батько, а Яків, дивуючись, бачив, що він його зовсім не познає: не щастить мені більше зі справами. Роблю один, а вже починаю старітися. Треба-б підмайстерка, так же-ж він мені не по грошах.“

— „А хіба-ж у вас нема синочка, що-б потроху привчився коло вас?“ — розпитувався далі хлопець.

— „Був один... Яківом звали... Тепер би був бравим видним нарубком років під двадцять. Він би добре підійшов мні під руку. Так, то було-б життя! Що то за хлопець був: як було йому дванадцять літ, то був з себе показаний і до всього зручний і багато що знав в майстерстві. Там такий вродливий та приятний, все було мене потішає, що скоро я перестану латати старі черевики, а шитиму тільки самі нові на заказ! Та все пішло за водою!“

— „Де-ж то ваш син?“ — допитувався Яків тремтячим голосом.

— „Бог його святий знає, — сказав швець: вже сім років, ... а так, сім років уже минуло, як було його вкрадено у нас з базарю.“

— „Сім років!“ скрикнув Яків з жахом.

— „Так, так, пане карлику, вже сім років; я наче зараз згадую, як вернула моя дружина з базарю додому, плачучи й голосячи, що дитина пілісенький день не вертається, що вона всюди оббігала його шукаючи, і піде не знайшла. Я й попереду раз-у-раз і казав і думав, що так воно й буде. Яків був дуже вродливою дитиною, — це кожен скаже, — і моя жінка пишалася тим і раділа, коли люди його похваляли, і частенько любила послати його з городиною, чи з чим иншим до великих панів додому. Правда, то було не пагано: кожного разу його щедро наділяли. Та чи я не казав жінці: пильнуй хлопця! Місто велике, людей паганих скільки хочеш тут живе! Пильнуй, кажу, мені хлопця! Так на мові й вийшло... Раз приходить якась стара, одворотна баба на базарь, кудочить усю городину й садовину і кінець-кішцем купує стільки, скільки сама не здужає піднести. Моя жінка, милосердна душа, посилає з нею хлопця і... тільки ми його й бачили.“

— „І ви кажете, що тепер як раз сім років тому минуло?“

— „Сім літ буде весною. Скільки то ми його шукали й гукали: ходили з хати в хату і все розпитували; багато хто його знав і любив і тоді помагали нам шукати хлопця, та все марно. І ту бабу, що купила капусту, ніхто не знав і не хотів знати. Є у нас тут одна дуже древня бабуса, вже їй мабуть годів з дев'яносто, то вона казала, що коли-б це не була лиха Фей Зіллязнайка, бо вона раз на п'ятьдесят літ приходить у місто, щоб де-що собі купити.“

Отакі розповіді батько Яківа, легенько стукнув по своїм черевикам і потяг дратву, широко розвівши обидва кулаки. Хлопцеві робилося все яснійше й ясніше, що з ним трапилося. Він побачив, що не сон то був, а справді цілих сім літ він



прослужив у лхкої феї білкою. Гнів і туга так стисли його бідне серце, що воно трохи не розірвалося. Сім його гарних дитячих літ украла та страшна манія, а що дала за те? За те, що він чистив її кокосові черевики, за те, що підмітав і доглядав шкляної підлоги в кімнаті? Що він навчився від морських свинюк усім дивам кухарським, ото хіба? І він з тією думкою простояв кілька хвилин, думаючи про свою долю, аж покинь не спитав його батько: — „Може вам, паничу, сподобалось що-небудь з моєї роботи? Може-б ви схотіли придбати пару нових черевиків, або... — тут швець осміхнувся і додав: може футляр для вашого носа?“

— „Що вам за діло до мого носа? — спитав Яків: чому саме мені треба надягати на нього футляр?“

— „Ну, — промовив швець: кожен робить, як йому подобається... Тільки-ж, як би в мене був отакій страшний ніс, то я-б звелів собі зробити для нього футляр з рожевого саф'яну. Подивіться, ось у мене є як раз підходящий шматок добрячого саф'яну. Мабуть на такий футляр піде не менш цілого локтя. Зате, паничу, як би то ви добре зберегли носа. Алже-ж я добре знаю, що ви ним чпляєтесь за всі одвірки, за кожну карету, коли хоче дати їй дорогу.“

Хлопець остовпів від переляку. Він помацав свого носа — той був товстий і в дві долоні завдовжки! То виходить, що та стара змінила йому постать... Через те не познала його мати, через те його всюди дражили гидким карликом!.. — „Майстре! — промовив він трохи не плачучи до шевця: чи нема у вас часом зеркала побіау, щоб я міг на себе глянути?“

— „Ет, паничу, — сказав йому на те уважно батько: у вас зовсім не така постать, щоб ви так дуже задавались і, на мій погляд, зовсім нема чого вам що часники зазирати в зеркало. Покиньте таку звичку, бо вас піднімають люди на глум як побачить!“

— „Ах, Боже-ж мій, та дайте-ж мені глянути в зеркало, — благав малий: зовсім не того воно мені треба, що я собі задаюсь.“

— „Дайте мені спокій, бо у мене нема зеркала. Є десь у жінки шматочок, та я не знаю, куди вона його приховала. Як що-ж вам так прикрутило подивитись у зеркало, що онде через вулицю живе Урбан, цирюльник, в нього є таке зеркало, що в два рази більше вашої голови. Сходіть туди подивіться, а тим часом бувайте здоровенькі!“



По цій розмові батько зовсім нечемно випхав хлопця зі своєї халабуди, зашениував за ним двері з середини і сів знову за працю. А Яків зовсім приголомшений пішов упоперек вулиці до цирюльника Урбана, якого він попередню добре знав. — „На добри-день вам, пане Урбане, — привітався Яків до цирюльника: я зайшов оце до вас, щоб попрохати вашої ласки, чи не можна мені зазирнути на хвилинку у ваше зеркало.“

— „З великою охогою дозволяю вам, паничку! Онде воно стоїть!“ — зусгрів цирюльник гостя, посміхаючись, і всі його клієнти, що поприходили голити бороди, весело зареготали разом з ним. А той невгавав: — „Вам нівроку, бравий з вас парубчина — сгрукний та чопурний, шия, мов у лебідя, руки, як у королеви, а що вже за носочок гарний, то кращого, я думаю, ніде не можна побачити! Трошки ви тим задаєтесь, паничу, це правда, та то байдуже,

дивіться собі на здоров'я скільки хоче, щоб не казали люде, ніби я в задрости не пустив вас до зеркала.“

Так просторікував цирюльник, а кругом так і розлягався страшний регіт. Тим часом Яків підійшов до зеркала і як подивився на себе, так сльози йому туманом і стали в очах — „Матінко моя рідна! справді ти не могла познати свого Яківа, — промовив він сам собі: не таким він був в ті радісні дні, коли ти залюбки показувалась з ним на людях!“ Очі були в його маленькі, як у свині, ніс був здоровенний, як пращ, і звисав нижче рота й підборіддя, шні наче зовсім не було, бо голова сиділа глибоко в плечах і страшенно боліла, коли Яків силкувався повернути нею на бік. Його тіло стало більшим, чим перед сіма роками, коли йому було тільки дванадцять літ. Та тоді, як в такі роки від дванадцяти до двадцяти літ люде ростуть вгору, він розрісся вширш. Груді і спина так далеко випинались, що увесь толуб нагадував невеличкий дуже добре напханий мішок; цей неоковерний толуб підпирався малими тоненькими пожежнями, непридатними для такої ваги. За те руки були такі великі, як у дорослої людини, і звисали вниз вполюж тіла. Шкура на руках — темно-жовта, уся в мозолях, пучки кошаві та довгі, мов веретена, і коли хлопець випростував пучки й простягав руки вниз, то не нахплюючись, черкав ними об підлогу. Отакою мацапурою виглядав сердешний Яків; гидкого й неоковерного карлика зробити з нього ліккі чарп.

Тільки тепер пригадався йому той ранок, коли до його матері на базарі підійшла стара бабуса. Все, що він в неї огудив тоді — довгий ніс, гидкі пучки, то-що, — все те вона йому наділила, і тільки завісьць довгих, тремтячих в'яз, зовсім одібрала шню.

— „Ну, щож, пане припче, до схочу вже надивились на себе? — спитав цирюльник підходячи до Яківа, і сміючись додав: як би кому схотілося у ві сні побачити щось подібне, то ледве чи привералась би йому така смішна потвора. А знаєте, що я надумав, малий панпчу: до мене в цирюльню доволі багато ходить народу, та в останні часи все-ж такп не стількп, як би я бажав. Це тому, що мій сусіла, цирюльник Шаум, десь видрав собі великчана, і той йому принажує публіку. Ну, придбати великчана тепер не бозна яка штука. а от такого, як ви, чоловічка вишукать, о, то зовсім щось друге! Йдіть до мене на службу, панпчпку, і вам все чисто дам — пити, їсти, хату й олежу; а за те ви стоятимете вращці коло моїх дверей і будете закликаати сюди публіку, потім будете розводити мило й підв'язувати гостям білі хустки. Завірю вас, ми обидва на тому не втратимо: у мене буде більше клієнтів, чим у того, що з великаном, а вам кожен очоче даватиме на чай.“

В душі хлопець був дуже ображений такими словами цирюльника, що хотів зробити з нього принаду для своєї майстерні. Та чи не ліпше мовчки перетерпіти цей глум? І тому він зовсім спокійно відповів цирюльнику, що на таку службу в нього не вистачає часу, і пішов собі далі.

То хоч лиха фея і перенівчила йому все тіло, духу його вона нічого не пошкодила, це він добре чув: і думав і почував він тепер не так, як перед сьома роками, ні, за цей час він зробився розумнішим і мудрішим. Він не побивався за своєю загубленою вродою, не смутився своєю гидкою постатю, тільки одпо його мучило, що мов пса, протнали його від батьківської хати. Тому надумався він ще раз піти до матері і спробувати широко погомоніти з нею.

Він пішов на базарь і благав магір, щоб вона вислухала його спокійно. Яків нагадав їй той день, коли зустрівся зі старою бабою; нагадав про все чисто, що траплялося з ним, як був він ще малим хлопцем; розказав далі, як



сім літ служив білкою у лихої феї, і як вона його перекинула гидким карликом за те, що він тоді при зустрічі її огудив. Молиднія її сама не знала, що її робити — чи пяти-ж тому віри? Все, що він оповідав їй про дитячі літа, було щирою правдою, а коли він говорив про те, як сім літ був білкою, то вона промовила: „Такого не може бути, і ніяких фей нема на світі.“ А коли подивилась на нього, то був він їй бозна який противний — цей гидкий карлик — і вона не повірила, що то її син. На-при-кінці Ганпа сказала, що буде найлучче, коли вони поговорять про це з чоловіком. По цім слові позбирала докупити всі свої кошики й пішла з ним до батька, в ту халабуду, де він латав черевники.

— „А глянь сюди — звернулась Ганпа до шевця: оцей чоловік каже, що він — наш син. Віп мені все розказав, як перед сьома роками його вкрадено, і як його зачарувала лиха фея“...

— „Що?! — перенісши жінку швець у гніві: він тобі отаке розповідав? Підожди-ж ти, ледащо! Я йому за годину перед цим все це розказав, а він заходився тебе тим морочить! То ти був зачарований, мій синочку? Підожди-ж, голубе — я тебе впов розчарую!...“ Та схопивши цілий жмут реміння, що саме перет тим парівав, батько коршаком наскочив на безталанного Яківа і заходився його періщити по вип'ятим плечам і по довгим рукам так, що той, кричучи й плачучи від болю, мусів тікати геть.

У тому місці, як і всюди на світі, мало було таких спасених душ, які могли-б піддержати своїм спочуттям горопашу, що був і нещасним і дуже вже смішним разом. То й було так, що бідний карлик протинявся цілісенький день не ївши й не пивши, а на ніч приосвоївся на церковних східцях на твердому й холодному камінні.

Як тільки благословилось на світ, і веселе сонечко розбудило Яківа своїм першим промінем, він кріпко став думку гадати, як йому жити в світі, коли багько й мати відцурались дитини.

Яків себе шанував і тому не хотів служити у цирюльника вніскою, він не хотів бути людським посміховищем і показувати себе за гроші... Так за що-ж йому ваятися? Годі він пригадав, що, бувши білкою, навчився добре куховарити; він міркував — і був правий — що в цьому ділі може перевершити всякого майстра, а тому надував використати свої куховарські знання.

Як тільки на вулицях заворушилися люди й розвиднялось зовсім добре, Яків пішов попереду до церкви і помолвився Богові, а вже після того рушив далі, як надував. Треба знати, що герцог тієї країни був відомий прожора й ласун. Він любив добрі наїдки і по всьому світові вишукував собі куховарів. До його палацу й пішов Яків. Коли він був коло середньої брами, там його спитали караульні, чого йому треба й глумилися над ним до схочу. Яків намагався, щоб його було проведено до найстаршого оберкухмйстера. Караульні виусили хлопця в деір. і де він проходив, то там вся челядь стовпідла, витріщала на нього очі і реготала до перерви. Потім вся ця братія пішла сліом за ним, так що скоро за ним по драбині палацу потягся величезний хвіст панських послухачів усякого літа. Позибігали копухи, покидавши свої скріпки, прибігли скороходи, бо на те вони майстрі, словом всі товпились і тислись. і було тут таке збіговище і демент наче за брамою корог стояв, а з усіх боків тільки чути було: „Карлик, карлик! Чи бачили карлика?“

Тоді з'явився у дверях сам пан доглядач герцогського палацу. Він страшенно пасунивсь і, погрожуючи величезним нагаєм, що держав у руці, гукнув на всіх: „Бий вас сила Божя! Що ви, як собачня, счинили тут такий гар-



мідер! Чи ви не знаєте, що пан ґерцог ще спить!“ І по цій мові розмахнув бичем і оперезав не дуже делікатно по плечах де-яких конюхів та прибражних караульних. — „Ай, папцюку — закричали вони: хіба ви не бачите? Там до нас прийшов карлик, такий кумедний карлик, якого ви ще зроду не бачили!“ Пан доглядач, як глянув на малого, то ледве здержався, щоб не зареготати на всю пельку і тим не пошкодити своїй високій персоні в очах усієї челяді. Тому він порозгонив нагаєм увесь натовп, провів малого в середину будинку і спитався, чого той жадає. Коли він почув, що Яків хоче достуניתися до старшого кухмейстера, то перепинив хлопця: „Ти, мабуть, помиляєшся, мій сгночку, ти хочеш до мене, до гофмейстера, що доглядає за всім ґерцогським палацом. Ти-ж хочеш зробитися лейбкарликом при ґерцогу, адже-ж так?“

— „Ні, пане! — відповів карлик: я гарний кузарь і добре тямлю в усяких, самих що найделікатніших стравах і наїдках; зробить ласку, дозвольте мені бачити оберкухмейстера, то я йому знадоблюся своїм мастацтвом.“

— „Кожному своя воля, малий чоловіче! А тільки все-ж таки ти перозсудливий хлопець. Хочеш до кухні! Та ти-ж як лейбкарлик нічого не робитимеш, будеш собі байдикувати, маючи до схочу їсти й пити ще й хороше походити! Та вже будемо бачити. Ледве, щоб ти такий був мастак, якого треба для ґерцогового кухара, а для кухарчука ти вже дуже гарний.“ І, взявши Якова під руку, доглядач повів його в покої оберкухмейстера.

— „Мій пане ласкавий! — промовив карлик і так низенько вклонився тому, що черкнув носом об килим на підлозі: чи не треба вам гарного тямущого кухара?“

Оберкухмейстер оглянув Якова з п'ят до маківки, потім зареготався так, що стіни затремтіли, і промовив: „То ти — куховар? Чи не думаєш, що у нас такі низенькі плідги, що ти хоч на одну з них глянеш зверху, коли станеш падибки і як найбільше витянеш голову з плечей? О, славний хлопе! Призвів тебе той, хто послав сюди найматись за куховара: він хотів, щоб тебе пошили в дурні.“ Отаке сказав Якову пан оберкухмейстер і сам весело реготався і разом з ним реготався доглядач палацу, і всі послугачі, що тут були, сміялись, аж за животи брались.

Та карлик не дав збити себе з пантелику.

„Ось не пошкодьте одної-двох крашанок, трохи сіропу й вина, небагато борошенця й докладу, — то не буде великою втратою для вашого господарства — тут всього доволі,“ — сказав їм карлик і додав: „Ось звеліть мені зготовити вам яку самі схочете їжу, дайте все, що для того треба. на ваших очах буде все те зроблено, і ви тоді скажете: не кухарь як слід, по правилах і праву.“ Отакі й подібні речі провадив карлик перед паном кухмейстером і дивно було бачити, як приговорці Яків поблискував своїми малими оченятами, як його довгий ніс теліпався то сюди, то туди і як довгі та кострубоваті пучки допомагали думкам.

— „Гаразд!“ — пристав на ту мову кухмейстер і взяв під руку пана доглядача за палацом. „Добре, зробимо це для шутки! Ходімо до кухні.“ Проїшовши



через численні зали та коритори вони на-при-кінці прийшли до кухні. Це був цілий великий і просторий будинок, добре освітлений. Тут варазом горіло двадцять плит невгасним огнем; посередній бігла чиста прогочна вода, що одночасно була ковбаню для живої риби: по всяких шахвах, зроблених з мармору і доброго дерева були, як у засіках, приховані великі запаси усякої всячини того, що треба мати кухареві на похваті: по один і по другий бик було десять свіглиць з полу до стелі напактованих всякими ласощами. Як тільки можна вийти на відовolenня язика й піднебення в усіх світах від Франкістану до Японії. Кухарі, малі й великі, метушилися, як мухи в окопі, торохтіли й двеленькотіли, совали й брязькали казанами й сковородами, вецелками й ополониками. А як увійшов до них сам пан оберкухмейстер, всі стали, мов ошім'ли, і чути було, як тріщали головешки та хлюпалась проточна вода.

— „Що звелів собі згоовити на снідапок герцог?“ — сцитає кухмейстер першого сніданкового кухаря, вже старого собі чоловіка.

— „Ог що, пане, вони зволіли загадати: данську юшку і червоні гамбургські галушки.“

— „Гараз! — промовив далі кухмейстер: ти чув, що буде снідати герцог? Чи потрапиш ти зварити ці морочливі страви? І щоб ні одна галушка не плавала зверху аж ніяк — в тому труднація.“

— „Нема нічого простішого, як це, — відповів всім на відововання карлик, бо як раз оці страви, бувши білкою, він дуже часто варив: нічого простішого. Нехай мені гадуть до юшки отакі й такі присмаки, те й оте листя, смальцю дикого леб'я, коріпців і крапанок. А для галушок же, — промовив він тихенько, щоб чули тільки кухмейстер та сніданковий кухарь: для галушок мені треба чотирі сорти м'яса, трохи вина, утячого смальцю, імбирю і тієї травички що звється шлунковтіхою“

„Чи ба! Святий Миколаю Вгодиче! Яким дивом ти все те знаєш? — аж скрикнув кухмейстер з дивовижі: все чисте до крапки сказав так, як слід, і тільки про травичку шлунковтіху ми самі нічого не знаємо; а з лею, мабуть, справді галушки будуть ще смашнійшими. О, ти диво між кухарями!“

— „Ну, я цього ще не думаю, — промовив оберкухмейстер: та нехай зробить спробу. Дайте йому все, чого він хоче, посуд і все, і нехай він сьогодні готує снідапок.“

Як звелів най-тарший, так і було зроблено. Все було принесене до плити, та горенько — карлик ледве посом сягав до плити. То вже прийшлося поставити два стільця і між ними покласти мармурову дошку, а маленького дивочоловічка поставити на ту дошку, щоб звідтіль він вів свою мастацьку роботу. Коло плити великим кільцем поставали кухарі, кухарчуки, послугачі і всякий нарід і дивилися й дивувалися, як то все спорилося у малого, як все в його люблю й мило йшло. Коли вже все було підготовлено, звелів карлик поставити обидва горщики на жар і як раз доти дати юшкам укипати і пріть, покиль він не гукне. А сам почав рахубу: раз, два, три і все далі й далі, аж покиль не дійшов до п'ятисот, а тоді гукнув — „стій!“ і вараз же горщики були вняті з жару, а карлик Яків запросів кухмейстера покоштувати страву.

Той кухарь, що коштує страви, звелів одному кухарчукові полати йому золотий ополоник, ополоснув його в проточній воді й простяг тоді панові оберкухмейстерові. Цей підійшов до плити, мов до причастія, взяв в ополоник трохи страви, покоштував, заплющив очі, цмокнув язиком від відовolenня і тоді промовив: — „Чудово, побий мене Бог, чудово! Чи не покоштуєте й ви хоч в ложечку, пане палац-доглядачу?“ Той поклонився, взяв ополоник, сьорбнув

з нього і був до краю вдоволений і захочений. — „Вашому вмінню, шаповний спіданковий кухарю, велика честь, ви тямуший і дотепний кухарь! Ну тільки-ж безперечно так чудово зварити пі данської юшки, пі гамбурських галушок ви не зможете!“ Тепер уже покоштував сам кухарь, з великою пошаною стис руку карли-



кові і промовив: „Карлику, ти великий мастак в нашій ділі: справді травиця шлупковтіха падає галушкам зовсім особливий гарний смак.“

І саме тоді в кухню прийшов камердінер герцога і сказав, що герцог звелів подавати спіданок. Негайно страви були виспані у срібні тарілки



і послані герцогові. А Якова оберкухмейстер покликав до себе в кімнату і мав з ним там розмову.

Вони ще не скінчили розмови, як уже прибіг посланець і покликав оберкухмейстера до герцога. Цей швидко вдягся в свою парадну одягу і пішов за посланцем.

Герцог був дуже вдоволений. Він все чисто з'їв, що тільки було в срібних мисках, і любісенько витправ собі бороду, коли до нього ввійшов оберкухмейстер. — „Слухай, кухмейстре, — сказав він: я досі був дуже вдоволений твоїми кухарями: от же скажи мені, хто з них сьогодні зготував мені сніданок? Такого смашного ще ніколи не було, за увесь той час, як я спжу на троні мого батька. Кажі-ж бо, як зветь того кухаря, бо я хочу послати йому кілька червінців в дарунок.“

— „Пане герцогу! Це ціла дивна історія, — відповідав оберкухмейстер і розповів, як пришов до нього сьогодні вранці карлик, як в одну душу намагався він бути кухарем, і як це все потім склалося.“

Герцог дуже дивувався, звелів гукнути до себе того карлика й став його розпитувати, хто він і звідки. На цей раз бідний Яків уже не наважився розказувати, як був зачарований і як служив білкою перед тим. Та не дуже й збрехав, сказавши, що він не має ні батька, ні матері, а навчивсь куховарити в одній старій панії. Герцог далі не розпитувався, а дуже тішився чудернацькою постаттю свого нового кухаря.

— „Коли хочеш зостатися у мене на службі — сказав йому герцог: то я тобі покладу на рік п'ятьдесят червінців, парадну одягу, а крім того дві пари штанів. Твій же обов'язок такий: ти сам що-дня готуєш мені сніданок, доглядаєш, щоб обід був зроблений, як слід, і вважаєшся прийнятим на службу до моєї кухні. А через те, що кожен в моєму палаці має своє окреме ймення від мене, то ти будеш зватися Носом, а чин твій буде — утеркухмейстер.“

Карлик Ніс вив навколяшки перед могутнім герцогом Франції, поцілував йому черевика і присягався служити йому на совість.

Тепер Яків мав притулок і не журився завтрашнім днем, а робив своє діло і здобув велику честь. Бо всі стали казати, що герцог, з того часу, як прийшов до палацу Карлик-Ніс, зробився зовсім вищою людиною. Попереду часто-густо бувало, що герцог шпурляв ті тарілки й підноси, що йому подавано, просто межі очі кухарям, а одного разу, дуже вже розпалюючись гнівом, він самому оберкухмейстрові кинув в лице телячою ніжкою, бо була пересушена в печі, і так гакнув того серед лоба, що бідний оберкухмейстер звалився з ніг і після три дні пролежав в недуні. Правда, потім герцог ладнав справу тим, що зроблену в гніві шкоду покривав жменями червінців, а все-ж таки кожен кухар, подаючи герцогові страву, і тремтів, і стовпів в переляку. Як же-ж завісив в палаці карлик, то все ніби по павроку змінилось. Пан-господарь їв тепер уже не трійчі на день, а п'ять разів, щоб, мовляв, як слід підкрепити сили на мастацькій роботі свого маленького кухаря, і ніколи не траплялось, щоб він хоч раз накопив губу. Все йому було до смаку, і він був до людей дуже приязний і чемний і видно що-дня гладшав.

Часто-густо, ще сидючи за столом, герцог загадував гукнути до нього кухмейстера й Карлика-Носа. Коли ті приходили, садив їх поруч себе — одного по праву руч, а другого — по ліву руч — і сам, своїми пучками пхав їм просто в рот шматочки смашної страви. Це була не аби-яка ласка, і обоє вшанованих нею, знали, й цінили той талант-щастя.

Карлик був дивом того міста. Багато хто просив у оберкухмейстера дозволити подивитись, як Карлик-Ніс порадється біля плити, а де-які великі пані

так далеко пішли, що випрохали у Ґерцога дозвіл посилати своїх кухарів на Ґерцогську кухню, щоб вони могли там бачити, як провадиться карликом вся робота і з того брати собі науку. Це їм не малих грошей коштувало, бо була накладена платня — півчервінця за день. От же, щоб інші кухарі не ремствували й не заздрили йому, а були веселими й приязними, Карлик-Ніс ті гроші, що платили панні за науку своїх слуг, передав їм.

Так жив собі Карлик-Ніс мало не два роки всім вдоволений, тільки що иподі журився за батьками. Все йшло без ніяких видатних подій в житті карлика, аж поки не трапилась ось-яка пригода. Особливо щастило карликові, коли він що куповав. То як дозволяв йому час і робота, він любив сам піти на ринок і приторгувати там птицю й садовину. Отак раз пішов він на гусячий базарь і вишукував важких та гладких гусей, до яких Ґерцог був дуже ласий. Кілька разів уже пройшов він вдовж усього базарю туди й сюди, і поглядав, чи нема де чогось підходящого. Його постать уже не викликала туг реготу й глууму, а павпаки — викликала повагу, бо кожен Якова знав, як славновісного лейб-кухаря самого Ґерцога. І тепер кожна господиня, що торгувала гусьми, почувала себе щасливою, коли він повертав до неї свого носа.

Зовсім на кінці гусячого ряду, десь у куточку, побачив Карлик-Ніс одну молодичку, що теж винесла на продаж гуси, тільки вона стояла мовчки, не вихваляючи свого краму, і не хапаючи за носи похитців, як інші перекупки. Яків наблизився до неї і став обглядати й пробувати на вагу її гуси. Вони були як-раз такі добрі, як він хотів, а тому купив усіх трьох разом з кучею, узяв її собі на широкі плечі й почимчикував додому. Прислухаючись до своїх гусей, Карлик-Ніс був не аби як здивований тим, що двоє з цих гусей лопотіли й ґеґотали так, як кожна звичайна гуска те звикла робити, от же третя сиділа зовсім тихо, ніби в глибокій задумі, і тільки ніколи то важенько зітхне, то зойкне: ну зовсім, як жива людина. „Чи не хвора вона — промовив сам собі під ніс карлик: треба поспішати додому, щоб управитись завчасу зарізати й роснатрати її. Коли-ж на ті його слова гуска зовсім виразно і голосно відповіла йому:

„Тільки вкоlesh ти мене —

Зараз я вкушу тебе;

А як тільки мене схочеш ти замордувать —  
Тоді рястугобі, хлопче, більше не топтать!“

З переляку Карлик-Ніс аж випустив кучу до долу, а звідтіл на нього подивилася чудовими, розумними очима молода гуска і вітхнула.

— „Овва — промовив Ніс: то виходить, що ви, панно гуско, вмієте говорити! Я цього ніяк не сподівався. Тільки на віщо таке страшне? Хто вміє в світі жити, той не занепастиє такої рідкої птиці. Та не





в тому сила: я б'юся об заклад, що попереду на вас не було пір'я. Бо й сам я був раз пікчемною білочкою."

— „Ти правду кажеш — промовила гуска: я народилася на світ не в цій ганебній шкурі. Ах, над моєю колискою ніхто мені не співав, що Мімі, дочку великого Веттербока, заріжуть і опатрають на кухні якогось-то герцога!"

— „Заспокойтеся, люба панно, Мімі, — розважав її Карлик-Ніс: як чесна людина й утеркухмейстер його Світлості, я ручуся вам, що ніхто не переріже вам горла. В своїй власній кімнаті я зроблю вам кубельце, даватиму вам скільки схочете їжі, а свої вільні часики я присвячу розмові з вами. Всім же моїм товаришам по кухні я скажу, що вигодовую особливими травницями гуску для самого герцога. І коли трапиться добра нагода, я випущу вас на волю."

Гуска дякувала парубкові зі слези на очах, і справді Карлик-Ніс все робив, як обіщав: двох других гусок були зарізані, а для Мімі він змайстрував окрему кучу під тієї причіпкою, що цю гуску треба якось особливо вигодувати для герцога. Він її не годував тією звичайною пашнею, що годують гуси, а носив солодкі ласощі, всякі пундикки й витребеньки. А як уривалась вільна хвилинка, він сідав коло неї, починав розмову, слухувався розважити її сум. Вони один одному розказали про свої пригоди-поневіряння, і з тих розмов видався Карлик-Ніс, що гуска — є дочка чарівника Веттербока, того, що живе на острові Готланді. Він дуже посварився з однією старою феєю, а та лукавством та хитрощами взяла над ним гору, і в помсту перевернула дочку в гуску. З того часу по цей день такою вона й застається.

Коли в свою чергу Карлик-Ніс розповів з усіма подробицями, яка то його спиткала пригодонька люта, то гуска промовила: „В таких справах я де-що тямлю. Мені й моїм сестрам де-яку науку в тому дав рідний батько. Звичайно, всього він не сказав, а навчив тільки тому, що можна було переказати. Змагання ваші коло кошика з городинною, твоє несподіванне перекидання з білки в людину, після того як ти почув дух того зілля, де-які натяки й закиди в словах старої, як я їх від тебе чула, все це говорить про те, що ти був заворожений на зіллях, а це значить от що: як тільки ти знайдеш ту травичку, про яку думала стара, коли чарувала тебе, то ти зможеш визволитись". Це була невелика втіха для Карлика-Носа. бо де-ж то він шукатиме тев зілля? А все таки дякував Мімі за пораду і мав якусь надію.

В ті часи приїхав до герцога вдвідати й погостювати в нього приятель, сусідній князь. Герцог поклонив до себе Карлика-Носа і сказав йому: „Так склалося, що тепер ти повинен показати, чи ти мені вірно служиш і чи ти такі справжній майстер свого діла. Цей князь, що гостює в мене — людина мудра й дуже в їжі перебірлива й тямуща. Він звик добре попоїсти і має славу найпершого ласуна, як не брати мене на увагу. То вже доглянь і подбай, щоб мій стіл щодня все більш і більш дивував його чудовими несподіванками. І пам'ятай, ти не смієш, поки він тут, ні разу готувати двійчи однакову страву, інак ти опинишся в моїй немілості. На все, що тобі потрібно, ти братимеш від мого казначея скільки забажаєш грошей. Коли для доброї страви треба класти в смалець золото й діаманти — клади! Краще я стану старцем, ніж почервонію з сорому перед ним."

Так говорив герцог. Карлик-Ніс низенько вклонився й промовив: Як ви, Ваша Світлость, велите, так і буде! Бог суддю, що я робитиму усі заходи, аби-б тільки догодити тому князеві."

Карлик-Ніс на цей раз виявив усю свою куховарську кебету як найдужче. Він не жалував коштів свого пана, а себе ще менше. Цілісенький день його



бачили серед хмари диму й огню, і під склепами кухні так і лунав його голос, бо то він командував, як найстарший, над усіма менчими кухарями й кухарчуками.

Чужий князь уже два тижні пробував у герцога і жив весело й вдоволено. На день не менч, як разів п'ять сідали вони за їжу, і герцог не ремствував на майстерство свого карлика. Бо, нема чого крпитись, він бачив велике вдоволення на чолі свого приятеля-князя. На п'ятнадцятий день трапилось так, що герцог звелів покликати карлика до столу і там представив Яківа своєму гостеві-князю і разом з тим спитав того, чи вдоволений він унтеркухмейстером?

— „Ти дуже дивний кухарь. — відповів чужий князь: і тямши, що то значить їсти. За увесь час, як я тут, ти ні разу не давав двійчи однакової страви, і все було чудово зготовано. Тільки скажи бо мені, чом ти досі не даєш на обід королеви всіх страв — паштету Сюзерен?“

Карлик дуже злякався. Він ніколи не чув про цей королевський паштет, однак не подав тому знаку і спокійно відповів: „Ваша Світлость“, я сподівався, що ви ще довго будете гостювати при цьому дворі, а тому не поспішав з цією стравою. Бо чим же справді може кухарь вітати князя в день від'їзду, як не королевою паштетів?

„Он як! — промовив герцог посміхаючись: а що до мене, то ти, мабуть, дожиташ моєї смерті, щоб тоді вже вшанувати розлуку? Бо-ж ти ні разу не подавав мені до столу цього паштету. Однак, подумай про лише прощання і привітай його так, щоб завтра на обід неодмінно був цей паштет!“

„Буде так, як каже Ваша Світлість!“ — відповів карлик і вийшов. Тільки-ж йшов він невеселий, бо прийшов день його сорому й нещастя. Він не знав, як готується той паштет. Тому він пішов в свою кімнату й там заплакав гіркими сльозами над своєю недолею. Тоді до нього підійшла гуска Мімі. яку він пускав вільно ходити по всій його кімнаті, і спиталася, чого він журиться. Коли вона почула, що справа полягає в паштеті Сюзерен, то промовила: — „Не журись, спини свої сльози! Цей паштет в мого багечка часто бував за столом і я приблизно знаю, що до його треба: ти візьми отого й того стільки й стільки, а як і не вгадаєш чого саме ще туди треба, то в наших панів не такий делікатний смак, щоб вони добрали в тому толку.“ Так говорила Мімі. А карлик-Ніс стрибав з утіхи, благословляв той день, коли він купив гуску, і лагодився зробити як слід паштет королеви. Попереду він заходився коло маленької спроби і побачив, що дуже добре на смак вийшло, а оберкухмейстер, якого він прохав покоштувати нове печиво, дуже похваляв карлика, що і в нових стравах він однаково великий мастак.

Другого дня він зробив паштет у великій посудині і, як тільки вийняв з печі та розукрасив квітками, так зараз же одіслав ще теплим до столу. А сам одяг свою найліпшу парадну одежину і вийшов до їдальні. Коли він увійшов в світлицю, там як-раз тієї хвилики орудував оберскіборіз; розрізав паштет на скібки і, поклавши на дві срібних тарілочки, подав одну герцогу, а другу його гостеві. Герцог одразу почушив до рота добрий кавадок паштету, заплющив вії на очах і, як проковтнув, то промовив: „Ах, ах, ах! Справді, що ласощ можна назвати королевою паштетів, зате-ж і мій карлик є король всіх кухарів! Чи не правду я кажу, дорогий друже?“

Гість взяв малесенький шматочок собі в рот, роскоштовував і пробував його дуже уважно і при тому посміхався щось вельми в'їдливо і з таємничим виразом. „Страва зроблена справді дуже добре, — відповів він, відсовуючи тарілку: тільки-ж Сюзерена тут не справжня, я за те можу ручитися!“

Тоді герцог насупив чоло від гніву й невдоволення і почервонів з сорому. „Нікчемний собака! — люто вилаяв він карлика: і ти наважився зробити таке своєму палові? Ти хочеш, щоб я покарав тебе за твої кухарські помни і одрубав твою велику голову?“

— „Ах, Ваша Світлість! Бога ради змилуйтеся: адже-ж я зробив цю страву, як велить правила нашої науки, і там немає ніяких нестач!“ — так казав Карлик-Ніс і увесь тремтів.

— „Це брехня, ледащо! перепинив його герцог і одіхнувся малого носом чобота геть від себе: мій гість не скаже на вітер, значить справді чогось не стає. А тебе самого я порубаю на мотлох і спечу з тебе паштет!“

— „Згляньтесь, — скрикнув малий, впав навколяшки перед князем і обняв його ноги: скажіть же бо, чого нестає цій страві, що вона не вдовольняє вашого смаку. Не дайте мені загинути за якусь то пригорищу борошна з м'ясом.“

— „То тобі нічого не пособить, любий мій Носе, — відповідав чужий князь, осміхаючись: я ще вчора подумав, що ти цієї страви так не вмієш робити, як мій кухарь. Знай, тут не стає однієї травички, якої тут в цім краї зовсім не знають, травички Смакохоти, а без неї зостається цей паштет без присмаки і твій пан ніколи не покоштує такого паштету Сюзерен, як я.“

Тоді великий пан Франкистану просто сказався. „Ні-ж, я таки їстиму його, — несамовито вигукував герцог, сиплючи іскри з очей: я присягаюся моєю царською честю, або я завтра пошаную вас паштетом, якого ви хочете, — або голова цього невіглазка буде настромлена на спис перед моім палацом. Йди, собака! Я ще раз даю тобі двадцять чотири години часу.“

Так сказав герцог. І бідний карлик знову пішов в свою кімнатку і плакався густі на свою долю, і що він мусить загинути, бо про ту травичку Смакохоту він ніколи нічого не чув.

— „Тільки то й біди, — промовила вона: ну, то в цьому я тобі ще можу допомогти, бо мене батько навчив розумітися на всяких травах та зіллях. Може, як би все те стряслось в пивний час, то ти-б загинув, а то, наче нарочито, сьогодні молодик, то-б-то така ніч, коли провітає та травичка. Тільки поперед усього скажи мені, чи є поблизу палацу старі каштанові дерева?“



— „О, хвалити Бога, доволі, — промовив з легким серцем Карлик-Ніс: гонів за два звідціль коло ставку ціла купа каштанів. А на віщо вони тобі треба?“

— „Щоб ти знав, те зіллячко, що нам потрібне, росте й процвітає тільки попри корінь старого каштану, — відповіла Мімі: через те, що час плине, поспішай за травичкою, що тобі треба. Бери мене до себе на руки, а там спустиш додолу, то я тобі поможу знайти зілля.“

Карлик все так зробив, як сказала гуска, і вийшов з нею в оберемку до воріт



паладу. Тут часовий, побачивши Яків, простяг свого списа й загородив дорогу Носові: „Не можна, паничу! Нам заборонено вас пропускати; мені дуже строго звелено аж ніяк не пропускати вас з паладу через браму“ — „Та же можна-ж мені піти в сад, — протиречив карлик: зроби ласку, пошли когось зі своїх товаришів, нехай спитає у палац-доглядача, чи можна мені сходити в сад і пошукати там де-якої травички?“ Часовий послухався, і після того карлику було дозволено піти в сад, бо навколо його стояли такі височенні мури, що нічого було думати перелізти через них, щоб потім втікти. Як тільки Яків опинився на волі, він обережно спустив додолу гуска Мімі й вона пішла швидко наперед нього до ставу, де стояли купою каштани. Карлик-Ніс йшов за нею з заміраючою душею, бо це-ж була його єдина й остання надія. Він уже надумав, що робити: коли Мімі не знайде потрібної травички, то він краще кинеться в став, ніж допустить, щоб йому одрубали голову. Між тим, як не шукала гуска травички, все було ні до чого: вона обходила по-під усіма старими каштанами, перебрала дзьобом кожну зілину окремо, а травичка не зустрічалась, і бісна Мімі зі страху й жалю стала плакати. А між тим смеркалося і кругом ставало все темніше та темніше, так що вже важко було роздівлятися круг себе і розібрати що між зіллям.

Блукаючи очима, зиркнув Яків по-над ставом і побачив на другому боці ще дерева: „Дивись, дивись, — зрадів він: там, по тому боці ставка, опде стоїть ще одно величезне й старе дерево: ходім мерщій туди і пошукаємо, чи не цвіте там мое щастя-доля!“ Гуска знялася й полетіла навпростець над водою, а Яків побіг з усіх сил, що тільки були в його малих ногах, берігом за нею. Каштанове дерево було величезне, його широкі віти мало пропускали світла і попід його гіллям було зовсім темно, так що ледве-ледве що можна було розібрати. І ось спинилася гуска, мов укопана, затріпотіла весело крилами, зашпилася головою між високе зілля і щось там зірвавши простягла в дзьобі адивованому Карлику-Носові й промовила: „Оце та травичка, що нам треба, і тут її стільки, що вистачить на все твоє життя!“

Карлик уважно розглядав травичку. Від неї пахнув на нього солодкий запашний дух, що мимоволі так і нагадував Якову сцену його заворожування й перевертання. Стебло й листячко були блакитно-зеленої барви, а зверху процвітала, як жар, червона квітка з жовтими вінцями на пелюсточках.

„Слава Богові! — промовив він по довгій паузі: яке диво! Ти знаєш, мені здається, що це — та сама травичка, що перевернула мене з білочки в оцю неокверну ганебну постать! Чи зробити зараз спробу?“

— „Ні, ще піжди, — попрохала гуска: набери нові пригорці цієї травички з собою і ходім в твою кімнату, забере́м там всі ірощі і все добро, яке ти маєш, поскладаєм до купи, і вже тоді ти зробиш спробу.“

Так вони й зробили: пішли назад до кімнати і поклали в один вузлик все, що було у Карлика-Носа: півсотні, чи шістьдесят червонців, трохи одєжини та черевки. Від дождання, що буде, серце Якова так кологилось, що зовсім виразно було чути його вдари. Карлик зв'язав вузлик і промовив: „Коли Богові святому буде вгодно, я влволюся від цього тягара“, — і тоді глибоко пхнув свого довгого носа в травичку й став тягти в себе її дух.

І тоді стало витягатися и хрушать його тіло; Яків чув, як його голова підіймається над його плечима і коли скосив очі на свого носа, та побачив, як той все менчає й менчає, груди й плечи стали випрівнюватися, а ноги довшат.

Гуска дивилась на все те чудо й дивувалась. „Чи бач, який ти великий, який вродливий! — промовила вона: слава Богу, на тобі нічого не восталося



того, що тебе попереду так паскудило!" Тоді дуже радів Яків в серці своєму, склав на грудях руки і щиро помолвився Богові. Та не забув він серед своєї втіхи, як то йому треба бути вдячним гусці Мімі. Хоч його душа й прагла до старих батьків своїх, а все-ж таки він подужав те почуття вдячності і промовив до Мімі: „Кому-ж, як не тобі, Мімі, я повинен дякувати за те, що ніби сам собі я подарований вдруге? Без тебе я ніколи-б не знайшов тієї травички і мусів би до віку або залигтися в тій страшній постаті, або — дуже могло статися — загинути під сокирою ката. От же, слухай, що я хочу зробити: я хочу понести тебе до твого батька. Мені здається, що він, добре тямущий в чарівничих справах, без великого клопоту визволить тебе від чар.“ Гуска аж заплакала від утіхи і прийняла його товариську поміч і послугу. Яківу пощастило непомітно прослизнути з палацу разом з гускою, і він негайно пішов до морської гавані, а звідтіль поїхав до Міміної батьківщини.

Що-ж я ще маю вам розказати! Хіба те, що Яків щасливо зробив свою подорож до чарівника Ветербека, що той зняв з дочки чари і націлив Яківа усякими щедрими дарунками; що парубок вернувся назад додому, і що його батьки з великим здовolenням познали в гарному молодому хлопці свого загубленого сина, що за ті подарунки, які він привіз від Ветербока, Яків купив собі крамницю і став багатим та щасливим.

Ну, ще я вам хочу сказати, що в палаці герцога, як тільки зник Карлик-Ніс, там повстала велика метушня. Бо на другий день, коли герцог абірався виконити свою присягу, і звелів одрубати голову карлику, бо той не знайшов потрібної травички, то ніде Яківа не могли знайти. А князь тим часом завіряв, що то ніби герцог сам його десь пищечком приховав, бо, мовляв, не хотів втеряти найліпшого кухаря, і дорікав герцогові, що той зломив своє слово. З того повстала війна, яка в історії під назвою „Трав'яної війни“ добре всім відома; було багато шпарких і запеклих боїв і сутичок, а на-при-кінці настав мир, що був прозваний „Паштетним миром“, бо як був бешкет, то гостям піднесли зпеченого княжим кухарем поштета Сюзерен — королеву паштетів. Оттоді вже поласував герцог до схочу!



## Пригоди Саїда.

Ще за часів Гарун-аль-Рашида, Багдадського каліфа, жив в Бальзорі чоловік на ймення Бенезар. У нього було своєї худоби як раз стільки, щоб міг він жиги, як кажуть — в теплі й добрі ще й без клопоту — щоб не сушив собі голови ніякими справами, або гандлем. А як Бог подарував йому сина, то він і тоді не зламав старої звички: „І чого-б то я під старість почав якісь спекуляції? — говорив він инший раз сусідові, сядячи з ним в холодку коло хати: щоб залишити мійому снові Саїду тищу червінців більше, як що мені пощастить, або тищею менше, як мені не поталанить? Приповідка говорить — де двоє йдуть, там і третій буде ситий. Знов же, коли в Саїда вийде путня людина, то ні в чому йому не буде нестачі“. Так міркував Бенезар, і слово його було кріпке. Так само не дозволяв він і снові своєму Саїдові братись до якогось там гандлю, або майстерства, однак сам з ним прочитав де-які мудрі книжки. Через те, що Бенезар був того погляду, що крім наукової освіти та пошани до старших, ніщо, мовляв, так не личить парубкові, як тверда рука й дух, то подбав за тим, щоб син вмів добре орудувати зброєю. І справді, Саїд в цій науці був хлопець дотепний: між усіма своїми товаришами однолітками і навіть серед старших себе парубків, він був найзавзятіший і найдужчий борець, а що до їзди верхи, або до плавання, то тут його ніхто не міг перевершити.

Як уже було. Саїдові вісімнадцять років, вирядив його батько по стародавньому дідівському звичаю до Мекки на могилу святого Пророка, щоб там, на місці Божої благодаті, він щирою молитвою, постом і побожними ділами прохав Аллаха не залишить його своєю поміччю. Попереду, чим той рушив з дому, покликав його батько ще раз до себе, похвалив його за звичайність, напутив добрим словом, дав про запас грошей і після того промовив: „Ще ось-що, мій сину, Саїде! Я з тих людей, що стоять вище звичайних людських забобів. Хоч я залюбки слухаю усякі теребені про феї та чарівників — бо тоді весело й любо плине час — однак я далекий від того, щоб повірити усім тим дивам, яким вірять трохи не всі темні люди, ніби всі оті генії, чи чим там вони иншим можуть бути, раз-у-раз мішаються в життя й усякі справи людей. Твоя-ж мати — це вже дванадцять літ, як вона умерла — твоя мати вірила всьому тому так само кріпко, як Коранові. І от вона одного часу, після того як я її поклявся, що нікому, крім як її рідній дитини, про те нічого не казати, вона мені призналася, що з першого дня свого життя й досі вона сама приятелює з однією феєю. Не раз я з того сміявся і глузував, а все-ж таки мушу тобі признатися, що в день твого народження колись де-які такі події, що самого мене збили з пантелику. Тоді цілісенький день лив дощ і грюкотів грім, а небо було таке чорне, що в хаті не можна було читати без світла. В чотири години ополудня мені сказали, що у нас знайшовся хлопчик. Я зараз же побіг в материну кімнату, щоб подивитися на мого первенця і благословити його. Коли-ж на порозі стояли її покоївки і, як я їх спитав, відповіли мені, що нікого не велено впускати в кімнату. Земіра, твоя мати, звеліла всім вийти геть звідтіля, бо вона хоче зостатись там сама. Я постукав у двері, та даремно, бо вони засталися зачепленими.

Як стояв я отак неволею поруч з поївками під дверима, небо вняснилось так швидко, як я вдруجه піколив в своєму житті не бачив. І що було найдивніше, так це те, що тільки над нашим славним містом Бальзорою саяло чисте



блакитне небо, а кругом громадилися і накопичувалися страшні темні хмари, і палала серед них гадючими викрутасами блискавка, не вихоплюючись однак з того чорного кільця хмар. Коли я, стоячи біля дверей, розглядав через вікно дивну картину грози, несподіванно, мов від вітру, розпачилися двері моєї дружини. Я велів покоївкам покинь що погуляти в передпокої, а сам пішов в кімнату до своєї матері і спитав її, на віщо вона заціпалася туг одна? Як я увіходив, то мені вдарив в лице такий міцний лух троянд, фіялок і гіацинтів, що я очманів, мов від чаду. Твоя мати простягла мені на руках тебе і зараз же очима показала на срібний свищик, що висів у тебе на шиї на тонісінькому, мов з едвальної нитки, золотому ланцюжку. — „Та добра фея, про яку я тобі колись розказувала, вона була тут — промовила твоя мати: це-ж вона подарувала нашому хлопцеві оцю цяпочку.“ — „То виходить, ніби твоя фея є та відьма, що розпогодила негоду і залишила після себе оцей дух фіялок та троянд? — промовив я посміхаючись і не ймучи віри: хіба-ж такі феї не могла подарувати хлопцеві чого ліпшого, чим цей свищик: чи гаман, півний червінець, чи конячку, чи щось таке. Твоя мати дуже мене благала, щоб я не їв і глумився, бо фея дуже легко може розгніватися й змінить свою милість на гнів. Я не став їй перечити, і замовк, шануючи її недугу. Після того ми зовсім не згадували про всі ці дивні події в день твого народження і аж тоді тільки згадали, як минуло тому шість літ, як почула твоя мати, що вона, дарма що ще така молода, а мусить умерти

Умираючи вона дістала свищик і доручила мені, щоб я передав його тобі тільки тоді, як досягнеш двадцяти літ, бо ранішніх цих років я не повинен тебе і на ступінь відпускати від себе. Вона вмерла. А оце феїн дарунок, — промовив Бенезар і з тими словами виїняв з гарненької шухляди срібний свисточок на довгій золотій ланцюжку: Я тобі його передаю в твої вісімнадцять років, замість двадцяти, бо ти виїздиш, а покинь вернешся, то я може вже не топтатиму рястугу. Я не бачу ніякого розумного мотиву, на віщо ти вставатимешся дома ще два роки, хоч того і бажала зажурена твоєю долею мати. Тобі півроку, ти додільний і розсудливий парубок; до зброї такий звиклий, що не кожен і в двадцять чотири роки може так нею орудувати, а тому я все це можу тобі сьогодні розказати й передати однаково, пеначе тобі уже є двадцять-років. А тепер рушай в далеку дорогу і нехай тебе Бог боронить від усього лихого. Щоб не трапилось, — чи доля, чи недоля тебе спіткає, — пам'ятай про свого батька!...“

Так говорив Бенезар з Бальзори, прощаючись з сином. Саїд дуже зворушився серцем, прощаючись з батьком; він узяв з його рук дарунок феї, накинув собі на шию ланцюжок, а свищик зашпунував за пояс. Потім скочив на коня й подався до того міста, де збиралися каравани, щоб гуртами йти до Мекки. За короткий час набіралось вісімдесят верблюдів і кілька сот людей верхи. Караван вирушив, і Саїд виїхав за браму своєї Бальзори, свого батьківського рідного міста, якого він довго-довго не бачитиме більше.

Новина першої такої подорожі і всякі ніколи поперед невидані Саїдом обставини, що так і огорнули його в дорозі, з початку дуже його розважали. Коли-ж вони стали наближатись до пустині, коли вся околиця визирала такою порожньою, безлюдною і вбогою, він почав багато над чим міркувати й вдумуватись, і між иншим йому згадалися ті слова, якими його батько, Бенезар, пустив сина в далеку дорогу.

Він виїняв свищик з поясу, дуже уважно став його розглядати на всі боки і кінець-кінцем надумав спробувати, чи не дасть він часом справді гарного



тону. Коли-ж — диво: він зовсім не свистів! Вже як не гадився Саїд, як не дув з усієї сили, — однаково нічого не виходило, свистик не подавав ніякого гласу. І невдоволений з недоцільного дарунку, він його сердито засупув за пояс. От же думки скоро знову вернулися до повних таємниці материних слів. Саїд багато чого чував про феї, от же ніколи йому не доводилося



стрічати такого бальзорського чоловіка, щоб той був у безпосередніх зносинах з яким-небудь зверхприроднім гением. Коли розказувалась якась там сага або легенда, в якій ішла мова про таких гениев, то раз-у-раз там говорилось про дуже віддалені від нас краї й про давно минулі старі роки. Саїду здавалося, що тепер, мабуть, уже нема таких привидів більше, або як і є феї, то їм не велено більше одвідувати людей і мішатися в їх життя. Хоч він так і думав, а проте щоразу вертався до старого й починав вишукувати в словах матери і в її минулих житті якісь пригоди, повні таємниць і прояв понадприродніх сил. І часами так огортали його ті думки, що трохи не зранку до пізнього вечора він сидів на коні, мов запаморочений, і не тільки не приймав участі в розмові між усіма подорожніми, а навіть не помічав ні їхніх співів, ні їхнього веселого сміху розваги.

Саїд був дуже вродливий парубок: його очі були веселі й розумні, уста грали приязним і веселим усміхом, і дарма, що хоч який він молодий був, а вже в усій його постаті була якась повага, яку в такі літа рідко в кого можна стрити. А як він сидів на коні: ніби легко, а в той же час міцно і повно воївничої краси! Багато хто з подорожніх поглядали на Саїда вдоволенням оком. Один уже немолодий чоловік, що їхав поруч парубка, почувавши до нього приязнь, шукав нагоди розмовою з ним про ті чи інші справи побачити вдачу і серце Саїда. Хлопець, вучений в батьківській хаті шанувати старих людей, відповідав своєму сусідові дуже обачно, а разом з тим розумно й обережно, так що старому зробив тим велику втіху. А через те, що парубок цілісенький день тільки одне й теж саме думав, то якось непомітно так склалося, що розмова зайшла про чарівне й таємне царство феї, і наприкінці Саїд просто спитав старого, чи вірить він, що феї можуть посплати добрих або лихих духів, котрі можуть або обороняти чоловіка від напасти, або шкодити йому на наругу.

Старий панок задумливо похитав головою і, погладивши рукою бороду, промовив: „Не можна завіряти, що то все брехня, — бо всякі пригоди трапляються на світі. Тільки-ж мушу сказати, що сам я ніколи не стрічав ні духів-карликів, ні духів-велетнів і ніколи не бачив ні однієї феї. А після того він почав розповідати Саїдові одну за другою такі дивовижні історії, що в парубка зовсім в голові замакітрилось і вже ні про що инше він не міг думати, як тільки про події в день його народження: зміна години, солодкий дух гіацинтів і троянд, то-що. Все було, на його думку, не аби-якої ваги, як значні і добрі ознаки того, що він знаходиться під окремою опікою якоїсь дуже й доброї феї, і що той свистик подаровано йому не для пустих жартів, а для того, щоб він міг, понавши у велику нужду, викликати її собі на поміч. І знову цілісеньку ніч йому вертались замки, чарівні сопілки, гениї, то-що, і він ніби жив в правдивому царстві феї.

Однак, на жаль, уже на другий день Саїд мусів довідатися, які то нікчемні усі його мрії, що він снував і в день, і в ніч. Більшу частину дня

караван ішов вперед доброю ходою. Саїд, попліч зі своїм старим приятелем, їхав трохи осторонь, і ось далеко десь на обрії пустині вони побачили якусь темну плямку. Що то за плямка була, — ніхто допуття не знав: одні казали, що то купа піску; другі — що то хмарка; знов інші казали, що мабуть, то другий караван. Тільки старий, якому довелось багато подорожів зробити в пустині, один він промовив рішучим голосом, що треба всього сподіватися, бо то ніщо инше, як ціла розбійницька банда арабів. негайно всі чоловіки взяли за зброю, жінки й крам був складений в середині і все було наготові зустріти розбішаський напад. Темна пляма поволі просуувалась вздовж рівнини й нагадувала своїми постатями журавлів, коли ті ключем летять в далекі країни. Чим раз все швидче й швидче вони наближались до наших, і ледве тільки можна було розібрати спис в руках чоловіка, як уже вся та банда бурею налітала на караван і кинулася в бій.

Наші билися дуже завзято, та була їх песила. Розбійники напали бандою в чотириста чоловіка, оточили караван з усіх боків, багато кого вбили з віддалеку, а тоді кинулися в списи. В цей страшний мент Саїд, що безуважно й завзято бився з ворогами в першій лаві, згадав про свій свисток. Швиденько витяг він його з-по-за пояса, приклав до губ, дмухнув і... сумно одвів від уст, бо не чуть було й найслабшого згука.

Роспалившись гнівом на таке лихе дурисвітство, Саїд, націлившись, вистрілив в одного араба, що визначався між ними гарною одежою, і влучив йому просто в груди. Підстрілений захитався й поточився з коня.

„Аллах! Що ви нарobili, мій молодий друже! — промовив злякано старий, що був тут поруч: тепер ми всі загинемо.“ І це було правдиво, бо як тільки побачили розбійники, як упав з коня той їхній чоловік, як між ними повстав такий пекельний гвалт і вони напали на караван так завзято й люто, що скоро й та лишка перанених людей, які ще зоставались досі, були перені-вечені й розбігті в пень. В один мент Саїда оточило п'ять чи шість чоловіка. Він так добре орудував своїм списом, що піхто з тих ворогів не наважувався наблизитись до нього. Тоді один з них виїхав стріду, поклав в самостріл і вже хотів її спустити, коли-ж другий кинув того не робити, а перегодити. Саїд дожидався другого нападу, та попереду, чим він сподівався, один з арабів накинув йому на шию налігача. І вже як не силкувався парубок розірвати м'ятузок, все було марно — налігач дужче й дужче стискав йому в'язи, і Саїд був полонений.

Кінець-кінцем увесь караван був в руках розбійників, бо одні з оборонців були вбиті, а другі взяті в полон. Араби в тієї банди не були одного кодла, а двох. Вони всіх бранців і всю здобич поділили між собою і розійшлися — одні на південь, а другі на схід сонця. Поруч з Саїдом їхало чотири озброєних вояки: вони часто поглядали на нього дуже лихим оком і засипали своїми прокльонами. Видимо, той чоловік, якого звів зі світу ім Саїд, був значною людиною, може бути, що принцем. Через те, що парубкові неволя й рабство здавались гірше всякої смерті, він радів, бачучи, як проти нього уся банда арабів чортом дихала, і дожидав собі смерті в їхнім таборі. Озброєна сторожа дуже за ним цільнувала і, як тільки Саїд озирався, зараз же йому погрожувала списами. Все-ж таки, коли в одного з його поводитарів заколезилась коняка, парубок швидко озирнувся назад і вглядів собі на радість того старого, з котрим вони попрятеювали в дорозі і якого він уже вважав убитим.

Згодом вони побачили ген-ген між пісками дерева й халабуди, а як наблизились, то їм на зустріч з села сунула ціла агрея дітей та жінок. Ледве вони

виправились перемовитись кількома словами в розбішаках, як уже счинили неймовірний галас і ренет; вони всі люто поглядали на Саїда, погрожували йому кулаками й кляли в останніх слів. „Це — той, — кричали вони: що вбив нашого великого Альманзора, найзавзятішого з усіх наших вояків! Смерть йому! Ми самі викидаємо його м'ясо на їжу шакалам!“ Після того цей натовп почав шпурляти в Саїда всяким друччям, грудлям і всім, що попадалося під руку і так це робив настійливо й запекло, що вже самі розбійники мусіли оступитись: „Геть, ви, невигласки! Гетьте, ви, баби! — папался на наговн розбійники: адже-ж він убив Альманзора в чесній бійці, і тому прийме смерть не з рук жінок, чи молодниць, а від шаблі вояків.“



Коли вони, йдучи між понапінатими палатками, досягли невеликого майданчику, то там спинились. Бранці були позв'язувані попарно в чергу, здобич занесена в палатку. Саїда-ж зв'язали окремо самого і привели в чийсь велику палатку. Там сидів старий дуже гарно вдягнутий чоловік; його поважне обличчя й гордовитий вираз в очах показували, що він є ватажок всього цього кокла.

Люде, що привели до нього Саїда, увійшли в палатку і стали перед ним зі смутно схиленими головами. — „Бабське голосіння говорить мені, що сталося, — промовив до них цей показний величавий чоловік і, окинувши оком розбійників, додав: ваші ніки так само потвержують, що Альманзор загинув!“

— „Альманзор загинув. — відповідали вояки: однак, Селіме, господарє пустині, тут перед тобою той, хто вбив Альманзора, — суди його, якою смертю він мусить вмерти? Чи застрелить його стрілами здала; чи прогнать його вулицею між списами; чи може ти схочеш повісити його на мотузці; або може нехай його рознесуть коні?“

— „Хто ти є?“ — нахмурившись спитив Селім бранця, який знав, що його дождає смерть, а проте стояв перед старим спокійний. Його відповідь була коротка й ясна.

— „Що-ж, ти мого сина вбив, як злочин? Ти напав на нього ззаду і в спинну пустив йому стрілу, або прохромив списом?“

— „Ні, пане! — заявив Саїд: я його вбив здалеку в чистім полі, в бою, саме тоді як він нападав на наші лави, убивши на моїх очах вісім моїх товаришів.“

— „Правду він говорить, чи так було? — спитав Селім тих вояків, що привели бранця.

— „Правду. Він убив Альманзора в чесному бої,“ — потвердив Саїдові слова один з караульних.



— „Тоді він зробив не більш і не менш, ніж зробили-б ми самі, — промовив Селім: коли-б нам так пришлося. Він боровся й убив свого ворога, що хотів одібрати в нього і волю й життя. І тому . . . зараз же зніміть з нього шворки й мотузки!“

Вояки подивилися на старого дуже здивовано і взялися за роботу проти волі. „Як же то так! Виходить, що вбивець твого сина, бравого Альманзора, не буде покараний на смерть? — спитав один з караульних, кинувши лихий погляд на Саїда: чом же то ми його попереду самі не уклали в копні!“

— „Він зостанеться живим, — промовив Селім: я його беру зараз же в свою палатку і він дістається, як моя доля, з усієї спроведливо взятої здобичі, він буде моїм слугою.“

Саїд не знав, як йому дякувати старому. Вояки-ж покинули палатку дуже невдоволені і бурчали щось собі під ніс. Коли-ж вони, вийшовши, розказали усім жінкам та малим, яка розмова була старого Селіма, то всі вони, вже настроєні побачити смерть Саїда, счинили страшенний лемент і гвалт і погрожували, що самі помстяться за смерть Альманзора на його вбивці, як що рідний батько того не хоче зробити.

Всі інші бранці були поділені між членами цієї орди: одні, багатших, збирались випустити за добрий викуп, а других одіслали до череди пастушків, а де-яких, що попереду коло них usługувало по десять рабів, поставили на саму грязьку чорну роботу тут, у самих селі. Не так велося Саїдові. Чи то через його бравий, лицарський вигляд, чи через таємні чарп тієї доброї феї, а тільки спотобався Саїд старому Селімові. І жив він у його палатці швидше так, мов би був його сином, а не послугачем. Та незрозуміла приязнь старого пана до Саїда викликала до нього ворожнечу інших слуг та рабів. Він на кожному ступні зустрічався з ворожими поглядами, а коли сам проходив селом, то звітує чужайки й прокльони, а раз — то поуз його груди пролетіли стріли, які, безперечно, призначались для нього, а коли не влучили, то тільки, як думав Саїд, через таємну силу свинця, котрого він і досі ще носив на грудях. Часто-густо він хвадився Селімові про такі замахы на його життя. Та даремно старий силкувався вивести на чисту воду тих позакуткових злочинців, бо всі в селі були ніби в змові проти добре прийнятого Селімом чужинця. Тоді одного дня Селім так сказав Саїду: — „Я сподівався, що може ти будеш мені замість сина, якого позбавила життя твоя рука. Ні я, ні ти — ми в тому не винні, що так сталося, от же всі наші люди бозна як дмуться проти тебе. Лодве чи зможу я далі захистити тебе від них, бо хіба-ж поможеться що тобі або мені, коли я притягну до кари того, хто нищечком десь перестріне тебе й убіє? Тому, як тільки мої люди, що оце виїхали на здобутки, вернуться додому, я скажу, що твій батько прислав мені викуп, і випущу тебе на волю, доручивши де-кому з своїх найвірніших вояків провести тебе через пустиню.“

— „Чи можу-ж я хоч кому-небудь іншому, крім тебе, довіритись, — спитав Саїд зворушений серцем: чи не вб'ють вони мене по дорозі?“

— „Від того тебе боронитиме клятва, яку вони мені дадуть і якої ще ніхто з них не ламав“, — відповів Селім дуже спокійно. Справді, по кількох днях після цієї розмови вернулися люди в село, і Селім здержав свою обіцянку. Він подарував парубкові зброю, коня й одержу, зібрав бувших в боях людей, вибрав з них п'яток в поводитарі Саїду, звелів їм дати йому страшну клятву, що не вб'ють парубка в дорозі й відпустив його від себе з сльозами на очах.

Усі п'ятеро поводитарів їхали з Саїдом по пустині не озиваючись ні єдиним словом до нього й огорнуті чорними думками, мов хмарами. Парубок бачив,

як неохоче роблять вони доручену їм справу, а особливо він зажурився, коли познав, що двоє з цих поводитарів були в тім бойовищі, де Саїд убив Альманзора. Коли пробули вже в дорозі години з вісім, почув Саїд, як всі вони почали між собою шепотіти, і помігив, що їх обличчя стали ще більш неприязними й темними, ніж попереду. Він став прислухатися до їхньої розмови й почув, що вони гомонять між собою на такій мові, що її тільки в цій орді знають і тільки тоді вживають, коли треба обмірковувати якусь або таємну, або небезпечну справу. Селім, ще як сподівався zostавити Саїда при собі до віку, навчив парубка багато де-яким словам тієї мови, не пошкодивши втрагити на науку не одну годину. Тільки-ж нічого веселого не довелось почути Саїдові в тому, про що розмовляли межі собою його поводитарі.

— „Отут те місце, — промовив один: де напали ми на караван, і тут загинув один з найзавзятіших і бравіших людей від руки якогось хлонця...“

— „Вігер розмахав сліди його коняки, — додав до слів першого чоловіка другий: та я їх ніколи не забуду.“

— „І пам на глум і сором, цей, що вклав його в коня, жигиме собі на здоров'я і буде вільним... Чи де чувано коли, щоб рідний батько не схотів помститися за смерть єдиного свого сина? Мабуть Селім став старим і змалівся розумом.“

— „Та коли батько таке попускає, — промовив четвертий: то обов'язок його друзів помститися за смерть їх друга. Отут, на цьому самому місці ми повинні з ним розщитатись. Таке право й так годиться, як додержувати стародавнього звичаю.“

— „Ми не можемо його рбивати, — вмішався п'ятий: адже ми присягалися старому. Ми не можемо ламати своєї клятви.“

— „Правда, — промовили всі: ми присяглися, і вбивець вискочить з рук своїх ворогів на волю.“





— „Пождіть! — промовив перший, самий з них найсуворійший; старий Селім — то розумна голова та не так уже розумна, як думають! Хіба ми йому присяглися довести цього хлопця туди чи сюди? Ні, він взяв з нас присягу тільки в тому, що ми не одніємо у хлопця життя. І ми додержимо таку нашу присягу, ми подаруєм йому життя. Та то байдуже, нашу помсту доведуть до кінця палюче проміння сонця та гострі зуби голодних шакалів. Отут, на цім місці, ми покинемо його зв'язаним на призволящего“. Так промовляв розбійник, та не вправився він довести до краю свою мову, як уже Саїд наважився на останнє, рванувся з конем осторонь, добре його накресав і полетів, мов вільна пташка геть у широку пустощ. П'ятеро його поводитарів спершу постовпили, а потім, добре тямлючи в таких ловах, вони порізнялися — ті поїхали праворуч, ті — ліворуч. Вміючи їздити серед пісків пустині далеко ліпше, ніж Саїд, дуже швидко двоє з них обігнали втікача і вже переймали його спереду, Коли-ж він повернув коня вбік — там його перестріли два інших, а з погиллиці навідав п'ятий. Їхня присяга не дозволила їм убити Саїда, і вони не напали на нього зброєю, а так само, як і той раз, один з розбійників напав на його ззаду, стяг з коня і тоді всі накинулись на горопяху, били його немилосердно, поскручували йому шворками руки й ноги й покинули потім серед пустощі на роспеченому піску на муки голода й на поталу звірю.

Саїд благав їх зглянутися на його: він криком кричав, обіцяючи їм великий викуп, а ті тільки посміялися, скочили на коней і подали собі звідтіль геть. Кілька хвилин він чув легкій тупіт їх коней, а потім все втихло. Він згадав свого батька, тугу старого, коли син не вертатиметься; потім думав про свою долю, що доводиться йому молодим умірати, бо ніщо не було таким вірним, як те, що або тут на роспеченому, мов черинь в печі, піску він перетерпить страшні муки й умре, не маючи більше снаги, або його рознесуть на шмаття шакали. Сонце тим часом піднімалося все вгору та вгору і безуважно пекло йому чоло. Набравшись великої муки, Саїд якось примутився повернутися потилицею вгору. Та це мало йому допомогло. Тільки й того, що коли він повертався, то випав з одєжі його таємний свичик. Саїд доти вовтузився, поки йому не пощастило вхопити той свичик губами, і він подув в нього з останніх сил... тільки-ж і тепер, в цій страшній пущі й біді, материн дарунок не став йому в пригоді. Повний одчаю, схилив Саїд голову вниз, а палюче сонце не забарилося одібрати в нього пам'ять... ще трохи, і хлопець лежав безпритомний.

Багато часу сплинуло, як прокинувся Саїд, почувши біля себе шарудіння, і разом з тим йому здалося, ніби хтось догоркнувся до його плечей. Несамовитий крик видерся з його горлянки, бо йому здалося, що то прийшов ніхто інший, як шакал, щоб розірвати свою здобич. Потім він почув, як його брато за ноги, тільки то були не пазури дикого звіря, а руки людини, яка обережно коло нього поралась і розмовляла з двома чи трома іншими. — „Він живий, — шепотіла та людина: тільки вважає нас за ворогів.“

Згодом Саїд таки росплющив очі й побачив, що над ним схилився якийсь маленький, гладкий чоловічок з невеличкими оченятами і довгою бородою. Він приязно загомонів до Саїда, допоміг йому підвестися, давав їжу й пиття й розповідав, поки той кріпив сили, що він є купець з Багдаду, на ймення Калум-Бек і торгує дорогими шаллями, найліпшими чадрами і всяким іншим жіночим крамом. Він уже зробив свою гандльову подорож, тепер, на повороті додому, натрапив на його безпорадного й напівмертвого покинутого тут серед пісків. Його розкішна одєжа і блискуче дорожнє каміння на кинжалі звернули велику увагу Калум-Бека і той ужив усіх заходів, щоб вернути життя парубкові, а тепер



це, хвалити Богові, удалося. Саїд дуже дякував йому за порятунок, бо добре бачив, що коли-б не нагодилися ці люде, він би мусів безпорадно вмерти. І через те, що в нього не було за віщо їхати самому далі, а йти одному пішки через піскувату пустощ не було ніякої охоти, він з подякою прийняв місце



на одному добре навантаженому купцевим крамом верблюдові. Перш за все він думав їхати до Багдаду, а там може йому пощастить натрапити на таку кумпанію, що їхатиме до Бальзори, і тоді він приєднається до них.

По дорозі купець багато розповідав своєму подорожньому товаришові про славного Хан-Господаря вірних — Гарун-аль-Рашида. Він розказував про

велику любов каліфа до справедливості, про його надмірно тонку кебету, про те, як він умів росплутувати простим і неумудрим способом найскладніші судові справи. Між иншим він розказав історію про капатного майстра, історію про горщик з оливою, ту, що вже кожна дитина добре знає, а Саїд її чув уперше. — „Наш каліф, пан над усіма вірними, — розповідав купець: справді дивний чоловік. Коли ви думаєте, що він спить, як і всі звичайні люди, то ви дуже помиляєтесь: дві-три години тільки вдосвіта подрімає — ото й все! Я це добре знаю, бо Месур, його перший камердінер — мій двоюрідний брат. То дарма, що він, коли діло йде про таємниці каліфа, мовчазний, мов могила, за те він залюбки приймає своїх родичів у себе і коли вже бачить, що комусь там так кортить довідатись, що чоловік мало розуму не губить, то дасть тоді де-який знак, натяк. Замість того, щоб спати, як і всі люди, каліф шастає по вулицях Багдаду, і рідко буває такий тиждень, щоб з ним не прилучилась яка-небудь пригода. Та ви-ж, мабуть, знаєте, хоч би й в тій історії про горщик з оливою, що то правда, щира правда, як слово Пророка, — він ніколи не вніадить, мов на параді, верхи в царських роскошах, оточений почотом з сотнею факельщиків, то-що; він би це міг зробити, як би хотів, так же ні, — він одягається або як простий купець, або як капитан корабля, чи там козаком, чи суддею, і ходить, і шикає всюди, розглядаючи чи все гаразд, чи все в доброму розпорядку.

„Тим то й склалось так, що ніде в цілому світі не бувають люди такі чемні до кожного дурня, на якого натраплять, як у нас в Багдаді. Бо кожен думає, що так само може зустрітись з каліфом, як і з задринаним арабом в пустині, а хвалити Бога, лози росте доволі, і всім людям, — і тим, що в Багдаді і тим, що по-за Багдадом, — вистачить, щоб показати, звідки ноги ростуть.“

Так розповідав купець, а Саїд, хоч як йому бажалося швидче бачити свого батька, радів тій нагоді, що буде в Багдаді й бачитиме славного каліфа Гарун-аль-Рашида.

Через десять день прибули вони в Багдад. Саїд дуже дивувався і втішався, бачучи розкіш цього міста, бо як раз тоді воно було на вершку своєї слави. Купець закликав його до себе додому, і Саїд охоче пішов з ним. Тільки тепер, вештаючись між людським намулом, вперше збагнув Саїд, що справді крім повітря, води з річки Тігру та ночлігу на східнях мечеті, тут нічого дарма людина не дістане.

На другий день після прибуття в Багдад, коли Саїд уже вдягся й причопурився і сподівався, що в тій розкішній військовій одежі він добре виглядатиме й привабить до себе не одно людське око в Багдаді, саме тоді в кімнату увійшов купець. Він подивився на вродливого парубка, засміявся лукавим сміхом, погладив бороду і промовив: „Все це справді добре виглядає, мій любий паничу! Тільки, що-ж з вас вийде? Ви, як мені здається, великий фантазгор і зовсім не думаєте про завтрашній день. Чи у вас так багато грошей при собі, щоб жити так, як відповідає вашій одежині?“

— „Вельмишановний Пане, Калум-Бече! — промовив Саїд присоромлений і почервонілий: правда, грошей у мене немає, от же я сподіваюсь, що ви мені дешицю позичите, щоб я міг на їх вернутись додому. Мій батько, безперечно, все вам верне з подякою.“

„Твій батько, хлопче? — перенитав купець, заходячись від регіту: мабуть сонце висушило тобі мозок в голові. Чи не думаєш ти, що я повірив усім оцим твоїм брехням, що ти мені наплів, їдучи зо мною в дорозі? Невже-б то я повірив, що твій батько багата людина і живе в Бальзорі, що ти в нього єдиний син; що на тебе в дорозі напали араби; що ти жив у них в селі, то-що!

Вже й тоді мене дрятували твої безладні брехні й твоя безсоромність. Я-ж добре знаю, що всі багаті люди в Бальзорі є купці; з усіма їми мені доводилося вести торговельні справи, і коли-б справді був там якийсь Бенезар, то я-б про нього почув від них, навіть тоді, коли весь його достаток не більш шості тисяч злотів. Або ти брешеш, що з Бальзори, або твій батько така голода, що його синові-приблуді я не можу позичити й старого тройшаговника. Та хоч би та пригода в пустині! Коли то було чувано, щоб після того, як мудрий каліф Гарун-аль-Рашид зробив цілковито безпешним увесь торговий шлях через пустиню, щоб там нападали розбішаки, щоб звівечили цілий караван і навіть людей захопили в неволю! Та про це була-б чутка між людьми, а між тим за всю мою подорож і навіть тут, у Багдаді, куди, хвалити Бога, люди збігаються з усіх країв тазакутків цілого світа, тут ніхто про це нічого і сенько не знає й не говорить. То це вже друга твоя брехня, безсоромний ти, парубче!



Більш, як стінка, від гніву й досади, Саїд кілька разів поривався перепинити просторування недоброго кузанчика, однак той кричав дужче його, а ще й до того, як млин крилами, махав руками. — „А

твоя третя брехня, пехабо й пустомолоте, це історія про Селімів табір. Імення Селіма кожен з нас добре знає, коли хоч раз йому доводилося бачити араба, і знаємо його ми, як найлютішого й найскаженнішого розбішаку, а ти таке мелеш, що купи не держиться: та як би ти вбив його сина, то він би тебе тієї-ж хвилини перетер на мотлох; і далі у тебе пахаство доходить до такої міри далеко, що ти верзеш неймовірне: ніби Селім сам обороняв тебе від своєї орди, забрав тебе до своєї палатки й випустив без викупу, замість того, щоб повісити тебе на першій оспці. Це так би зробив той Селім, що вішав подорожніх тільки ради того, щоб побачити, яка то в них буде ніка, коли вони висіпнуть?! Ну й безглуздий брехун є тебе!“

— „Я нічого більше не скажу, — промовив парубок: тільки те, що я говорив тільки щирю правду, клянуся в тому своєю душею й бородою Пророка!“



— „Що? Ти хочеш присягати своєю душею? — несамовито верещав купець: своєю чорною, брехливою душею? Та хто-ж тобі нятиме віри? І ще бороною Пророка! Чуєте — бороною Пророка!... А у самого нема ніякої бородини! Хто-ж тобі повірить?“

— „Правда, у мене нема свідків, — провадив далі Саїд: та хіба не ви самі знайшли мене в пустині зв'язаним і безпритомним?“

— „То мені нічого не домагає, — відповів купець: ти був одягнений, як справжній розбійник. і легко могло статися, що ти нарався на дужого, чим ти сам, і він, подужавши, зв'язав тебе.“

— „Хотів би я бачити того одного, або хоч і двох разом, — замітив Саїд: таких, що повалили-б мене на землю й зв'язали, не накидаючи ззаду палигача на шию. Ви з вашим базаром не дуже то багато тяміте в тому, що може зробити один, коли він добре привчений до зброї. Та не в тому річ: ви мене врятували від видимої смерті й я вам за те щиро дякую. Що-ж ви хочете тепер зо мною зробити? Як що ви мені не допоможете, то я мушу тоді йти в старці. Тільки-ж я не простягну руку за милостинею до собі рівних людей: я піду до самого каліфа.“

— „Ова! — промовив насмішкливо купець: ні до кого иншого ви не хочете звертатись, як тільки до нашого найславнішого каліфа? Це я зву — знаменито старцювати! Ай-ай-ай! А згадайте, славнозвісний паничу, що стежка до каліфа проходить поуз мого брата Месура, і що доволі мені закинути йому одне слово, щоб обережніший каліфа уже пальцував за вами, знаючи, який то ви майстер вигадувать песнітінні. Та мені шкода твого молодого віку, Саїде! Ти ще можеш вилюднять і ще будеш до чогось придатний. Я хочу взяти тебе до свого магазину на базарі. Там ти прослужиш мені цілий рік, а як він мине, то схочеш — zostанешся й падалі, а не схочеш, то я тобі виплачу до копійки твій заробіток і не боронитиму йти, куди тобі закортить: чи в Алепо, чи в Медіну, чи в Стамбул, чи в Бальзору... По мені — то байдуже, хоч до невірних іди! Зміркуй, маєш часу до обіду. Схочеш, то добре; а не схочеш, то я тобі порахую як найдешевше, що ти маєш мені заплатити за подорож, — бо я тебе харчив і доглядав у дорозі, — і за місто на верблюді. Ти заплатиш мені одержиною і всім, що в тебе є, а тоді йди собі собак дражнить до кого хочеш: чи до каліфа, чи до муфтія; а то під цвинтарь мечеті, або на базарь іди з довгою рукою...“

По цій мові недобра людина покинула нещасливого парубка на самоті. Саїд з великою зневагою подивився вслід за ним. Він увесь кипів, бачучи паскудство цього чоловіка, що нарочито тільки для того і взяв його з собою, і в свою господу заманив, щоб потім хлопець опинився в його пазурах. Він подивився, чи не можна часом втікти, та де там: вікна були заґратовані, а двері замкнені. Кінець-кінцем, добре і на всі боки розмірковуючи справу, надумався Саїд прийняти по-первах ту службу, що дає йому в своєму склепові Калум-Бек. Він бачив, що нічого кращого йому не зостається робити; бо як би-б він і втік, то без грошей ледве чи міг би добратися до Бальзори. Отже про себе він надумався, як тільки буде яка змога, побачити самого каліфа й прохати оборони й захисту.

Другого дня Калум-Бек привів свого нового слугу до себе в склеп на базарі. Він показав Саїдові всі шалі, пов'язки й усякий инший крам, яким він торгував, і розказав, в чому саме буде його особлива служба. Треба було, щоб Саїд, одягнений, як прикащик, а зовсім не в військову з оздобами одягу, ставав на порозі склепу, брав в одну руку шаль, а в другу — чудову чадру, вигукував їх ціпи й закликав до себе в склеп всіх чоловіків та жінок, що про-



ходитимуть поуз пшк. Тенер Саїдові було цілковито ясно, чого саме Калум-Бек його втяг в цю справу. Сам він був невеличкий, дуже непоказний дідок, і коли стояв на порозі й вигукував, то не раз так було, що або инший сусіда-купець, або хто з мимоїдучих покупців дивився і охрестить його таким словом, що пече старий раків, — а то хлопці почнуть з нього гдузувати, або инша пані, чи молодниця назве його опудалом. Зовсім инше діло з Саїдом: кожен любовався його гарним струнким станом, вважав на те, як делікатно вмів він закликати до себе покупця, як дотепно й мило вмів показати свій крам.

Коли Калум-Бек побачив, що з того часу, як Саїд став на порозі його склепу, не було нестачі в покупцях, він зробився приязнішим до парубка, став його крапче чим попередку годувати, і дбав про те, щоб як можна більше личила йому його одежа. Та Саїд не дуже то радів таким доказам щирого хазяйського побивання за ним і цілісний день було тільки й думок, тільки й мрій у нього, що про повороття додому, до батьківської оселі.

Одного дня щось дуже багато було куплено в склепі; всі хлопці-попихачі, що розносили пакунки по хатах, були розіслані хто куди, а тут прийшла якась, пані, швидко вибрала й купила дещо і прохала, щоб негайно когось послати з її пакунком, що вона щедро дасть на чай. „Через яку півгодинку я вам все прийшло, — сказав їй Калум-Бек: то вже, зробить ласку, або підождїть трохи, або візьміть стороннього носильщика.“

— „Вп — купець і радите, щоб ваші покупці наймали сторонніх людей для вашого краму, — промовила пані; певже-ж цей парубїйка не може, раз гостра потреба, збігати з моїм пакунком? Та й до кого мені тоді звертатись? Ні, пане купець, то ваш обов'язок: по закону гандльового права вп повинні доставити мій пакунок додому, і тільки від вас я того добиватимусь.“

— „Та тільки півгодини пождїть, дорога панієчко, — молвив купець, і все дужче тремтів в переляку: всі мої хлопці розіслані . . .“

— „І що то за злидений склеп, що не може держати ні одного, навіть, зайвого робітника, — провадила своє сердита пані: та опде-ж стоїть лодарь! А пу, йди, лишень, сюди, візьми оцей пак і неси за мною . . .“

— „Не можна, не можна! — репетував Калум-Бек; це-ж моя ввіска, мій закликач, мій магнит! Він не може і на ступінь вийти за поріг!“

— „Оп як! — промовила стара пані і без зайвого пхнула свій пакунок під руку Саїдові: абп-який купець і чортвіть-який крам, що самп себе не покажуть, а треба їм ще якогось-то лоботряса за ввіску. Марш, марш, хлопче! Ти сьогодні заробиш на чай.“

— „Ну, то біжи вже, нехай їй оспична гірка, — промурмотів Калум-Бек до свого магнита: тільки гляди-ж мені, не барись! Ця стара відьма, як що я довше буду з нею вовтузитись, наробить мені гвалту на весь базарь!“

Саїд пішов услід за панією. Вона йшла впоперек базарю швидко і такою легкою ходою, що зовсім не пасувала до її вже немолодих літ. Сипнилась ця пані перед гарним иншим будинком, постукала і, коли двері розчинились, майнула вгору по мармуровій драбині, пальцем зовучи Саїда за собою. Пройшовши кілька кімнат, вони прийшли в великий і високий зал, увесь розкішно обставлений таким гарними меблями й усякими прикрасами, яких Саїдові ще ні разу не доводилося досі бачити. Там внеможена стара пані сіла відпочити на подушку, а парубкові кивнула, щоб він склав свій пакунок, простягла йому певеличку сріблу монету й відпустила додому.

Він уже був біля порогу, коли почув, як хтось давнким, любим голосом гукнув „Саїде!“ Здивований, він озирнувся. Перед ним на подушці замість

старої панії сиділа дивної краси дама, а навкруги неї товпились роем раби й усякі служниці. Саїд зацікавився, побачивши таку дивну зміну; він склав навхрест на грудях руки й низенько вклонився громаді.



— „Повірь, мій любий юначе, — озвалася до нього дама: мені дуже шкода, що тебе загнала в Багдад лихая неволя. Та що поробиш: це єдине місце, яке тобі судилося, щоб зустріти свою долю, як що ти покинеш батьківську оселю перед двадцятьма роками твого віку. Саїде, чи ти зберіг свій свпщик?“

— „Так, так: він при мені, — радісно відповідав парубок, витягаючи золотий ланцюжок: а ви, мабуть, та сама добра фея, що колись, в день мого народження, дали мені цей дарунок?“

— „Я була колись подругою твоєї матері. — сказала фея: і тепер буду твоїм другом, доки ти зоставатимешся путньою людиною. Ах! Що то за байдука людина, твій батько, на що він запехав мою раду! Тобі ще багато лиха доведеться зазнати!“

— „Що-ж робити, коли так судилося! — зауважив. Саїд: а хіба-б не можна було

так зробити: ви дорога фес, запряжете в свій підмариний фаєтон північно-східного вітра, візьмете мене до себе й за яку пару хвилини одвезете в Бальзору до батька. То я вже там півроку терпляче дождатиму, аж доки мені не стукне двадцяти літ.“

Фея осміхнулася. — „Ти добре подумався, мій бідний Саїде, — відповідала вона: тільки цього шйак не можна зробити. Покинь ти на чужині, я не можу тобі помагати чарами. Навіть не можу визволити тебе з лап педоріки Калум-Бека, бо йому допомагає могутня ворожа тобі фея.“

— „То виходить, не тільки добру фею я маю; — спитав Саїд: а ще й лиху? Та я сподіваюся, що тепер ваша поміч буде мені частішш перепадати. Вп-ж можете допомогти мені доброю порадою, то-що? Як на вашу думку, чи не піти мені до каліфа та попрохати його захисту? Він дуже мудра людина і захистить мене від Калум-Бека.“

— „Так, це правда, Гарун дуже мудра людина, — potwierдила фея: тільки-ж і він на жаль є тільки людина. Він так багато вірить своєму камердінеру Месуру, мов самому собі, хоч, справді має на те рацію, бо добре випробував Месура і на ділі бачив його щирість. А Месур в свою чергу вірить твійому хазяїнові Калум-Беківі так, як самому собі, і тут він помиляється, бо цей Калум людина пагана, хоч він і родич Месура. Калум разом з тим лукавий пройдисвіт: зараз, як вернувся в Багдад, він уже управився таких байок наплести про тебе своїому двоюрідному братові, камердінерові каліфа, а той йому і сам повірив та ще й каліфові розказав, як знав. Так що, коли ти прийдеш тепер до палацу Гаруна, то тебе там пагано зустрінуть, бо він тобі аж ні як не повірить. Та в тебе є кращий шлях досягнути до нього, і вже зазначено на зорях, що ти придбаєш його приязнь і милость.“

— „Це мене смутить, — промовив Саїд з жалем: що я мушу ще й далі зоставатися прикажчиком в склепу Калум-Бека. Та може-ж ви, вельмишаповна фее, зробите мені ось яку милость. Я з малих літ привчений до зброї, і для



мене нема більшої втіхи, як військова гра, де можна було-б добре розважитись герцем з усякою зброєю: списом, самострілом та тупою шаблюкою. Тутешня родовита молодь має собі тут що-тижня таку розвагу. Тільки-ж доступитися до їхньої зали герцо може тільки людина, що має дуже гарне вбрання, і крім того цілковито вільна, то-б-то нікого з базарю туди не впустять. Як що тільки ви-б змогли, дати мені раз на тиждень коня, одержу й зброю, і зробити так, щоб мене не легко було познати...“

— „Це таке бажання, яке натурально може з'явитися у молодого бравого юнака, — промовила фея: тим паче, що батько твоєї матери був один з завзятіших бурлак Сирії й, видимо, його вдача відгукнулася в тобі, його онукові. Замість цей будинок. Кожного тижня ти знаходиш тут собі коня, двох сердюків верхи, гарну зброю й одержу, а ще крім того луг для змивання голови: він так змінює обличчя, що не познає тебе й рідний батько! А тепер, Саїде, бувай здоров! Будь обережним, мудрим і щирим душею! Через шість місяців твій свідок уже подаватиме глас, і тоді вухо Зуліш буде до нього прислухатись.“

Юнак попрощався зі своєю дивною заступницею, дякуючи їй від щирого серця. Виходячи, він добре взяв в аяки будинок і вулицю, де бачив фею, і тільки тоді вернувся знову на базарь.

Саїд вернувся на базарь як раз тоді, коли треба було обороняти й рятувати свого пана-господаря й хазяїна Калум-Бека. Коло sklepa назбігався цілий шарварок: малі хлопчачі витанцьовували перед Калум-Беком навприсядки й глумилися над старим опудалом, а великі, на те дивлячись, і собі реготалися. А сам старий, розпалений гнівом, стояв перед своєю крамницею зовсім запантеличений; в одній руці він держав шаль, а в другій — чадру. Увесь цей шарварок, вже після того, як пішов Саїд, ось як виник. Калум-Бек, щоб не гаяти часу, покинь не було вродливого прикажчика, заходився сам, ставши на порозі, закликати до себе покупців. Та шкода заходу: ніхто не хотів купувати у старого гидкого дідка його краму. Тут нагодилися два чоловіки, що шукали по базарю, що-б то купити в дарунок своїм жінкам. Так шукаючи, вони вже один раз пройшли вповдовж базарю туди й назад і тепер знову йшли, блукаючи очима де попало.

Калум-Бек пас їх очима і, як вони наблизились, став закликати: „Сюди, сюди, панове! Чого ви шукаєте? Може треба вам чудові шалі, гарні чадри й усякий инший крам?“

— „Дідусю, — озвався один: може твій крам справді дуже гарний, та наші жінки дуже чудні: це тепер в нашому місті стало звичаєм, піде інде не купувати шалів, як тільки там, де торгує вродливий прикажчик Саїд. Ми вже тут більш як півгодини блукаємо вповдовж базарю, його шукаючи, і ніяк не можемо піде знайти. Може ви нам скажете, де то його можна натрапити, то вже иншим разом ми зайдемо й до вас, щоб щось там купити.“

— „Всемогучий Аллах! — скрикнув Калум-Бек і приязно вишкірив до них свої зуби: та вам так пощастило, що як раз ви на тих дверях, куди треба. Ви хочете купити чадру ні в кого иншого, як у вродливого прикажчика? Ну, то, прошу вас, заходьте мої панове, сюди в sklep.“

Один з тих чоловіків тільки посміявся в малої й непоказної постаті Калума та з його завіряння, ніби він і є вродливий прикажчик. Другому-ж вдалося, що то Калум нарочито підіймає обох їх на глум і, щоб не востатися в дурнях, заходився так лаяти та зневажати Калума, що тому вже не переливки були. Калум ледве з шкури не вискочив: він гукав своїх сусідів у свідки, що ніяка инша крамниця, як тільки його, тут звється sklepом з вродливим

прикажчиком. Та єусіде, бачучи, як в останні часи Калумові щастило з покупцями, заздрили йому й удавали, що нічого вони в цій справі не знають. Тоді ті двоє покупців навспражки взялися за старого брехуна, як вони гаябили Калума, і діло дійшло у них бійки. Калум оборонявся не так кулаками, як вереском та лайкою, і на той його івалт назбігалось народу повнісенський склеп. Половина Багдаду знала Калума, як звичайного скнарого скупердія: всі в натовпі раділи, що старому винав добрий прочухран. Уже один з тих двох покупців дійшов до того, що вчепився Калумові в бороду, аж тут хтось вхопив його за руку і так одним єдиним стусаном брязнув об землю, що й турбан з нього злетівся й черевник його позалітали бозна куди.

Натовпу безперечно було-б доводобя, як би хто добре накресав Калум-Бека, і тому там зараз же почулось голосне парікання на четвертого; а товариш збитого з ніг обернувся, щоб побачити, хто-ж одважнєся напасти на його приятеля. Однак, коли він перед собою уздрів високого, здорового парубка з блискучим поглядом і рішучим обличчям, то не наважнєся його зачинпати. Калум же, якому рятунок гдався цілковитим чудом, виприв очі на Саїда й крикнув людям: „Ну, чого-ж вам ще треба? Ось він, мої панове, сам Саїд, вродливий прикажчик.“ Всі навколо зареготались, бо вони знали, що Калум-Бекові перед тим парочито робилась кривда. Повалений чоловік устав при-соромлений і пошкутьєгав з товаришем далі, уже не купуючи ні шалі, ні чадри.

— „О, ти вірка ясна серед усіх прикажчиків, корона усього базарю! — так підлежувався Калум до Саїда, вводячи його до склепу; справді, я це зву — як раз потрапнєть, коли треба: не звєтєся — влучнєть в саме око! Не простиєнєсь він долі так, ніби з роду на погах не стояв, то я-б... уже-б мені не треба було більше ходити до цирюльника расчісувати та мастити бороду... Тільки забарнєсь ти на дві хвилини, то вже було-б пізно! Чим же я тобі могу віддячити, Саїде?

То була тільки хвилинка такого настрєю, що у Саїда прокпнулось спочуття до хазяїна, і він згаряча дав рукам волю. Тепер, як це чуття ущуло, він уже навіть калявся, що врятував злу личицу від доброго прочухрана. — „Нехай би-б йому випскубли жмутків з пару волосєя з бороди, то-б не пошкудило — думав Саїд: за яких пару тижнів уже й не знать би було!“ Однак, Саїд рішив використати добру нагоду і попрохав хозяїна, щоб той в подяку й милость,



дав йому дозвіл мати кожного тижня один вечір вільним чи для того, щоб піти на гулянку, чи для якої пншої розваги. Калум на те дав згоду, бо добре знав, що його прислудуваний слуга має кебети доволі і не втікатиме пікуди, не маючи а ні грошей, а ні доброї одежі.



Скоро Саїд доскочив того, чого прагнув. Тієї-ж таки середн, в той день, коли молодь родовитого й гонорового багдадського панства збиралася на одній публічній площі, щоб там робити всякі військові виправи, тоді Саїд сказав Калум-Бекові, що цей вечір він хоче використати для себе. Як тільки хазяїн дав йому дозвіл, він тієї-ж хвилини пішов на ту вулицю, де жила фея, і постукався там в двері. Двері були відчинені негайно. Челядь, що його стріла, видимо, була вже попережена, бо не питаючи нічогосінько про те, чого прийшов Саїд, його повели по драбні вгору і там показали гарно прибрану кімнату, призначену для нього. Тут перш за все йому налили того лугу, котрий мав дати хлопцеві такий вигляд, що ніхто його не познаватиме. Він попередку ополоснуv собі лице тим лугом, а після подивився в зеркало, і дивне-диво — сам себе не міг poznати, бо був дуже смуглявий тілом, мав велику гарну, як смола, чорну бороду й виглядав тепер не менш, як на десять літ, старішим, ніж був справді.

Потім повели Саїда в другу кімнату, де він знайшов для себе повний розкішний костюм, такий гарний, що його-б сам каліф не посоромився вдягнути в той день, коли йому треба було приймати парад своєї армії. Крім турбана з найліпшої тканини, з діамантовою оздобою й високою китицею з пір'я, та одерж в важкої червоної шовкової тканини, розмальовані срібними квіточками, Саїд знайшов там ще срібний кільчастий панцер так містечки зроблений, що подавався на кожен рух тіла, і разом з тим — такий міцний, що ні спис, ні шабля його не могла втяти. Доповнював його військово вбрання справжній дамаський книжал в надзвичайно розкішно оздобленій пахві і з таким держальном, що, на думку Саїда, тому дорожчому камінню, яке було на держаку, не можна було скласти ціни. Коли він зовсім передягся й причопурився і вже виходив за поріг, один послугач передав йому шовкову хустку, кажучи, що то дарунок господні будинку: як тільки він обітрьеться цією хусткою, то однаково зникнуть з його обличчя і темносмугливий колір, і чорна борода.

На дворі стояло трое баских коней. На найліпшого сів Саїд, а на двох других — його сердюки і зараз же весело поскакали до тієї площі, де були впорядковані військові турніри. Своєю розкішною зброєю і чудовим одягом Саїд вабив до себе очі кожного, а коли він в'їхав в той кружок, що з усіх боків був оточений патовпом, між громадою повстав шепіт цілковитого здивовання. Тут було в зборі дуже блискуче й браве товариство самої родовитої та гонорової багдадської молоді; навіть можна було бачити, як басували коні й поблискували списи братів самого каліфа. Коли Саїд вїхав на середину площі й видно було, що ніхто його не знає, тоді до нього підїхав син великого візіря в супроводі кількох своїх товаришів-друзів, привітав його з великою шаном, закликав взяти участь в їх турнірній грі і спитався, хто він такий і звідкіль родом. Саїд відповів, що його звуть Альманзором, а прибув він з Каїро, що подорожує і, багато чувши про завзятих та бравих багдадських благородних юнаків, не хоче пропустити доброї нагоди подивитися на них і познайомитися з ними. Юнацтву сподобався Саїд-Альманзор і своїм вмінням поводитися в громаді й своїм лицарським виглядом. Йому було дозволено взяти спис і вибрати партію. Все товариство подїлялося на дві партії, щоб і по одиниці і в гурті одна партія боролася з другою.

Та коли вже сама зовнішність Саїда викликала увагу громади до нього, то тим паче всі дивувалися тепер, коли побачили його надзвичайну вправність і вграбність в військовій грі. Його коняка літала швидче пташки, а шабля, мов блискавка, шугала й нападала на ворогів. Він так легко, далеко і влучно кидав свого списа до призначеного кону, що здавалося, піби то була стріла, спу-



щена з самого найсправнішого самострілу. Найзавзятіших лицарів ворожої партії Саїд подолав без спірки і коли герць скінчився, то вся громада однодушно визнала Саїда переможцем. Тоді один з братів каліфа і син великого візіря, що не були в суттєвості з Саїдом, бо обидва були в одній з них партії, прохали його стати з ними до герця. Але, брата каліфа, Саїд подумав, а син великого візіря так завзято оборонявся, що вони після довгої колотнечі погодилися на тому, що доведуть боротьбу до краю, зустрівшись тут на тому тижні.

На другий день після герцю в цілому Багдаді ніхто ні про що інше не говорив, як тільки про вродливого, багатого і хороброго чужинця. Всі, хто його бачив, а особливо ті, кого він подолав на герці, були зачаровані його лицарським звичаєм, і навіть в склепі Калум-Бека перед самим Саїдом була мова про славного Альманзора. Тільки шкода, що ніхто не знав, де живе цей бравий лицар. Другого тижня Саїд знайшов в будинку феї ще крашу одягину і ще багатше оздоблену зброю. На цей раз на герця напала сила-сплена людей — пів Багдаду там було, — навіть сам каліф дивився зі свого балкону і дуже дивувався чужинцеві Альманзоріві. А як герць було скінчено, то каліф повісив Саїду на шию велику медаль на золотому ланцюжку, як ознаку свого задоволення дивовижною лицарською відвагою. Нема чого говорити, що ця друга ще більш блискуча перемога Саїда викликала великі зазидки серед багдадського юнацтва. „Невже, — говорили між собою воляки: цей чужинець прибув сюди до Багдаду, щоб олібраги у нас славу, честь і перемогу? Невже можна допустити, щоб він міг говорити по інших світах, що між квітами багдадського юнацтва не знайшлося нікого, хто міг би з ним рівнятися в герці?“ Так вони говорили між собою й надумали, що на ближньому герці вони ніби незарошено, нападуть на його у п'ятьох, або в шістьох. Гостре око Саїда помітило всі ці ознаки неприязні. Він бачив, як вони зіходилися по закутках до купи, як між собою пошепки радились, поглядаючи на нього лихим оком: він чув душею, що крім брата каліфа та сина великого візіря, ніхто до нього не має щирої приязні. Вони самі, своїми розпитуваннями дали йому нагоду примічати: їм хотілося знати, де його можна знайти, які має тут справи, що йому в Багдаді до вподоби, то-що.

Дивно склалося: той юнак з воляцького товариства, що найбільш лихим оком поглядав на Саїда-Альманзора й найбільшу робив проти нього ворохобню, був ніхто інший, як той чоловік, що його Саїд нещодавно збив з ніг перед склепом Калум-Бека, коли той розігнався вчепитися в бороту купця. Цей чоловік дуже пильно й заздро вглядався в обличчя Саїда. Хоч Саїд і подумав його кілька разів на герці, отже, на його думку, цього було мало для такого запеклого ворогування; він боявся, коли-б цей не впізнав в ньому по зросту або по голосу Калум-Бекового прикажчика. Тоді нікуди було-б дітись від глуму й помести всіх цих людей. Однак напад, на який наважились заздрі вороги, несподіванно був розбитий, як передбачливістю та завзяттям Саїда, так само й дружбою до нього брата каліфа й сина великого візіря. Як тільки ці двоє побачили, що не менш шести чоловіка оточили Альманзора і хочуть зтягти його з коня додолу або хоч обеззброїти, вони зараз же кинулися туди, розпудили увесь натовп і навіть погрозилися, що виженуть зовсім з ігрища всіх тих, хто здатний на таку зраду.

Більш чим чотири місяці Саїд дивував отак увесь Багдад своїми завзяттями. Одного вечора, вертаючись з ігрища додому, почув Саїд чийсь голос, що здався йому, ніби він уже чув їх де-небудь попереду. Поперед нього чвалали чотири чоловіка і про щось між собою радились. Коли Саїд нишком наблизився до



них і став прислухатись, то почув, що вони розмовляють між собою мовою Селімової орди в пустині. Він подумав, чи не вийшли вони часом, щоб напасти на кого розбоєм. Перше його почуття було — дати ходу від цієї кумпанії невеличкої, але чесної; потім він зміркував, що може, дознавшись, перепинить яке лике діло і тому ще наблизивсь до них і став добре прислухатися до розмови усіх чотирьох.

— „Привратник казав, що як раз оцією вулицею праворуч від базарю йтиме, — говорив один з них: і буде сьогодні вночі він та великий візир.“

— „Добре, — озвався другий: великого візиря я не боюся, — він старий і не бозна який з нього лицарь, — инша справа з каліфом: то майстер орудувати шаблею, а знов же не йму я йому віри, мабуть, за ним слідом ходять десять або й усіх дванадцять сердюків.“

— „Ні душі! — встрия третій: всі, хто його бачили й познавали вночі, кажуть, що ходить тільки з візірем або з камергером. Сю ніч він буде наш. Тільки глядіть! Щоб і пальцем не торкнути його.“

— Мені здається, що було-б найлуччим, — знову почав перший: налігати його за шию. Вбивати його нам нема чого, бо за мертвого вони нам дадуть пусті гроші, а крім того нема запоруки, що таки справді ми їх бачитимем.“

— „Так гаразд — будемо за годину перед північчю!“ — промовили всі разом і розійшлись, хто куди, — той праворуч, а той ліворуч.

Саїд не аби-як перелякався, почувши про цей напад. Спершу він хотів негайно бігти до палацу й попередити каліфа про небезпеку. Та коли Саїд мпнув уже кілька вулиць, агадался йому слова феї про те, як то його змальовано перед каліфом: безперечно там тільки поглузують з його звістки, або вважати-муть за хитрий захід просклизнути до самого багдадського пана господаря. Такі думки спинили його ходу; він зважив, що буде ліпшим поклатися на лицарську шаблю й нею врятувати каліфа безпосередно з пазурів розбішацької банди.

Саїд не пішов додому, до Калум-Бека, а сів на східцях мечеті й дожидався, коли зовсім смеркне. Як зайшла глупа ніч, він пішов базаром до тієї вулиці, про яку була мова між розбішаками, й приховався по за ґанками якогось-то будинку. Там він просидів мало не цілу годину і тоді почув, як двоє чоловіка не поспішаючись йшли впоодовж вулиці. Попереду він думав, що то сам каліф зі своїм великим візірем, аж потім побачив инше: ці двоє залескали в долоні й до них зараз же підбігли в базарю ще двоє. Якусь хвилинку вони пошепотіли проміж себе, а потім розділились: трое приховались поблизу Саїда, а четвертий став ходити туди й сюди вздовж вулиці. Ніч була дуже темна, зате тихо, мов в усі. Треба було Саїдові поклатися тільки на те, що чутиме.

Ще минуло з півгодини. Потім почулась хода, ніби хтось ішов проти базарю. Бандіт теж почув тую ходу й просклизнув поуз Саїда до базарю. Хода наближалась; уже можна було бачити кілька темних постатів. Почулось плескання в долоні — то бандіт гукав товаришів до себе, і всі трое вискочили зі схови й побігли вперед. Видимо в тих, на кого нападали бандіти, була при собі зброя, бо почувся брязкіт шабелъ. Тоді Саїд витяг свій дамаський кинжал і кинувся на підмогу з криком: „Смерть ворогам великого Гаруна!“ Першим ударом він одразу уклав одного в копії і тоді кинувся до двох інших, тих, що замірялись обеззброїти того чоловіка, що вже налігали мотузком. Саїд, мов блискавкою, махнув шаблею, щоб перерубати мотузок, і так завзято розмахнувся, що одітнув разом з мотузком бандітові руку. Бандіт з неймовірним криком повалився на землю. Тепер сюди обернувся четвертий, той що досі бився з другим подорожнім, і напав на Саїда, що вже бився з третім. Однак той чоловік, на якого було накинуто налігача, ставши вільним, управився витягти свого кинжала

й устромить його збоку в груди третьому бандітові. Як побачив це останній розбійник, то покинув свою шаблю й з усіх сил подався на втілки.

Саїду не довго довелося дізнаватися, кого він врятував: більший з тих двох подорожніх підійшов до нього й промовив: „І одна й друга пригода однаково дивні — і як цей замір мене вбити або полонити, так і несподіванка поміч і порятунок. Як ви познали, хто я такий? Чи ви вже попереду знали про замір оцих людей напасти на мене?“

— „Пане-господарю вірних! — відповідав Саїд: я знав без сумніву, що то ти маєш бути. Бо коли вчора смерком я йшов вулицею Ель-Малек позад кількох чоловіка, почув я, що вони розмовляють чужою й таємничою мовою. А я тую мову мав колись нагоду вивчити. Вони розмовляли проміж себе про те, щоб тебе полонити, а шановного візіря, що з тобою йтиме — вбити. Як було вже пізно тебе попереджати, то я надумав інший план: там, де вони тебе караулили, я приховався, щоб при потребі стати тобі в поміч.“

— „Дякую тобі, — промовив Гарун: я думаю, що в цій околиці не добре zostаватись. То візьми ось оцей перстень і приходи завтра з ним до мого палацу. Там ми з тобою поговоримо до діла про твою поміч і там буде виднійше, чим найлучче тебе нагородити. Ходімо, пане візірю, — тут не добре zostаватися, бо коли-б вони знову не напали.“

Тое промовивши й надівши парубкові на руку свого перстень, каліф уже хотів брати великого візіря за руку, щоб іти далі. Коли-ж той попрохав трошки підждати й, обернувшись до перелудженого Саїда, простяг йому великого гамана з грішми. — „Юначе, — промовив візір: мій ласкавий пан каліф зможе тобі все дати й зробити, що схоче, а я в свою чергу можу не багато і вважаю ту невелику подяку ліпше зробити сьогодні, ніж завтра, а тому візьми цей гаманчик. Однак не вважай, що я відкуповуюсь цим дарунком: як тільки тобі що треба буде, йди просто до мене і я зроблю, що в силі.“

Зовсім п'яний від щастя пішов Саїд швидко додому. Там Калум-Бек зустрів його дуже неприємно. Попереду він непокоївся, чого так довго немає Саїда, а далі дрятувався, думаючи, чи не загубив він зовсім свою чудову склепову вивіску. Він зустрів його лайкою і так ревів і казався, мов божевільний. Саїд, зазірнувши одним оком в гаманець і побачивши, що там повно щирих червінців, зміркував, що з такими грішми він міг би вже вертатися додому навіть і без милості каліфа, — а вона безперечно не буде меншою, ніж дяка його візіря, — тому не подарував ні одного слова Калум-Беківі. Коротко та виразно Саїд заявив хазяїнові, що не зоставатиметься у нього а ні єдиної години далі. Спершу Калум-Бек дуже перелякався, те почувши, а далі став в'їдливо глузувати: „Ах, ти голодрабче, пройди-світе, нікчемний лодарю! Та куди ти дінешся, коли я перестану про тебе дбати? Та ти не знайдеш куска хліба й пристановища собі на ніч?“

— „Нема чого вам, пане Калум-Бече, тим журитися, — сказав на те Саїд: зоставайтеся собі на здоров'я, а більше ви мене не побачите!“





Так сказавши, Саїд пішов геть із хати, а Калум-Бек дивився отетерівши йому вслід. Ранком однак, добре розміркувавши всю пригоду, Калум-Бек погнав своїх паймитів вишукати по всіх усядах, куди дівся втікач. Довго їх праця була марна, а потім одному з них пощастило. Цей казав, що бачив Саїда, Калум-Бекового прикажчика, як той вийшов з мечеті і йшов до караван-сараю. Тільки він тепер зовсім перемінився: на йому гарна одежа, є кинжал і шаблюка й чудовий розкішний турбан на голові.

Як почув таке Калум-Бек, то скаженно лаявся й кричав: „Це він мене обікрав і справив собі одежу! Ой, лишенько, головонька моя гірка!“ Не дляючись, він миттю побіг до поліції, щоб попрохати заарештувати Саїда. В поліції знали, що Калум-Бек — родич каліфового оберкамердінера Месура, тому без клопоту там ввели волю купця й дали йому кілька вартівних для арешту Саїда. Вони знайшли Саїда біля одного караван-сараю. Він сидів поруч з одним купцем, котрого там стрів, і спокійно з ним умовлявся про своє повертання на батьківщину, до Бальзори. Несподіванно кинулось на парубка кілька чоловіка і, не вважаючи на борікання, скрутили йому руки за плечима. Коли він намагався допитатись, з якої речі робиться над ним таке насильство, ті відповіли, що від імені поліції та його законного хазяїна Калум-Бека. Тут нагодився і сам малий педоріка. Він, як хотів, поневірився й глузлився над Саїдом, а потім повивертав йому кешені й з вигуками вдоволення витяг звідтіля великого гамана зі щирими червінцями.

— „Дивіться, люде добрі! Оці всі гроші цей недовірок понакрадав у мене!“ — репетував Калум-Бек. А люде з огидою дивились на арештованого й гово-



рили: — „Чи бач, такий молодий, такий гарний на вроду, а вже таке ледащо!“ Тягнуть його на пугундер, до суду його! Нехай дадуть йому там доброго хлосту!“ Так і потягли раба божого звідтіля до суду, а за ним сила-силенна людей ішла цілим натовпом, і все зростала числом, бо багато пристало по дорозі, і всі вигуквали: — „Дивіться, люде добрі! Ось вам гарний прикажчик з базару: обікрав хазяїна та й хотів дати хода з чужим добром! Аж двісті червінців украв!...“

Суддя зустрів Саїда дуже суворо. Як Саїд хотів говорити, той не дав йому й рота роззявити, а слухав тільки купця. Він показав Калум-Бекowi гаманця й спитав, чи ті гроші у нього вкрадені, чи ні. Калум-Бек присягнув,

що в нього. Та фальшива присяга помогла йому тільки добути гроші, а гарного прикажчика, що був йому дорожший цілої тисячі червінців, та присяга не вернула, бо суддя промовив: „Іменем закона, встановленого тільки недавнечко нашим всемогутнім паном-господарем каліфом, кожна крадіжка з базарю більш як на сто червінців карється довічним засланням на дікі острова. Цей злодій дуже добре влучив: він як раз двадцятий до кумпанії таких, як він, майстрів. Завтра вся ця братія буде посажена на корабель і вивезена в море“.

Саїд тратив розум з одчаю. Він благав суддю вислухати його, дозволити йому хоч одним словом перемовитись з каліфом, та все марно — не вблагав. Калум-Бек, що вже каявся в своїй присязі, так само прохав суддю змилюватися, однак той суворо одрізав: „Чоловіче, ти маєш своє золото й будь тим вдоволений. Иди собі додому й мовчи, бо інак я тебе општрахую за сперечання на десять червінців.“ Прийшлося Калумові замовкнути, а суддя дав знака, і гораху Саїда вивели з суду.

Його одвели в темну й вохку тюрюгу. Там на соломі покотом валялося дев'ятнадцять злидінних людей. Вони його зустріли, як свого товариша по недолі, स्वाженими регітом і прокльонами на суддю та каліфа. Та хоч як люту жартувала недоля над Саїдом, хоч якою страшною була думка про вигнання на дикий острів, а все-ж таки Саїд розважався тим, що на другий день їх визволять з цієї тюрми. Марна надія. Він дуже помилився, коли думав, що на кораблі їм буде ліпше, ніж тут. Всі двадцять злочинців були вкинуті на саме дно корабля у такий тісний закуток, де не можна було стояти не зігнувшись і де вони товклись і бились між собою за ліпше місце.

Саїд ридав гіркими сльозами, коли корабель знявся з якоря, рушив і повіз його геть від батьківщини. Арештантам щодня давали невеликий шматок хліба, трохи садовини та ложку солодкої води. В закутку було так темно, що треба було раз-у-раз світити каганчика перед тим, як сідати їсти. В цій пливучій тюрмі було таке нездорове повітря, що як не через два, то через три дні хто небудь з них умирав, і Саїд тільки тим врятувався, що був молодий і мав, йому нівроку, залізне здоров'я.

Уже два тижні були вони в дорозі. На п'ятнадцятий день стала бити страшна хвиля, і на кораблі повсталася незвичайна метушня й біганина.

Саїд сподівався, чи не почнеться буря. Він їй радів, навіть, бо в його була надія згайти смерть.

Корабель страшенно кидало то туди, то сюди, і кінець-кінцем він увесь затріщав і міну сів. На палубі повстав гвалт і галас і долітав униз перемішаний з виттям бурі. Потім стало тихо. Тоді помітив один з арештантів, що в корабель рине вода. Вони стали стукотіти в спускні двері, щоб їм відчинили, та ніхто не озивався до них. Вода де-далі прибувала; тоді спільними силами арештанти натисли на двері й виломил їх.

Коли вони вибігли по драбині на палубу, то не знайшли там ні душі. Усі матроси, посідавши на дуба, попливли шукати рятунку. Більша частина арештантів була в одчаю, бо буря де-далі дужчала, корабель тріщав і поволі тонув. Ще кілька годин сиділи вони на палубі, управились пообідати тим, що знайшлося на кораблі, аж тут налетів несподіванно шторм, вірвав корабель з підводної скелі, на якій він був застряв, і чпсто поламав його на тріски.

Саїд ученився за щогло й держався з усіх сил. Хвиля кидала його на всі боки, а він не випускав дерева з рук, гріб ногами і знову кожного разу сідав верх на щогло. Так він плавав серед смертельної небезпеки може з пів години. Тут помітив він, що з розхрістаной одежи знову, як і колись, вислизнув

його свинчик на золотому ланцюжку. Саїдові схоїлося й на цей раз спробувати, чи не свистітиме він тепер. Ухопившись однією рукою що сили за колоду, він другою підніс свинчик до уст, подув і... почув дзвінкий чистий згук. Враз буря ущухла, хвиля опала і море стало таке рівне, мов би його було полито олією. Ледве управився Саїд легенько звести дух і оглядітись, чи не майорить де земля, як почув, що колода під ним стала якось дивно ворухнутись та посовуватись. Він глянув на неї і з острахом побачив, що вже він сидить не на дереві, а їде верхи на величезному дельфіні. Трохи перекося Саїд цілковито опам'ятався і тоді побачив, що дельфін хоч і плив дуже швидко вперед, однак хода його була спокійна й рівна. Тоді Саїд збагнув, що його дивний порятунок прийшов не від кого иншого, як від доброї феї, і щиро дякував їй, подаючи глас просто в повітря.



Стрілою летів дивовижний кінь Саїда по морській хвилі, і попереду, чим стало смеркати, побачив він беріг і познав широку річку, куди дельфін зараз же став завертати. Проти течії дельфін плив слабше, і Саїд, щоб не виснажитись, надумав попоїсти. Пригадавши собі, як в усяких стародавніх чарівницьких історіях робляться чарц, він витяг свинчика, засвистав ним голосно й від щирого серця і побажав у думці, щоб йому був добрий полудень. Зараз же риба спинилася, а з води виринув стіл, такий сухий, мов би вісім днів стояв на сонці, і на йому було настановлено не знати як багато всякої доброї смакної страви. Саїд полуднував так, що аж за щелепами тріщало, бо він дуже зголоднів на злиденному арештантському пайку. Попоївши до сходу, він подякував, і стіл зараз же пурнув у воду. Тоді Саїд штовхнув дельфіна в бік і той негайно рушив далі річкою вгору проти течії.

Сонце уже сідало, коли Саїд побачив в темній далечині велике місто. Воно своїма мінаретами нагадувало йому Багдад. Думка про Багдад не дуже тішила парубка, проте його віра добрій феї була така велика, що він цілковито покладався на неї, — на те, що тепер вона не попустить його на поталу безсормомному Калум-Бекові. Не доходя до міста може на яку одну милю, на березі річки Саїд побачив розкішну вілу. На превелику його дивовижу, риба плывла просто до тієї віли.

На даху будинка видно було багато гарно вдягнутих людей, а на березі Саїд побачив цілу купу служок. Всі вони дивилися на нього і з такої дивної несподіванки плескали в долоні. Дельфін спинився коло мармурової драбини, що йшла від річки до будинка, і ледве торкнувся Саїд ногою драбини, як риба зникла без сліду. Тієї-ж хвилини до нього збігли вниз по драбині кілька послугачів і прохали від імені свого пана завітати до нього. Так само вони прохали Саїда перемінити одягу на суху. Духом передягся юнак в сухе й гарне вбрання й пішов слідом за служками до панів на дах. Там він зустрів трьох чоловіка. Той, що був більший і показніший проти інших, стрів його прямино й милоствиво: — „Хто ти такий, дивний чужине, — спитав він Саїда: ти так правниш рибою на право й на ліво, як добрий верховий своїм скаковим коном? Чи ти — чарівник, чи така-ж звичайна людина, як і ми всі?“



— „Пане-господарю, — відповідав Саїд: в останні тижні мені дуже не щастило, і коли ваша ласка послухати, то я розкажу вам свої пригоди.“ І тут він почав розповідати цим трьом чоловікам всю свою історію з самого початку, з того моменту, як цокпнув батьківську оселю й до останнього, — коли стався дивний його порятунок. Ті його часто перебивали, показуючи своє велике здивування і зачудування. Коло-ж він дійшов краю, хазяїн, той, що так приязно його привітав у себе, промовив: „Я вірю тобі на слово, Саїде! Тільки-ж ти оповідав нам, що на герці ти здобув собі медалю на золотому ланцюгу, і перстень тобі подарував каліф. Чн не міг би ти їх показати нам?“

— „І те й друге тут, при мені, на могому серцеві, — промовив юнак: ці дарунки я втеряю хіба тільки разом зі своїм життям, бо я вважаю найславнішим і найліпшим своїм вчинком свою допомогу великому каліфові визволитися з рук його безчельних убивців.“ За тими словами він витяг зі схови ланцюжок і перстень і передав своїм господарям.

— „Присягаюся бородою Пророка, це він, це мій перстень! — скрикнув високий гарний чоловік: Великий візірю, давай обнімем його, бо це стоїть наш визволитель! Саїдові здавалося, мов уві сні, коли ці двоє стали його обнімати. Він кинувся в ноги й промовив: „Даруй мені пане-господарю вірних, що я так з тобою говорив, а між тим ти — ніхто пишній, як Гарун-аль-Рашід, великий каліф Багдаду.“

— „Я ніхто пишній, як твій друг! — відповів Гарун: і з цієї доби всі твої сумні пригоди повинні кінчитися. Їдьмо зо мною до Багдаду, зоставайся при мені в числі найближчих людей, — ти будеш одним з моїх найдовірених помішників, бо, справді, ти в ту ніч доказав, що до Гаруна ти не байдужий, і не кожного зі своїх найвірніших слуг я міг би поставити на таку спробу!“

Саїд дякував каліфові. Він присягався на віки зостатися при йому, аби тільки попереду було йому дозволено відвідати батька, бо той, мабуть, дуже журиться за сином. Каліф признав це прохання слušним і справедливим. Скоро вони посідали верхи на коні і прибули в Багдад ще до заходу сонця. Каліф відіслав Саїдові при своєму палаці цілу низку чудових гарно вбраних світлиць і крім того обіцяв збудувати йому власний будинок.

При першій звістці про цю подію, прибули сюди старі Саїдові побратими по зброї — брат каліфа та син великого візіря. Вони обнімали його, як чоловіка, що врятував таких дорогих країні людей, і прохали бути їх близьким другом. Та як же-ж вони здивувалися, коли Саїд їм відповів: „Вашим другом я вже давно“, коли показав їм той золотий ланцюг, що здобув собі на герці, коли став їм пагадувати то те, то інше з минулого. Вони його знали, як темносмуглявого лицем і з довгою бородою. Тільки тоді поїняли йому вони віри, коли Саїд розказав, як і чого він мусів критись від усіх; коли звелів принести звичайну зброю для герцю і тут же дав їм паочні докази в бою з ними на шаблях, що він і є Альманзор Зав'язний. То вже після того вони обняли його вдруге, радіючи й пишачучись, що мають такого друга.

Другого дня, саме тоді, як Саїд разом з великим візірем сиділи при Гаруні, увійшов до них Месур, каліфів оберкамердінер, і сказав: — „Пане-господарю вірних, маю особливо справу, яку треба-б улагодити. Чн не можу прохати твоєї ласки?“

— „Попереду я хочу знати, в чому справа, відповів Гарун.“ — „Там на дворі стоїть мій кривний, дорогий мені двоюродний брат, Калум-Бек, відомий багдадський купець, — почав говорити Месур: у нього незвичайна справа з одним паном з Бальзори. Син того пана служив у Калум-Бека, потім прокрався,

далі втік і ніхто не знає куди. Тепер батько хоче, що-б брат вернув йому сина, а де той візьме, коли немає. То він бажає й просить ласки, чи не міг би ти, пане господарю, маючи велику прозорливість і мудрість, поговорити й уладнати між ним і тим бальзорським паном цю сумну справу.“

— „Добре, я розсужу, — мовив каліф: через півгодини нехай твій брат з тим чоловіком, що його позиває, обидва придуть в судову залу.“

Коли Месур, подякувавши каліфові, вийшов з покою, Гарун промовив: — „Це ніхто инший, як твій батько, Саїде. Через те, що мені пощастило довідатися цілковито про все в цій справі, я хочу їх судити так мудро, як царь Соломон. Ти, Саїде, приховайся по-за балдахном мого трону і будь там, покиля я тебе не гукну; ти, великий візирю, звели негайно покликати недотепного й поспішкуватого суддю — він мені буде потрібний при допросі.“

Обидва зробили так, як їм було звелено. Серце Саїдове дуже заколотилося в грудях, коли він побачив свого батька, як той увиходив в судову залу тремтячою ногою, блідий і пригноблений. А поруч ішов Калум-Бек; він зараз же почав шептатися зі своїм братом, оберкамердінером, і так йому приязно і запобігливо осміхався, і так тим спротивів Саїдові, що він охоче вихопився-б з-по-за балдахину й розісє би його на мотлох, бо найбільші страждання й поневіряння він зазнав через цього лихого чоловіка.

В залі було багато народу, щоб послухати каліфового суду. Як тільки каліф багдадський сів на своєму троні, великий візир звелів, щоб у залі було тихо, а потім спитав, хто тут прийшов до його господаря з дозволом.

Тоді нахабно виступив вперед Калум-Бек і заявив: — „Перед кількома днями стояв я на порозі свого склепу на базарі. Бачу потім — йде поуз склеп вигукучий і держить в одній руці гапанець в грошима, а поруч нього оцей панок. Чую — кричить: „Хто дасть мені звідомлення про Саїда з Бальзори, тому даю цей гапанець грошей“. Цей Саїд був моїм послужачем, то я й крикнув: — „Сюди, земляче, я зароблю ці гроші!“ Цей чоловік, що так тепер ворогує проти мене, підійшов до мене так любенько й спитав, що-ж саме я знаю. Я відповідав йому: — „Чи ви часом не Бенезар, його батько?“ — а як він те гарненько потвердив, я йому чисто все розказав, як я стрів у пустині молодого парубка, як його врятував, доглянув і привіз до Багдаду. І він мені від щирого серця зараз же подарував гроші. Та почув-б ви цього божевільного чоловіка, коли я йому далі став розповідати, як син його служив у мене, як за недобрі діла брався, як прокрався і потім зник звідциль не знати куди. Він не хоче яти віри, гризеться уже кілька днів зі мною, намагається, щоб я вернув йому назад сина й гроші, а я не можу віддати ні того, ні другого, бо гроші я заробив за відомості, які я йому дав, а його безпутного хлопця не можу-ж висмокати з пальця.“

Потім говорив так само Бенезар. Він розповідав про сина, який той чемний і на все добре звичайний хлопець, що ніколи він не піде на таке пагане діло, щоб украсти чуже. Він намагався, щоб каліф рішуче розібрав всю цю справу.

— „Я сподіваюся, — промовив Гарун до Калум-Бека: що ти, як велить тобі святий обов'язок, заявив про крадіжку до поліції?“

— „Ну, звичайно! — скрикнув той посміхаючись: я його навіть привів в поліцію до судді.“

— „Гукніть сюди суддю!“ — звелів каліф.

Всім на диво, суддя зараз же, мов у казці, прибув у суд. Каліф спитав його, чи пригадує він всю оцю справу, і той потвердив, що пам'ятає.



— „Що-ж, ти вислухав парубка, признався він у крадіжці?“ спитав Гарун.

— „Ні, він був такий упертий, що нікому крім вас, не хотів признаватись!“ — заявив суддя.

— „Щось я не пригадую, щоб бачив його“ — промовив каліф.

— „Ет, га віщо-б я потурав! Та у мене щодня ціла купа такої братви хоче з вами говорити. То я-б їх посилав!“

— „Ти хіба не знаєш, що я слухаю кожного, — відповів каліф: то може були такі ясні докази крадіжки, що вже не треба було вести до мене винуватого? Ти поставив, Калуме, доволі таких свідків, які показали, що покрадені гроші твої?“

— „Свідків? — перепитав Калум білючи: ні, свідків, у мене не було, і ви-ж самі, пане-господарю, добре знаєте, що всі червінці схожі один на другого. Та звідки-ж мені добути свідків того, що отих сто червінців не сіає в моїй касі?“

— „А звідкиж же ти довідався, що як раз ота сума тобі належить?“ — спитав каліф.

— „По гаманчику, в якому лежали гроші“ — відповів Калум.

— „Той гаманчик при тобі?“ — спитав каліф далі.

— „Тут, при мені!“ — промовив купець, витяг його з кешені й простяг великому візирю, щоб той передав каліфові.

— „Свята борода Пророка! — скрикнув до краю здивований візир: то це твій гаман, собако? Це мій гаманець, і я подарував його з сотнею червінців одному бравому юнакові, що визволив мене з великої біди.“

— „Ти можеш присягнути, що твій?“ — спитав каліф.

— „Це така правда, як те, що я колись буду в раю — відповів візир: бо його зробила моя дочка.“

— „Еге-ге! — скрикнув Гарун; виходить, що ти, судде, несправедливо судив! Чого-ж ти повірив, що гаманець ні чий, як тільки того купця!“

— „Він присягнув“ — озався переляканий суддя.

— „То значить, ти дав несправедну присягу?“ — гримнув каліф на Калума, що білів і тремтів, стоячи перед каліфом.

— „Святий Аллаху! — заблагав купець: чи я можу що сказати проти пана великого візиря — він вельми поважна людина. От же, що маю робити — гаманець мій, і нікчемний Саїд його в мене украв. Я-б дав тисячу золотих, коли-б його можна було поставити тут за свідка.“

— „Що-ж ти зробив з тим Саїдом? спитав каліф суддю: скажи, куди за ним посилаєш, щоб він міг переді мною дати відповідь?“

— „Я його заслав на дикий острів“ — сказав суддя.

— „О, Саїде! Сину мій, сину!“ — скрикнув нещасний батько і гірко заридав.

— „То, треба думати, він признався в злочині?“ — спитав Гарун.

Суддя зблід. Він блукав очима, не знаючи, що сказати. Наприкінці промовив: „Коли я не помиляюсь, то так — признався.“

„Та твердо цього сказати ти не можеш? — провадив свій грізний суд Гарун далі: ну, то ми-ж його самого питаємо. Виходь, Саїде, сюди. А ти, Калум-Бече, зараз же отут, як стоїш, плати тищу золотих.“

Калум і суддя думали, що перед ними мрець з того світу. Вони попадали обидва на підлогу й благали: „Зглянься, зглянься!“ Бенезар, ледве вдержуючись на ногах від радості, кинувся пригорнути до серця свого загубленого



сина. А каліф тим часом в холодною, мов крига, суворістю знову спитав суддю: „Саїд перед нами. Чи признався він?“

— „Ні, ні! — скіглив суддя: я слухав тільки Калумових посвідок, бо він — значна людина.“

— „Хіба я поставив тебе суддею над усіма для того, щоб ти слухав тільки значних людей — грімав Гарун-аль-Рашід в благородному гніві: На десять літ я засилаю тебе на дикий острів, серед безкрайого моря, щоб там ти подумав про справедливість. А ти, пікчемна людина, ти піднімаєш уміраючого не для того, щоб його врятувати, а щоб зробити його своїм рабом! Ну, то перш за все, ти заплатиш йому ті тисячу золотих, бо ти обіщався їх дати, як прийде сюди Саїд за тебе посвідчити...“

Калум уже радів, що так щасливо й дешево вийшов з такої наглої біди, і вбірався дякувати доброму каліфові за ласку, коли-ж той провадив свою мову далі: „За неправедну присягу на сто червінців ти здобудеш сто палок у п'яти. А далі нехай Саїд вибірає, чи хоче він забрати увесь твій склеп в крам, а тебе самого держати, як прикажчика, чи він вдовольнеться платнею по десять червінців за кожен день своєї служби у тебе.“

„Пустить цього пікчемного чоловіка, пане-господарю, — промовив Саїд до каліфа: я нічого не хочу з його худоби.“

— „Ні, — запротиречив Гарун: я хочу, щоб він оплатив тобі шкоду. Я вибіраю замість тебе по десять золотих щоденно, а ти вже сам полічи, кілька день ти був в його пазурях. А тепер — геть з обома цими ледащами.“

Їх вивели, а каліф повів Бенезара й Саїда в окрему залю і там сам розказував батькові про свій дивний рятуюнок при допомозі Саїда. Та як розповідав, то інколи приходилось спиняти мову, бо перешкоджав своїм вереском Калум-Бек: йому, бачте, тут же в каліфовому дворі виспали в п'яти його сотню доброї ваги золотих.

Каліф закликав Бенезара жити в Багдаді разом з сином. Той на те дав згоду і тільки поїхав ще раз до дому, щоб привезти свою худобу. Саїд, мов князь, жив в своїй власній палаці, що йому збудував вдячний каліф. Його товариством були брат каліфа та син великого візіря. І в Багдаді склалася приповідка: „Я хотів би бути таким добрим і щасливим, як Саїд, син Бенезара.“



# ЧАСТИНА ДРУГА.

## Малий Мук.



Никеї, мойму рідному місті, жив чоловік на імення Малий Мук. Хоч я й був тоді зовсім малим хлопцем, проте я його добре пам'ятаю, тим паче, що за цього самого Мука батько мій одного разу дуже мене попобив, мало не на смерть. Хоч і звали того чоловіка малим Муком, а справді-ж він був уже старою людиною, тільки що малою на аріст. Як я пригадую собі, то не більш одного, а найбільш — може з чвертю аршинна. Дивну мав він постать: на його невеличкому й тендітному толубі сиділа здорова, мов добрий гарбуз, голова, далеко більша й товща, ніж звичайно у людей буває. Жив він самотою, — парубкував, бачте, увесь вік, — займав великий будинок і сам, навіть, варив собі страву. Він рідко виходив з дому — тільки один раз на чотири тижні, і люде-б не знали, чи живий він, чи вже на тому світі, як би в полудень не йшла з його будинку стовбом густа пара. Правда, частенько його можна було бачити вже смерком на даху його будинку, як він похожав вподовж стелі то туди, то сюди. Дивлячись з вулиці, людям здавалося, ніби по даху мотлялася сама голова, без толуба, бо того з вулиці не було видко.

Я й мої товариші, ми були здоровими неvigласама: кожного, бувало, зачепимо, то дражнимо, то їдуємо. Тому, як виходив на вулицю Малий Мук, то вже тоді було для нас велике свято. В той день, — а ми знали, коли саме, — ціла наша хлоп'яча юрба товклася з самого ранку коло його будинку й дожидала, коли то він вийде. Як відчинялися двері, то поперед усього вилізала велика голова зі ще більшим турбаном, а вже потім за нею услід плентався толубець на тоненьких ноженятах. Одігався Мук в довгополий потертий балахон та широченні штани; підчеплювався-ж широким поясом, до якого був причеплений довгелезний княжал, — такий довгий, що не знати було, чи то Мук його причепив собі до поясу, чи Мука причеплено до княжалу. Як тільки ото він показувався на наші очі, то в повітрі аж луна йшла від нашого лементу: від радощів ми підкидали шапки вгору й крутилися навколо його, витанцювали так, мов показались. Малий Мук кожного разу з нами здоровкався, чемно киваючи головою, і йшов собі вподовж вулиці тихою ходою, човгаючи ногами, бо на йому були такі великі й просторі черевик-вихляпці, якіх я ніде не бачив. Ми, хлопчак, бігли позад нього і невгаваючи

кричали: „Малий Мук! Малий Мук!“ У нас, навіть, був складений про нього веселий вірш, який ми, бувало, гуртом і виспівуємо; ось він, той вірш:

Малий карло! Малий Мук!  
Гарний з тебе парубок:  
Голова завбільшки з гору,  
А штани, мов Чорне море . . .  
Сам живеш в великій хаті  
І виходиш погуляти  
Раз на місяць. Озирнись-бо,  
Глянь на нас та поженись-бо —  
Чи не вловиш. Карло Мук  
Любий, гарний парубок!



Такі витівки й співанки ми не один раз вчиняли, і собі на сором мушу признатися, що я був найбільш в'дливим, бо часто сіпав його за балахона, а раз, то підбіг до нього заду й настунив на п'яту черевика, так що Мук зачепився й упав додолу. Тоді це здавалося мені дуже смішним, та смішки мої зараз же минулися, як я побачив Малого Мука коло хвіртки батькової хати. Він просто зайшов в господу й пробув там одну хвилину. Я приховався по-за хатніми дверима й бачив, як Мук виходив, а батько його провожав, держачи з великою пошаною під руку. У дверях вони попрощались, і батько килька разів йому пизько вклонився. Мені було дуже неспокоїно на серці, і я довгенько не кидав свого притулку, та вже як зморив мене голод, — а його я боявся дужче, ніж батькових стусанів, — то виліз звіділь і став перед батьком нижче травп й тихше води з похиленою головою.

„Я чув, що ти вилаяв і зробив шкоду доброму Мукові, адже так? — спитав мене батько суворим голосом: ну, то я розкажу тобі всю історію цього Мука, і тоді вже, я знаю, ти вдруге не будеш сміятися з нього. Та попереду й після історії ти матимеш звичайного прочухрана.“ Звичайним прочухраном звалися двадцять і п'ять буханів, які він кожного разу дуже уважно сам одлічував. І цього разу він взяв свою довгу люльку, од'винтив головку й янтаревий мундштук і так мене випагтував, як ніколи попереду.

Як прочухран кінчився, він звелів мені слухати обома й розказав історію про Малого Мука.

Батько Малого Мука мав справжнє прізвище — Мукра, він був помітний чоловік тут в Нікеї, та тільки вбогий. Він теж так само, як і син, жив остороп' від людей. Сина він не міг вносити, бо соромився його каліцтва, а тому не журився тим, що син впростає науком, мов у лісі. Малій Мук, як йому вже йшов шістнадцятий рік, був веселою дитиною, і його батько, дуже поважна людина, часто докоряв синові, кажучи, що адже-ж він давно вже з пелюшок вийшов, а досі такий безтямний, мов мала дитина.

Старому несподіванно приключилася біда і він нагло вмер, покинувши Малого Мука голим та до розуму недоведеним. Ліхі родичі, у котрих небіжчик більш напозичався, чим міг вернути, вигнали бідолошнього хлопця з хати, порадивши йому піти по світах і там пошукати собі долі. Малій Мук відповів їм, що він уже палагодився в дорогу і тільки прохає дати йому батькову одежину. Родичі зглянулись і дали. Батько Мука був здоровий та гладкий чоловік, тому синові його одежа не приходилась. Та Мук скоро дав собі раду: що було довше, те він вкоротив і так на себе нап'яв. Він наче забув про те, що йому і вишири треба з'узити одежу, тому то й чудна вона була в нього: великий турбан, широкий пояс, просторі штани, блакитний балахон — все спадщина від батька, так він і не розлучається з того часу з нею, — а ще заплхнув собі за пояс батьків дамаський кипжал та взяв костур з руки й майнув за царину в світа.

Він весело собі йшов цілий день, бо з тим же-ж і вийшов, щоб шукати щастя. Як бачив на шляху шматок блискучого на сонці шкла, то ховав його в кешепю, вважаючи, що шкло перекинеться в найдорогоцінніший діамант; бачив звіддала кумполи мечеті, мов жар червоні, або ставок блискучий, мов дзеркало, то біг до них радіючи не знати як. Йому все здавалося, ніби він опинився в казковій чарівній країні. Та лишенько! Коли наближався, то чарівна оманна краса зникала, а втома та урчання в порожньому шлунку що-разу все дужче давали себе в знаки й нагадували хлопцеві, що він все ще знаходиться між смертними людьми. Так тинявся він аж два дні в нужді й голоді, і вже втра-



тив надію знайти своє щастя. Його їжею було те, що знаходив він по дорозі — овоч у полі, та ягід в лісі; а спати лягав на тверду землю. Ранком третього дня він з пригорбка побачив перед собою велике місто. Він бачив, як світився золотий півмісяць на шпилях міста, як маячили на дахах різноколірні прапори і здавалося, ніби кликали Малиго Мука до себе. Зачудований тим дивом він став перухою і роздивлявся велике місто й усі його околиці.

„Не інак, як тут знайде Малий Мук свою долю, — промовив він сам до себе, — і, не зважаючи на свою втому, аж підстрибнув угору: або там, або ніде.“ Він напружив всі свої сили й пішов до міста. Та дарма, що воно здавалося таким близьким, а йти прийшлося до самого полудня, бо перетомлене тіло ледве-ледве справляло свою роботу, і хлопцеві доводилося раз-у-раз спи-



ятися й в відпочивати в холодку придорожніх нальм. Кінець-кінцем він таки досяг царини міста. Мук скільки зміг причоурився: обемпав на собі балахона, перев'язав гарнійше турбана, тутше переперезався й бравіше заткнув свого кияжала. Потім стер куряву з черевників, взяв костур і весело пройшов крізь міські ворота.

Він уже пройшов кілька вулиць, а ніхто не відчиняв йому дверей, ніхто не гукав його до себе, як він те собі уявляв, ніхто не крикнув йому: „Малий Муче, заходь сюди! На ось а'ж і випий та дай погам відпочини.“

Перед ним був великий гарний будинок. Мук підвів на нього свої благуачі очі й побачив, як угорі відчинилося вікно й звідтіл визирнула пристаркувата пані й почала тукати співаючим голосом:

„Сюди, сюди, гості милі,  
Уже юшку вам зварила,  
Й стіл заслала — ну-ж, збирайтесь  
Та до їжи призволяйтесь,  
Йдіть, сусідоньки, сюди,  
Уже юшка на столі!...“

Двері будинку відчинилися і Мук побачив, як туди побігла натовном силасиенна собак та кішок. Він стояв кілька хвплин вагаючись, чи йти йому на запросини, чи ні. А потім, стисши серце в грудях, пішов так само в ті двері. Поперед його йшло двоє кошенят, то він і надумався йти слідом за ними, бо, мовляв, вони краще ніж він знають, де кухня.

Коли Мук піднявся по драбині вгору, перестріла його там та стара панія, що він бачив у вікні. Вона невдоволено глянула на хлопця й спитала, чого він сюди прийшов. — „Ти-ж усіх тукала до себе їсти юшку, — відповідав Малий Мук: а як я дуже зголоднів, то й прийшов сюди.“

Стара засміялася й сказала: „Звідкіль ти прийшов, такий чудний хлопець? Усе місто знав, що я ні для кого не варю, крім для своїх любих кішок, і я скликаю їх, як ти бачиш, а усієї своєї околиці. Малий Мук розказав старій панії, як після смерті батька прийшлося йому гірко на світі, і прохав дозволити йому сьогодні пополуднувати разом з її кішками. Панії сподобався Мук своїм щирим оповіданням про свою долю і вона дозволила йому зостатися в неї гостем, щедро наділивши питвом та їжею. Як уже він задовольнився та підкріпив свої сили, подивилась стара пані дуже пильно на нього й сказала: „Малий Муче, зоставайся у мене на службі. Ти будеш мати не багато праці і добре житимеш тут.“

Малий Мук сподобав кошачу юшку і тому відразу дав свою згоду, і таким побитом, опинився на службі у старій Ахавці.

У Мука була легка, а проте дуже чудна служба. У панії Ахавці своїх котів було тільки двоє та чотирі кішки. Кожного ранку Мук повинен був добре розчесати тих котів гребінчиком і намастити їм шерсть гарною дорогою помадою. Як пані йшла з дому, то Мук мусів доглядати те кошаче товариство, дивитись, щоб всі добре їли, підсовувати їм у мисочках їжу, а вночі класти їх на шовкові пуховики та вкривати оксамитовими ковдрами. Було ще в кімнатах кілька малельких собачат, котрих він теж мусів доглядати, та в цим було менче морокки, ніж в котам, бо котів пані Ахавці пестила, мов своїх рідних дітей. В усьому иншому житті Мука йшло так само самотньо, як і в батьковій хаті, бо крім хазайки та псів з котами він нікого не бачив день-у-день.



Де-який час Малому Мукові жилося тут добре, було йому доволі чого їсти й пити і роботою не був павантажений, і наче й господиня була ним вдоволена. Та по троху ставали котрі шкодливими. Як тільки стара йшла з дому, так починали вони басувати та казирись по кімнатах, кудовчили й ламали все, що падало їм під лапи, порозтешували багато гарного посуду. Як же-ж чули, що стара пані вже зіходить по драбині вгору, зараз же заповзади в свої пуховики й так безневинно шилом крутили хвостами, ніби то зовсім не вони казались, ніби нічого ї не трапилось. Пані дуже гнівалась, бачучи в кімнатах безладдя й гармідер, і в усьому обвинувачувала Мука. Як той не завіряв стару в тому, що він не винен, вона своїм кішкам, що у неї на очах лежали святими та божими, вірила більш, ніж своїйому наймстові.

Малий Мук дуже тим смутився, бо виходило, що й тут він не натрапив на своє щастя, і надумав покинути службу в панії Ахавці. За першу свою подорож він дуже добре довідався, як то пагано вештатись по світах без грошей, то вже на цей раз поклав собі добыть від господині свою платню. Вона йому раз-у-раз обіщала гроші, та щось з рук не пускала, то Мук рішив своїми заходами їх доскочити. В будинку Ахавці була одна така кімната, яку вона раз-у-раз замикала й ніколи Мукові не показувала. Хлопець часто чув, як вона там коло чогось поралася, і по всьому її хатньому розпорядку міркував собі, що там щось вона приховує. І як він думав про гроші в дорогу, то йому снало на думку, що в тій хатині неодмінно мусять бути приховані всі хазайчині скарби. Та коли-ж та кімната увесь час була на замці й хлопцеві ніяк не можна було доп'ястись до грошей.

Одного ранку господиня Ахавці пішла з дому. Тоді той песик, що його господиня, мов мачуха, раз-у-раз кривдила, дарма що він дуже до неї лашчився й усіма заходами шукав її милості, той песик підійшов до Малого Мука, учепився за його штани й так стрибав і тяг за собою, наче хотів сказати, щоб хлопець пішов слідом за ним. З цим песиком Мук охоче грався й потурав йому. Пішовши з ним, він опинився коло маленьких дверей хазайчиної спальні. Ціх дверей Мук ніколи поперед не помічав, а тепер вони були не припинені. Песик побіг вперед, а Мук проскочив за ним. Він дуже радів, що йому такі пощастило потрапити в ту кімнату, про яку так довго марив. Зараз же хлопець заходився всюди шукати, чи не знайде де грошей. Грошей ніде не було: тільки стара одежа та багато всякого дивовижно розмальованого й поцяцькованого посуду й начиння. Одна макітерка особливо здалася йому цікавою: вона вся була з кристалу й вицяцькувана різб'яними фігурами. Він взяв її в руки й став перевертати на всі боки. Коли-ж, горенько! Не помітивши того, що макітерка має покритку, і та покритка не дуже щільно припасована, він її впустив і розбив у прах.

Довго простояв Малий Мук, мов неживий в переляку. Тепер його доля вирішилась, йому треба тікати, інак стара батиме його до згуби. Так, треба йти в мандри! І Малий Мук ще раз став нишпорити очима, що-б то йому взяти придатне для подорожного з хазайчиного майна. Йому кинулись в вічі здоровезні черевики-вихлящі; вони, правда, були не дуже показні, то коли-ж ті, що були на йому, стопталися до шенту і в них не можна було далі ходити. А що ці черевки великі, — то байдуже, навіть, ліпше, — бо люде, бачучи на йому великі, знатимуть, що хлопець дійшов літ, і будуть з ним чемнійші. Швиденько позував Мук свої старі й набув нові, великі. Потім ще сподобалась йому гарна палиця, з вирізаною на держальні левиною головою. Він витяг її з закапелка і, не гаючись, подався з хати, заскочивши по дорозі в свою кімнатку. Там він нап'яв батьківського



балахона, надяг на голову турбана, загнув за пояс книжкала й побіг що-духу з дому і з самого міста. Боячись старої, він тікав від міста, яко мога далі, аж поки не знемігся до краю. Так швидко, як цього разу, він ніколи в життю своїйому не бігав і тепер йому здалося, ніби якась невидима сила тягне його вперед і не дає спинитися. Придивившись, Мук помітив, що та сила полягає в черевиках: то вони самі мчали все вперед та вперед і тягли разом з собою хлопця. Він уже всякими заходами сплкувався спинитися, коли-ж ніяк не можна було. То вже, не бачучи нішого рятунку, Мук крикнув, мов на баских коней: „Тпру...у! Стій!“ І тоді черевки самі спинилися, а знеможений хлопець безсило повалився додолу.



Він дуже радів своїм черевикам. Виходило, що все-ж таки він де-що путне придбав за свою вірну службу. Бо такі черевки допоможуть йому, поблукати по світах і пошукати своє щастя-долю. З великої втоми, не дивлячись на радість, Мук кріпко заснув, бо тендітне тіло, змушене носити таку важку голову, не могло багато выдержати. І ві сві привералося йому, наче до нього підійшов той песик, що допоміг йому добути в кінваті Ахавці черевки, і каже: „Любий Муче! Ти ще не зовсім добре знаєш, як треба користуватися черевиками, то-ж знай: як трійчи обернешся на закаблуці, тоді можеш летіти, куди тільки схочеш. А палицею ти можеш знаходити скарби, бо там, де лежатиме золото, вона стукне трійчи об землю, а де срібло, — там двійчи.“ Таке приспалося Малому Мукові. Проклинувшись, він палумався негайно зробити спробу: назув черевки, одну ногу підобгав вгору, а на другій став крутитися. Той, хто сам коли-небудь намагався так обернутися на п'яті великого черевика трійчи під ряд, той не дивуватиметься, що Мукові довго не щастило, особливо, коли він пригадає, що важка на тонких в'язах голова раз-у-раз перехилилася хлопця то на той, то на протий бік.

Бідолаха кілька разів заривався носом в землю, та тим не журився і доти робив свої спроби, покиль йому не поталанило. Млинком перекутився він на закаблуці й забавав до найближчого великого міста. Черевки, мов птахи, знялися вгору, полетіли там по-під хмарами швидко, мов вітер, й попереду, чим Мук опам'ятався, він уже опинився на великому базарі, де кругом було багато росташовано крамниць та яток і вешталася сила всякого заклопотаного справами народу. Малій Мук ушпвся між натовп, ходив то туди то сюди, та скоро побачив, що йому ліпше податися на безлюдну вулицю, бо на ринку раз-у-раз то наступали йому на черевки, і він мало не падав, то сам він чепляв своїм довгим книжалом того або іншого прохожачого, і його ледве не побили.

Хлопцеві треба було як слід розміркувати, що йому розпочати, щоб заробити яку копійчину. Хоч і була в нього така палиця, що могла знаходити скарби, та де-ж він попереду вишукає те місце, де-б могло бути приховане срібло або золотого? Звичайно, він міг би показувати себе людям, як диво, і на тому заробляти, тільки для того він був занадто гордовитим. Кінець-кінцем пригадалися йому черевки-сороходи. Адже-ж за їх допомогою він може добре служити, як гоpecь-сороход. „Мабуть-же, — думав він про себе, — король цього краю як найдорожче оплачує таку роботу“, — і з таким заміром став-роснитувати, як пройти до королівського палацу. Коло брами палацу стояла

варта. Вона спитала, чого йому тут треба. Коли Малий Мук сказав, що шукає служби, його одіслали до наглядача за невільниками. Цьому Мук знову сказав про своє бажання й прохав наглядача, чи не буде його ласка дати посаду королівського гонця. Наглядач змріяв малою від п'ят до маківки і промовив: „Чи ти не стерявся? З такими пожежнями, як у горобця, ти хочеш зробитися королівським гонцем? Іди собі геть: я не для того приставлений тут, щоб базікати з кожним дурнем.“ Та Малий Мук настирливо завіряв наглядача, що цілковито навспражки говорить і що хотів би доказати свою придатність до служби гонцем спробою, побігши наввипередки. Наглядачеві справа здалася дуже смішною і він схотів поглумитись. Він звелів хлопцеві бути на вечір готовим для спроби, сам одів його на кухню й доглянув за тим, щоб Мука добре нагодували й напоїли, а потім подався до короля і розповів тому про Малого Мука та його бажання служити гонцем. Король був чоловіком веселої вдачі. Йому сподобалась думка наглядача зробити хлопцеві спробу для сміху й розваги, і тому він звелів зараз же росташувати на майдані, по-за палацом, ослони й все инше, потрібне для того, щоб королеві й усьому його двору було вручно подивитись на сміховище. А після ще раз звелів щільно глядіти за малим карликом. Вернувшись до покоїв, король похвалився про вечірню розвагу принцесам та принцам. Ті переказали про те своїм служкам, і коли стало смеркатись, то вже всі були в нетерплячці. Всі, кого ноги посилю, роем висипали на майдан, де вже всі рештовання були пороблені, щоб подивитись на славнозвісного карлика-сорохода.

Коли король, його сини й доні і вся громада посідали на ослонах перед майданом, вийшов до них Малий Мук і нивенько й чепенько вклонився всьому йменитому товариству. Його стрінули веселими вигуками, бо такої постаті ледве чи можна де було вдроте побачити. Тендітний толубець і голова з кадовб; довгий балахон і широченні штани; довжезевний книжал за великим поясом і малюпусенькі пожежні в здоровезних черевиках-вихляпцях — ні, як собі хочете, дуже вже кумедно все те визирало, щоб можна було вдержатись від сміху, хоч би й не хотілось зареготати. Та Малого Мука той регіт не збив з пантелику. Він поважно собі став, обіперившись на палицю, і дожидав свого противника. Наглядач за невільниками викликав сюди, як забажав сам Мук, найліпшого сорохода. Ось з'явився й він: обидва бігуни стали один поруч другого й дожидали знаку. Принцеса Амарца, як було умовлено, подала їм знак, махнувши хусточкою. Обидва сороходи побігли до однієї мети, наввипередки вповдовж майдану. З початку Мук був значно позаду, потім став наздоганяти того найліпшого бігуна, наздогнав, а далі опередив, добіг до мети і довгенько дожидав, аж поки той, засапавшись, теж був там. Кілька хвилин уся громада була, мов німа, від здивовання; потім, як король перший заплескав у долоні, всі гуртом стали вітати та вигукувати: „Слава Малому Мукові, побідникові на випередках!“

Тим часом Малого Мука привели до короля: він упав йому в ноги й промовив: Всемогутній королю! Я дав тут тільки невеличку спробу, як я вмію бігати, Зробив-ж тепер ласку, — зведи прийняти мене на посаду твоїх звичайних гонців.“ Король на те відповів: „Ні, любий Муче, ти будеш моїм лейб-сороходом і раз-у-раз будеш при моїй персоні, будеш брати річно сто червінців, як твою платню, а їжу даватимуть тобі ту саму, що моїм найпершим слугам.“

Мукові здавалося що він уже знайшов своє щастя, котре так довго шукав, і був дуже радий та веселий душею й серцем. Так само радів він особливий



милості короля, бо той доручав йому що-найважніші й найтаємніші свої листи. І кожного разу Мук відносив їх надзвичайно своєчасно й пеймовірно швидко.

Та всі пишні королівські послугачі були дуже невдоволені, що вони втратили королівську ласку через якогось нікчемного карлика, який нічого не тямив, крім швидкого бігання. Вони коїли всякі змови проти Малого Мука, щоб зіпхнути й повалити його, та кожного разу пропадав їх замах, бо король велику няв віру своєму обер-лейб-сороходові (бо, не вважаючи на короткий час служби, він дав Мукові отаке високе призначення).

Мук, бачучи всі ті змови й заходи проти себе, не думав про помсту ворогам, бо мав дуже добре й щире серце, ні, він марив про инший захід — зробитися, необхідним і любим своїм ворогам. Знову пригадав він свою палицю, про яку серед повного вдовolenня всіх своїх бажань, якось забув думати. Малій Мук міркував, що коли-б він найшов скарб, то всі панове-вороги були-б до нього привязніші. Він уже багато разів чував від тутешніх людей, що батько теперішнього короля, як ворог напав на його державу, багато всяких скарбів позаривав у землю. Казали, ніби він скоро після того помер і не вправивсь переказати синові, де і що він поприховував. З того часу став малій Мук кожного разу брати палицю з собою, сподіваючись, що може якось він ітима як раз тією містиною, де небіжчик король схоронив червінці. Якось одного вечора трапилось йому, ходячи по королівському саду, зайти в самий край, де він досі ще ні разу не бував. Чує, ніби його палиця сама заворуши-



лась в руки, й трійчи гупнула об землю. Тепер він добре знав, що то за знак. Зараз же витяг свого книжала, зробив кілька зарубок на найближчих деревах і після того любенько вернувся собі до господи. Там він розжився на лопату й діждав почі, щоб розпочати свою справу.



Копати саму яму довелося Малому Мукові далеко довше і важче, ніж він про те думав. Його руки були занадто слабкі, лопата надто велика й важка і він мордувався більше двох годин, щоб углибитись на яку пару футів. Кінець-кішцем він уперся лопатою об щось тверде й дзвінке, мов залізо. Він пильніш заходивсь коло праці й незабаром одгорнувши землю, побачив залізне віко. Щоб добре роздивитись, що то сховане під тим віком, Малий Мук сам стрибонував у викопану ним дучку і знайшов там великий глечик ущерть напакований щирого золота червінцями. Підняти той глечик Мукові була несила, тому він почав вибирати звідтіля золото й напакувувати його в кешені штанів, в пояс, в поли балахона стільки, скільки міг подужати піднести. А після

знову загорнув дучку землею, звязав балахон вузлом, павантажив його собі на плечі й потюпав до господи. Добре, що був в черевиках, бо коли-б без них, то нема сумніву — він не зрушив-би з міста, так золота поша тягла його додолу. Ніким не помічений, прийшов хлопець в свою кімнату й приховав там гроші під подушку свого топчана.

Оплинившись хазяїном великих грошей, Малий Мук думав, що тепер сторінка перегорнеться на ліпше, що він придбає серед своїх придворних ворогів силу приятелів то гарячих прибічників. Та вже з цього одразу можна познати, що добрий Мук не здобув ніякого путячого виховання, інак він ніколи не міг-би уявляти, що за гроші можна придбати щирих друзів. Ех! мабуть-би тоді він не мастив свої черевики п не витрушував куряву з свого балахончика, напакowanego червінцями.

Золото, що тепер Малий Мук роздаровував цілими пригорщами на всі боки, викликали тільки завидки серед придворної братви. Кухмейстер Агулі казав: „Мабуть він робить фальшиві гроші!“ Наглядач за певільниками говорив: „Мабуть видурює у короля всякими брехнями!“ — Архап, скарбник, найзапекліший його ворог, майстер, аби тільки трапилася чи тут, чи там нагода, добре зашпунтує з королівської скарбниці, той просто бовкнув: „Гроші крадені!“

Щоб на цей раз їх справа не попала на склизьке, вони змовились між собою. І от одного дня обер-буфетчик Корхун, прийшов на очі короля цілковито смутний та пригноблений. Він такі витворяв вихляси свого суму, що король спитав, чого то йому не стає. „Ах! — відповів той: Я тому смутний,

що втратив ласку свого папа-господаря.” — „Що ти вигадуєш, друже Корхуц? перепиши його король: з якого-ж то часу сонце має приязні перестало тобі світити?” Корхуц відповідав, що адже-ж король зверх міри обдаровує червінцями свого таємного обер-скорохода, а йому, своєму бідному щпрому слугі, не дає ні шеляга.

Король дуже здивувався, почувши таку повину, ввелів розказати йому про те, як тріпикає Малій Мук грошима й після того вже легко було змовникам викликати у короля підозрення, піби Мук якимсь засобом краде гроші з державної скарбниці. Такий напрям справи дуже подобався папові скарбникові, котрий при інших умовах ухилився давати справозданя, а тут можна було на кого звалити вину. Король ввелів широким слідкувати за кожним ступнем Малого Мука, щоб, по можливості, зловити злодія на шкоді.



Коли зараз після того нещасного дня Малій Мук, взявши лопату, пішов потай в королівський сад, щоб там добути зі свого потаємного скарбу грошей і поповнити свою, спорожнілу від щедрого роздаровування, касу, то за ним вдалеку уже наглядала сторожа кухмейстера Ахулі та скарбника Архаці. Як тільки хлопець хотів повикладати червінці з глечика в свій балахон, саме в той мент кинулися всі вони на нього, зв'язали і зараз же потягли до короля. Цей, і без того роздратований за непокій серед сну, зустрів свого бідного таємного обер-лейб-скорохода дуже немилостиво і негайно сказав свій присуд над ним: зовсім викопати глечик з землі й принести сюди разом з лопатою, з балахоном і з грошима й поставити в ногах короля. Скарбник казав, що він разом зі своєю вартою захопив Мука саме тоді, як той закопував оцей глечик з золотом в землю.

Король спитав обвинуваченого, чи то правда, і звідки він добув ті гроші, що збирався закопати.

Малій Мук, чуючу свою безневинність, відповідав, що цей глечик він знайшов у саду і що він його хотів не закопувати, а відкопати.

Всі, хто були при тім, реготалися з такого виправдування, а король до високої міри розгнівався на таке неймовірне нахабство малого й крикнув: „Як, паганче! Ти вважаєш короля зовсім дурним і брешеш у вічі, після того, як обікрав мене? Скарбниче Архаче! Я тебе питаю, скажи, як раз такої суми грошей, як отут знайдена, не вистачає в моїй скарбниці?“

Скарбник завірив, що в тому нема для нього ніякого сумніву, стільки, навіть, ще більше, не вистачає з де-якого часу грошей в королівській скарбниці, і він готовий прийняти присягу, що вся та нестача украдена.

Тоді звелів король закувати Малого Мука в кайдани й одвести до тюрми, а всі витрушені гроші передав скарбникові, щоб той поклав їх знову до скарбниці. Архачі, вдоволений таким щасливим кінцем справи, забрав усе чисто додому й там перелічив добуті щирого золота червінці. Цей нікчемний чоловік нікому не показав тієї записки, що він знайшов під сподом у глечичку. Записка була такого змісту:

„Ворог заповнив мій край, тому я ховаю тут частину свого державного скарбу. Як ці гроші хто-б знайшов і не вернув би негайно їх мійому синові, того покарає прокляття його короля.“

Король Саді.“

Сумні думки огорнули Малого Мука в тюрязі. Він знав, що за крадіжку з королівської скарбниці йому не минути кари на смерть. Хлопцеві не хотілося признатися королю про чарівну силу палиці й черевиків, бо він справедливо міркував, що й ту й другі у нього пограбують. Тут йому, на жаль, ніякої помочи не могли дати черевики, бо прикутий на короткі ланцюги до стінки, він не міг, як він не мордувався, обернутися трійчи на закаблуці. Як йому вже на другий день була оголошена смертна кара за злочин, то він зміркував, що ліпше zostатися живим без чарівної палиці, ніж з нею вмерти. Тому він попрохав до себе короля в великій державній справі й признався йому в своїй таємниці про палицю.

Попереду король не поймав Малому Мукові ніякої віри. Тоді хлопець прохав дозволити йому зробити спробу, однак з тією умовою, щоб його залишили живим. Король дав йому в тому слово, а сам звелів закопати де-яку суму золота так, щоб Мук того не бачив, і після того Мук мусів знайти своєю палицею захований скарб. За коротку хвилю гроші були знайдені, бо палиця виразно трійчи гупнула об землю. Тоді король враз побачив, що державний скарбник обдурив його, і тому, по звичаю східних країн, одіслав до Архачі шовкову шворку, щоб той сам нею удавився.

А Малому Мукові сказав: „Хоч я, справді, обіщався залишити тебе живим, та здається мені, що ти знаєш не тільки цю одну таємницю про цю чарівну палицю. А тому ти сидітимеш в тюрмі до віку, як що не признаєшся, в чому полягає секрет твого швидкого бігу.“ Малій Мук після однієї ночі сидіння в тюрмі не мав ніякого бажання далі там сидіти, тому мусів признатися, що вся справа полягає в черевиках. Однак він не навчив короля секрету трійчи обернутися на закаблуці. Король сам взяв черевики, щоб безпосередно зробити з ними спробу, і почав, мов неприкаяний, гасати по саду. Він уже багато разів хотів спинитися та не міг, бо не знав, як укоськати свої черевики. А Малій Мук не втерпів трохи помститися королеві за свої пригоди й не допоміг тому спинитися, аж доки король, знеможений до краю не впав безпритомно додолу.



Коли він прийшов до пам'яті, то був неймовірно лютий на Малого Мука, що той призвів його бігати по саду що-духу. „Я, — сказав король: дав тобі слово подарувати тобі життя й волю, та щоб протягом дванадцяти годин твого



духу не було в моїй державі, інак я тебе припшю.” А червики та чарівну палицю він звелів однести до своєї скарбниці й там сховати.

Таким убогим, як і попереду, помандрував Малий Мук в тієї країни світ за очі, кленучи свій перовум, що міг би не аби-яку роллю грати при королівському дворі, а все те процвіндрих ні за що. Край, з якого було вигнано Ма-

лого Мука, на щастя був невеликий, тому по вісьмох годинах ходи, він уже досяг кордону. Та тая хода без втішних черевків добре далася малому в знаки.

Коли вже Мук минув кордон, не скотілося йому йти далі звичайними шляхами: він їх покинув, надумавшись зайти в дикі ліси та нетрі, щоб там і оселитись, бо спротивили йому всі люди на світі. Він потрапив в глухому лісі на такий затишний закуток, що як раз був придатний для того заміру жити самотою в глушині. Тут біг маленький струмочок прозорої води, навколо стояли великі рясні фіг'ові пальми, а доли слався м'який мурижок і спокушав до відпочинку. Хлопець звалився на траву й надумав ні їсти й не пити, нехай, мовляв, прийде смерть. Під ті сумні думки про смерть хлопець кріпко заснув: а коли прокинувся, і почав його тиснути голод, то він побачив, що голодна смерть дуже необачна справа і став озиратися на всі боки, чи не знайдеться де поблизу що-небудь їстівне.

Над ним, на тому дереві, під яким він спочинув, висіли чудові зовсім дозрілі фігі. Малий Мук зліз на дерево, нарвав фіг' і досхочу наївся чудового смашного овочу, а після пішов до струмка, щоб напиться води й вдоволити свою спрагу. Та як же-ж він перелякався, сердешний, коли побачив у воді свою голову розукрашеною двома здоровезними вухами та товстим довжелезним носом! Вражений, він лапнув обома руками свої вуха, і, справді, ті вуха були великі, як лопухи, в піваршина завдовжки.

— „Я заробив осячі вуха! — скрикнув Мук: бо я сам розтоптав, мов осел, ногами своє власне щастя.“ — Він блукав по-під деревами, і коли вдруге йому скотілося їсти, мусів він знову вертатися до фіг'ових дерев, бо пічного їстівного не було на деревах. Коли після другої порції фіг' спало йому на думку приховати свої осячі вуха під турбаном, бо тоді він не так смішно виглядатиме, і він заходивсь коло того, то, помацавши себе, почув, що вуха його вже позникали. Він зараз же побіг до води, щоб подивитися на себе й перевіритися. І, справді, нахилившись над криничкою, побачив, що його вуха мають звичайний вигляд, так само не було вже в нього довгого неоковерного носа.

Тут він зміркував, як це все скоїлось: після їжі фіг' з першого дерева він придбав довгого носа й осячі вуха, після фіг' другого дерева він вигойвся від того лиха. Малий Мук дуже радів, бачучи, що його талан-доля не загинула, а вдруге посилає йому засоби знайти стежку до щастя. Зараз же він нарав в першого з тих дерев стільки фіг', скільки сили було, щоб їх піднести, і почімчикував назад в ту країну, де служив лейб-сороходом. У першому прикордонному містечку він придбав собі другу одежку і зробився в ній зовсім иншим чоловіком, — його не можна було познати — і вже після того пішов далі до того міста, де жив король. Незабаром був він уже в місті.

Це була така пора, коли дозрілі фіги мало де зустрічались і були новиною. Малий Мук розташувався перед ворітми королівського палацу, бо за той час, як тут жив, він добре знав, що отут саме всі повинні садовини чи городини головний королівський куховар неодмінно купуватиме для столу свого господаря. Мукові не прийшлося довго сидіти, бо скоро він побачив, що куховар іде по двору й наближається до воріт. Він оглядів увесь крам у купців та перепродавців і побачив кошик Мука з фігами.

„Ага! Сьогорішня новина! Славний десерт, — промовив він: це буде Його Величності до смаку. А що ти хочеш за увесь кошик?“ Малий Мук призначив ціну по Божому й торг скоро був зроблений. Кухмейстер передав кошик невідьників, а сам пішов далі. Малий Мук тим часом устав з долу

й подався геть. бо боявся, що, як тільки впаде лихо на голови всього королівського двору, зараз же кинуться розшукувати його, як крамаря, й покарають.

Король за обідом був веселий і вдоволений і говорив кухмейстерові похвалу за похвалою за його добрі страви й дбайливість розшукати раз-у-раз для нього якусь рідку повину. Кухмейстер помовкував, яку то він ласощ має на закуску, весело посміхався собі в вуса й тільки закидав патяки: „Та ще, мовляв, до вечора далеко!“, або „кінець справу вершить!“ то-що, так що принцеси вмірали з цікавості, що-бо то буде принесене далі.

І коли кухмейстер приніс чудові приваблюючі фігі, то всі присутні так гуртом і вигукнули „Ах!“ — „Які припадні, які дозрілі! — промовив король: ну, пане кухмейстере, ти великий мастак і заслуговуєш нашої особливої ласки!“ І тее кажучи, король, дуже ошадний на такі ласощі, сам своєю рукою розділив фігі між усіма, хто сидів за столом. Кожен принц і кожна принцеса здобули по дві фігі, всі статс-дами, візірі та агі — по одній, а остачу король поставив коло себе і почав глнтать їх одну по другій.

„Ой, Боже-ж мій любий, який ти став чудний, тату!“ — промовила принцеса Амарца. Всі глянули на короля й покамяніли з дивовижі: на його голові телінались величезні вуха, а довжелезний ніс сягав нижче підборіддя. Коли стали дивитись один на одного, то знову не було міри їх здивованню й переляку: кожен з них був більш або менш прикрашений тими самими оздобами на голові.



Можна собі уявити, як перенудився увесь королівський двір! Негайно гукнули всіх лікарів міста, і ті прийшли цілим патовном. Та що вже не робили лікарі, як не мудрували з пилюлями та макранасами, а носи й вуха залишалися цілі. Одній принцесі зробили операцію, так коли-ж трохи перекодя вуха знову впросли.

Мук чув і знав про увесь той переполох, що повстав в палаці. Він якийсь час пересидів у своєму затишку, а далі рішив, що вже пора братися за діло. Перш за все він купив собі за ті гроші, що вторгував за фігі, нову одіж, таку, що в ній він міг удавати себе за великовченого професора, а до того ще прицепив довгу чорну бороду з козячої вовни і став зовсім иншою людиною. Набравши повну торбинку фіг вже з другого дерева, помандрував він до палацу й звелів про себе доложити, що прибув закордонний лікар і хоче стати королю до помочі. Попереду його стріли не йаучи віри, та коли Малий Мук дав одній принцесі з'їсти фігу і в неї ніс та уши прийняли такий вигляд, як були колись, то вже всі тоді схотіли гоїтись у закордонного лікаря.

А король взяв його мовчки під руку, повів до своїх покоїв, там відімкнув ті двері, що йшли до державної скарбниці й кивнув Мукові, щоб той ішов за ним слідом. „Отут лежать всі мої скарби, — промовив король: вібірай, що тобі тільки сподобається; я тобі, що хочеш дам. тільки визволь мене з цього ганебного лиха!“ Мук слухав те, мов чарівну музику, а сам шукав очима своє добро. Справді, зараз коло порогу в скарбниці стояли його черевки-вихлянци, а коло них недалеко лежала його чарівничка палиця.

Він став похожати по світлиці, ніби дивуючись королівським скарбам. Та як тільки дійшов до своїх черевків, то поханцем взув їх на ноги, вхопив па-



лицю, зірвав зі свого підборіддя фальшиву бороду і показав королеві добре тому знайоме обличчя свого вигнаного нині Мука.

„Невірний королю, — промовив Маллий Мук: за щирю й вірну службу ти заплатив невдячністю, то нехай-же й ти матимеш оцю свою гідку твар, як зароблену кару. Я тобі zostавляю осялячі вуха, щоб вони тобі щодня нагадували про Малого Мука.“ Як тільки він те промовив, то зараз-же швиденько обернувся трійчи на закаблуці, забажав вилетіти геть-геть далеко звідтіля і зник з очу попереду, чим король опам'ятався та став гукаати до себе людей на допомогу, щоб схопити Малого Мука.

З того часу Маллий Мук оселився тут, в нашому місті. Він живе в великому достатку, однак самотою, остеронь від людей, бо до них він почуває велике призирство. Через пригоди й свій досвід він зробився дуже мудрою людиною. І як що справді є в його обличчі й постаті де-що незвичайне й дивовижне, то все-ж таки цей мудрий й добрий чоловік більш заслуговує твого дивування, а ніж глуму.

Отак розповів мені мій батько. Я щиро йому показався, що був лихим та необачним до гарного малого чоловіка, і батько подарував мені другу половину тієї кари, що призначив з початку. Потім я розкавав всім своїм товаришам цікаві й дивовижні пригоди Малого Мука, і всі ми стали з того часу дуже привязні до карлика, і вже ніхто більш не дражнив і не лаяв його. Навпаки, ми дуже його поважали, аж покинув він жив. І коли, бувало, зустрічалися з ним, то кожного разу знімали капелюха й так низенько вклонялися, як тільки хіба перед кадї, або муфтієм.



## Фальшивий принц.



олись був один гоноровитий кравецький підмайстерок на ймення Лабакан і робив він у дуже гарного майстра в Александрії. Не можна сказати, щоб Лабакан не вмів орудувати голкою, — навпаки, він, міг зробити справді гарну роботу. І як би хто подумав, що він лодарь, то так само взяв би гріх на душу. А проте не можна сказати, що все було гаразд з парубком. Бо инший раз, бувало, сидить він кілька годин підрят, не розгипаючи спини — тільки голка в руці поблискує та нитка в'ється; другого-ж разу, а це на жаль бувало частіше, — сидить, мов скам'янілий, якісь думки гадає, витріщить очі перед себе. І таке в його тоді чудне обличчя зробіться, що майстер та всі підмайстерки, бачучи Лабакана в такій задумі, не іпак говорили про нього, як: „Уже наш Лабакан запалів.“

У свята, коли инші люди помолвившись Богові спокійно розіходились по хатах і брались за своє звичайне діло, Лабакан, вдягнутий в дуже гарну одіж, на котру дуже довго стягався копійчаною ошадністю, виходив з мечеті і йшов поважно, гордовитою ходою через майдани й вулиці міста. І коли бувало перестріне хто з товаришів та привітається чи там „Здоров був!“, чи „Як твої справи, пане-товаришу, Лабакане?“ —, то він або махне ласкаво рукою, або, як що йде високо, кивне гоноровито головою. Як що инший раз майстер, шуткуючи, казав йому: „Лабакане, чи не підкинула тебе малим яка принцеса?“, то він тому радів і відповідав на те: „А ви помітили?“, або „Я вже давно про це думав!“

Отак химородив запанілий підмайстерок Лабакан вже доволі довго. Хазяїн не ремствував на ті його дурощі, бо й людина з хлопця була гарна й робітник тямущий. Трапилося так, що кравцеві тому брат султана, Селім, їдучи через Александрію, прислав свою парадну одіж, щоб щось там переробити. Майстер доручив цю роботу Лабаканові, бо на чисті показні шитва цей був великий мастак.

Коли увечорі і майстер, і підмайстерки розійшлись додому, щоб відпочити після важкої денної праці, потягла Лабакана якась непереможна сила назад до майстерні, де залилася одежа султанового брата Селіма. Він довго стояв у задумі, розглядаючи коліри оксамиту та шовку на одязі й дуже всьому дивувався. Він не міг вдержатись, він мусів примиряти собі ту одежу, і коли спробував, то вона так йому прийшлася, ніби нарочно була для нього зроблена. „Чи з мене гірший принц, чим той?“ — говорив він сам до себе, прохожуючись вдовж майстерні. „Чи не казав сам наш майстер, що я вродився принцем?“ Разом з одежею парубок пройнявся увесь і королівськими думками; він не міг інакше думати, як те, що він — невизнаний королівський син, що йому, як королевичу, треба негайно їхати в світ. Геть з цього міста, де люди досі ще до такої міри безглузді, що не хотять бачити під шкаралущею нужденного стану його прирощеного сину. Уже йому здавалося, що ця чудову розкішну одежу подарувала йому якась добра фея.



Як же-б то він міг погербувати таким дорогоцінним дарунком? Звичайно — ні! Він вібрав свої злиденні грошенята, зашпхнув їх у кешеню й подався в подорож. Темна ніч сприяла йому без клопоту минути браму Александрії.

Новий принц всюди, де подорожував, викликав між людьми велике здивування, бо його розкішна одежа, його показна й значна постать ніяк не стосувалися з його пішою ходюю. Коли хто питав його про таке диво, то Лабакан відповідав, роблячи дуже таємничу мнуну, що на те є свої особливі причини. Коли-ж він помігив, що піше подорожування робить його людським посміховищем, то зараз же купив за дуже малі гроші стару шкапу, як раз по своїй вдачі. Він сидів собі на коні верхи тихо та любно, і ніколи не кусав його гедз показати себе майстром їздити верхи, бо таки й справді до того він не був здатний.

Одного дня, тюпаючи ступінь за ступнем на своєму Мурві, — так бачте він назвав свого коня, — посувався Лабакан помалу шляхом. Аж ось під'їхав до нього якийсь лицар і попрохав дозволити їхати гургом, бо, мовляв, в гурті веселійш, і за розмовою непомітно минає час. Лицар був веселий жвавий юнак, вродливий і привязний. Він зараз же розпочав з Лабаканом звичайну розмову про те, звідкіль він, та куди їде. Тут і виявилось, що й цей лицар, як і кравцев підмайстерок, їздить по світах назмани. Його, казав лицар, зовуть Омаром, він небіж Ельф-Бея, нещасливого каїрського бесси, й тепер вертається, щоб виповнити те доручення, яке дав йому дядько перед своєю смертю. Лабакан не був таким щирим, що до своїх справ, і тільки дав Омарові зрозуміти, що він високого походження й подорожує собі на втіху.





Обидва парубки сподобались один одному і поїхали далі вже разом. На другий день їх товариської подорожі Лабакап спитав свого приятеля, Омара, що то за доручення, котре він має виповнити, і був дуже здивований, довідавшись ось про що: Ельфї-Бей, кайрський басса, викохував і доглядав Омара з самого малечку, так що Омар зовсім не знав своїх батьків. Коли на Ельфї-Бея напали його вороги, трійчи у пень розбили й на смерть поранили, мусів він утікати і тоді відкрив своєму пестуну таємницю, хто такий він є. Виявилось, що Омар зовсім не племінник Ельфї-Бея, а син одного могутнього короля. Його батькові вчені по зорях напроорокували лиху долю дитині, і він, боячись, коли-б не скоїлось біди, одіслав сина геть від себе до дядка, взявши з того клятву прислати сина тоді, як мине йому двадцять і два роки. Ельфї-Бей не сказав Омарові імення його батька, а тільки дуже наказував неодмінно прибути на четвертий день місяця Рамадана, як парубкові як раз мине двадцять і два роки, до славнозвісного стовпа Ель-Зеруя, що стоїть в чотирьох добах подорожі від Александрії. Там він повинен показати тим людям, що стоятимуть біля стовпа, той кинжал, що передав йому Ельфї-Бей, і промовити до них: „Я той, кого ви шукаєте.“ Як що вони відповідатимуть: „Слава Пророкові, зберігшого тебе від напасті,“ — то піти слідом за ними, а вже ті люде одведуть парубка до батька.

Кравчину Лабакапа дуже вразило це признание, і з того часу він став позирати на принца Омара заздрим оком. Він гнівався на долю за те, що одному уже й без того вдоволеному станом небожа могутнього басса, вона таланить удруге й дає йому стан королівського сина, а йому, дарма що він має в собі все потрібне принцеві, доля на глум дарує темне походження й звичайне алидення життя. Він став рівняти себе з Омаром. Лабакап мусів признатися, що його товариш має в собі багато привабливого: чудові жваві очі, орлиний ніс, чарівне, попередливе й уважливе відношення, словом все, що тільки можна бажати від зовнішності, все те було в Омара. Та як багато не знаходив Лабакап всяких переваг у свого товариша, а проте все-ж таки йому здавалося, що королю-батькові ще більше був би доводобий він, Лабакап, ніж справжній принц.

Такі думки снував підмайстерок цілісенький день і з ними заснув на першій ночлізі. Проклинувшись вранці й подивившись на сонного Омара, що лежав тут же поруч, та кріпко й покійно собі спав і, мабуть, мав у ві сні про своє щастя, Лабакап почув, як в його заворушилась думка, чи хитрощами, чи силою а здобути те, чого не хоче дати немилосердна доля. Кинжал, знак, по якому вгадуватимуть, що принц вертається додому, стремів за поясом сонного. Тихесенько витяг його Лабакап, щоб утопити в грудні хазяїна. Та лагідна міролюбна молода душа його жажнулася перед душегобством, і хлопець вдовольнився тим, що сховав собі кинжала, зауздав для себе принцеву коляку і, попереду, ніж той прокинувся та оглядівся, як то його обікрадено в усіх сподівалках, його невірний товариш тим часом уже на багато миль був ближче до Ель-Зеруя.



Це сталося на перший день святого місяцю Ромодапу, коли Лабакап обікрав принца, і таким побитом, зоставалося ще чотири дні на подорож до стовпа Ель-Зеруя, добре відомого підмайстеркові. І хоч та містина, де знаходився той стовп, була недалеко, найбільше в двох днях їзди верхи, однак Лабакап поспішався заради туди приїхати, бо все боявся, коли-б його не наздогнав сирважній принц.

Надвечір другого дня побачив Лабакап стовпа Ель-Зеруя. Він стояв на невеличкому шпилі серед шпрокого степу і його було видно здаля, в двох чи трьох годинах їзди. Серце Лабакапа, коли він зазирив стовпа, так заколотилося в грудях, що аж чути було. Хоч і мав він ще цілих два дні, щоб обміркувати, як йому слід поводитися в тій ролі, яку він збирався грати, та щось нагапо було йому на душі з нечистим сумлінням. І тільки думка, що він уродився принцем, надавала сили, так що кінець-кінцем він ішов до своєї мети спокійно.

Вся околиця навкруги стовпа Ель-Зеруя була безлюдна й дика, і новому принцеві щось треба було думати, як йому прохарчитися, коли доведеться пробути тут кілька днів. Він покинь-що росташувався під невеликою купкою пальм, ліг біля свого коня й став дожидати, яка то доля спіткає його далі.

В полудень другого дня побачив Лабакап, як цілий великий караван коней та верблюдів наближався степом до стовпа Ель-Зеруя. Караван спинився в долині коло того шпиля, де стояв стовп. Там були росташовані розкішні палатки, і все так впирало, мов-би їхав який багатий басса, або шейх. Лабакап передчував, що вся та сила людей, яких він тут бачив, прибула сюди за ним. Йому дуже кортіло вийти до них ще сьогодні й попишатися, як майбутньому їхньому господарю, та він спинив своє бажання показатися принцем, бо-ж завтра ранком, однаково, будуть вдоволені всі найбільші його мрії.

Минула ніч і ранішнє сонечко розбудило через край щасливого кравчика в найважливіший мент його життя. Сьогодні йому пощастить покинути злищену недолу й придбати коронованого батька. Правда, заузду-ючи коня щоб їхати до стовпа, він добре розумів, що йде на негарний вчинок, а думка пагадувала про горе обдуреного в найкращих надіях королівського сипа. Та вже пізно, вже кинутий жеребок, уже він не в силі змінити того, що сталося. А самолюбство шепотило йому, що він доволі показний для того, щоб представитися могутньому королеві його сніом. І ця остання думка підбадьорила кравця: він жваво скочив на свого коня, зібрав до купи всю свою хоробрість, щоб їхати як слід галопом, а не підтюпцем, і менч, ніж в чверть години досяг підомви шпиля. Там він скочив з коня, прив'язав його до дерева, витяг кинжала принца Омара й подався на гору до стовпа. Біля постаменту колоши



стояло шестеро чоловіка навкруги високого старого королівської постаті діда. На йому був надягнутий розкішний сріблом і золотом тканий кунтуш, підперезаний білою кашеміровою шаллю, а на голові була біла усяйна блискучим дорожчинним камінням чалма й свідчила про багатство й високий стан того чоловіка.

Підійшовши до них, Лабакаан низенько вклонився перед старим і промовив, простягаючи до його рук свого кинжала: „Я той, кого ви шукаєте!“

„Слава Пророкові, зберігшого тебе від напасті. — відповів старий чоловік зі сльозами радості на очах: обійми-ж свого старого батька мій любий сину, Омаре!“ Добросердний кравець був дуже зворушений такими урочистими словами й кинувся в обійми старого короля, охоплений почуттям радості й сорому.

Та не довго довелося Лабаканові безжурно усолоджуватися щастям свого нового високого стану. Як тільки випустив старий король його зі своїх рук і він оглянувся перед собою, то побачив, як хтось верхи стеном навиростець поспішає до стовпа. І верховий, і кінь виглядали дуже дивно: здавалося, що коняка або з упертості, або від втоми не хотіла йти вперед. Не то ходою, не то підтюпцем, спотикаючись і спіняючись, ледве тряслася вона, а їздець руками й погами спонукував її бігти, як пайшвидче. Лабакаан відразу познав свою шкапу — Мурву й справжнього принца Омара. Та коли вже нечиста сила брехні опанувала ним, то він зважився, на скільки снаги вистачить, відстоювати своє законне право, позичивши очей у Сірка.

Уже здалеку було видно, що верховий подає якись знак, а тепер, досягши до пнязу шпилья, він зірвався з коня й кинувся бігти на гору.



„Підождіть! — кричав він: підождіть-бо, хто-б ви не були, не дайте себе обдурити безсоромному пройдисвітові! Я звався Омаром, і ніхто в світі не сміє зловживати моїм іменям!“

На обличчях всіх присутніх позначилось велике здивування з такого повороту справи. Особливо був вражений тим старий і поглядав то на одного, то на другого. Та Лабакаан, силкуючись, що змоги його, удавати спокійного, промовив: „Мій ласкавий Пана-батьку, нехай це вас не збиває з паптелику. Цей чоловік, як я знаю, божевільний підмайстерок одного александрійського кравця, його звуть Лабаканом, і він більш заслуговує нашого милосердя, а ніж гніву.“



Ці слова розпалили у принца таку лють, що, пінявий від гніву, він хотів кинути на Лабакана, та всі присутні кинулись між них і міцно схопили Омара. А король промовив: „Справді, мій любий сину, бідний чоловік стерявся. Зв'яжіть його, — звелів він своїм: та посадовіть на верблюда, — може ми згодом чим поможемо нещасному.“

Палкий гнів принца утишивсь: плачучи, кинувся він до під короля, говорячи: Мое серце каже мені, що ви — мій батько. Згадкою про свою матір благаю вас мене вислухати!“

„Е, нехай Бог боронить, — промовив старий: він знову починає губити пригномість, говорити неснітницю. І як то людина може дійти до таких безглузвих думок?“ А після цих слів підхопив Лабакана під руку й став поруч з ним спускатися з вершину шпиль в долину. Там вони обидва посідали на чудових баских коней, вкритих розкішними попонами, виїхали на перед каравану і рушили звідтіль степом додому. А бідоласі принцєві скрутили руки, прив'язали до верблюда й приставили до нього двох вартових з обох боків, щоб щільно дивилися за кожним його рухом.

Старий король був властиво вегабитським султаном і звався Саудом. В нього довго не було зовсім дітей, а потім родився принц, якого він так довго прагнув мати. Та коли він звелів своїм вченим по воях довідатися про долю дитини, то ті напорокували ось що: „До двадцяти і двох літ йому загрожує небезпека бути вигнаним ворогом.“ Щоб захистити сина від такої напасті, передав султан принца своєму давньому щирому приятельові Ельфі-Бею, щоб той доглядав і до розуму доводив хлопця у себе в Александрії. Довгих двадцять і два роки мучився старий батько, не бачучи в віці свою єдину дитину.

Все це розказав султан своєму, як йому здавалося, синові. Він дуже був задоволений з постаті й усієї пройнятої повагою поведінки принца і не крився з тим від нього.

Коли вони прибули до султанової держави, то їх всюди гучно й радо зустрічали всі громадяне, бо вже чутка про провороття принца додому облетіла, мов блискавка, по всіх містечках та селах. По всіх вулицях, якими проїздив султан з принцем, були зроблені з квіток та зелених гілок тріумфальні арки, на стінах будинків з вікон та балконів звисали rozmaїто розмальовані коштовні килими й блищали всіма колірами веселки в проміннях дужого полудневого сонця, а весь нарід голосно славив Бога та його Пророка за те, що вони їм послали такого гарного принца.

Все це огортало душу й гордовите серце кравця великими радішами. Тим більш безпорадним, повним тихого одчаю, почував себе справжній принц Омар, котрого й досі везли закутим разом з собою при каравані. Ніхто про його не дбав, ніхто ним не журився в ці дні урочистої зустрічі, приналежної по праву йому. Всюди лунало ймення Омара, тисячі голосів вигукували його, і ніхто не помічав того, кому те ймення належало справді. Саме більше, коли хтось питав у другого, кого то так зв'язали й везуть за собою. І та відповідь, що чув Омар з уст своїх вартових — „це божевільний кравець“, — вона страшно вражала вухо принца.

Кінець-кінцем караван прибув в найголовніше місто держави, де все ще пишній було приготовано для зустрічі, ніж по всіх інших містах країни. Сама султанша, вже не молода, статечна молодиця, з усіма своїми придворними дамами дожидала принца в розкішній світлиці палацу. Підлога цієї світлиці була застелена одним сущільним величезним килимом, стіни оздоблені довгими світлоблакитними плахтами, причепленими до великих срібних гаків шнуром з золотими китицями.



Вже було темно, як прибав караван до палацу, тому в світлиці було за-свічено багато великих кулястих різноколірних ламп, і здавалося, що тут і в ночі так видно, мов у день, при сонці. Найбільше сяйво, найбільш колірових ламп було в тій частині світлиці, де султанша сиділа на своєму троні. Трон був увесь зроблений з щирого золота й вицяцькований буйними аметістами, і до нього йшло аж чотири сходники. Над головою султанші четверо найродовиті-ших емірів держали балдахин з червоного шовку, а шейх Мединський прохоложу-вав її, легенько помахуючи опахалом з павинного пір'я.

Так дожидала султанша свого чоловіка й свого сина. Вона так само не бачила своєї дитини з перших днів його народження, та в снах і мріях вона так добре набачилась з ним, бажанням, що познала-б одразу серед тисячного натовпу. Ось почувся гук, — то наближалась процесія до палацу. Заторохтіли бубни, загули сурми, задупали вигуки натовпу, забряжчали кіпські підковні об-камінь уже в дворі; все ближче й ближче чуť було ходу прибувших. Враз розчинилися широко двері в світлицю й між шпалерами припавших додолу служок швидкою ходою йшов просто до трону матері сам султан, ведучи під руку свого сина.

„Ось, — промовив султан: я привів до тебе того, кого ти так довго, так напружено бажала бачити!“

Та султанша перервала його мову: „Це не мій син! — скрикнула вона: це не те обличчя, що показав мені Пророк уві сні!“

І як раз в той самий мент, коли султан збирався показати своїй дру-жині, що не гаразд потурати забобонам, знову розчинилися двері, і в світлицю вітром влетів принц Омар, а за ним його вартіві, з рук котрих він виправся, напруживши всі свої сили. Він упав, мов труп, коло східців трону й промовив: „Тут я хочу вмерти! краще звели мене, лихий батьку, вбити, ніж я далі тер-пітиму отаку ганьбу!“ Всі були збентежені цією мовою, всі кинулись, щоб схопити нещасного, вже хотіли віддати його до рук підбігшої варті й знову накласти йому пута, коли-ж султанша, що досі, не подаючи гласу з несподіванки, мовчки дивилась на всю цю пригоду, зірвалася з трону.

— „Спишіться! — скрикнула вона: оцей і ніхто нищий, мій справжній син; його я ніколи не бачила, а мое серце вже познало його!“

Варта мимоволі випустила з рук Омара, та султан, розпалений страшним гнівом, криком звелів їм зв'язати божевільного: „Я тут вирішаю, — промовив він: і тут не може бути суда по бабським снам, а тільки по безперечним і бездоганним ознакам. Оцей, — і султан показав на Лабакана: мій син, бо він приніс мені правдивий доказ мого щирого приятеля Ельфї-Бея, — його княжал.“

— „Він його вкрав, — крикнув Омар: він скористувався моїм товарись-ким довір'ям і зрадою добув княжала!“ Та султан, навіть, не прислухався до голосу свого сина, бо в усіх справах він звик покладатись тільки на власний погляд. Тому він звелів нещасного Омара витягти зі світлиці силою, а сам пішов разом з Лабаканом в свій покій, увесь пройнятий гнівом на султаншу, свою дружину, з котрою він прожив уже двадцять і п'ять літ у повній злагоді.

Султанша-ж була в великій тузі від того, що сталося. Для неї не було сумніву, що серцем султана заволодів пройдисвіт, бо того нещасного вона ба-гато разів бачила, як сина, в своїх вішуючих снах.

Коли біль в її серці трохи ущух, вона стала міркувати, які то її слід зробити заходи, щоб можна було показати чоловікові його помилку. Справа була дуже важка, бо той, що удавав з себе її сина, мав безперечний доказ —

книжал, а крім того, як вона вже дозналась, так багато начувся від Омара про його попереднє життя, що міг, не боячись вкленатись, грати ролю принца Омара.

Вона гукнула до себе всіх тих людей, що були разом з султаном коло стовпа Ель-Зеруя, і звеліла докладно їй розказати, що там було саме, а після стала радитись зі своїми найдовіреними невістичками. Вони вишукували їй перібрати то той, то инший захід; на-прикінці промовила Мелексала, стара дуже розумна черкесянка: „Коли я добре дідухала, моя люба господине, то той, що загарбав книжала, назвав того другого, якого ти вважаєш своїм сином, Лабаканом, божевільним кравцем?“ — „Так, так, — відповіла султанша: та що-ж з того?“

— „Як вам здається, — провадила Мелексала далі: чи не наділив цей дурпесвіт вашого сина своїм власним іменням? Як що воно так, то я маю добрий засіб загнати брехуна на склизьке, та тільки хочу вам сказати свою думку зовсім пишечком.“ Султанша підставила вухо до уст невістички й та їй прошепотіла тихенько свою раду. Видимо султанші та рада сподобалась, бо вона тієї-ж хвилини стала ладнатись, щоб негайно піти до султана.

Султанша була вельми мудра молодиця, добре знала султанову вдачу й уміла скористуватись кожною його вадою. Вона удала, ніби вже надумалась признати своїм сином того, кого признав її чоловік, та тільки прохає вдоволити одне її бажання. Султанові було дуже марудно на серці через сварку з дружиною й він охоче, аби швидче помиритись, пристав на те. Тоді султанша сказала: „Мені-б хотілося зробити обом парубкам спробу їх хисту. Може хто пишій схотів-би вивірити їх здатність їздити верхи, битись на шаблях, або кидати списа. Мені не цікаве те, в чому кожен щось та тямить. Ні, я їм хочу дати таку спробу, щоб одразу видна була кебета. Нехай кожен з них пошле кунтуш та штани, і тоді побачимо, хто з них кращий майстер.“

Султан засміявся й промовив: „Чи бач! Ти таки справді припрозуміла щось дуже хитре: хочеш, щоб мій син та з твоїм божевільним кравцем став на спробу, хто ліпше вміє штани шити! Ні, це ні до чого!“

Султанша послалася на те, що він уже дав їй згоду на таку умову, і мусів султан, бо був раз-у-раз хазяїном свого слова, попустити жінці, хоча клявся й божився, що, як би добре не пошив божевільний кравець кунтуша, він його ні в якому разі не признає своїм сином.

Султан сам пішов до свого сина і прохав його не перечити примхам своєї матери, і як вона оце тепер хоче, щоб син власною рукою пошив кунтуша, то щоб уловив її волю. Лабаканові аж серце грало в грудях в утіху: „Як що справа тільки в цьому, — думав він про себе: то папі султанша буде мною дуже вдоволена!“

Було пристосовано дві комнати — одну для принца, а другу для кравця, — щоб там кожний виявляв свій хист, і кожному з них було дано тільки по шматку шовку, ножниці, голки та нитки.



Султану страшенно кортіло, якій то кунтуш зляпає його син; так само й у султанші серце колотилося в грудях, чи пощастить їй перезитрувати Лабакана, чи ні. Кожному було дано на роботу тільки по дві доби. На третій день гукнув до себе султан дружину й звелів принести до них обидва кунтуші й позвати сюди обох майстрів,



Радіючи ввішов до ніх Лабакан і розгорнув перед очима здивованого султана зроблений ним кунтуш — „Дивись, тату, — промовив він: подивись і ти мамо, чи цей кунтуш не є справді до діла зроблений? Та я битимусь об заклад з найкращим королівським кравцем, що він не зробить такого гарного!”

Султанша засміялася й обернулася до Омара. — А ти що приніс, мій сипочку?” З досадою кинув той додолу і шматок шовку й ножниці й промовив: — „Мене навчали їздити на баских конях та орудувати шаблею в бійках, і своїм списом я влучу на шістьдесят ступів в мету! А шити й кроїти я не вмію та й вчитися тому зовсім не личило племінникові Ельфї-Бея, каїрського господаря!..”

— „О, ти правдивий син мого чоловіка й пана, — скрикнула султанша: ах! коли-б то я поспіла пригорнути тебе до свого серця й назвати своїм сином! Вибач, мій чоловіче, мій господарю, — говорила вона далі, обертаючись до султана: я мусіла піти на хитрощі, щоб іти проти тебе. Адже тепер вже нема сумніву і для тебе, хто з них принц, а хто кравець? Безперечно, пошитий твоїм сином кунтуш дуже гарний, і я охоче роспитаюся в нього, у якого саме майстра він вчився кравецтву.”

Султан, збитий з пантелику, мовчки сидів у великій задумі й поглядав від часу до часу то на дружину, то на Лабакана. А цей останній даремно силкувався побороти в собі палкий сором та замішання, що так він по дурному дався загнать себе на склизьке.

— „Ще цього доказу мало, — промовив султан: та, хвалити Аллаха, в мене є ще спосіб вивірити, чи я одурений, чи ні.”

Він звелів привести свого найшвидшого коня, скочив на нього й майнув до лісу, що починався недалеко за містом. Там жила, як говорила давня легенда, одна добра фея, Адользаїда по йменню, котра вже не один раз в часи великої скрути допомагала королям його роду своєю додільною радою. Туди, до неї, і вдався султан Сауд.

Як раз посеред лісу була полянка, оточена з усіх боків високими столітніми кедрами. Як говорила легенда, там жила та фея Адользаїда. Інколи тут вона з'являлась людям, і тому з діда й прадіда люде з острахом обминали це місце.

Прийшовши до міста, султан скочив з коня, прив'язав його до дерева, став посер полянки й гукнув голосно: „Як що правда, що ти допомагала моїм прабатькам в часи скрути для них своєю доброю порадою, то не відцурайся від їх онука й порадь в тій справі, де людського розуму не вистачає!”

Ледве він промовив останні слова, як розчипився стовбур одного кедра й звідгіль вийшла до нього молодиця заплута вуалем і в довгій білій одежі. „Я знаю, чого ти до мене прийшов, султано Сауде, — промовила вона до нього: твій замір чесний, тому я хочу дати тобі поміч. Візьми оді дві шкатули й нехай їх вибратимуть ті обидва, що хотять бути твоїми синами. Я знаю: твій справжній син не помилиться, вибіраючи.” Так фея сказала й дала султанові до рук дві невеличких шкатули з слонової кості гарно оздоблені золотом та перлами. На віках, які даремно силкувався султан відчинити, були написи з діамантових зернят.

Султан їдучи все міркував, що-б то могло бути сховане в тих шкатулах, яких він ніяк не міг відчинити, дарма що не жалувал на те сили. Написи так само не давали йому змоги рішити справу: на одній було написано „Честь та Слава,” а на другій — „Щастя й Багатство.” Султан подумав про себе, що важенько буде вибрати котру з них, бо обидва написи були однаково принадні.

Як вернувся він до свого палацу, то звелів покликати до себе султаншу, і розповів про свою розмову з феєю, та про її присуд. І тоді охопила султаншу



велика радість і надія, що той, до котрого горнеться її серце, зуміє вибрати ту шкатулу, яка без сумніву посвідчить його королівський рід.

Перед тронем султана було постановлено два столи й на них власною рукою старий поставив обидві шкатули, потім зійшов на трона і подав знака рабам, щоб відчинили двері. Тоді в тронну світлицю посупив цілий патови

блискучого панства: державні басни та еміри, котрих скликав сюди султан. Вони посідали на золотом тканих подушках, вповодж стіл.

Коли все зібрання було на містах, кивнув султан рабам удруге, і тоді сюди був приведений Лабакал. З погордою пройшов він через усю тронну світлицю, упав перед тронм додолу й промовив: „Що звелиш мені, мій султано й батьку?“

Султан підвівся з трона й відповів: „Мій сину! Виник сумнів, чи маєш ти правдиве право на таке ймення. В одній з цих двох шкатулів знаходяться докази твого справжнього походження. Вибірай! Я не маю сумніву, що ти вибереш тобі належну!“

Лабакал підвівся з долу й підійшов до столів з шкатулами. Він довго вагався, на котрій спинитися, а потім промовив: „Мій шановний батьку! Що може бути більшим щастям, як бути твоїм сином, і що коштовнішим, як багатство твоєї милості? Я вибіраю ту шкатулу, на котрій стєять: „Щастя й багатство.“ — „Ми після довідаємося чи добре ти вибрав, чи ні, а тепер, покиль що, йди й сідай на подушці біля медниського басен,“ сказав йому султан і знову подав аяка рабові.

Було приведено Омара. Його очі були темні від суму. Його обличчя смутне й увесь вигляд такий, що всі присутні пройнялись до нього співчуттям. Він так само упав перед тронм і спинав, яка воля султана.

Султан йому роз'яснив, що він має вибрати собі по вподобі одну шкатулу. Омар підвівся з долу й підійшов до столів.

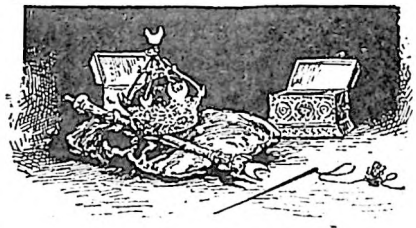
Він уважно прочитав обидва написи й промовив по тому: „Останні дні мене навчили, яке то петрівке щастя, яке скоро мипуче багатство: однак вони мене навчили, що незломне добро живе в грудях сміливого — його честь. — і що блискуча зоря слави не зникає разом з щастям. І коли доводиться жеребом рішати, чи мушу я втратити корону, то вас — „честь і славу“ я вибіраю!..“

Він вже простяг руку й поклав на шкатулу, котру вибрав, та султан звелив йому спинитися, кивнув Лабакалові теж стати біля свого стола, і той так само поклав руку на свою шкатулу.

Султан тим часом звелив принести глечик з водою зі святої криниці Земземі в Меккі, обмив руки перед молитвою, став лицем на схід сонця, простягся на підлозі лицем до землі й став молитися: „Боже моїх прабатьків! Століттями ти зберігав наш рід чистим і нефальшованим. Не попусти-ж, щоб тепер недостойний імени Абассидів оганьбив його, захисти мого справжнього сина в цей важкий час спроби.“

Помолившись, султан встав і знову зійшов на трона. Усіх присутніх скувало дождання, всі аж перестали дихати, можна було-б почути, коли-б миша де шкрябнула в залі: так тихо, так напружено сиділо все зібрання. Ті, що стояли позаду, витягали вгору шиї, щоб побачити через голови передньої лави столи з шкатулами. Тоді звелив султан: „Відчиніть шкатули! І диво — віка, що поперед у їх не можна було розчинити ніякою силою, тепер самі повідскакували.

В тій шкатулі, що Омар вибрав, на оскамитовій подушечці лежала маленька золота коронка, а поруч — скінетр; у Лабакаловій шкатулі —





велика голка й трохи ниток. Султан звелів обом показати йому їхні шкатули. Він взяв у руку маленьку коронку, і довго було бачити, як стала вона в його руках все більшати й більшати, аж покинь не стала такою завбільшки, як звичайні корони. Султан надів цю корону на голову Омара, котрий став перед ним навколяшки, потім поцілував його в чоло й закликав сісти поруч себе з правого боку.

Потім обернувся до Лабакана й промовив: „Є стара приповідка: Кравець знай своє кравецтво, а в шевство не мішайся! Видно тобі доведеться зостатись при голці. Хоч ти й не заробив моєї ласки, та за тебе прохав той, кому я сьогодні не можу ні в чому одмовити. Тому дарую тобі твоє піччємне життя, тільки ражу тобі, не длайся й тікай геть з мого краю.“

Засоромлений та знівечений не міг кравець і слова промовити проти. Він кинувся принцеві під ноги, і слюзи точилися з його очей. „Чи можете ви прогнати мою провину, принце?“ благав Лабакан.

„Вірність до друзів і великодушність до ворогів — в тому слава Абассидів, — відповідав принц, піднімаючи кравця: їди собі з Богом.“

„О, ти мій справжній син!“ скрикнула зворушена серцем стара султанша і впала на груди синові. Еміри й баси і вся старшина держави повставали зі своїх подушок і викрикували славу новому королівському синові, і під цей загальний урочистий лемент ушнєвся тихенько Лабакан з палацу, несучи під пахою свою шкатулу.

Він спустився в султанові стайні, зауздав свою шкану Мурву, сів і потюпав за ворота й далі до Александрії. Все його життя принцем минулося, мов сон, і тільки шкатула, усяна діамантами й оздоблена сріблом та золотом, нагадувала, що вся та пригода не була сном.

Коли згодом він прибув до Александрії, то просто під'їхав до будинку свого старого майстра, скочив з коня, прив'язав його до воріт, а сам зайшов до майстерні.

Майстер не пізнав його одразу, — прийняв з великою чемністю й спитав, чим може служити. Та коли придивався до нього ближче, та впізнав в ньому колишнього свого підмайстерка Лабакана, то зараз же гукнув сюди всіх робітників і хлопців з сусідньої кімнати. Ті, збігшись, як пакинулись

мокрим рядом на бідолашнього Лабакана, що ніяк не сподівався такої зустрічі, як почали товкти та перішити його утьогами та аршинами, колоть голками та гострими пошницями, то горонаха зовсім змордований безпритомно впав на купу старої одежі.

І вже як лежав там, то майстер, маючи, наговорив йому багато ле-чого про украдену одежу. Лабакан, скільки міг, виправдувався перед кравцем, кажучи, що ніби для того сюди приїхав, щоб все йому вернути, що хоче заплатити за крадене втриє дорожше. Не допомоглось аж ніяк: всі, і майстер, і його робітники до схочу, потовкли нарубка



пники ще вдруге кинулись на нього,

на гамулу, а тоді, вхопивши за ноги, викинули за поріг на вулицю. Перенівчений, обідраний ледве вліз Лабакан на свою шкану Мурву й поїхав в караван-сарай. Там безсилний, з розбитою головою, ліг він, щоб випусти, і міркував про те, як то важко жити на світі, як мало шанують люде чужі заслуги, яке то скоро минуще й нікчемне всяке добро на землі. Він під ті думки заснув, вирішивши зрестися до віку пнугтись у великі пани, а стати чесним та совісним громадянином.

І на другий день він не каюся в тій думці. Видимо важке кулаччя майстра та його робітників вибило й витрусило з його уся великопанську піху.

Він продав свою шкатулу одному золотареві за добрі гроші, купив собі хатину й обладнав там майстерню до свого рукомесла. Як уже все було налагожене, як над вікнами хатини вже висіла вівіска з написом: „Лабакан, кравець“, сів він у хаті й став латати свою на шмаття подерту майстром чумарчину тією голкою та нитками, що він знайшов у шкатулі, подарованій феєю. Хтось його одірвав від роботи, і коли Лабакан потім вернувся та хотів сідати за латання знову, — дивну річ він побачив. Голка сама без нічної помочі так ретельно шила, таке чисте шво строчила, яке й сам Лабакан, дарма, що був не аби-який майстер, — а не міг би так втигати!

Таки, справді, найдрібніший дарунок доброї феї дає велику користь і має високу ціну! А ще-ж і другу ціну мав той дарунок: той шматок нитки, що був у голці, ніколи не скорочувався. Голка могла шити, скільки-б схотіла, і нитки на все ставало!

Лабакан придбав багато замовлень і незабаром став славновісним на всю округу кравцем. Він кроїв одержу й робив першу стрічку голкою, а далі вона вже сама швидко робила всю роботу, аж поквль не кінчала цілої одержки. Скоро так склалося, що все місто замовляло свої убрання Лабаканові, бо він робив дуже гарно й надзвичайно дешево. І тільки одному дивувались люде й хитали головами, а саме тому, що він шив сам, без підмайстерків і раз-у-раз при зачпнених дверях.

Так напис на шкатулі, щастя й багатство, справдилося на ділі. Всім заходам кравця таланило: щастя й багатство, хоч і не в однаковій мірі, не цурались його. І коли доходила до нього голосна чутка про молодого султана Омара, — а про нього говорилось всюди, як про лицаря, що був гордошамп й любощамп для свого народу й страховіттям для ворогів, — то колишній принц думав про себе: „Воно так і лучче, що я зістався кравцем, бо честь та слава — небезпечні річі.“

Так жив Лабакан, вдоволенний самим собою, вшанований своєю громадою, і як що голка за цей час не втратила своєї сили, то шие й досі вічною ниткою доброї феї Адользаїди.



## А.ьманзор.



Александрійський шейх Алі-Бану був дивний чоловік. Треба було бачити, як ранком він проходив вулицями по місту, одягнений в турбан в коштовного кашемиру, в парадній одежі, підперезаний багатющим поясом, що сам стоїв п'ятидесяти верблюдів; як ступав він нешвидкою поважною ходою, нахиливши брови й побриживши високе чоло глибокими зморщинами; як, спустивши очі додолу, він через кожні п'ять ступнів у великій задумі гладив свою довгу чорну бороду. Коли отак ішов Алі-Бану до мечеті,



щоб там, як годилося йому по визначній посаді шейха, прочитати паравіамам в голос святі вірші з Карану, то люде спиналися на вулицях, довго дивилися йому вслід і говорили один одному: „Що то за показний, що то за гарний чоловік“, . . . „і багатий; багатющий чоловік, — додавав до слів першого другий: чи в його немає свого замку в гавані Стамбула? чи може нема ланів і хуторів та великих тисячштук усякої худоби і спли

невільників?“ — „А так, — присоглашався до них третій: і той татарин, що ще недавно прибув до нього, присланий з Стамбулу від самого султана, — пехай його благословить святий Пророк, — так той сам мені розказував, що наш шейх у великій пошані у рейс-ефенді, у капідин-баши, у всіх, навіть, у самого султана! — „А так! — вигукнув четвертий: всі його заходи Пророк благословляє. Він багатий, славетний пан, та . . .

та . . . ви знаєте, про що я думаю. „Знаємо, знаємо! — мурмотіли й кивали головами усі трое: то правда, нема чого з тим ховатись, і йому доводиться терпіти свою часточку лиха. Він багатий, дуже багатий та славетний пан, та що вдіеш, що вдіеш?“ . . .

У Алі-Бану був чудовий розкішний палац на ліпшому плацу Александрії. Перед будинком красувалася широка, облямована мармуром тераса, а навколо неї стояли пальмові дерева й давали затішок і холодок. Там частюком сідав Алі-Бану смерком і курив тютюн зі своєї довгої люльки, а дванадцять гарно й пишно вдягнутих невольників стояли віддалі й дожидали панового знаку. Один з них держав його бетель, другий вонта над ним для холодку, третій стояв на поготові з келехом із щипрого золота до вінець налитим найліпшим сорбетом, четвертий з опахалом з павинного пір'я, щоб одгонити настирливих мух, коли вони наближаються до пана; інші-ж були співці та музики і миди



в руках лютий й духові струменти, щоб, коли забажає Алі-Бану, розважити його піснею. А найученіший між ними мав при собі всякі твори, щоб читати їх панові.

Та даремно дожидали всі вони Алі-Банового знаку: йому не треба було ні музики, ні співів, він не хотів слухати ні виршів, ні байок мудрих старовинних поетів, не хотів пити сорбету, жувати бетелю. Навіть робота опахальщика була даремна, бо Алі-Бану не помічав, як пролітала муха, не чув, як вона гула...

Часто-густо, проходячи поуз шейхового будинку, люде спинялися й дивувалися, які то тут розкоші в покоях, як добре вдягнуті всі невільникки, як все зроблено вручно, наперед обмірковано для повного вдоволення. Та коли після того спинялись їх очі на шейхові, коли бачили вони, як зажурений та вазмарений думами непорушно сидить він під пальмами, пікуди не повертаючи свого погляду, крім хіба за димом, що піднімався від люльки, то стискали плечима вони, хитали головами й промовляли: „Справді, багатий чоловік в той же час є бідним чоловіком. Він, маючи надмірне багатство, далеко бідніший, ніж той, у кого нема шеляга за душею. Бо Пророк не дав йому розуму, щоб всім тим пожити собі на втіху.“ Так говорили люде, сміялися з шейха та йшли далі своєю дорогою.

Одного вечора, коли шейх знову сидів, покурюючи люльку, на терасі свого будинку в холодку зелених пальм, серед усіх розкошів землі смутний і самотній, недалеко від нього поставали четверо панничів, розглядали його й сміялися з нього.

— „Справді, — говорили вони між собою: який то нерозумний чоловік, цей шейх Алі-Бану! Та коли-б нам його багатство — ого! ми-б йому пишній лад дали! День-у-день ми-б гуляли й розважалися всякими втіхами.“

„Молодість — яка то чудова пора, повна розваги й утіхи“, — промовив вже немолодий чоловік і такого вигляду, що трудно було познати, хто воно за людиною. Він стояв поруч з ними, чув всю їх розмову — і тепер сам до неї встав, говорячи далі: „Дозвольте мені ще додати, і впачайте, коли не в лад скажу, — молодість разом з тим нерозумна й любить ляпачи язиком на вітер, не знаючи гаравд, що й до чого.“

Що ви тим хочете сказати, дідусю? — спитали трохи сполохані панничі: чи не маєте ви нас на думці? Чи не натякаєте ви на нашу розмову, що то ми судили між собою життя шейха?“

— „Коли хтось знає яку-небудь справу ліпше, ніж другий, то поправляє його помилки, — так велить нам Пророк, — відповідав пристаркуватий панок і говорив їм далі: „То щира правда, що Пророк благословив і наділив шейха всіма скарбами землі, чого тільки може серце забажати. Та тільки-ж є обставини, що змушують його бути смутним та невеселим. Ви думаете, що такий він і попередку був? Ні, зовсім пишній! Я його бачив п'ятнадцять літ назад: що то був за веселий та розважливий чоловік; жвавий, як газель, а вже жив він, то таки справді й весело, і вдоволено. Тоді у нього був синок, його велика втіха, — славне й розумне хлоп'ятко: всі, хто бачив і розмовляв із ним, заздрили шейхові, що він має отакій собі скарб. Подумайте, — малому ледве минуло десять років, а він вже повнучував і знав усе те, що другий ледве чи знає в вісімнадцять літ.“

„І той синок умер? Бідний шейх!“ — зітхнули всі панничі.

— „О! як би так, то шейх мав би ту втіху, що дитина вернулася у житла праведних на лоно Пророка, і живе там ліпше, ніж тут, в Александрії. Та те, що він знає, багато гірше. Це трапилось тоді, як франки, мов голодні вовки, накинулись на наш край і провадили з нами немилосердну війну. Вони захопили

нашу Александрію, звідтіля супули все далі й далі і звоювали всіх мамелюків. Шейх був дуже розумний чоловік і добре вмів з ними поводитись. Та чи вже кортіло франкам загартати всі його скарби й добра, чи не подобалась їм його приязнь до своїх вірних Пророкові братів, чи що пише — я того вже не скажу вам, — тільки-ж так сталося, що одного дня вони прийшли до нього в господу і обвинуватили в тому, ніби він нищечком допомагає мамелюкам зброєю, кінями та харчами. Як він не доказував свою безневпність, нічого з того не виходило, бо франки — люде безчелні, дикі й немилосердні, як тільки діло торкається такої справи, де можна витиснути з когось гроші. Тому то вони й забрали шейхового малого сина, Каірама, до свого табору, як заложника. Він давав їм за дитину дуже велику суму, та франки не приставали на те, а хотіли присилувати його на ще більші гроші. А потім прийшов до них несподіваний приказ від їхнього басси, чи як він там у них звел'я, негайно пакуватися, сідати на кораблі та тікати додому. Ніхто про те в Александрії не знав а ні слова, — і от же тобі, — майнули вони на широке море й гарненько потаскали за собою не знати куди малого Каірама, Алі-Ванового сина, бо з того часу

нічогісененько прохлопця не стало чути.

— „О, бідний, нещасний чоловік! Як же його Алах тяжко покарав!“ — скрикнули щиро зворушені серцем паннічі й подивились спочутливо на шейха. А той, оточений усякими роско-



шамп, сумно й самотньо спів в холодку великих гіллястих пальм.

— „Його дружина, котру він дуже кохав, померла, побиваючись за сном. А сам він, купивши цілий корабель і паладнавши його для далекої подорожі, сів і поїхав до Франкістану, щоб розшукати там свого сина. Він взяв з собою отого франка лікаря, що живе ондечки вишу біля криниці. Вони довго плили водою, потім таки приїхали до країни тих гяурів, тих певірних, що були в Александрії. Та там тоді коїлось бозна-яке страхіття. Вони скинули свого султана і всі, і басси, і багаті, і бідні блися й переривали один одному горлянки, і в державі не було тоді ніякого ладу. Даремна їх праця була, коли вони розшукували та розпитували в кожному місті малого Каірама. Ніхто про нього нічого не знав і не хотів знати. І кінець-кінцем франк-лікарь порадив шейхові тікати звідтіля, бо вже справа так закаманджувалась, що коли-б і їм не поскручували там в'язів.

Так вони й вернулись з порожніми руками. І як прибув тоді шейх до дому, то з того часу живе, як бачите: все сумує, все побивається за своїм сном. І, скажуть самі по совісті, хіба він не правий? Чи його покидає думка, коли він їсть, або п'є, про дитину: а може-ж там на чужині мій Каірам голодує безпритулою-сиротою? Або коли він одягає дорогу шаль чи парадну одіж, яку велить йому носити його висока посада та його повага, — чи він тоді може не згадати: може-ж там так бідусь спи, що йому ні в що тіла загорнути? А коли навколо його стоять співаки, музики, танцюристи й декляматори, — оті всі його невідьники, — чи він може не згадати, що десь там в Франкістані перед своїм паном мусить бідна дитина отак само стрибати й вигравати по схочу



свого господаря. А що найбільше його смутить і мордує, так це думка про те, що там на чужині далеко від батьківщини, серед невірних, серед людей, які може глумляться над хлопцем, не встоїть Каїрам, покине віру своїх батьків, і навіки загине у батька надія стрінутися з ним і пригорнути до грудей рідного сина в райських садах Пророка!

Тому то він такий милосердний до своїх рабів, такий щедрий на лікарні: бо він думає, що Аллах на те зглянеться й розворушить серце Каїрамових панів бути до нього так само милосердними. І кожного року, як приходить той день, коли одняли в нього сина, Алі-Бану випускає на повну волю дванадцять своїх невідьників.

— „Про це і я де-що чув, — промовив один панчик: тільки про те ходять чудні спльотки. Про сина зовсім не згадується, а кажуть, ніби сам шейх дуже чудна людина, ніби він дуже ласий до оповідань і ото що року ніби загадує рабам казати казки один перед другим, і хто дотепнійше зуміє те зробити, краще йому догодить, то того він вислобонює з кріпацтва на волю.“

— „Ну, покладатися на людські спльотки не слід, — зауважив старий панок: так воно є, як я вам розкажучу, бо я те дуже добре знаю. Може бути, що в той смутний для себе день він хоче чимсь розважитись і велить собі оповідати про всякі пригоди. Отже-ж дав волю невідьникам тільки ради свого сина. Ну та, мої панове, вечір стає холоднішим і я мушу рушати далі. „Салем алейкум“ — бувайте здоровенькі і на далі майте кращу думку про нашого доброго шейха.“

Панчик подякували старого за його новини, ще раз зирнули на зажуреного батька й пішли впоодовж вулиці, говорячи між собою: „Я-б не хотів бути на місці шейха Алі-Бану.“

Сталося так, що через кілька часу після того, як ті панчики розмовляли з старим про шейха Алі-Бану, довелось їм рано, як дзвонять до утренні, проходити знову цією самою вулицею. Тоді згадався їм старий панок і його оповідання про шейха, і вони в розмові між собою побідкалися, як то не поталанало шейхові, і тим часом позирнули на його будинок. Та як же вони здивувалися, коли побачили, що там іде гаряча робота з приборкою та причопуванням! На даху, де похажали гарно вдягнуті невідьники, там тріпотіли на вітрі прапори та знамена. Велика світлиця в будинку була застелена коштовними килимами та шовками. По широкіх східцях драбини, уже на дворі, так само були простелені широкі стежки з шовкової матерії і навіть на вулицю простягався чималий шматок такої розкішної тонкої матерії, що багато хто бажав би мати собі в неї або парадну одіж, або хоч шаравари.

— Овва! Як то швидко за ці кілька днів змінився шейх! — промовив один: чи не готується він дати бенкет. Чи не хоче він подивитись на своїх музик та танцюристів? Гляньте на цей килим! Чи має хто в усій Александрії щось подібне? Або хоч і оце сукуно, що простелене просто по землі, аж шкода, що воно лежить долі.“

— „А знаєш, що я думаю? — озвався другий: Мабуть він приймає якогось видатного гостя. Бо всі оті заходи нагадують те, що робиться, коли приймають короля великої чужої країни, або як султанів ефенді збирається зробити честь хазяїнові й одвідати його у власній господі. Хто-ж би то міг сьогодні сюди прийти?“

— „А подивись бо сюди, чи не йде звідтіль онде внизу той старий панок, що ми з ним якось балакали? Він то вже безперечно все знає й зуміє пояснити це диво. — „Ей, слухайте! Папочку! Чи ви-б не підійшли до нас



на хвилиночку?" Так вони його гукали. Старий помітив їхні кивання й підійшов до кумпанії, бо познав, що це ті самі люди, з котрими він мав того вечера довгу балачку. Вони звернули його увагу на лаштування в шейховому будинку й стали розпитувати, чи не знає він, якого то великого пана там дожидають гостем?

— „То ви думаєте, — промовив він: що Алі-Бапу готується до бенкету, або може хоче вшанувати якого значного пана, дожидаючи його до себе? Ні, річ не в тому. Сьогодні дванадцятий день місяця Ромадана, як ви гараз самі знаєте, а в цей день забрали колись франки його сина до свого табору.“ — „Ну, то присягаюся бородою Пророка, — скрикнув один з паничів: всі їх заходи більш скидаються на те, ніби люди готуються або до весілля, або до гучного бенкету, а не до урочистого дня суму! Як же це ви зводите до купи такі протилежні справи? Чи не свідчить це про те, що шейх ніби трохи з глузду всунувся.“

— „Ей, молодий друже, дуже швидкі ви на свій присуд! — промовив старий, посміхаючись: І цього разу ви свою стрілу, тонку й гостру, кладете на дуже натягнутий мотуз вашого самостріла: глядіть коли-б вона не влучила далеко від кону. Щоб ви знали, сьогодні шейх дожидає свого сина.“

— „То він уже знайшовся?“ радо вигукнули всі парубки.

— „Ні, і, мабуть, не скоро ще він знайдеться. Тут щось инше, і ось що саме. Вісім чи десять літ назад тому, як шейх починав цей день звичайним сумом та журбою, коли давав волю кільком невір'ям, годував та папував силу бідного безпритульного народу, то так трапилось, що в цей день він дав їсти й п'яти одному дервишеві, що лежав в холодку його будинку знеможений і безсилий. Дервиш був святою людиною. багато тямив в пророкуванні і міг читати по зорях. То він, як уже покріпив сили з догляду й ласки милосердної руки шейха, пішов до Алі-Бапу й сказав тому: „Я знаю, звідкиль твоє горе. Адже-ж правда, що сьогодні дванадцятий день місяця Рамадана і правда, що сьогодні ти втерав свого сина? Ну, то не журись: цей день журби й суму буде тобі днем свята й радості, бо, щоб ти знав, у цей самий день колись вернеться до тебе твій син.“ Так сказав йому дервиш. Було-б гріхом для кожного мусульманина не поійняти віри словам такого святого чоловіка. Хоч горе Алі-Балове після того й не ушухло, та вже з того часу він в цей день раз-у-раз дожидає повороття свого сина і чопурить, і оздоблює свій будинок, свою світлицю й драбину так, щоб кожної години можна було привітати того, кого він так дожидає.“ — „Дивно, — зауважив один з паничів: а все таки мені-б дуже хотілося подивитись, як там все розукрашено, як він сам серед тих розкошів нудьгує і, що в найбільшій міри мене вабить, послухати, як і про що йому оповідають його невір'яники!“

— „Нема нічого легкого, як це, — відповів старий: старший наглядяч над шейховим будинком мій давній приятель, і він кожного року зберігає для мене куточок в тій світлиці, бо серед великого зборища служачих та приятелів шейха ніхто не помітить одного стороннього чоловіка. Нехай я з ним побалакаю, щоб він і вас пристроїв. Вас тільки четверо, то вже якось уладнаєм справу. Приходьте на це саме місто у дев'ять годин вечора, то я вас тут перестріну й дам відповідь.“

Так сказав старий, а молоді дякували йому і розійшлися, цікаві довідатись, як то все там буде.

Призначеної години вони вже були в зборі на тому майданчику перед будинком шейха й зустріли старого, котрий сповістив їх, що управитель шейхового будинку дозволив усіх їх впустити. Він пішов попереду, тільки



не парадною драбиною та дверима, а боковою хвірточкою, котру він після себе знову гарпенько причинив. Потім повів їх усякими дальніми ходами, аж покинь не ввійшли вони в світлицю. Тут, куди не глянуть, був великий патовп. Були тут гарно втягнуті пані, найвидатніші громадяне міста та друзі шейха. Вони посходились, щоб розважити шейха в його журбі. Було багато всяких пород та націй невольників, і всі вони були в журливому настрій, бо люблячи свого папа, сумували разом з ним. В кінці світлиці стояв великий розкішний топчан і на йому сиділи пайзначніші приятелі хозіна, а коло них прислугували раби. Поруч з ними на підлозі сидів сам шейх, бо журба за сном не дозволяла йому сидіти на килимах радості. Він сидів, обіперши голову на руки і, відваляюся, мало чув з тих розважливих розмов, що йому шепотіли приятелі. Проти нього сиділо кілька старих та молодих людей в невольницькій одежі. Старий пояснив своїм товаришам, що то — ті невольники, котрих шейх пускає сьогодні на волю. Між ними було кілька франків, і старий навернув увагу панців на одного з них, що був зовсім молодий і кидався в вічі своєю надзвичайною вродою. Шейх одкупив його зовсім недавнечко, за кілька днів перед тим, за дуже великі гроші в одного невольницького гандляря в Тунісу і вже пускав його на волю, бо думав, що чим більш верне він франків на батьківщину, тим швидче верне Пророк йому сина.

Після того, як уже всім було рознесено щось для вдоволення спраги, дав шейх своїму управителеві знака. Той піднявся вгору, і враз в залі запанувала повна тиша. Він підійшов до тих невольників, що їх випускав шейх на волю, і став до них говорити виразним голосом: „Люде добрі! Сьогодні вам дає волю по своїй великій милості мій пан-господарь Алі-Бану, шейх Александрі. То-ж прохаю вас, як велить звичай цього дому в цей сумний день, починайте ваші оповідання.” Невільники пошепотілись між собою. Тоді попрохав слова той молодий невольник, що звернув у високій мірі увагу всіх на себе своїм зростом, своєю красою та своїм жвавим поглядом. Він так почав оповідати:

— „На тому алжирському розбійницькому кораблі, з котрого виводила мене ваша милосердна рука, був один парубок мого віку, який не адавався мені рождением для тієї невольницької одежі, що була на йому. Всі пліні нещасні, що знаходилися на тому кораблі, були або дуже осоружні люде, і я з ними не міг водити товариства, або такі, мови котрих я не розумів. Тому то, коли випадала у мене вільна хвилинка, я охоче йшов до того парубка, щоб розважитись розмовою. Він називався Альманзором, і по своїй розмові був з єгиптян. Нам обом було доподобити наше товариство, і ото одного разу надумалися ми розказати один одному свої пригоди, при чому історія мого товариша була далеко дивніша, ніж моя власна.

Батько Альманзора був дуже значним чоловіком в якомусь великому єгипетському місті, однак він не сказав його ймення. Свої дитячі літа він прожив серед розкошів, всім вдоволений і веселий, і в усіх боків був оточений всім, чого душа бажає. А проте він не був аучений змалку до примх, і розум його дуже рано був освічений всякою наукою. Бо його батько, дуже мудра людина, сам навчав сина добру, а крім того доручив його освіту видатному вченему, котрий навчав його всім тим наукам, які слід знати такій дитині. Альманзорові ледве минуло десять літ, як на їх край з моря напали франки й провадили з їх народом завяту війну.

Мабуть батько того хлопця був не дуже прихильний до франків, бо одного дня, коли він саме збирався йти до рایشньої молитви, прийшли до нього додому вороги й стали вимагати попереду жінку собі в заложницю, як доказ



його добрих замірив проти них, а потім, як він не дав жінки, вхопили й потягли силою до себе в табор його єдиного сина.

Коли розповідав молодий невільник про пригоди Альманзора, закрив шейх своє лице руками, і всюди між присутніми повстав гомін невдоволення в залі. „Як сміє, — говорили шейхові близькі приятелі: як сміє той молодий парубок так нерозважно робити й розстроювати стару рану Алі-Бану, замість того, щоб її гоїти, його розважаючи?“ Сам управитель і наглядач за невільниками розспалився страшним гнівом і звелів парубкові замовкнути. Та молодий невільник був дуже тим здивований і спитав шейха, невже в його оповіданню є щось недобре, що може викликати його невдоволення. Шейх поворухнувся при тих словах і примовив: „Мої дорогі друзі, заспокойтеся! Як може цей парубок знати про мою недолу, коли він всього третій день під моєю стріхою! Хіба не могло статися серед тих звірств, що творили франки, такого самого другого випадку; хіба не може бути, що той Альманзор... та нічого, кажи, мій друже, далі!“ Молодий невільник вклонився і розповідав далі так:

Малий Альманзор таким побитом був запроважений до табору франків. Йому там жилося паче й добре, бо один з ворожих генералів дозволяв йому заходити до себе в палатку і мав утіху, слухаючи в перекладі драгомана відповіді Альманзора. Він дбав про те, щоб йому не бувало нестачі в їжі й одезі, та журба за батьком та матір'ю робила хлопця зовсім щасливим. Цілісенькими днями, бувало, плакав він за ними, та не зворушив тим серця тих людей. Табор потім зняли, й хлопець сподівався, що може тепер йому можна буде вернутись додому. Та того не сталося. Військо совалось то туди, то сюди, ведучи війну з мамелюками, і все тягало хлопця за собою. Коли він потім став благувати полковників та генералів, щоб його пустили додому, то йому відмовили, кажучи, що він має бути запорукою того, що батько не ворогуватиме проти них. Так багато днів ходив він з військом у походах.

Та одного дня повстала біганина серед війська. Хлопець зразу того не розумів. Говорили про складання, про вертання додому, про сідання на корабель. Альманзор радів до краю, бо така думка — тепер, коли франки вертатимуться додому, його неодмінно випустять на волю. Всі подались на конях та підводах до морського берега і потроху та помалу так посунулись вперед, що вже побачили заякорені біля берегу військові кораблі. Садати стали сідати на корабель, та невелика частина ще зоставалась на березі, як уже настала ніч. Як перед тим Альманзор не міг і на хвилинку заплющити очі, дожидаючи, що ось-ось його випустять на волю, так тепер він знемігся і враз дуже міцно заснув. Він потім думав, що франки щось підсипали йому в воду, щоб його приспати. Коли він прокинувся, уже був ясний день в його маленькій кімнатці, куди хлопця перенесено сонним. Він скочив зі свого ліжка, та як тільки став на підлогу, то зараз-же і впав, бо підлога ходила то туди, то сюди, і здавалось, що все навколо його коливається й витанцьовує. Альманзор знову віп'явся на ноги, і держачись за стіни й одвірки, дійшов до дверей, щоб вийти з тієї кімнати, де знаходився.

Він чув навкруги себе гудіння вітру й хлопостання води і не тямив, чи то він спить і йому спиться, чи вже прокинувся. Як-так добрався він до невеличкої драбини, видряпався по ній вгору і, Боже мій милостивий! його обняв неймовірний страх. Куди не глянь, — видно тільки море та небо, а сам він знаходився на кораблі. Тоді він почав плакати й голосити. Він благав, щоб його одвели назад; він хотів кидатися в море й плисти на свою рідну батьківщину; та франки міцно його держали, а один з їх полковників звелів



Альманзорові йти до нього і там обіщався, як що хлопець буде слухняним, то його скоро повернуть додому. Він йому ростлумачив, що зовсім було неможливо відіслати з беріга додому, бо як-би звідти його пустили до Александрії, то він би десь у дорозі пужденно загинув.

Та хто не додержує свого слова, так це франки. Корабель багато днів плів все вперед та вперед і коли на-при-кінці став на якорі, то був то зовсім не єгипетський беріг, а франкістанський! Альманзор за час своєї подорожі по морю, а так само ще в таборі потроху привчався до мови франків, став їх розуміти та сляк-так з ними говорити. І це було дуже добре, бо як приїхали вони в ту землю, то ніхто там не розумів його мови. Довго вони потім їхали сухопуттям, аж покиль забилися в самий осередок держави. Всюди по дорозі до них збігався нарід, бо хотіли подивитися на хлопця, а його поводиторі говорили всім, ніби це син єгипетського короля, присланий сюди батьком для навчання в франкістанській школі.



Так оповідали ті салдати тільки для того, щоб люди повірили, ніби вони подолали єгиптян і мають з ними цілковитий мир. Після того, як тяглась така подорож кілька тижнів, приїхали вони до великого міста, куди й треба їм було. Там Альманзора передали одному лікареві, котрий взяв його до своєї господи і там навчав всіх тамошнім звичаям та звичкам.

Перш за все мусів Альманзор одягти франкську одіж, таку вузьку та тісну і, коли хочете, далеко не таку гарну, як єгипетська. Потім йому не велили більше кланятися зі складеними на грудях руками, а треба було знімати однією рукою з голови вовняного капелюха, якою там всі одягають, другу руку треба було спустити вниз, а правою ногою гребонуть по землі. Йому вже не можна було сидіти підібгавши під себе ноги, як це звичайно робиться у нас, у східних країнах, а треба було спинатися на ослони з високими ніжками і звішувати ноги додолу. Та й з їжею він мав не мало клопоту, бо все, що збірався він з'їсти, треба було попередю настромлювати на залізну виделку.

Доктор був суворий, лихий чоловік і раз-у-раз мордував хлопця. Коли той п'яного разу, забувшись, казав з ким-небудь здоровкаючись: „Salem aleikum,“ то він його бив дрючком, бо треба було казати: „Votre Serviteur.“ Йому вже не можна було ні говорити, ні писати, ні навіть думати на своїй рідній мові, а саме більше — тільки чути її у ві сні. І, мабуть, він зовсім би забув свою мову, як би в тому місті не жив один чоловік, котрий став Альманзові у великій пригоді.

То був дуже старий, а проте дуже вчений чоловік і знав він багато східних мов, от як арабську, перську, коптську, навіть китайську в де-якій мірі. В тій країні його вважали дивом серед учених, і йому платили великі гроші, щоб він інших людей вчив цим мовам. Цей чоловік дозволяв Альманзові заходити до себе раз на тиждень, угощав його там дивовижною садовиною, то-що, і хлопцеві там було так, ніби він дома. Бо той старий чоловік був зовсім чудною людиною. Він справив Альманзові таку одіж, як носять родовиті папи в Єгипті. Цю одіжу він ховав у себе дома в окремій кімнаті. Коли до

нього приходив Альманзор, то послав старий його разом з своїм послугачем в ту кімнату й дозволяв одягтися там так, як це звичайно на його батьківщині. Звігтіть йшов він до „Малої Арабії,” — то так звалася одна світлиця в будинку вченого. Та світлиця була розукрашена rozmaїтими в хаті викоханими деревцями, як от пальми, бамбуки, молоді кедрі, то-що і так само квітками, котрі ростуть тільки в східній землі. На підлозі лежали перські килими, а попристінах лежали подушки, і ніде не було ні єдиного стола, або стільця. На одну з тих подушок сідав професор. Тут він зовсім по пишному, чим звичайно, відягався: голову пов'язував тонкою гарною турецькою шаллю, згортаючи її турбапом, причеплював сиву бороду таку довгу, що вона сягала йому по самий пояс і здавалася зовсім натуральною статечною бородою великого папа. До всього того падагав він ще мантию, котру зробив зі свого брокатного халата, широкі турецькі штани, жовті черевики і, хоч якій він був мирний чоловік, а цей день причепляв ще турецьку шаблюку і застромлював за пояс кинжала, оздобленого фальшивими камінчиками. Ще до того курив довгу в два локті люльку й велів прислужувати своїм послугачам так само одягнутим по перськи і з наполовину виперченими обличчям та руками.

З початку здавалося все це Альманзоріві дуже чудним, та скоро він побачив, що ці години, коли він знаходився в товаристві вченого, були дуже для нього корисні. Він не зміг у доктора піти єдиного слова промовити по арабськи, а тут навпаки — франкська мова була цілковито заборонена. Увіходячи в ту кімнату, мусів Альманзор перш за все привітатися, і старий перс відповідав йому дуже урочисто; потім кивав хлопцеві, що-б той сідав поруч із ним, балакав по перськи, арабськи й коптськи і говорив на всіх тих мовах одна по другій, а саму розмову називав вченою східно-краєвою бесідою. Поруч з ним стояв служка, або, як вони в той день усе уявляли, — невільник, у котрого в руках була велика книга. Та книга була — словник, і коли старому не ставало якогось слова, то він давав знака невільникові, швиденько перегортав словника, знаходив, що йому було треба, і вів розмову далі.

Невільники тим часом приносили в турецькім посуді сорбет, то-що, і коли хотів Альманзор зробити велике вдоволення старому, то казав, що все як раз так улаштовано, як в його країні. Альманзор дуже добре читав по перськи, і це було саме головне для старого. У нього було багато перських рукописів, він велів хлопцеві читати їх, а сам дуже уважно прислухався і помічав в такий спосіб, як слід робити правдиві наголоси в словах.

Такі дні були днями великого свята для бідного Альманзора, бо професор, впряжаючи хлопця додому, кожного разу давав йому всякі дарунки: то шматок полотна, то яку небудь необхідну одежину, а піколи, навіть, гроші, чого від доктора йому ні разу не перепало. Так жив Альманзор кілька літ в головному місті держави франків, і піколи його бажання вернутися на батьківщину не ущухало. Як йому минуло п'ятнадцять років, трапилася з ним така пригода, котра відгукнулася на всьому дальшому його житті.

Франки тоді саме обібрали собі королем і господарем цілого краю свого найпершого генерала, котрого Альманзор часто бачив в Єгипті, і там не один раз з ним розмовляв. Альманзор хоч і знав про те, хоч і довідувався про щось подібне по тих великих святах, що улаштовувались в столиці, от-же він ніяк не сподівався, що король — це той самий генерал, котрого він бачив в Єгипті, бо він був тоді зовсім молодим парубком. Якось одного дня йшов Альманзор мостом через широкую річку, що пробігала посеред самого міста. Тут він побачив чоловіка в простій салдацькій одежі, Чоловік стояв, обіпершись на перила,

і дивився на хвилю. Хлопцеві здалося, що це обличчя він десь бачив; він став швидко перебирати в своїх згадках все минуле і коли дійшов до згадок про Єгипет, тоді враз пригадалося йому, що цей чоловік був тим франкським генералом, з котрим він часто розмовляв в таборі і котрий раз-у-раз був дуже до нього приязний. Альманзор не знав до пуття, як зовуть цього генерала, і тому наважився назвати так, як колись називали його салдати межі собою в таборі. Він підійшов до перил, згорнув на грудях руки по звичаю своєї батьківщини і промовив: „Sa-lem aleikum, маленький капрале!“

Чоловік здивовано озирнувся, подивився на хлопця пиливим поглядом, трохи подумав, наче щось згадуючи, і сказав потім: „Боже-ж мій! Невже це можливо! Ти тут, Альманзоре? Що робить твій батько? Як стоять справи в Єгипті? Як тебе занесло сюди до нас?“

Тоді не міг далі вдержатися Альманзор і зарпдав гіркими слізьми, розказуючи тому чоловікові про свої пригоди: „Так ти, маленький капрале, не знаєш, що зробили ті собаки, твої земляки, зі мною? Ти не знаєш, що вже багато літ минуло, як не бачу я більше краю моїх батьків?“

— „Я не хочу припустити, — промовив той чоловік: не хочу вірити, щоб вони завезли тебе з собою аж сюди.“

„Ех, на жаль це так, — відповідав Альманзор: в той день, як посідали ваші салдати на корабель, в той день я в останній раз бачив рідно земля; вони потягли мене силою з собою, а їх капітан, зглянувшись на мого безголов'я, заплатив за мене гроші на прожиток, і залишив у проклятого доктора. І той мене б'є, морить мене голодом... Ось послухай, маленький капрале, — заговорив Альманзор зовсім щиро: це дуже добре, що я тебе зустрів, бо ти мені міг-би допомогти.“

Чоловік, з котрим розмовляв Альманзор, засміявся й спитав, як-же саме він може йому допомогти.

„Знаєш, — провадив Альманзор далі: було-б не справедливо, коли-б я став чого намагатись від тебе, бо ти був колись до мене дуже приязним. Та я крім того знаю, що ти так само небагатий чоловік, і як був генералом, то ніколи не вдягався так гарно, як інші; і зараз я бачу по твоїй одежі й брилю, що не дуже змінилися твої обставини. Та недавно вибрали франки собі султана, і, безперечно, ти знаєш таких людей, що близько стоять коло нього: може знаєш якого яничарського агу, або рейс-ефенді, або його капудан-пашу?“

— „Так, так, — відповів чоловік: а що-ж далі?“

— „Ти-б міг сказати комусь із них добре слово за мене, а вони-б попрохали самого султана франків, чи не міг-би він звеліти випустити мене. А крім того мені треба трохи грошей на подорож через море; і перш за все ти мені обідайся, що нічого не скажеш ні докторові, ні арабському професорові про те.“





— „А хто то за арабський професор?“ спитав той.

— „Ах, то дуже чудний чоловік! Та про нього я розкажу тобі иншим разом. Бо коли-б вони обидва почули про це, то я-б не виїхав з Франкістану. То будеш говорити за мене з агою? Признайся мені по щирій правді!“

— „Ходім зо мною разом, — сказав чоловік: може я вже тепер зумію бути тобі користним.“

— „Тепер? — перелякано скрикнув хлопець: Зараз не можна ні за яку ціну, бо мене доктор дуже битиме; я мушу поспішати, бо я вертаюсь додому.“

— „А що-ж то ти несеш у кошику?“ спитав той, удержуючи його рукою. Альманзор почервонів і з початку не хотів показувати, а далі промовив: „Дивись, маленький капрале: я мушу тут так робити, як останній невільник мого батька. Доктор — страшенно схира людина: щодня він мене ганяє з дому аж на той базар, де продають рибу та городину, а туди треба йти цілу годину. Там я мушу купувати все у грязьких, засмальцованих перекупок, бо там можна купити харчі на кілька шагів дешевш, ніж у нашому кварталі. Подивись, ради цього паскудного оселедця, ради оцієї жмені салату, та цього шматка масла а що божого дня мушу теліпатися по дві години. Ах, як би то знав про те мій батько!“

Чоловік, котрому бідкався отак Альманзор, був видимо, дуже зворушений серцем недолею хлопця й відповів йому: „Ну, то ходім зо мною. Не журись, доктор не насміє нічого тобі зробити, хоч би він сьогодні й не з'їв ні цього оселедця, ні салату. Заспокойся й ходімо зі мною.“ По тій мові він взяв хлопця під руку й повів з собою, хоч у того серце дуже колотилося при згадці про доктора. Та було щось таке в словах і обличчі його поводитаря, що викликала повну до нього віру, і Альманзор рішився піти з ним. Так він почімчикував по вулицях, несучи в руці кошик і йдучи поруч з салдатом. І дивно йому робилось, що всі люде, перестрічаючи їх, знімали перед ними шапки, синіялися й довго дивилися їм услід. Він звернув на це увагу свого товариша, а той тільки осміхнувся і нічого на те не промовив.

Кінець-кінцем вони дійшли до дуже розкішного замку, і туди Альманзорів приятель просто став увиходити. — „Хіба ти тут живеш, маленький капрале?“ — спитав Альманзор.

— „Так, так: я тут живу, — відповів той: і хочу повести тебе до моєї жінки.“

— „Еге, та ти добре живеш! — говорив далі Альманзор: мабуть тобі король дає тут задарма квартиру?“

— „Цю квартиру, ти вгадав, я маю справді, від короля,“ — відповідав його поводитарь і повів хлопця в середину палацу. Там вони стали підніматися по широкій драбнінці вгору. По дорозі в одній кімнаті ввів він Альманзорові залишити свій кошик і після того ввійшов разом з ним в дуже чудову розкішно прибрану світлицю, де сиділа на дивані якась папі. Маленький капрал загомонів з нею на невідомій Альманзорові мові і, розмовляючи, обоє дуже сміялися, а після того папі стала розпитувати хлопця вже на французькій мові всяку всячину про Єгипет. Потім маленький капрал сказав йому: — „Знаєш, так буде найкраще; я хочу повести тебе просто до короля і буду там говорити з ним про тебе.“

Альманзор дуже злякався, та зараз же йому вгадалися його вплидні й батьківщина і він промовив до обох своїх господарів: „Аллах допомагає нещасному в тяжкі часи його неволі, даючи йому міцний дух; я вірю, що він не покине і мене, бідного хлопця, в цій нужді. Добре, я так і зроблю: я піду

я тобою. Тільки-ж скажи, маленький капрале, слід мені впасти додолу перед ним, слід нахилитися і доторкнутися чолом підлоги? Що я мушу робити?“

Чоловік та жінка знову зареготалися і стали завіряти Альманзора, що того всього не треба зовсім робити.

— „А який він собою: дуже страшний, дуже величавий, — все ще допитувався Альманзор: має довгу бороду? Сипле з очей іскри? Скажи-бо, який він собою?“

Маленький капрал знову засміявся й відповів: „Я тобі краще не буду розказувати, який він є з себе, ти сам бачитимеш, який король. Я тільки скажу тобі його ознаку, щоб ти швидче його познав: коли король буде в світлиці, то всі, хто там до нього придуть, дуже чемно повзімають свої шапки й брилі; той же, котрий буде в брилі, ото й є сам король. По цій мові маленький капрал взяв Альманзора під руку й повів його з собою до королівського покою. Чим більш вони наближались до тієї світлиці, тим дужче калаталося серце в грудях хлопця, а як підійшли вже до самих дверей, то у нього аж коліна затремтіли з переляку. Слуха розчинив перед ними двері. Там, куди вони ввійшли, стояло півколом велике товариство чоловіка щонайменше до тридцяти, всі дуже гарно вдягнуті, усіяні золотом та всякими медалями й звіздами, бо такий звичай в краю франків серед найславніших агів та басів короля. І Альманзор порівнявши свого товариша з усіма пишними, і побачивши, який в-посеред усього панства він найнепоказніше вдягнутий, подумав про себе, що, мабуть, він тут між ними самий послідовий. Всі були в непокритих головах, і Альманзор почав очима шукати, хто-ж між ними в шапці, бо тож має бути королем. Та даремне було його шукання. Всі держали шапки та брилі в руках, і було схоже на те, що короля між ними немає. Аж ось, якимсь непароком, впало його око на свого товариша і дивись тобі... цей стояв перед усіма в шапці!

Хлопець був безмірно здивований, просто остовпів з дива. Він довго дивився на свого поводитаря пилюним оком, а потім, знявши шапку з своєї голови, промовив! „Салем алейкум, маленький капрале! Як я добре знаю, що я сам піяк не король франків, то мені зовсім не годиться бути в шапці, та чого-ж ти, маленький капрале, не знімаєш своєї? ... Невже-ж ти і є — король?“

— „Ти вгадав, — відповів йому той: а крім того я так само ще й твій приятель. Тільки-ж ти не приписуй мені твого нещастя, а виникло воно через лихі обставини, і будь тепер певний, що незабаром на першому ж кораблі вернешся додому на свою батьківщину. А зараз іди негайно до моєї дружини, розкажи їй про арабського професора і про все, що ти знаєш. Оселедці й салат я сам одішлю докторові, а сам ти житимеш у моєму палаці.“

Так говорив той чоловік, котрий був королем. Альманзор впав перед ним навколяшки, поцілував йому руку й прохав вибачити, що не впізнав, бо по йому, мовляв, зовсім не видно, що він є король.

— „Твоя правда, — відповів король, сміючись: хто перебуває королем не багато часу, то в того ще не написано на лобі про те!“ Так промовивши, він дав хлопцеві знака йти собі з Богом.

З того дня жив Альманзор любо й мирно. До арабського професора, про котрого він розказав королеві, йому було дозволено ще кілька разів піти й одвідати, а доктора він уже зовсім не бачив. По кількох тижнях поклонив його король до себе й повідомив, що вже той корабель, на якому він поїде додому, стоїть закорочений. Альманзор був радий до краю. Йому дали кілька день на збори. Щедро обдарований королем грішним й усякими дарунками,



з серцем ущерть переповненим почуттям вдячності до нього, вирушив хлопець попереду до моря, а потім, сівши на корабель, далі до любої рідної країни.

Та Аллахові вгодно було ще довго його пробувати. Святий хотів гартувати його дух ще дальшими нещасними пригодами, і не сподобив його цей раз побачити берега рідної країни. Другий парід франків, англійці, провадили тоді морську війну з королем Франкістану. Вони оцімали у тих всі їх кораблі, які тільки перестрічали і могли подужати. Так склалося, що на шостий день плавби того корабля, яким їхав Альманзор, з ним перестрілася ціла валка англійських кораблів, оточила з усіх боків і стала обстрілювати. Вони мусіли здатися на ласку ворогові; всі матроси були пересажені на другий невеличкий корабель, і їм довелося їхати вслід за великими... Та на морі так само небезпечно, як і в пустині, де на каравани несподіванно нападають розбійники, вбивають і грабують подорожніх. Цей невеличкий корабель після великої бурі на морі був одлучений від усієї флотилії, і тут на нього напав туніський капер, подужав, взяв у полон, одіслав усіх матросів до Алжиру й там розпродав у неволю.

Правда, Альманзорові було не так важко в неволі, як християнам, бо був він правовірний мусульманин, та що з того, коли наді на повороття до рідного краю пішли за водою. В Алжирі жив він в одного багатого пана аж п'ять років і доглядав саду: поливав квітки та сажав молоді дерева. Потім той пан помер, не воставивши після себе близьких родичів. Його хутір, і всю худобу розхапали по шматкам, невільників порізали, й Альманзор попав до рук якогось гандьяра, що торгував рабами. Так трапилось, що й я так само опинився в руках того гандьяра і попав на той самий корабель, на якому знаходився Альманзор. Там ми з ним уперше стрінулися й позналися, там він мені розказав про свою долю, про всі свої дивні пригоди. Та... коли ми пристали до берега й ввійшли на суходіл, був я свідком пайдивийшого перста Аллахового: то був беріг його батьківщини, де нас всажено з корабля, то був базар його рідного міста, де нас вивели на привселюдний продаж, і... паночку! щоб сказати вам коротко, — то був його рідний, його питомий батько, що купив Альманзора на базарі!“

Шейх Алі-Бану, слухаючи оповідання звільненого ним невільника, сидів у глибокій задумі. Те оповідання мимоволі перевертало всю його душу, його груди високо підіймалися, його очі палали, і багато разів він поривався перепинити свого молодого невільника. Такий кінець оповідання, здавалося, не вдовольнив шейха.

— „Ти кажеш, що йому тепер двадцять і один рік минув?“ — так почав розпитувати раба старий.“

— „Так, паночку, він як раз мені ровесник, то-б-то двадцяти одного — двох років.“

— „А яке-ж місто він звав своїм рідним? Ти-ж нам про це ні разу нічого не сказав.“

— „Коли я не помиляюсь, — відповідав той: то то була Александрія!“

— „Александрія! — скрикнув шейх: то то мій син... Де-ж він zostався? Ти не скажеш часом, чи не Каїрамом його звали? В нього були темні очі й чорне волосся?“

— „Так, так: як раз такі очі й волосся, а в щирій розмові він звав себе Каїрамом, а не Альманзором.“

— „Аллаху, праведний! Та же ти сказав мені, що на твоїх очах його купив його рідний, питомий батько. Чи він перевірів, що то його батько? То виходить, що не мій то син!“

Невільник на те відповів: — „Він сказав мені: Слава Аллахові, він вглянувся на довголітню мою муку, — це базарь мого рідного міста. А коли



трохи перекодя вийшов з-по-за ріжка вулиці якийсь родовитий пан, то він скрикнув: „О, яка то мплость Божа мені: я бачу ще раз мого рідного дорожого батечка! Той пан підійшов до нас, подивився на обох, і наприкінці купив того, з котрим те все трапилось, і тоді він здійняв руки до Аллаха й помолвився йому теплою молитвою подяки, а мені шепнув на вухо: Тепер я знову вертаюсь в оселю мого щастя: мене купив мій рідний батько!“

— „То-ж виходить все-ж таки, що то не мій син, не мій Каїрам!“ знову промовив шейх з великим болем.

Далі юнак уже не міг здержуватись. Сльози щастя ринули йому з очей, він припав до землі перед шейхом і скрикнув: „І все-ж таки то ваш син, той Каїрам-Альманзор, бо ви — той, хто його купив!“

„Аллах! Аллах! Чудо, велике чудо!“ — стали гукати всі присутні й обступили обох щільним натовпом. А шейх стояв безмовний і пильно придивлявся на парубка, котрий підняв до нього своє гарне лице. — „Мій друже, Мустафо! промовив він до старого дєрвіша: перед моїма очима розіслалася целена сліз, і я не можу бачити, чи нагадує його лице вроду покійної матери, в котру мій Каїрам удався. Ось підійди й глянь на нього.“

Старий наблизився. Він дуже пильно глянув юнакові в очі, поклав свою руку на його чоло й промовив: „Каїраме! Згадай і покажи мені той текст Корану, який я тобі дав на дорогу в день суму й горя, коли ти йшов в табор франків“.

— „Мій дорогий наставниче! — відповідав юнак, цілючи руку старого: він ось який: Кого любить Аллах і в кого чиста душа й совість, той не буде самотнім і в нетрах не долі, бо він має двох супровідників, які йдуть поруч з ним і розважають йому тугу.“

Тоді підвів старий свої очі з подякою до Бога, приграв юнака до свого серця й передав його шейхові, кажучи. „Візьми його — він твій! Як правда те, що ти десять літ мариш думками про нього, так правда свята те, що це твій син, твій Каїрам!“

Шейх був без краю щасливий і радий. Раз за разом він знову й знову вглядався в лице загубленого і вдруге знайденого, і кожного разу бачив недугавий образ свого сина, своєї коханої дитини, котру був втратив. І всі присутні поділяли його радість, бо всі вони любили шейха й кожному з них було так горно на серці, мов би то він сам знайшов свою рідну дитину.

Тепер знову задунали спів і гукі радості в цій світлиці, як колись в давно минулі дні щастя й розваги. Ще раз і з більшими подробностями мусів юнак розказати про свої пригоди, і всі вихваляли арабського професора й короля франків і всіх, хто був до Каїрама приязним. Гості засиділися до глибокої ночі, а як розіходилися, то шейх кожного з своїх друзів щедро наділив дарунками, щоб довіку згадували всі цей щасливий день його втіхи.



## З л о т.



горішній Швабії ще й досі стоять мури лицарського замку, що колись був найкращим на всю округу, замку Гогенцоллернів. Вони сгремлять на крупній круглій скелі, і з її шпичастої маківки ген-ген розгортається перед очима нічим не затупкована далека околиця краю. Так далеко, або й багато далі, чим можна оком сягнути з цієї скелі на всі боки краю, був сграшній всім хоробрий рід Цоллернів, і їх ім'я знали й шапували в усіх пімецьких землях. Багато сот років назад, мені здається ще тоді, як тільки-тільки вигадало було порох, жив тут на цій скелі один Цоллерн, що по вдачі своїй був дуже чудною людиною. Не можна сказати, щоб він був лихий до своїх підданців, або жив з сусідами у сварці та незгоді, а проте цурались його люде, не долюбляючи ні його неприязного погляду, ні його короткої, мов рубаної, говірки. Крім замкової челяді, рідко який чоловік чував коли небудь, щоб граф Цоллерн з ким говорив звичайно, по людському, як усі інші. Як ото, бувало, їде він долинною і хтось там його перестріне, зніме шапку, спиняться й поздоровкається: „Добри-вечір, пане-графе! А сьогодні, хвалити Бога, добра година!” — то він озветься або: — „Дурниці”, або „Вже знаю”. Як же-ж хто зробить що не по ньому, чи проти самого графа, чи проти його коня, от як скажемо, перестрінеється на вузькій дорозі дядько з возом, так що графові не можна швидко проскакати на коневі повз підводу, то вже пан знересердя нагрімає на дядька такою пеймовірною лайкою та прокльонами, що поли вривавши тікай звідтіля. От-же ніколи ніхто не чув, щоб Цоллерн кого при такій пагоді понобив, — того не траплялося. Між людей за таку вдачу охрестили того пана „Цоллернською Лихою Годиною.”

Цоллернська Лиха Година мав жінку, котра по своїй вдачі була зовсім на його не схожа: мила та приязна, як майський день. Багато було людей, що, після того, як її чоловік своїм лихим словом допікав їм до живого тіла, вважаючи на її приязну мову та на щирий погляд добрих очей, дарували йому образу й мирилися знову з ним. До бідних була вона дуже милосивною й по-собляла їм, як тільки могла, і не важко їй було чи літом у спеку, чи зимою в люті заверуши спуститися з крутої гори, щоб одвідати бідну селянку, або хвору дитину. Як стрічав тоді граф свою дружину, то, не слухаючи, що вона йому казала, мурмотів невдоволено: „Уже знаю, дурниці,” і їхав собі далі.

Яка пиша жінка, то була-б такою неприязною людиною залякана й тремтіла-б перед ним; пиша-б думала: що мені ті бідні люде, коли мій чоловік і пан дивиться на моє надькання, як на дурниці; а друга чи з гордошів, чи з великого невдоволення розлюбила-б такого осоружного чоловіка. Зовсім не такою була пані Гедвіга Цоллерн: вона любила своє подружжя з першого дня до останнього і силкувалася розігнати своєю чарівною білою рученькою суворі зморшки на темному чолі графа, жалувала і шапувала його. Коли згодом благословив Господь їх шлюб малою дитинкою, вона любила свого чоловіка однаково, як і перед тим, а тим часом була на диво гарною матір'ю, і коло спночка пацькала і день, і ніч. Минуло три роки. Граф Цоллерн бачив сина тільки раз на тиждень що неділі за столом. Тут мамка вперше дала дитину на руки батькові. Граф подивився на дитину, мов чужий, щось промурмотів собі в бо-

роду і вернув дитину назад на руки няньці. А як дитина вже навчилася вимовляти „тата“, подарував пап няньці червінця, а на дитину, навіть, і не озирнувся.

В день його третіх іменин звелів граф одягти свого сина першій раз в штатенята, й убрав його в шовки та оксамити. Потім звелів запуздати й подати двох копей — свого й другого гарного та баского, взяв малого собі на руки й став з ним, дзеленькаючи шпорами, спускатись по крутій гвинтовій драбині з замку на двір. Паві Ядвига занепокоїлась, як побачила таке. Вона вже звикла, як бачила, що чоловік рушає з дому, ніколи його не питати, куди їде й коли вернеться назад, та цього разу страх за дитину розсклепив її уста, й вона спитала: — „Ви хочете, пане графе, виїздити з дому? Той — а ні парн з уст. — На віщо-ж ви берете з собою малого? — знову спитала вона й додала: „Купо піде зо мною гуляти.“

— „Знаю вже!“ перебив жінчину мову Цоллернська Лиха Година й пішов далі. А як був уже в дворі, то схопив малого за одно ноження, швиденько посадовив на коня й прив'язав його там кріпко хусткою до сідла. Тоді скочив на жеребця й поскакав до воріт, держачи уздечку синового коня в своїй руці.

Спершу така їзда з батьком аж на самій низ скелі здавалася малому дуже веселою: він плескав у долоні, сміявся й сіпав коня за гриву, щоб той швидче біг вперед. Граф тим дуже втішався і кілька разів гукнув хлопцеві: „Бравий буде з тебе хлопчина!“

Та коли були вони вже в долині, і граф замість тихої ходи погнав копей рясю, то минулися хлопцеві смішки. Попереду він прохав батька обаченько, чи не можна-б було їхати тихше, а як той став припускати все дужче й дужче, як гострий вігер став малому забивати дух, то бідний Куно почав плакати, ставав де-далі нетерплячим, пручався в сідлі та аж заходився криком.

— „Уже знаю, дурниці! — став тепер говорити батько синові: як зареве парубок, уперше сівши на коня, то не буде з цього толку! Цять, або я...“ В той самий мент, коли граф лайкою хотів утихомирити дитину, закомезилась його коняка й стала дуба. Граф, заходившись коло свого коня, щоб його укоськати, якось випустив з руки уздечку синового рисака. Коли угамувалася коняка, Цоллерн з острахом озирнувся назад на свого сина й побачив тільки самого коня, як той порожнем без малого сідла біг назад до скелі додому.

Хоч яка запекла й черства людина був граф Цоллерн, а таке страховіття одгукнулося в його серці. Він подумав, що розшматована та перепівчена дитина, мабуть, десь валяється на дорозі мертвою. Він скуб на собі бороду й дуже бідкався. Та де він не шукав, завернувши коня назад, де не пикав, — віде не було й сліду малого. Уже йому здавалося, що чи не скинула дитину перелякана коняка у воду, в придорожню канаву. Коли ось чує, як за плечима, дитячим голосом хтось гукає його по іменню, а коли раптово озирнувся, то... ну і диво! недалеко від шляху сиділа під деревом якась молодиця й чуккала малого в себе на колінах.

— „Де ти взяла хлопця, стара відьмо? — загімав на неї розлютований граф: зараз же подавай мені його сюди!“

— „Ось не поспішайте, не поспішайте так, Ваша Милость! — засміялася йому в відповідь стара та нечопурна молодиця: бо коли-б знову не скоїлося яке нещастя з вашим норовистим конем! Як я знайшла хлопчика, питаєте? А так: тут проходила його коняка, а сам він висів виш головою прив'язаний за одну ніжку до сідла і вже черкав волоссям об землю. То я його підхопила до себе в припіл.“



— „Знаю вже! — гукнув граф Цоллерн невдоволено: давай його сюди. Мені не можна влізти самому, бо кінь дикий і може його вдарити копитом.“



— „Ну, то подаруйте-ж мені злата!“ попрохала дуже чемненно молодиця графа.

— „Дуринці!“ гримнув пан і кинув її під дерево кілька шагів.

— „Ні! мені треба дати цілого злата“, — не вгавала стара.

— Що? злата! Та ти сама не стоїш таких грошей! — казався граф: мерщій подавай мені сюди хлопця, а то я нацькую на тебе своїх собак!

— „Оп як? Я сама не стою злата? — гдузливо сміючись перепитала молодиця: Добре, колісь побачимо, чи стоїтиме ваша спадщина одного злата! А шаги свої, папочку, заберіть назад.“ І так кажучи, стара кинула його дрібні мідні гроші назад, і так гарно, що потрапила усіма трома монетами влучити просто в маленький шкур'ятиний гаманчик, котрий граф ще й досі держав розціпненим у руці.

Граф кілька хвилин не міг промовити а ні слова на таку бабину спритність та влучність, а потім, як опам'ятався, то з його горлянки перло лютим гнівом. Мов несамовитий, він ухопив свою рушницю, звів курка й став націлятися на стару. А та епокійнісенько пригортала й цілувала маленького графа, раз-у-раз так держачи його перед собою, щоб куля поперед усього могла влучити в дитину. — „Гарний, мій славний хлопчику, — примовляла вона до дитини: сиди тільки так і нічого з тобою не станеться лихого.“ Потім спустила його додолу, погрозила графові пальцем: „Цоллерне, Цоллерне, а ви мені все-ж таки зостанетесь вишні одного злата.“ — так промовила і, не зважаючи на лайку графа, подалась в ліс, спираючись на буковий ціпок. Конрад, графів сердюк, скочив, тремтючи, зі свого коня, підняв паннича, посадовив в сідло, а сам сів позад нього й поїхав услід за своїм паном додому на гору.

Це був перший й останній раз, коли Цоллернська Лиха Година брав свого синочка з собою на гулянку. Граф дивився на хлопця, після того, як той кричав та плакав на коні при рісі, що Куно — парубок кволий, що з нього не може вийти нічого путнього. А як хлопець, котрий все-ж таки щиро любив свого батька, підійде, бувало, до нього веселий та приязний і проситься сісти на коліна, то-що, то граф подивиться на нього з невдоволенням і кожного разу протурить дитину від себе, говорячи, — „Знаю вже! Дуринці!“ Пані Ядвига ніколи не ремствувала на всі дурні витівки свого чоловіка й охоче їх зносила, а така наруга над безневинною дитиною заганяла її в хворобу. Скільки раз вона хворіла з жалю, бачучи, як суворий граф за найменшу провинку немилосердно карав малого Куно. Так все це мордувало нещасну, що вона не видержала муки й умерла кінець-кінцем серед цвіту своїх найлуччих молодих літ, оплакана тяжко всією своєю дворнею, цілою округою й рідним синочком.

Після того ще більше віццурався граф від свого малого: він передав хлопця на руки й повний догляд його мамці та замкевому капітанові й більш не

сушив собі голови агадками про сина, тим паче, що скоро після жінчиної смерті не забарився вдруге побратися з багатою панною. А ця нова дружина вже в перший рік наділила чоловіка двома близнюками, двома молодими графенятами.

Найбільшою розвагою і втіхою було для сироти Куно піти в ліс до старої баби, до тієї, що колись впрятувала його од видимої смерті. Вона, бувало, розказує йому про покійну матінку, як то небіжка багато добра їй робила, то-що. Робітники та робітниці частенько попережали хлопця, що йому не слід би було ходити до старої Фельдгеймерші — так, бачте, прозивалася та бабуся, — бо вона, мовляв, ні більш, ні менч, як відьма. Та Куно тим не лякався аж ніяк, бо він чував від свого вчителя, замкового каплана, що ніяких відьом на світі немає, що всі верзання про те, ніби де-які жінки можуть чарувати та, сівши на коцубу, літати через комін на Лису гору, ні що інше, як вигадки та брехні. Правда, де-що він бачив у старої Фельдгеймерші таке, чого не міг збагнути своїм розумом. Він добре собі пригадував, як то вона дивовижно вернула його батькові три шаги, влучивши ними просто в гаманець. Крім того вона зміла варити всякі пользовиті дання, масті й гілля та наділяла добрих людей, щоб ними гоїли вони худобу. А тільки-ж то була неправда, коли розказували про неї люди, ніби вона має таку сковороду, що, як поставить на жар, то кругом зчиниться шура-буря. Стара навчила малого Куно батато чому такому, що було для нього дуже користне. Хлопець знав, що треба давати коневі при кожній недугі, або як вигоїти собаку, коли та сканьється; знав так само, на яку припаду найлучче довити рибу та й в багатьох користних для кожного справах він добре тямив, навчившись усьому тому від бабусі. Скоро так склалося, що стара Фельдгеймерша залилася єдиним його товариством, бо мамка померла, а мачуха ніяк не сушила собі голови думками про пачура.

Як стали брати потроху підростати, життя Куно ставало з кожним днем гіршим, чим поперед. Менчим пощастило при першій їзді верхи не впасти з коняки, і Цоллернська Лиха Година вважав їх за тямущих і справедливих юнаків, тільки їх і любив, що-дня їздив з ними на гулянку та вчив хлопців всьому, що сам тямив. Правда, не багато чому доброму вони навчилися від батька. Читати та писати той і сам не вмів та й не хотів, щоб обидва його прекрасні сини гаяли час на такі дурниці. Зате, як минуло їм по десять годочків, то були вони на лайку та прокльони такі-ж вдалі майстри, як і батечко, так само, як і він, поводитися з людьми, жили між собою не краще, як кішка з собакою, і тільки тоді були вірними товаришами, як надумували попобити або устругнути яку лиху витівку проти Куно.

Їхня мати на те ніяк не зважала, а навпаки — знаходила, що то здорово й користно, коли хлопці між собою б'ються. Одного дня хтось з послугачів сказав про те старому графові. Цей по звичаю відповів: — „Уже знаю, дурниці!“ — а проте рішив пришукати якогось способу, щоб на далі не було тієї бійки, щоб сини не повбивали один одного. Він і досі не міг забути погрози старої Фельдгеймерші, котру щиро вважав за правдиву відьму, і раз-у-раз йому пригадувалися її слова: „Добре, колись побачимо, чи стоїтиме ваша спадщина одного злата!“

Одного дня, гасаючи на коневі та полюючи в околицях свого замку, набачив граф дві таких гори, що якраз були придатні для замків. Не вагаючись довго, він надумав там побудуватись. На одній горі збудував замок „Шалькберґ“, назвавши його так ніби по іменню менчого свого близнюка, котрого давно охрестив „малим шальком“ то-б-то по нашому — Невитласом



за всякі недобрі вітвілки того. Другий, ним збудований замок, він з початку хотів назвати „Гіршгульденбургом“ то-б-то: срібнозолотим замком, щоб тим поглумитися з відьми, як то вона колись вважала, що його спадщина не стоїтиме й одного срібного золота, а потім перевернув ту назву на простішшу „Гіршбург“. Так обидва ці замки звуться й до нині, і як кому доведеться переїздити через Альпи, то нехай попросить, щоб йому їх показали.

Цоллернська Лиха Година думав попередку одписати після своєї смерті Кунові, як старшому своєму синові, замок Цоллерн, меншому близнюкові, Невигласові — Шалькберг, а більшому — Гіршберг. Та його жінка доти не давала чоловікові спокою, поки той не переробив заповіту по іншому. „Дурноверхому Куно“, — це так вона звала бідного пачура, бо він не був таким скаженим та розбещеним, як її сини: тому дурноверхому Куно вистачить і того, що залишила йому покійна мати, а ти ще хочеш, щоб йому дістався розкішний та багатий замок Цоллерн? А моїм синам ти не хочеш нічого залишити, давши тільки по замку серед дикого лісу, без ніякої худоби?“

Даремно доказував їй граф, що не можна пограбувати у Куно, — як найстаршого сина — його законне право на спадщину. Вона голосила й гризлася з чоловіком день-у-день доти, доки Цоллернська Лиха Година, котрий при інших обставинах ніколи б їй не покоровився, а тут ради хатнього миру та ладу попустив і переробив заповіт так, що меншому синові Невигласу одишувався Шалькберг, Вольфу, більшому з близнюків — Цоллерн, а Куно — Гіршберг з невеличким містечком Валінгеном. Незабаром після того, як ото він так покоровився жінці, притисла його лиха хвороба. Коли лікар, оглядівши хворого, сказав, що він мусить вмерти, то старий граф відповів: „Уже сам знаю,“ а замковому каплану, котрий його умовляв причаститися, як годиться богобоязливій людині, вигукнув: „Дурниці!“ а після лаявся та казався до самого кінця, і вмер так же недобре, як і жив, і пішов на той світ тяжким грішником.

Ще його не вправились обмити й у труну покласти, як уже пані графиня вискочила з заповітом. Вона глумливо сказала своєму пачуру, Куно, нехай покаже свою великовченість та сам прочитає, що то стоїть в заповіті, а саме те, що йому нема чого робити в Цоллерні. Удова й обидва її сини дуже раділи, що придбали багату спадщину — гроші й два замки, котрі мачуха вирвала з рук первенця.

Куно покоровився волі небіжчика батька без змагання й сердіння. І тільки сльозами вмився, коли прийшлося розлучитися з тим містом, де він родився, де була похована його рідна ненька, де залишився його добрий старий вчитель — замковий каплан, а поблизу жила єдина давня приятелька — стара Фельдгеймерша. Правда, замок Гіршберг був дуже гарним чопурним будинком, та Куно там чув себе самотнім, мов серед пустощі, і скоро нудьга за Цоллерном причепилася до його гірше всякої хвороби.

Одного вечіра сиділа графиня з обома своїми вісімнадцятилітніми синами-близнятами на ганку й всі вони поглядали з замкової гори вниз на дорогу та стежки. Ось вони помітили, що якісь ставний лицарь наближається до їхньої гори. За ним ішло багато робітників, а два мули несли розкішні носилки. Вони їхали помалу, показуючись то сям, то там на крутих стежках. Хто-б то міг бути? — „Та це-ж віхто инший, як наш пан-брат з Гіршбергу!“ — придивившись, познав менчий Цоллерн — Невиглас.

— „Дурноверхий Куно?“ спитала здивована пані графиня: це він нас хоче вшанувати, закликати до себе. І ці носилки, мабуть, взяв з собою для мене, щоб зручніше довести до Гіршбергу. Ну, такої щирості та чемності



я ніяк не сподівалася від свого пана-пачура, дурноверхого Куно! За чемність слід подякувати чемністю: ось давайте спустимось у двір до замкових воріт і там його зустрінемо й привітаємо. Будемо з ним приязні, то, мабуть, він подарує нам щось у Гіршбергу: тобі, Вольфе, — коня, а тобі, Невигласе, — броню, або-що. Мені давно хочеться придбати намисто й інші прикраси опкійної його матері.“

— „Не хочу я ніяких дарунків від дурноверхого Куно, — відповів Вольф: і показувати йому свою приязнь я так само не хочу. А мені здається, що він скоро піде услід за нашим покійним батечком, тоді нам дістанеться і Гіршберг, і все. І тоді вже, пані-матінко, ми вам по дешевій ціні продамо всі оздоби його покійної матері.“

— „Ах ти, ледащо! — спалахнула мати: то я купуватиму у вас ті оздобы? Це така мені подяка за те, що я розстаралася для вас видурити вомок Цоллери? Невигласе, адже-ж правда, — ті оздобы ви дасте мені задарма?“

— „Задарма, мамо, тільки смерть прийде! — потішив синок матір: і коли правду кажуть люди, що ті дорогоцінні оздобы такої ціни, що за них можна цілий замок купити, то ми-ж не будемо дурнями з доброго дива повісити їх вам на шпю! Як тільки заплющить Куно свої очі, то поїдемо ми до нього, поділимося всім, і свою долю оздобы я негайно продаю. Як що ви, любя мамо, дасте більше, чим купці, то вона буде вашою.“

Отак під цю розмову, дійшли всі вони до замкових воріт. Графня ледве перемогла свою досаду на снів після розмови про спадщину, бо бачила, що граф Куно переїздить уже через місток перед брамою. Коли той побачив свою мачуху й братів, то припинив коней, спішився й чемно привітався з ними. Хоч вони й багато йому зла зробили, а проте він думав, що все-ж таки то його брати і що цю недобру жінку любив його рідний батько.

— „О, як же то гарно, що ви, сину, надумались нас одвідати, — загомоніла пані графня солоденьким голосом і осміхнулася до гостя дуже приязно, хоч і не щиро: Як же там у вас в Гіршберзі, чи все гаразд? Добре там жити? Уже справили собі носилки?! Е, та ще-ж і які гарні: в таких носилках не посоромилась би єісти яка вгодно королева? Мабуть скоро не буде у вас нестачі й на дружину, щоб було кому поїздити в них по світах?“, — „Досі я ще про це не думав, шановна пані-матко, — відповів Куно: я хочу де-кого иншого взяти до себе, щоб було кому доглянути за господарством, для того приїхав сюди і взяв з собою носилки“. — „Е, які то ви добрі та дбайливі,“ — перепинила його мачуха, безперестанку кланяючись та посміхаючись до нього.

— „Мусів взяти носилки, бо він уже не може добре їздити верхи на коневі, — говорив Куно спокійно далі: я кажу про патера Якова, замкового каплана. Я хочу його взяти до себе: він мій старий вчитель і ми з ним в цій справі ще тоді змовились, як я покидав Цоллери. Так само хочу взяти до себе стару Фельдгеймершу, що живе там під горою. Боже-ж мій, яка вона стара стала, а колись впрягувала мене від видної смерті, як я в перший раз їхав верхи з моїм покійним батьком. У мене там в Гіршберзі багато вільних кімнат, то нехай там доживе свого віку стара.“ Отак він сказав і пішов двором, щоб забрати до себе замкового каплана.

Молодий Вольф був такий лютий, що з пересердя кусав собі губи; пані графня аж пожовкла в досади, Невиглас голосно їдуував з них: „Що дасте мені за того жеребця, котрого мені подарував Куно? Брате Вольфе! Проміняй за коня ту зброю, що він тобі подарував. Ха, ха, ха! Він хоче

взяти до себе патера та стару відьму Гарненька паровиця, що й казати! Зранку до полудня буде Куно вчитись по грецьки у патера, а по обіді вчитиметься відьмачить у бабусі Фельдгеймерши. Ну й дурноверхий Куно! Он яку штуку встругнув!"

— „Він зовсім простий чоловік, мужва та й годі! — сказала на те графиня: і нема тобі чого, Невигласе, сміятися з того, бо то ганьба всьому нашому родові. Нам прийдеться соромитися перед усією округою, як піде поголоска, що граф Цоллерн взяв до себе в замок стару відьму Фельдгеймершу і повіз її в розкішних носилках та ще й парою мулів, щоб там вона жила з ним. То він удався в матір: та-ж так само раз-у-раз тинялася по селянських хатах, одвідуючи то хворих дітей, то послідущих старців. Ох, коли-б почув таке його батько, то повернувся-б в своїй домовині!"

— „А так, — присогласився Невиглас і додав: наш батько, мабуть-би, і в могилі сказав: „Вже знаю, дурниці!"

— „Дивіться, такі справді! Онде йде з старим дідом і аж ніяк не соромиться вести його під руку, — скрикнула графиня в переляком: ходіте, я не хочу більш з ним зустрічатися!"

Вони пішли геть, а Куно провів свого старого вчителя до самого мосту, а там поміг йому злізти на носилки. Як спустилися з гори, то спинилися коло хатинки старої Фельдгеймерши і зустріли її зовсім готовою з вузликом, напаківаним горщиками та горнятками, пляшечками з настоями та всяким дрібним посудом. А сама вона стояла поруч, обіпершись на буковий ціпок.

Проте так не сталося, як пані графиня під злу руч пророкувала по своїй уподобі. Уся округа ні скільки не дивувалася лицареві Куно. Навпаки, говорили, що то гарно й похвально, що він схотів доглянути й звеселити останні дні старої бабусі Фельдгеймерши. А те, що він прийняв до себе в замок патера Якова, зробило Кунові славу богобоязливого чоловіка. Єдині, хто лаяв і гнівався на Куно, були його брати та графиня. І те було тільки-ж їм на шкоду, бо всюди між людьми виникала досада на таких нелюдських братів, а до того ходила чутка, що вони з матір'ю дуже пагано поводяться, безперестанку лаються та гризуться з нею, і один одному все, що тільки можна, роблять на шкоду та на наругу. Граф Куно Цоллерн-Гіршберг скільки разів робив заходи, щоб помиритися з братами, бо йому було важко бачити, як вони часто проїздять поуз його ворота, а ні разу не переступлять за поріг; як вони, зустрічаючись з ним у лісі або в полі, неприязно здоровкаються, мов з чужинцем. Та всі його заходи гинули марно, а крім того брати ще глумилися над ним. Раз йому спало на думку спробувати ще одного способу, щоб привернути їх серце до себе. Він думав, що на цей раз йому пощастить, бо брати, як він знав, були скупі й до грошей жадібні. Між усіма трома замками, як раз на середині, на їх спільній межі, був став. Однак, він припадав на долю Куно. В йому плодилися найлуччі на всю округу щуки та лині, і братам, котрі заохотки любили ловити рибу, була не аби-яка досада, що батько забув про них і не вділив їм по заповіту того ставка. Вони були дуже горді, щоб рибальчити нищечком від брата, а разом з тим при їх вдачі не могли вони прохати Куно, щоб дозволив їм користуватись ставком. Знаючи, що братам той став дуже до вподоби, він закликав їх одного дня війтися там всім разом.

Був гарний теплий весняний ранок, коли всі трое війшлися тут як раз в один мент, — „Е, чи бачите! — скрикнув Невиглас: як ми війшлися



разом! Я вийшов в Шалькбургу рівно в сім годин. — „Я теж.“ — „І я те-ж,“ відповідали брати в Гіршбургу й Цоллерну.

— „То виходить, що став лежить як раз на середині між нами, — говорив далі жінчий: Яка гарна водичка!“

— „Так, так! З т'єю думкою я вас і скликав сюди. Я знаю, що обидва ви — великі охотники до риби. І хоч я теж охочий посидіти нишій раз в удочкою, та думаю, що в ставу стільки риби, що вистачить її на всі три замки, та й на борезі міста теж доволі для всіх трьох, якби-б ми, скажемо, разом зіійшлися сюди на влови. Тому я хочу з сьогоднішнього дня так зробити, щоб став був спільним для всіх нас троїх, і кожен з вас буде мати на нього однакове во мною право.“

— „Ей, пане-братіку! Та ти щось дуже вже розщедрився, — промовив Невиглас глузливо: даєш нам з доброго дива по три десятини води й по парі сот риби! Ну, добре! А що-ж ми маємо за те тобі дати? Бо дарма дістається тільки смерть!“

— „Це право я вам даю дарма, — відповів Куно. Боже мій! Я тільки хотів би інколи зустрічатися тут з вами, бачити вас і розмовляти з вами. Хіба-ж ми не сини одного батька?“

— „Ні! — заперечив Невиглас: це зовсім не діло, бо нічого не вийде путнього, коли ми ловитимем рибу гуртом і будемо раз-у-раз лякати один одному рибу. Уже краще поділитися днями, так скажемо: в понеділки та четверги ловитимеш ти, Куно; у вівторки та п'ятниці ти, Вольф; а в середу та суботи я — ото на мою думку було-б як раз добре!“

— „Мені-ж це зовсім не до смаку, — промовив осоружний Вольф: ні-яких дарунків я не приймаю і ні з ким не хочу ділитися своїм. Ти робиш по совісті, Куно, поділяючись з нами ставом, бо так по правді ми маємо однакові на нього права. Тільки я вважаю, що найлучче рішення справу, чий буде став, кинувши жеребок. Як що я буду щасливіший за вас, то вже тоді ви раз-у-раз питатимете у мене дозвілу, чи можна кому з вас половити тут риби!“

— „Я ніколи не кидаю жеребка“, — промовив Куно, дуже засмучений злим упертям братів.

— „Ну, ще-б так! — глумився Невиглас: наш пап-брат такий святий та божий і вважає кидання жеребка за смертельний гріх. А я хочу вам на-раяти щось инше — таке, що найбогобоязливий монашок не посоромиться того. Ми посходимось тут з нашими удками й гаками й ловитимем увесь ранок до полудня, а як проб'є па Цоллерні дванадцять годин, то рішим став тому віддати, хто з нас наловить найбільше риби“.

— „По правді кажучи, — промовив Куно: я був би дурнем, як би став з вами змагатися за став, котрий належить мені по праву спадщини від батька. Та щоб ви бачили, що я не шуткуючи надумав поділитися ставом, я так само прийду сюди з своєю рибалницькою снастю“.

Всі розіхались по домівкам, кожен до свого замку. Близнюки розігнали на всі боки свою дворню, щоб та копала їм черв'яків на принаду для риби, а Куно взяв своє звичайне рибальське приладдя — удочку та ту наживу для риби, що колись його навчила робити стара Фельдгеймерша, і прийшов до ставу поперед усіх. Він підождав, покиль поприходили ті обидва, дав їм вибрати поперед усіх. Він підождав, покиль поприходили ті обидва, дав їм вибрати найліпші та найзручніші міста на березі, а тоді вже й сам закинув свою удочку. Дивне диво! Здавалося, ніби вся риба познавала в ньому хозяїна цього ставу. Цілі тічки ливів та шук напливали й сновігали коло його гачка. Старші й більші прогавляли малих, і кожної хвилини Куно витягав з води здобич, а як



знову закидав удочку, то вже з двадцять або й з тридцять ротів резавлялося, щоб проковтнути гострого гачка. Не минуло й двох годин, як круг Куно на траві лежала сила наловленої пайгарнійшої риби. Тоді він покинув рибачити, встав і пішов до братів подивитися, як їм щастить на вловах. Невиглас піймав тільки одного невеличкого личка та двох піччємних плиток; Вольф — трьох ершів та двох малих окупців. Обидва похнюпо дивились на воду, бо бачили зі своїх осідків всю ту нещасливу здобич, що наловив старший брат. Як наблизився Куно до Вольфа, той аж скочив на рівні ноги, мов опечений, пошматував з пересердя увесь шнур, потрощив удильно на тріски й пошпурив все в став. — „Я-б хотів, щоб у мене був не один гак, а ціла тисяча їх, і щоб на кожен з них поченилось по одному з цих проклятих створіннів, — закричав він: та хіба тут що відеш, роблячи по людському? То якісь чари, якесь відьмацтво! Бо як же то може бути, що ти, дурноверхий Куно, наловив за одну годину риби більше, ніж я за цілий рік?“

— „Так, так... тепер і я згадую, — присогласився до Вольфа Невиглас: Куно павчився ловам риби від старої Фельдгеймерши, паскудної відьми, і ми були йолопами, коли посідали з ним рибачити. Він же скоро й сам стане відьмаком!“

— „Які ви негарні люди! — відповів з досадою Куно: за цей ранок дали ви мені добру погоду побачити всю вашу скнарість, вашу безсоромність та безчельність. Ідіть геть, і щоб вашого духу тут не було! Повірте мені, що коли-б ви хоч на половину були такі добрі та щирі, як та стара бабуся, яку ви лаєте відьмою, то було-б дуже добре для ваших душ“.

— „Ну, щоб уже була вона сама справжня відьма, то я не сказав-би! — підхопив, глумливо регочучи, Невиглас: бо правдиві відьми вміють пророкувати наперед, а з старої Фельдгеймерши такий угадко, як з клоччя батіг! Хіба-ж вона не сказала батькові, що добру частину його спадщини можна буде купити за одні злот. Це-ж ні що інше, як натяк на те, що батько зведеться на пен. А між тим, як він канав, то було в його худоби стільки, скільки око осягало з найвищої башти замку Цоллерна! Отаке-то! Твоя стара Фельдгеймерша піщо інше, як старе та дурне дуб'я, а ти сам — дурноверхий Куно!“

Сказавши такі слова, Невиглас хуленько випився, бо таки боявся важкої руки свого брата. Вольф так само знявся слідом за менчим і пішов, сиплючи на Куно лайкою та прокльонами, що навчився від свого батечка.

До краю засмучений вернувся Куно додому. Він тепер добре побачив, що вже довіку брати не будуть до нього приязні. Їх недобрі речі так абентежили бідного парубка, що на другий день він аж занедужав, і тільки щирі вговорювання патера Яківа та добрі пользовиті зілля старої Фельдгеймерши врятували його від смерті.

Як брати довідалися, що Куно тяжко занедужав, то з радощів справили бучний бенкет. А як були на доброму підпитку, то змовились між собою так: як що Куно вмере, то той з них, хто попередку довідається про смерть, нехай гримне всіма своїми гарматами й сповістить другого по втішну новину. І хто перший стрілятиме, той матиме право взяти бочку пайдобрійшого вина з льоху покійного. Вольф уже з тієї доби доручив одному своєму чоловікові стояти на варті поблизу Гіршбергу, а Невиглас підкупив за великі гроші когось з Кунової дворні, щоб той як найшвидше сповістив його, коли його пан доходитьме в останнє.

Та тільки підкуплений чоловік був більше прихильний до свого людяного й милосердного пана, чим до лихого графа з Шалькбургу. Одного вечора він

став розпитувати стару Фельдгеймершу дуже спочутливо про здоров'я свого пана, а як та потішила його звісткою, що Кунові одпустило й тепер зовсім добре, то він признався їй про заміри обох братів та про те, як вони збираються стріляти в гармат, втішаючись смертю графа Куно.

Стару аж за серце вхопило з досади. Вона негайно переказала все те графові, а коли той не хотів ніяк повірити такій неймовірній зненависті своїх кривних, то вона йому порадила назарошно зробити спробу. Для того тільки пустити поголоску, що він уже вмер, а тоді послухати, чи битимуть ті в гармати, чи ні. Граф послухався тієї поради й звелів своєму слугі, що був підкуплений братом, прийти на його очі, ще раз перепитав того, чи то правда, а після загадав їхати до Шалькбургу й дати там звістку, ніби пан Куно уже доходить.

Як цей робітник хутенько спустився з гори Гіршбергу, перестрів його вартовий графа Вольфа Цоллерна, придержав і став розпитувати, куди та чого так поспішає. — „Ех, — промовив той, вітхаючи: мій бідолашний пан не доживе й до ранку. Уже всі, хто коло нього, стратили надію.“

— „Невже? Оце тепер?“ — скрикнув вартовий, і побіг до коня, скопив на того, подався що духу до замку Цоллерна і так пудив коняку, що та бідна, добігши до воріт, брязнула об землю, а сам їздець тільки й управився





крикнути: „Граф Куно конає!“ і впав без притоми. Тут враз загреміли гармати в башти Гогенцоллерна, а граф Вольф та його мати раділи всьому; і бочці доброго вина, і спадщині, й славку, і дорожочінностям покійної матери Куно, і голосній дуні, що відгукнулася на їх гарматні постріли. Та те, що вони вважали луною, було гарматними пострілами Шалькбургу, і Вольф посміхаючись, сказав своїй матери: — „Виходить, що й Невиглас мав свого шпіона, і доведеться нам ділити пополам, як і всю спадщину, і цю бочку вина. А потім Вольф осідлав коня й рушив до Гіршбергу, бо, така думка, коли-б Невиглас, допавшись до спадщини, не поцупив на самоті яких дорожочінностей покійного.

Коло ставу обидва брати перестрілись і аж почервоніли один перед другим, бо кожному з них хотілося потрапити до Гіршбергу першим. Ідучи поруч далі, ні один з них не згадав ні разу про Куно, а тільки радились між собою по братерськи, як же то має бути згодом, і кому саме з них дістанеться Гіршберг. Як вони пересягли уже через замковий місток і заїхали в дворище, то їх брат Куно, здоровий та дужий, визирав з вікна. Його очі палали страшним гнівом та образою. Близнюки аж поперелякувались, коли його побачили: вони думали, що то вже душа покійного прийшла страшним привидом з того світу, і з переляку стали хреститись. Коли-ж трохи оговтавшись, побачили, що то звичайна людина з кісток і крові, то Вольф крикнув йому: „Овва! Що за лиха година! А я думав, що ти, дурноверхий Куно, уже на тому світі!“

— „Ну, та нічого: не вмер Данило, то болячка його вдавить,“ — промовив Невиглас, подивившись на свого брата Куно отрутним поглядом.

Куно-ж гримнув на них таким голосом, що аж в ушах залящало: „Слухайте! з цього дня ви більше мені не родичі. Все, що нас зв'язувало в одну сім'ю, я рву. Я добре чув ваші гарматні постріли, добре знаю чого то ви раділи. То знайте-ж і ви, що і я маю онде в дворі п'ять дебелих таківниць і можу добре вас ними пошанувати й почастувати! Ідьте геть з того міста, куди досягають мої кулі, бо інак знатимете, чи добре вміють стріляти в Гіршберзі. Близнюки не дожидали, поки їм скажуть те вдруге, бо бачили по Куно, що той не шуткує. Тому вони не забарились нашіпорити своїх коней і майнули з двору в долину, мов бурею їх звідтіл винесло. А Куно з наміром полякати дав їм услід один постріл, так що куля прогула у тих над головами, і обидва брати чемнененько вклонилися, прицулившись з переляку до коней.

— „На віщо ти, дурню, стріляв з гармат?“ — з досадою спитав дорогою брата Невиглас: бо я тільки для того грюкнув, щоб показати, що тебе почув!“

— „Як раз навпаки було, ось спитай матір! — відповідав Вольф: то ти, йолопе, перший розпочав стрілянину й ти призвів нас на таку ганьбу й сором.“

Невиглас не був скупий на здачу за пошану його йолопом, і за слово давав два з придачею: за писанку, мовляв, крашанка. Заки доїхали брати до ставу, то вже добре похрестили й поблагословили один одного тією лайкою, що навчив їх Цоллернська Лиха Година, а на перехресті розійшлись ненавидними й осоружними один одному.

Днем пізнійш по тій пригоді написав Куно свій заповіт, а стара Фельдгеймерша зараз же сказала патерові: „На що вгодно битимусь об заклад, що нічого доброго не одписав він тим стрільцям!“ Та хоч яка вона була цікава, хоч як намагалася допитатися у свого улюбленого Куно, що то він писав, а тільки той ні слова не виказав їй, що стоїть у заповіті. Стара так і не дізналася до віку про те, бо через рік після того померла. Не помогли тоді



їй а ні вілля, а ні масті аж п'як, бо умерла не від хвороби, а від дев'яносто вісьмого року, бо то такий вік, коли зовсім здорова людина уже просіється в землю. Граф Куно поховав її не як яку бідну людину, а мов свою рідну матір, і вернувся з похорон додому ще більш самотнім, тим паче, що патер Яків не забарився піти слідом за старою Фельдгеймершою.

Та не довго нудився самотою Куно, зовсім не довго. Добрий, щирий Куно уже на двадцять і вісьмому році свого життя перестав топтати ряс, а недобрі люде завіряли, що не обійшлося без Невигласа, що то він підсунув братові отрути.

Як і слід було дожидати, по кількох годинах після Кунової смерті загнали знову гармати: Цоллерн і Шалькберг дали по двадцять і п'ять пострілів. — „На цей раз він повірить, що правда!“ промовив Невиглас, зустрівшись з братом.

— „А так, — відповідав Вольф: а коли й цього разу встане й почне лаятись з вікна, як тоді, то я маю про запас рушницю: вона його зробить чемним та мовчазним.“

Як вони уже піднімалися верхи на замкову гору, то присогласився до них якийсь невідомий їм лицар з людьми при собі. Вони подумали, чи не приятель то братів, часом, що хоче стати користним у пригоді. З тією думкою почали обидва жалкувати за небіжчиком, дуже вихваляли його, бідкалися, що так рано помер, а Невиглас аж очима залупав і витис з них крокодилові сльози. Лицар не відповідав їм нічого, а їхав собі вгору до Гірнбергу спокійно й мовчки, попліч з братами. Як тільки ступили брати на поріг, то Вольф зараз же гукнув: „Ей, буфетчику! Тирь сюди вина, та найлуччого, бо ми хочемо по людському відпочити!“ Брати стали підніматися по гвинтовій драбині в головну світлицю, а за ними слідом ішов той невідомий мовчазний лицар. А як близьюки, широко розкинувшись, порозідалися за столом, виїняв лицар з кешені своєї одежі срібну монету, кинув її на стіл так, що вона закрутилася й зазеленькотіла, і промовив до братів: — „Ось, ото як бачите, вся ваша тепер спадщина: як раз все до копійки тут — один злот!“ Тоді, дивуючись, зглянувшись між собою обидва близьюки, зареготали й спитали, що він тим хоче сказати.

Замість відповіді, лицар добув з кешені пергамент, прошнурований печаткою. В тім пергаменті „дурноверхий Куно“ списав усі кривди й наруги, які зробили йому за живота брати й наприкінці заявляв і сповіщав свою волю, що по його смерті вся маєність, рухома й нерухома, крім дорожочностей покійної матери, продається Вюртембергові і саме за один нещасний злот! А па материни оздоби повинні збудувати в містечку Бадінгені притул для бідних,



Тоді вдруге здивувались брати та вже не сміялись на кутні, а зіпшили зуби, бо знали, що проти Вюртемберга нічого вони не вдіють. Лягнула гарна спадщина — чудовий хутір, замок, ліс, поле, містечко Балінген і навіть . . . ставок з рибкою сплив з рук, і нічого не перепало їм від покійного, крім одного нікчемного злата. Вперто взяв Вольф того злата і приховав у кешеню, не промовивши ні так, ні інак: після того нап'яв бріль на голову й так само уперто вийшов з хати поуз вюртембергського комісара, не кивнувши тому головою, скочив на коня й подався до Цоллерна.

Коли на другий день ранком напалася на нього мати й допикала його докорам, що вони і добро, й дорожочіності проштуквали своїми вихлясами, він знявся й поїхав до Невигласа в Шалькбург, а там спитав брата: — „Ну, то як буде з нашою спадщиною, чи проп'єм її, чи програєм?“

— „Краще пропити, — промовив Невиглас: бо тоді обидва виграєм. Ось поїдьмо до Балінгену і людям на зло покажемося там перед усіма, бо і містечко те ми однаково ганебно втерiali.“

— „А в тамошньому шинку торгують таким вином, що й король не п'є кращого“ — додав Вольф. Посідавши на коні, обидва близнюки поїхали в Балінген, до шинку, спитали, по чім торгують кварта червоного вина, і доти пили, покиль не пропили увесь злот. Тоді встав Вольф з-поза столу, витяг злата з кешені, брязнув ним об стіл і промовив: „Ось вам, хазяїне, ваш злот, і ми квиті!“

Хазяїн взяв злата, подивився на його сперду, подивився ззаду й промовив, посміхаючись, до Вольфа: „Було-б так, як би-ж то злот не був вашим. Вчора вночі сюди прибув посланець з Штутгарту, а сьогодні вранці вже били в бубни й літаври і в ім'я графа Вюртембергського, котрому тепер належить це місто, зголошено, що такі гроші у нас не мають більше сили. Так що дайте мені лишній злот!“

Тоді зблідли брати й нерезирнулися між собою. — „Плати ти,“ — сказав старший. „А в тебе нема лишніх грошей?“ — спитав менчий. Словом, не багато кажучи, zostалися вони винні одного злата в Балінгені, в шинку. Мовчки, зажурившись, потягли обидва своєю дорогою. А як дійшли до перехрестя, звідкіль на право йшов шлях до Цоллерна, а на ліво — до Шалькбергу, тоді промовив Невиглас: — „А що? Тепер так вийшло, що ми придбали спадщини менч, ніж зовсім нічого, а крім того й вино було чорт-вігь-яке!“

— „Твоя правда, — пристав на ту думку Вольф: і треба признатись, що як сказала стара Фельдгеймерша, так і сталося. Поглянь, чи zostалося від його спадщини більш одного злата? Та й за того тепер не можна купити й кварта вина!“

— „Знаю вже!“ — відповів Невиглас.

— „Дурниці!“ — відгукнувся Вольф і потюпав додому, гніваючись на весь світ.





## Черстве серце.

Хто проїздив хоч раз через Швабію та хоч одним оком на неї глянув той ніколи не забуде тієї країни. Не дерева його здивують, дарма, що не всюди можна зустріти таке незлічиме число дуже добрих та височених сосен, як тут, ні — його вразять самі люди, тутешній наріз, такий одмінний від усіх інших з сусідніх околиць. Вони більші на зріст, широкоплечі й дебелі. Здається, ніби той кріпкий дух, що ранками пашиє від сосен, і яким вони дихають на привілі, розширює їх груди, прояснює очі, сталий і гартує їх шорстку вдачу більш, ніж у тих, хто живе по рівних низах та степах. Та не тільки зростом та дужим тілом, а й своїми звичаями та оджею помітно відрізняються вони від тих, хто живе по-за лісом. Найгарнійше одягаються селяне баденського Шварцвальду. Чоловіки там зовсім не голять борід, а запускають, яка, мовляв, вдасться; посять куці, до колін і в обтяжку, штани, червоні панчохи, гостроверхі з великими крисами брилі, і в такій одязі здаються якимись зайдами, бо вона їм наче додає поваги та огрядності.

Найбільш там люди пораються коло шкляного виробу, а то роблять годинники та розносять їх на півсвіта.

По той бік лісу живе друга частина того самого кода, та вже порастєся коло иншого діла і має інші звичаї та инший побут, ніж шкляри. Вони чумакують своїм лісом: валять та правлять сосни, спускають до річки Нагольди, з неї в Некар, а далі — до Рейну і вниз за водою геть-геть до широкого моря, до самої Голландії. На морі вже добре знають шварцвальдців з їхніми довгими плотами. Вони причаляють до всіх тих місць, повз які їх несе течія, сплячаться всюди і гордовито дожидають, чи не купиць хто їхнього краму — балок та дощок. Своє добро — товстелозні та довжелезні балки — продають вони за великі гроші в гавані, де з них будують кораблі. Ці люди звикли до суворого подорожного життя. Нема їм більшої втіхи, як майнути на плоту за водою, нема гіршого смутку, як знову вертатись на суходіл. Тому то саме вони так відрізняються своєю пишною оджею від шклярів сьогобінного Шварцвальду. Вони ходять в чумарках з темного полотна, посять на широких грудях велені підтяжки, вдягають чорні шкурятяні штани, а з кешень тих штанів висирають як почесна ознака, мідні аршини. Та вся їх піха, вся втіха полягає в чоботях, таких величезних, що, мабуть, на всьому світі нема на них моди, бо натягнуті хаявля сягають багато далі колін, і такі плотовщики хлюпаються в глибокій до колін волі, не замочуючи ніг собі.

Ще до недавнечка всі шварцвальдці і по цей, і по той бік лісу навспражки вірили в лісовиків, і тільки може в останні часи стали зникати серед них ті дурні забобони. Цікаво, що й ті лісовики, про котрих переказують люди, ніби вони живуть в глушині Шварцвальдського лісу, не в однаковій ходять одязі. Росказують і божаться, що той невеличкий, доброї вдачі лісовичок Шклярчук, котрий живе по цей бік лісу в околиці шклярів, ніколи інак не показується людям, як тільки в гостроверхому брилі з широкими крисами,



в жилетці, кущих штанях до колін і в червоних панчошках. А другий Михайло-Голандець, що шастає по той бік лісу, гаєнний та широкоплечий дядько, раз-у-раз одягається, як плотовщик. Ті, хто його бачив, завіряють, що купити таких телят, з шкіри котрих пошиті чоботи того Михайла-Голандця, вони-б не спромоглись, хоч би все повитрушували зі своєї калитки. „Там такі великі, такі здорові, що звичайній людині по самісеньку шию будуть сягати!“ — розказують вони і завіряють, що ніяк не приблизують проти того, як є справді.

З цими лісовиками та з одним шварцвальдським парубком трапилось одного разу дивна пригода, — то оце про неї я й хочу вам розказати.

Жила собі серед лісу в Шварцвальді одна удова, Варвара Мункіна. Її чоловік випалював з дров вугіль і з того жив, а як він помер, то мати стала потроху нахилати свого шістнадцятилітнього сина до того самого діла. Молодий Петро Мунк, стрункий бравий парубок, не протививсь тому, бо ще за батька нічого иншого не бачив, крім костра дров, біля якого висижував цілими тижнями в диму та кептязі. Інколи грядький та зашмарований сажко спускався він возом у ближчі містечка й продавав там вугіль. Робота вугольщика така, що багато є в нього часу думати про всяку всячину і про себе, й про инших. Бувало ото, сидить Петро Мунк коло костра, а навколо його сумовито стоять темним натовпком старі дерева, і тихо-тихо всюди, мов в усі, і тоді огорне сум його серце, аж слюзи душать горло. Щось його наче смутить, наче досадно чогось, а чого саме, — то він і сам того гаразд не второпає. Кінець-кінцем він таки докопався, що саме його журить: то невдала злиденна його доля. — „Бути якимсь перегиженим самітнім вугольщиком, — думав він про себе: яке то нужденне життя! Он як живуть, які показні шкляри, майстрі годинників, або музики в неділю у вечорі. Та коли-б Петро Мунк добре помився та прибрався чопурненько, та вдягся в батькову празничкову чумарку з срібними гудзиками й у червоні нові папчохи, та пішов би між них, то всі-б однаково сказали: ет, не велике цабе — злидарь дровопал!“

Навіть плотовщикам з того боку лісу він заздрив. Коли повз його проходили ці лісові велетні, одягнуті в гарну одіж, так оцяцьковану гудзиками, пряжками та ланцюжками, що там на кожному з них було не менш як півхунта срібла; коли порозставлявши широко ноги дивилися з панською піхою на танки, або як посмоктували вони свої довгі німецькі люльки, мов грошовиті голландські купці, тоді йому здавалося, що більш щасливих людей, як оці плотовщики, нема нікого в світі. А як ці коханці щасливої долі запускали руки в кешені й витягали звідтиль повними пригорщами самі срібні гроші й грали в кості, в Петровій голові каламутилось, і він сумно чвалав додому, до своєї хибарки, бо иншого празничкового вечора той або другий з тих „лісових панів“ більш програвав за одним заходом, як бідний Петро Мунк міг загорювати за цілий рік.

Між тими панамі особливо виначались трое чоловіка, і Петро не знав, кому з них найбільш дивуватись. Один з них, гладкий та великий дядько з червоною, як жар, пікою славивсь, як найбагатший чоловік на всю округу. Його звали гладким Езекиїлом. Він щороку їздив двійчи з лісом до Амстердаму й раз-у-раз йому щастило продати свій крам далеко дорожше, як кому иншому, бо він ніколи так не вертався до дому, як инші, то-б-то не тюпав тижнями пішака, а приїздив зовсім по панськи. Другий був довгий і сухий, мов тріска, чоловік, самий худий на весь ліс, і його звали довготелесим Шлюркером. Цьому заздрив Петро за його надзвичайну сміливість та нахабство. Він змагався й протиречив самим значним людям, коли зустрічався з ними; як приходив до корчми, то який би там не був тиск людей, він забірав собі міста більш,



чим четверо найгладших людей, бо розкладався в локтях на столі, або простягав свою довгу ногу уподовж усього ослона. І ніхто не наважувався. Йому й слова мовити проти, бо всі знали, що то неймовірно грошовитий чоловік. Третій був вродливий молодий парубок, великий майстер танцювати й по панськи й по простому: як утне гопака, то дивитися любо, так що не дарма його прозвали танцюрним королем. Він був попереду убогим чоловіком і служив робітником в одного з лісових панів; потім одразу став багатим, мов князь. Де-хто казав, ніби він знайшов десь під сосною глечик з червінцями; інші завіряли, ніби, як стояли плоти того хазяїна недалеко від міста Бінгека на Рейні, то заходився він ловити рибу й витяг тим лучком, що рибалки ним прохромлюють рибу, цілу скриньку з щирими червінцями; додавали, що там була колись велика схованка Нібелунгів. Словом, так чи інак, а став він одразу багатим і всі од великого до малого дивились на нього, як на принца.

Цих трьох чоловіка часто згадував Петро Мунк, сидючи самотою в сосновому лісі. Правда, всі вони були в однаковою щербиною, за що ненавидили їх люде — були нелюдські скнарі та немилосердні до тих харпаків, що, напозичавшись, не мали змоги вернути їм грошей. Треба сказати, що шварцвальдці — народ з м'яким серцем, ну та хто-ж того не знає, як буває в таких справах: вони ненавидили своїх багатирів за скнарість, а шанували їх за товсті грошовиті кошені, бо хто-ж крім тих міг так грошима віяти, мов з сосни вони сиплються?

— „Так далі не може бути, — сказав глибоко вражений в саме серце Петро сам до себе, бо на передодні було свято й увесь нарід гуляв у корчмі: бо коли мені не поталанить за щось инше взятись, то я сам собі щось заподію. От, коли-б то я був такий значний та багатий чоловік, як гладкий Езекиїл, або такий смілий та дужий, як довготелесий Шлоркер, або такий славнозвістний, як танцюрний король, та щоб міг так, як він, кинути музикам коповик замість шеляга! І де той хлопець розжився на гроші?“ В думці Петро перебрав силу всяких заходів, як би то йому придбати багатство, та всі ті думки не вдовольняли його. Потім пригадалися йому старовинні легенди про тих людей, що забагатіли колись через лісовика Голландця, або другого Шклярчука. Ще, як жив Петрів батько, то до них вчашали всякі люде. Зберуться й почнуть, бувало, пригадувати та розказувати, хто з їхніх багатирів коли й як розжився, то кінця-краю не видно. То рідко коли обіходилося в їх оповіданнях без тих лісовиків. Так, так... Коли він став в гадках добре перебірати ті розмови, то міг, навіть, пригадати собі ту пісеньку-примовочку, котру треба проказати коло великої старої сосни, посеред лісу, щоб викликати малого лісовика. Ось її початак:

Гей, дідусю, лісовик віком вельми давній,  
Без числа в тебе землі і без ліку скарбів,  
Ти пауєш в тих галях, де сосна буває...

Та далі, як не напружував Петро своє пам'яті, він ніяк не міг пригадати ні єдиного слова більше. Багато разів він думав, чи не спитати йому про кінець примовки у когось з старих людей, та кожного разу його спиняв страх, що коли-б він тим не виказав своїх потаємних замірів. А крім того йому здавалося, що мабуть легенда про лісовика Шклярчука не дуже відома, і що цю пісню примовку мало хто тут знає, бо зовсім же небагато є багатих людей в лісі і... чого-ж то ні його батько, ні інші бідні люде не робили спроб забагатіти? З такими думками завів раз Петро розмову про лісовиків зі своєю матір'ю і та йому розказала те, що він і без неї добре знав, а з примовки

вона знала тільки першу стрічку. Тільки й того, що додала, ніби малий лісовик виходить лише до тих людей, котрі народилися на світ Божий у неділю між одинадцятою та дванадцятою годиною. І ще зауважила, що Петрові, коли-б він знав примовку, пощастило-б викликати лісовика, бо він як раз уродився під таку годину, як треба.

Як почув отаке Петра дровопал, то не счувся від радощів. Йому страшенно кортіло негайно спробувати своє щастя. Він міркував, що доволі знати частину пісні-примовки та вродитися в неділю, щоб уже викликати до себе лісовика. З тим заміром, продавши одного дня все своє вугілля, він не почав розкладати нового костра, а вдягся в празничкову батькову чумарку та нові червоні панчохи, нап'яв нового бриля, вхопив у руку свою довгу двохаршинну з чорного терену палицю і попросився з матір'ю, кажучи: — „Я оце хочу піти до міста, в присутствіє. Бо скоро всіх покличуть на призов, звелять витягати жеребок, то я думаю піти до військового отамана та нагадати йому ще раз, що ви — удова, а я ваш єдиний син.“ Мати похвалила сина за таку дбайливість, а він тим часом подався до великої сосни. Те місто було на самому високому шпилі Шварцвальду й навколо його на дві години ходу не було не єдиної деревинки, або хутора, чи окремої хатини, бо темні люди вважали, що жити поблизу того шпиля недобре. Дарма, що тут росли височенні й добренні сосни, люди дуже неохоче їх рубали, бо часто-густо траплялось якесь лихо дроворубові: то сокира одскочить від дерева та вгрузне в ногу, то сосна дуже швидко звалиться та пригнітить, перемісчить а то й на смерть придушить чоловіка. Найліпші дерева, тут вирубані, йшли тільки в перепал на вугілля або на дрова. Ні один плотовщик не хотів спускати на воду ні єдиної колоди звідтіля, бо ходила поголоска, ніби людині й плоту не пощастить на річці, коли з ним буде хоч одна деревина з того аакіятого міста. Тому то на шпилі як піде інде, росли так густо та високо всі дерева, що серед ясного дня тут було темно, мій серед ночі, і Петрові, як він сюди зайшов, зробилося дуже сумно й страшно. Ніде не було чути нічийого голосу, ніякої ходи, ні єдиного гуку сокири. Здавалося, що й пташки не долюбляють цього невеселого міста. І тільки Петрова хода одгукалася в його ушах...

Петро Мунк дійшов до самої маківки великої сосни й спинився коло такої гасної сосни, що коли-б вона була спроваджена в Голландію, то там при місті за неї дали-б без зайвої розмови кілька сот червінців. „Отут, мабуть, — подумав Петро: в цій деревні живе лісовик.“ Він здійняв з голови свого великого празничкового бриля, пизенько вклонився сосні, зібрався з духом і промовив: — „На добри-вечір вам, пане Шклярчук!“ Та на Петрове привітання не було ніякої відповіді. Кругом все було надзвичайно тихо, як і попереду. „Мабуть треба попереду проказати примовку“ — подумав Петро й почав говорити:

Гей, дідусю, лісовик віком вельми давній,  
Без числа в тебе землі і без ліку скарбів,  
Ти пауєш в тих галях, де сосна бує...

Коли Петро Мунк проказав ці слова, то з жахом удрів, як з-по-за товстелениної сосни визирнула певелчка чудернацька по-





стать старого дідуся. Йому адалося, що то він бачить малого лісовика. Дідок був цілковито такий з себе, як розказували ті, хто його бачив: в чорній чумарочці, червоних панчохах, гостроверхім з широкими крисами брилі. Ну, чисто все: навіть, таке надуте, а проте чопурне й розумне лице. Та лишенько! Як швидко воно, те обличчя лісовика, з'явилося, так само швидко й зникло. — „Пане Шклярчук! — погукав після якої хвилини дождання Петро: будьте ласкаві, вийдіть, не пошійте мене в дурні... Пане Шклярчук, як що вам здається, ніби я вас не бачив, то ви вельми помиляєтесь: я дуже добре вас бачив, як ви влизнули з-по-за дерева.“ І знову ніякої відповіді, тільки часами йому здавалося, ніби хтось за деревом тихесенько й весело собі посміхається. Кінець-кінцем терпець у Петра увірвався і та нетерплячка переборолала, навіть, страх, який ще й досі огортав його серце. — „Підожди-ж ти, старе луб'я! — крикнув він: я тебе таки впіймаю!“ — і кинувся що-сили одним скоком на той бік сосни... Коли-ж там не було ніякого лісовика, а тільки маленька чопурненька білочка, котра з переляку майнула вгору на маківку сосни.

Петро Мунк сумно похитав головою. Він тепер побачив, що не зробив всього, що треба для викликання: не докінчив всього заклону. А коли-б знав останній рядок тої примовки, то, безперечно, він би викликав старенького лісовика до себе. Петро знову напружувався пригадати і так, і сяк, і нічого з того не виходило. Білочка спустилася на нижнє гілля сосни і здавалося, ніби з його сміялася й глузувала. Вона вмивалася, мов кошени, згортала колесом свого пухкого хвоста, дивилася на Петра своїма розумними очима, і Петрові з часом стало сумно зоставатися сам на сам з цим чудним звірятком. Бо Петрові ввижалося, наче-б то в неї з'являлася людська голова з гостроверхим брилем, наче-б-то вона робиться зовсім вищою більшою і має на задніх лапках червоні панчошки та чорні черевки. Коротко кажучи, ця білочка була дуже втішним звірятком, проте Петрові Мунку з того ставало дуже страшно, бо йому здавалося, що всі ті диковини кояться не без нечистої сили.

Далеко швидкою ходою, ніж сюди йдучи, подався Петро додому. Сутінок вніз соснового лісу ставав де-далі все густішим, дерева мов-би зсовувались щільно одно до одного, Петра огорнув такий переляк, що він побіг звідтіль що сили... І тільки тоді ушух його страх, коли він почув недалеко біля себе собаче гавкання, а потім побачив між деревами спершу димок, а далі й хатинку. Коли-ж він наблизився до хибарки й побачив одержу на людях, то тільки тоді помітив, що з переляку потрапив як раз у протилежний бік, і замість того, щоб піти до шклярів, він опинився у плотовщиків. Ті люди, що жили в хатинці, були порубицки — їх було трое: старий чоловік, його син, хазяїн хатини, та підпарубок окука. Петро попросився перекочувати у них. Вони прийняли його приязно, не питаючи, навіть, як його звуть та звідки він є, почастивали його яблуковою горілкою, а увечорі, як сідали за стіл, запрохали до гурту й погодували спряженим глухарем, найбільшим шварцвальдським ласощем.

Після вечері всі посідали коло великого каганчика, котрого наладнав підпарубок з соснової живиці. Біля світла росташувалися пряжи та швачки — хазяйка з дочками, — трохи віддали примостились старий, його син-господар та гість: поглядали на жіноцтво та посмокували собі люльки. Хлопці не гаяли часу й видовбували та різбили деревляні ложки та веделки. На дворі, тим часом, знялася буря. Вітер вив, мов звір, і скаженно налітав на сосни; було чути то з того, то з иншого боку страшний гуркіт грому і здавалося, що буря вириває дерева з корінням, а грім розбиває їх на тріски. Хлопці, котрим море було по коліна, хотіли побігти в ліс та подивитися на страшну й разом ча-



рівну картину розгартіяшу. Та старий дід ткнув на них суворим голосом, подививсь сердигим оком і завернув їх назад: „Я-б нікому не радив виходити тепер за поріг, — сказав він: бо, побий мене Бог, він не вернеться вже назад: сьогодні в ночі Михайло Голландець врубав їй теше собі нове стерно до плоту.“

Хлопці здивовано глянули на діда. Хоч вони вже чули про лісовика Михайла не раз, а проте стали прохати старого, щоб розказав їм про нього хоч раз допущтя, все, що знає сам. Петро Мунк теж не дуже виразно знав про Михайла Голландця, бо на тому боці лісу про його мало коли говорили, і йому так само закортіло послухати про цього лісовика, тому й він при-согласився до хлопців і спитав старого, що воно таке, той Михайло. — „Пан-хозяїн цього лісу. А з того, що ви в свої літа ще й досі нічого не чули про Михайла, я бачу, що ви, мабуть, з того боку, з-по-за соснової маківки, або може ще й далі де живете. Добре, я розкажу вам про Михайла Голландця, що я сам знаю, як колись від старих людей чував... Вже літ моїх в сотню на-зад, — так казав мій дід, бачте, — то ніде, хоч сходять вподовж і впоперек усю землю, не було більш совісних людей, як тут у Шварцвальді. Тепер, як завелось багато дурних грошей, то люде попусувались, загубили сором. Так ото, бачте, перед стома літами ще й з хвостиком, жив тут один багатирь-пан і було в його чимало наймитів робітників. Він ганяв плоти далеко вниз по Рейну і, хвалити Бога, йому в усьому добре щастило, бо, нема що казати, був той пан людиною совісною й богобоязливою. Аж ось приходить одного вечора до його порогу якийсь чужий чоловік та такий, якого він ніколи поперед у вчі не бачив. Одежа на йому була, сказати, тутешня, парубоцька, та тільки такий вдавсь високий на зріст, що на добру голову вищий за всіх. Ні-хто-б і не подумав, що такі гаєнні люде бувають на світі. Став той парубок-здороваль проситися до пана на роботу, а пан подивився на його, побачив, що такий дядько подужає яку вгодно нощу потягти, сторгувався з ним, і на тім по руках ударили. То з Михайла такий був робітник, якого пан ніколи ще не мав. Як візьметься, бувало, рубати, то рубає за трьох, а як несуть з одного кінця колоду пість чоловіка, то з другого він сам тирить. Як ото попоровив він з півроку, то прийшов до свого пана й став проситися: „Навалав я, пане, доволі колод, то хотілось би оце подивитися, куди підуть мої колоди. То чи не вирядили-б ви мене з плотами на сплав?“

Пан йому й каже: „Я не хочу тобі перечити, Михайло, як що ти вже надумав поїхати в світа, хоч, скажу по правді, такі дужі, як ти люде, мені вельми потрібні тут на рубанці лісу. А на плотах треба звичку й тям до того. Та вже нехай на цей раз буде так.“

То так і було. Того плота, що погнав Михайло, владнали на вісьмох переділках, а на переділки було призначено взяти найбільші колоди, що на сво-локи годящі. То що-ж би ви думали? Ще не смерклося, як уже притеребив довготелесий Михайло всі вісім сволоків на воду, там таких товстих та довгих, що чи й бачив хто такі, а він кожну припер, шуткуючи, на плечах та ще в додачу таке стерно, що всі поміли з переляку. І де він врубав те стерно, то й досі ніхто не знає. У пана дух радів, отаке бачучи, бо він уже змірку-вав, що то стоятимуть такі колоди в продажі. А Михайло й каже: „Це, щоб було на чому мені їхати, бо на тих малих трісках я туди не доїду.“ Пан хо-тів подарувати Михайлові в подяку за таку його працьовитість пару чобіт. Коли-ж той одіпхнув подаровані чоботи на бік, а витяг та показав свої, яких ще ніхто досі не бачив. Мій дід завіряв, що таких чобіт не можна було й в тишу карбованців увобрати, а були вони більше двох аршинів завдовжки!



Погнали того плота на воду. То як попереду дивував Михайло всіх порубщиків, то так тепер не могли стамитись від дивовижі плотовщики. Бо замість того, щоб іти йому помалу, бо був же він з величезних та товстених колод, він, як попав на Некар, так і майнув, мов стріла. А як плили там, де Некар завертав течію, і плотовщики даремно силкувалися вивести його на середину річки, або часом чіплялися чи об косу, чи на пісок їх заносило, то Михайло, було, тільки скочити у воду, та одним заходом двигоне чи вправо, чи вліво плота, так і вище того, куди треба й обмине всяку небезпеку. А як виходили на чисту воду, то він велів усім поприймати свої стерня, ставав сам спереду, стромляв своє величезне стерно й одним махом гнав плот так, що беріг, дерева й села шугали перед очима. До Кельну прибули вдвое швидче, чим звичайно. Тут треба було спродати ліс, коли-ж Михайло й каже їм: — „Як що ви справді купці, то не впустіть свого! Як вам здається, невже в Кельні купують ліс для себе?! Як раз! Вони купують у нас за півціни, а потім перепродують в Голландію. То продаймо тут дробину, а буйніший ліс одвезім самі в Голландію, і що заробим лишки, то й буде наше“.

Отак підмовив усіх Михайло, а ті й пристали: хто — щоб побачить Голландію, а хто — ради грошей. Один тільки й знайшовся між ними совісний. Він одхилив людей, щоб не занастили хаваяйського добра та щоб не обдурювали за ціну. Ніхто його не послухав, і всі зараз же й забули про те, та не забув Михайло. Поїхали вони далі і швидко були в Роттердамі. Тут їм дали четверну ціну за все, особливо-ж за здоровенні Михайлові колоди. Як побачили плотовщики такі великі гроші в руках, то аж не чулись з радощів. Михайло залишив одну частину панові, а три — роздав людям. То ті з грішми розволочились по шинках та притонах, полигалися в усякою голоतोю та матросами й процвіндрили в карти та на казна-що все. А того совісного чоловіка продав Михайло якомусь гандляреві, що торгував невільниками, то про його й сліду не зісталось. Після того Голландія зробилася для всіх плотовщиків раєм, а Михайло — їх королем. Пани довго нічого не знали про торг в Голландії, а тим часом люде звідтіля привозили додому гроші, пагану лайку, недобрі звичаї, п'яництво та картьож.

Де після дівся Михайло Голландець, ніхто не знає, а тільки він не вмер, а вже сто літ, як він відьмачить тут у лісі. Розказують люде, що багато кому він допоміг забагатіти та... ціною їх грішних душ, болай і не казати вам того. От же правда, що він і досі в отакі грозові ночі викає по шпилью, де ніхто не рубає дерева зовсім, і там підшукує й валяє, котре краще та товще дерево. Це мій батько раз своїма очима бачив... Свої колоди Михайло потім дарує тим, хто загубить совість та йде до його. Опівночі спускають вони плота в воду, і Михайло спроваджує їх в Голландію. Та коли-б я був королем там, то розніс би того Михайла на шмаття картечю, бо всі ті кораблі, де є хоч одна його колода, гинуть у морі. Ото-ж через те саме тепер так часто чути про нещастя на морі. Та й як же то може бути, щоб з доброго дива потонув такий корабель, як двіниця завбільшки? А воно ось як: коли в таку грозову піч зрубує Михайло сосну, то замість неї випадає якась його стара колода з корабля. Ну, то через таку шліну вода одразу заливає й топить корабель з удром. Отак розказують про Михайла Голландця, і то правда, що все лихо тут з його повстає. О, він може зробити чоловіка багатим! — додав старпій таємниче: та я-б не схотів того багатства! Не хотів би я опинитися в шкурі товстого Єзекіїла, або довготелесого Шлюркера. Та й Танцюра-король нікому иншому продався!“



Тим часом буря утихла. Дівчата соромливо засвітили лампи й пішли геть. Чоловіки дали Петрові мішок з листом під голову, уклали його на лежанці й побажали на добра-ніч. Ніколи Петрові не верзлось такого, як сю ніч. То наче, вірвавши з завісів вікно, Михайло простягав йому величезною своєю лапою повен гаман червінців і даленькотів ними; то ніби малий Шклярчук їздив по хаті на великій зеленій пляшці, і йому тоді знову причувався сміх, як там на шпилі. Потім малий лісовик шепотів йому на ліве вухо чудну пісню:

„У Голландії червінців, ой багато!      Сажу дрібну за них плату,  
Коли хочеш, то придбай, —      Хлопче, дай дай, дай!

Після він чув цю саму пісню уже в лівому вусі, а тоненький голосок Шклярчука шепотів йому: „Дурний ти, Петре, дурноверхий ти дровопал! Не вже не прибереш в примовку слова до „буяє“, щобу до ладу було, а ще родився в дванадцять годин! Віршуй, дурню Петре, віршуй!“

Петро кидався й стогнав у ві сні, силкувався знайти рифму, та не робивши того ніколи в житті, не міг тим паче вигадати сонним. Прокинувшись удосвіта, він сів за стіл, обінерся на руки і пригадав сон. І тепер в ушах ще чулось шепотіння: „Віршуй, дурноверхий дровопале, віршуй!“ І він приклав до лоба пучку й почав думати, пришукувати рифми до „буяє“, і все зарарма... Тут поуз хати за вікном пройшло трое хлопців в ліс. Ідучи, один зачинав пісню:

Ой на горі я гуляю — округ ліс буяє,  
Долиною мила їде, до себе гукає...

Мов блискавкою освітило Петра. Він несамовито схопився, вібіг з хати, наздогнав хлопців і вхопив співака зовсім нечемно за руку й крикнув: „Підожди, друже! Яке слово пісні було до ладу до слова „буяє“? Зроби мені ласку, прокажи ще раз“. Петро боявся, що може не дочув, або може забути.

— „Чого ти чипляєшся, парубче? — присікався співак: я співаю, що хочу. Пусти руку, а то я...“

— „Ні, ти скажи, що ти співав!“ верещав Петро і вчепився ще дужче. То ті другі, що досі тільки дивились, не довго думаючи, взяли бідного Петра в роботу і так одшмагали кулаччям, що той покнив руку співака й звалився додолу. — „Що, заробив! — поглузували ті: ото-ж зарубай собі на носі, дурню, що таких, як ми людей, не слід чипати з доброго дива“.

— „Ох, добре знатиму! — зітхнув Петро: та коли вже ви мене побили, то хоч тепер виразно скажіть, що той співав.“ Хлопці спершу поглумились з Петра, потім співак сам проказав йому пісню, а далі вони рушили собі вперед.

— „Ага: до буяє буде влад гукає, промовив, встаючи Петро. Ну тепер, пане Шклярчук, ми з вами ще поговоримо!“

Він зайшов у хатину, забрав бриля й костура, попрощався з хазяїнами й вдруге потяг до шпиль.

Він ішов поволі, складаючи останній рядок пісні. Склав він його, як уже був поблизу шпиль, і так тому зрадів, що аж підстрибнув угору. І тут побачив по-за соснами здорового дядька, одягнутого плотовником, з такою, як щогло, костурякою в руці. Петро з переляку аж присів, як той став наближатися до нього, бо бачив, що то віхто нивший, як Михайло Голландець. Мовчки сунула мовчазна мара, зростом більша на цілу голову найвищих людей. Обличчя було не молоде, хоч і не старе, та все в брижах і зморшках. На плечах був полотняний журанок, на ногах величезні чоботи... все так, як знав про нього Петро.

— „Петре! Що тобі тут треба на шпилі?“ спитав на-прикінці лісовик низьким голосом. — „Доброго здоров'я вам, пане-гасподарю!“ — відповів Петро, удаючи себе смілим, а на ділі тремтячи: я це вертаюсь додому.“ — „Петре, — сказав лісовик, проймаючи парубка наскрізь провозистим страшним поглядом: тобі не тут стежка додому.“ — „Правда, не зовім прямо, — не протиречив Петро: та сьогодні дуже парко, то я хотів пройтись холодком.“ —



„Ее брешш, ти дровонал! — вигіврився Михайло: а то я тут на місті приб'ю тебе дрючком! Ти думаєш, що я не знаю, як ти старцював у малого? Ех, ти: зробить таку дурість... Добре, що хоч не знаєш примовляння. Та то-ж скушердій, те мале луб'я: і дає небагато, а кому й дасть, то той життю не радий... Петре, ти — голодрабець, і мені тебе шкода. З тебе бравий, гарний парубок, що горн-б котив у світі, а ти палиш дрова! Он інші віють пригорщами карбованці та червінці, а ти перебивавсь шагами. Чи то життя?“ — „Правду кажете — нікчемне життя!“ — „Ну, так слухай: я багато кому поміг у скруті, і ти не будеш першим. Кажи, скільки сот карбованців дати тобі попервах?“



Так питаючи, Михайло трусонув свою здоровенну кешеню, і там гроші задреленькотили зовсім так, як чув Петро уві сні. Петра аж посудомило від тих слів, його кидало і в жар, і в холод, бо по Михайлу було знати, що не з ласки він дає гроші, а буде добре за те правити. Петрові пригадалися слова діда, як він казав про тутешніх багатирів і його пройняв неймовірний жах. — „Дуже, дуже вам дякую! крикнув він: з вами я не хочу зв'язуватись, бо вас я добре знаю!... і побіг що духу. Коли-ж довгоногий лісовик сів поруч в ям і все мурмотів глухо з погрозою: „Ще каятимешся, Петре, бо на твоєму лобові написано і в очах світиться, що ти мене не обминеш. Ось послухай, я хочу сказати тобі одно розумне слово... та не біжи так, бо онде моя межа.“ Як почув те Петро та побачив поблизу рівчака, то щоб перескочити ту межу, так припустив, що й Михайло побіг з лайкою та погрозами. Парубок зважився на одчай стрибнути через рівчак, бо бачив, як замірився лісовик шмагонуть його костурем. Петро перескочив щасливо, а костуряка розсипалась в повітрі на тріски, мов об стіну дуснула, і один чиналий шмат пролетів над його головою.

Радіючи, хотів Петро пошпурити той оцупок Михайлові назад, коли-ж почув, що в його руці він заворушився і зробився страшною гадюкою, що вже роззявила свої отрутні щелепи й витріщилась на нього палаючими очима. Петро неймовірно злякався. Він хотів кинути гадюку додолу, коли-ж вона цупко обкрутилась і вже наближала своє отрутне жало до його лица. І тоді несподівано злетів величезний глухарь, вхопив гадюку д'зобом і знявся в нею вгору. Михайло, що стояв по той бік канави і дивився, аж заревів і кричав, мов скажений, побачивши, як гадюка була схоплена глухарем.

Третячи всім тілом, знеможений Петро пішов далі. Стежка вужчала, околиця глухшала, і незабаром парубок опинився біля величезної сосни. Він і цього разу, як і вчора, чемпенько вклонився й привітався до малого лісовика й проказав:

Гей дідусю, лісовик віком вельми давній, —  
Без числа в тебе землі і без ліку скарбів!  
Ти пануєш по гаях, де сосна буває...  
Хто в неділю уродився, той тебе гукає!

— „Не зовсім добре потрапив, Петре, та вже нехай так буде,“ — почув він тоненький та лагідний голосок за спиною. Озирнувшись, удрів під чопурною сосною малого дідочка в чорнім жупанці, червоних панчохах і в великому брилі. Обличчя було приясне, а борода, мов росісана куделя. Дідок курив люльку з блакитного шкла. Як Петро наблизвся, то побачив, що у старого все шкляне: одежа, черевик, бриль, — тільки з м'якого, мов ще гарячого, шкла, бо як ворухився старий, то воно гнулось, як сукно.

— „Тебе перестрів той нахаба Михайло? — промовив малий, якомсь чудно покахикуючи при говірці: він хотів тебе добре налякати, та я відобрав його хитру костуряку, вже він нею надалі не орудуватиме.“

— „А так, пане Шклярчук, — промовив кланяючись Петро: я таки перелякався. Спасибі вам, що визволили, перекинувшись глухарем. Я оце до вас за порадою: пагано мені живеться, дровопадом далеко не сягнеш. А я-ж молодий і думаю, що може-ж з мене вийде що путня. А дивлюсь на других, як вони сягнули вперед: от скажемо Езекиїл, або Танцюра — у них грошей, як половн.“

— „Петре, — озвався дідок дуже серйозно: Петре, не кажи мені про тих: що толку, як вони пороскошують зо два роки, а потім будуть нещас-



ними? Ти не нехтуй своїм ділом: твій і батько й дід були совісні люде і вони сиділи на тій роботі, Петре! Я не хочу думати, що тебе принесла до мене охота стати гультьєм.“

Петро злякався й засоромився. — „Ні, — промовив він: гультьїство, я сам знаю, корінь усіх лих. Та не беріть за але, що мені більш доводилося инше становище, ніж моє. Дровонал, то щось таке мізерне на світі, що рівняти не можна з шклярами, плотовщиками або майстрами годинників.“

— „Дивний ви рід, люде, — говорив далі лісовик: мало хто з вас вдоволюється тим, що має! От як би ти був шкярем, хіба б тобі не кортіло зробитися лісовим паном, а був би паном, то не заманулось би хіба стати лісничим, або й чим більшим? Та гаразд! Як що ти обіщаєш бути працюючим, то я допоможу тобі на щось ліпше, Петре, бо вдоволяння три бажання кожної дитини, котра родилася в неділю й потрапила приїти до мене. Два вибірай по своїй волі, а третє я відкину, коли воно буде недоцільне. Ну, то кажи зараз, що тобі хочеться. Тільки, Петре, пугає й користне.“

— „О, який ви гарний, пане Шклярчук! Ну... то мені можна попрохати все, чого серце бажає. Так найперш я хочу танцювати краще Танцюри й мати в кешені грошей більш, як товстий Єзекїїл.“

— „Йолоп! — спалахнув старий гнівом: от нікчемне бажання — виїти танцювати, та мати гроші на гру! Соромся, дурню, півечити свій талан-долю! Яка тобі та твоїй матері користь буде, що ти пострїбаєш та попіявши у шинку в неділю, а цілий тиждень житимеш злиднем? Ще даю я тобі на волю друге бажання, та подумай що розумне.“

Петро почухав потилицю: „А ще я хочу орудувати найліпшою й найбагатшою на цілий Шварцвальд шклянню гутю, — тяг Петро: з усім причиндаллям, грошима...“ — „Та й годі?“

спитав лісовик, скривившись: більш нічого?“ — „Ну... щоб була мені гарна конячка, карета, як писанка...“ — „Дурноверхий ти дровонал! — гукнув лісовик і звересердя розстроїв об сосну у дріб'язок свою люльку: коники та каретки! Розуму, людського толку та тямн тобі треба, а не цяцьок! Ну, та не біда, — це ще тобі не пошкодить. Друге твоє бажання ще так-сяк, бо добра гута прогодує свого хазяїна, аби розум та догляд прикласти до неї, а коники та каретки самі прийдуть.“

— „Пане Шклярчук, — додав Петро: то вже нехай, як ви кажете, у третє я бажаю розуму, як що так дуже він мені, на вашу думку, потрібний.“

„Ні, не так. Ще з тобою всяк буде, то краще, як одно бажання ти матимеш в запасі. А тепер — марш додому! Отут, — додав лісовик війнявши гаманця: дві тисячі червінців. Цього доволі, і вдруге за грішми не приходи до мене, бо поченню тебе на гіляці, як я раз-у-раз роблю з такими, як ти. Перед трома днями умер старий Вінкфриц, що посідає велику шклянню гуту в Уптервальді. Завтра ранком іди туди й купуй, як по закону годиться. Живи добре, пильнуй, то я тебе там одвідуватиму й помагатиму радою, де в тебе



свого розуму не вистачить. Тільки, кажу тобі серйозно вдруге, перше твоє бажання було лпхе. Обходь десятою вулицею шинки, Петре! Вони ще вікого не довели до добра.“ Так говорячи, дідок витяг нову люльку, натоптав її сухими сосновими шишками і встромив її в беззубий рот. Далі здобув величезне запалююче шкло, вийшов на сонце й закурив. Упоравшись, простяг Петрові приязно руку, напутив доброю наукою на дорогу, а потім огорнувся димом і зник в його хмарах аж у самих маківках сосен.

Як вернувся Петро додому, то застав матір у журбі, бо вона вже думала, чи не взято її сина в салдати. Син весело розповів матері, що зустрів у лісі приятеля, і той йому позичив грошей, щоб Петро покинув палити вугіль та взявся за инше діло. Мати, дарма що прожила тридцять літ в своїй злиденній хибарці, а була доволі забаганлива, щоб гидувати своєю долею, коли синові пощастило. Вона сказала: „Як ти забагатієш, то я вже не буду нититись в церкві в бабинці, а стоятиму там, де годящі люди стоять.“ Петро скоро столкувався з наслідниками гуті, залишив при собі всіх робітників і заходився день і ніч лити шкло.

Спершу йому подібалося діло. Він спускався з квартирі в гуту, пишно похажав, позакладавши руки в кешені, по заводу, нпкав по всіх усюдах, верзикав то те, то се часто майстрам на сміх і втишався, дивлячись, як дмуть шкло. Спершу й сам брався за роботу, роблячи чудернацькі фігури зі шкла, потім работа йому набридла, і він заглядав у гуту в день на годинку, далі раз на два дні, а там раз на тиждень, так що всі робили вже аби-як. Петро став учащати до шинку. Як прийшов він першої неділі, після подорожі до шинля, то в шинку уже йшов белькет: Танцюра вистрибував, а гладкий Езекиїл смоктав горілку. Петро лапнув у кешені, щоб побачити, чи додержав Шклярчук слова, коли-ж там, справді, було повно срібла й золота. І в ногах у нього, мов свербіло, так тягло в пляс. Як перший танок скінчився, став Петро з дівчиною поруч з Танцюрою, і як той підскокував на пів аршина вгору, то Петро на цілпй, як той робив химерні дрібушки, то цей витівав такі вихилися, що вся громада з утіхи й дивовижі не знати як раділа. Коли за гопаком люди почули, що Петро купив гуту та коли побачили, як він сипав гроші музикантам, то дивуванню не було краю. Де-хто думав, що Петро знайшов у лісі скарб, де-які казали про спадщину, і всі вони тепер шанували його, як видатну людину, бо був при грошах. Уже цього вечора він програвав двадцять червінців, а проте в кешені не менчало.

Петро, бачучи таку собі шану, бо-зна як втішався. Віяв гроші, як половину: роздавав пригорщами бідним, бо сам пам'ятав, як його гнітили злидні. Танцюра був зовсім присоромлений — і вже тепер Петра величали Танцюрним Королем. Найбагатші гроки не наважувались так буйно грати, як Петро, хоч грали не помалу. Та чим бігш Петро програвав, тим більше ставало у нього в кешені, бо програвав він гладкому Езекиїлу, а як колись він зажадав від лісовника стільки грошей мати, як Езекиїл, то справді: як той виграв у Мунка десяток червінців, так і в цього стільки вродить в кешені! Де-далі Петро зовсім розледаців, сидів за грою не то, що кожного свята, а вже кожного дня, і його більше звали Петром-Грачем, ніж Танцюрним Королем. Тим часом шкляна справа підупадала, бо хоч і купив Петро гуту, та не купив секрету, куди спродувати свій крам, так що, набравши силу шкла, мусів його продати за безцінь, аби було чим заплатити робітникам.

Одного вечора вертався Петро з шинку додому і дарма, що був добре на підпитву, дуже журився й жахався втратою свого добра. Аж ось хтось по-



рівнявся з ним і пішов попліч. Петро зирнув і побачив... Шклярчука. Тоді парубок, мов здурів, і напався мокрим рядном на старого, що той ніби привів його на нещастя. — „Що я тепер маю робити з конем і каретою? — гукав він: що мені з гуті, з усього шкла? Та як я був дровопадом, то жив без журби та клопоту. А тепер не знаю, що робитиму, як прийдуть мене описувати та цінувати та посадять в тюрюгу за довги!...“

— „Он як! — сказав старий: то я винен в твоїй недолі? Це така твоя мені дяка? Чого-ж ти бажав тоді так по дурному? Ти хотів стати шклярем, а не знаєш, де продавати шкло? Не казав я тобі: Петре, тобі розуму треба. Там рятунок.“

— „Що розум, кебета! — ерепенився Петро: я не дурвійший, як инші і покажу тобі це, діду.“ І за цими словами схопив старого за комір, кричучи: — „Тепер ти в моїх руках, шварцвальдський лісовик! Зараз-же уволь мое третє бажання! Я хочу тут, не сходячи з міста, здобути двісті тисяч карбованців, будинок та... ой лишенько!“ — заверщав Петро, бо дід перекунувся в палаюче шкло, опшмавив йому руку, мов огнем, і зник без сліду.

Довго Петро згадував опечену руку за свою небдячність та нерозум. Потім звеселив себе думкою: „Дарма, хоч і продадуть гуту, то в мене ще є гладкий Єзекїїл. Що тижня в неділю в мене буде грошей доволі, як у того!“

Та склалося по иншому. Як прийшов Петро до шинку, то всі повистромяли голови у вікнах, говорячи між собою: „Он іде Петро-Грач“. — „Так, він — наш Танцюра-Король та багатир!“ — а третій додав: „Уже він звівся на псп Мені казали в місті, що його описуватимуть за довги та позиватимуть!“

Петро тим часом пишно поздоровкався з гостями, вискочив з карети й спитав, чи тут гладкий Єзекїїл. — „Уже тут, Петре! Уже за картами!“ Петро зайшов до шинку, полапав у кешені і побачив, що Єзекїїл при грошах, бо у Петра було до верху повно.

Петро сів за стіл, грав, виграв і програв і сидів, поки не зайшов вечір, поки не поросходились усі совісні люде, поки останні двое гроків не сказали: — „Годі, час додому!“ А Петро тоді упрохав гладкого Єзекїїла зостатися. Той довго не хотів, а потім сказав: „Гаразд, я порахую свої гроші, а після гра-тимем по п'ять червінців, бо менче — не гра! Він витяг гамана, полічив — там було сто червінців. Петро тепер знав, не рахуючи вже, скільки він сам має. Як поперед Єзекїїлу щастило, так тепер не таланило: він раз-у-раз програвав. Кінець-кінцем він витяг останнього червінця й промовив:

— „Ще раз, Петре! І коли й цього програю, то ти мені, як добрий хлопець, позичиш, поможеш товаришу, і я відиграватимусь!“

— „Скільки хочеш, хоч сто червінців!“ — відповів Петро, радіючи щасливій грі. Товстий Єзекїїл кинув кості — йому випало п'ятнадцять очок. Кинув Петро — йому випало вісімнадцять і тоді саме він почув позад себе відомий йому голос: „Так це в останнє.“

Петро озирнувся й побачив велетня Михайла Голландця. Від жаху він впустив з рук додолу гроші, що вже був вийняв. Товстий Єзекїїл не бачив Михайла й вимагав належні йому гроші — десять червінців. Мов у ві сні спустив Петро руку в кешеню, а там не було й шеляга. Він шукав по всіх кешенях, вивертав одєжу, — ніде вічогісенько! Тепер тільки він згадав своє перше бажання, мав стільки грошей, як гладкий Єзекїїл. Тепер все розвіялось, мов дим.

Єзекїїл і хазяїн вдивовано дивились на Петра, як він шукав гроші і не міг знайти. Вони йому не повірили й обмацали самі його кешені, а як



не знайшли нічого, то неймовірно розлютились і клялися, що Петро чарівник і всі гроші — свої й виграні — чарами одіслав додому. Петро уперто виправдувався, та коли-ж все було проти нього. Єзекїїл погрожував, що розкаже цю страшну пригоду всім шварцвальдіям, а хааяїн лякав, що ранком піде в місто й доведе до відому старшини, що Петро-чарівник, а тоді його, додавав хааяїн, привселюдно спалить живцем. Потім обидва звірима кинулися на Петра, порвали на йому одіж у шмаття й викинули з хати, як собаку.

Ні одна вірка не світилася, як сумно вертав додому Петро. Проте він бачив поруч себе чийсь постать. Потім почув її мову: „Що, Петре, твому пануванню край! Я тобі хіба того не казав, як ти побіг тоді до дурного Шклярчука. Тепер сам бачиш, що вийшло з того, що ти занедбав мою порадою. Ото краще столкуймося зо мною, бо мені тебе шкода. Ще ніхто не кається з тих, хто звертався до мене. Як що ти не боїшся, то прихोдь завтра до мене на шпиль, поклич, то поговоримо, бо я там буду увесь день.“ Петро добре бачив хто говорить до нього, та йому було страшно і він, не відповідаючи, побіг мерщій додому.

Другого дня на його гуті були небажані гості — оцінщики, судовики, то-що. Старший поздоровкався, спитав, як Петрові спалося, а тоді витяг довгого листа, де були списані всі його довги, й спітав, суворо дивлячись, чи платитиме Мунк.

— „Платіть негайно, бо мені ніколи гаятись“ — додав він. Петро відповів, що платити не має чим, а нехай вони оцінують все його добро: гуту, двір, хату, стайню, то-що. І поки ті ходили та никали по всіх закутках, надумав Петро піти в ліс до шпиль, міркуючи, що, коли не поміг йому малий, то може з великим буде діло. Він зірвався й побіг до шпиль так швидко, мов би за ним по п'ятах гналися судовики. Як проходив він по тому місті, де колись зустрічався з Шклярчуком, то Петрові вдалося, ніби хтось схопив його за руку, однак він вирвався, перебіг через добре звану межу. Тільки гукнув: „Михайло Голландець, гу!“ — як уже той височенний плотовщик стояв з своїм костюмом перед ним.

— „Прийшов таки? — осміхнувся Михайло: хочуть відрати з тебе шкуру та продати за довги? Та то байдуже. Все твоє лихо через Шклярчука. Як уже дарувать, то дарувать як слід, а не так, як той скупердяга! Ходім, — покликав Михайло Петра й повернувся в ліс: підемо до мене в хату, а там побачимо, чи зладнаємо торг з тобою.“

— „Зладнати торг? — думав Петро: що-ж він візьме з мене, і що я можу продати? Чи служити йому, чи що?“ Спершу вони пішли стежкою на шпиль і спинились перед глибоким темним і крутим яром. Лісовик збіг вниз, мов по мармуровій драбині, а Петро скоро зовсім ізнемігся. Михайло, ставши на дно яру, зробився неймовірно великим, як давнищ, і простяг Петрові руку, широку, як стіл у швику. — „Сідай на мою долоню, — гукнув лісовик, й голос його розлігся, мов дзвін по мертв'якові: держись за пучку, то не впадеш!“ Петро тремтячи, послуховався, сів і прищулювався до пальця.

Він спустився дуже глибоко, проте на диво тут не було темно: навпаки, сонце світило тут дужче, чим угорі, і Петро довго не міг очей розплющити. Михайло з ходою все меншав, аж поки не став своєї звичайної постаті, і спинився коло хати, паганої там чи доброї, а тільки такої, як живуть багатенькі селяне-шварцвальді. Кімната, куди зайшов Петро, тільки тим ріжнилась від селянської, що була порожня.

Дерев'яний годинник, велика груба, широкі ослони — все звичайне. Михайло посадовив гостя на покуті, вийшов на хвилину з хати й вернувся



з пляшкою горілки та чарками. Голландець за питтям розбалакався, оповідаючи про веселе життя, про чужі країни, гарні міста, річки, то-що, так що Петрові аж закортіло все те бачити, і він не крпючись признався в тому Михайлові.

— „Як чуєш ти в тілі силу за щось взятися, то дивись, — дурне серце раз-два тьохне, і ти вже тремтиш. Або хтось зачепив твою честь... Чи буде розумний чоловік тим пещастям журитись? Чи ти головою відчуваєш, як хто тебе вилає брехуном, або паскудою? Чи в тебе в животі заболіло, як прийшли до тебе пінувати за довги, виганяти з хати? Скажи, що в тебе тоді заболіло?“

— „Мое серце,“ — відповів Петро, притисши руку до грудей, бо йому здалося, ніби там серце дуже затріпотіло.

— „Ти роздарував сотні червінців нікчемним старцям та ледащам, а яку мав з того користь? Вони побажали тобі здоров'я, а став ти з того дужчим? За половину тих грошей ти-б мав свого лікаря! А що тебе спонукало витягати з кешені та роздаровувати старцям гроші, аби вони простягли довгу руку? Твоє серце, знову воно, а не очі, або язик, чи руки, ні тільки серце. Ти, як кажуть, все приймаєш близько до серця.“

— „Та як же так зробити, щоб того не було? Ось я силкуюся спинити серце, а воно все-ж таки колотиться й болить.“

— „Ти, хлопча, — зареготав Михайло: нічого з тим не вдієш, а ось давай тую калаталку мені, то побачиш, як добре буде без неї.“

— „Вам, мое серце?! — скрикнув з жахом Петро: та я-ж сконаю, не вийшовши з міста! Ні за що!“

— „Ну, як тобі робитиме таку операцію ваш хірург, то ти сконаєш, та у мене інак. Та ось іди сюди й подивись сам!“ Михайло встав, відчинив двері до кімнати й пустив туди Петра. Його серце страшно стислося, як він переступав через поріг, та парубок того не помітив, бо його вразило те, що він побачив там. На дерев'яних полицях в банках у прозорих водах там лежали серця, і на кожній банці був напис, чье то серце. Петрові закортіло прочитати написи: там було серце Танцюриста, Єзекіїла, старшини з суду, лісничого, шістьох лихварів, вісьмох військових отаманів, трьох мінял грошей... коротко кажучи, це був склад найвидатіших сердець всієї округи. — „Дивись, — сказав Голландець: всі вони повідкидали всякі страхи та турботи, а всі оці серця більше не тремтять з страху та жалю, і їхні колишні хазяїни почувують себе добре, випроводивши з дому такого морочливого гостя.“ — „Щож вони мають у грудях?“ спитав Петро, у когрого голова замакітрилась з дивовижі. — „Ось що, — витяг Михайло з шухлядки і показав Петрові — кам'яне серце.“ — „Як? — вихопився Петро і не міг побороти страху, що пройняв морозом по шкірі: серце з каменю? Та, слухайте сюди, пане Михайло, воно-ж холодне, як крига в грудях,“ — „Правда, тільки той холодок не шкодить. На віщо серцю треба бути гарячим? Зімою тебе добра горілка дужче нагріє, чим воно, а літом, як кругом парко й задушно, то ти не знаєш, чим прохолодити душу. І як сказано, таке серце не тремтить ні від страху та жаху, ні з дурного жалю до чужого лиха.“ — „Оце й усе, що ви хочете мені дати, — спитав Петро: я сподівався грошей, а ви мені хочете дати каміпоку!“ — „Ну, я думаю на початок дати тобі сто тисяч червінців, здається доволі. Як добре почнеш, то швидко станеш мільонером.“

— „Сто тисяч? зрадів Петро: тепер у мене вже не колотиться в грудях так скаженно, ми скоро з вами поладнаєм. Згода Михайло! Давайте мені кам'яне і гроші, а калаталку можете вийняти з грудей.“ — „Я знав, що ти розумний хлопець, — приязно осміхаючись озвався Голландець: ходімо, ще

вип'ємо, а тоді я дам тобі гроші.“ Обидва знову посідали за горілку, пили й пили, аж покиль Петро не заснув.



Він прокинувся під гук поштового рійка й побачив, що сидить в гарній кареті та їде широким шляхом, а як висунувся з вікна, то побачив ген-ген за плечима Шварцвальд. Спершу він не няв віри, що то він сам їде в кареті, бо, навіть, одежа була на ньому пишна, потім все минуле пригадалось дуже виразно і він гукнув: — „Звичайно це — я, Петро, і ніхто другий!“

Він сам собі дивувався, що йому ніяк не шкода рідного краю, де прожив увесь вік, і котрий тепер покидає, ні матери, котра тепер десь мучиться в злиднях. Йому було байдуже: ні сльоза, ні зітхання не стігло йому серця. „А справді, — подумав він: сльози, зітхання, туга за рідним краєм, всі випли з мого серця, бо, спасибі Михайлові, воно в мене холодне й кам'яне.“

Він приклав руку до грудей: там було тихо, ніщо не ворухилось. — „Як що він так додержить слова з сотню тисяч червінців, як за серце, то я радітиму.“ — промовив він і почав шипорити по кареті. Він познаходив силу всякої одежі, якої-б тільки забажав, а грошей — ні. Вже на сам кінець натрапив на кешеню, де лежали тисячі срібла й золота й банкові чеки на всі великі міста. — „Тепер я маю все, що хотів,“ — подумав він, сів собі зручно в кареті та й поїхав у широкі світа.

Два роки він кружляв по світу, позираючи з карети туди й сюди, щоб вибрати собі готеля. Коли спинався, то гасав по музеях, театрах, то-що, та ніщо його не звеселяло: ні музика, ні співи, ні малюнки, бо кам'яне серце було байдуже до всього чарівного й гарного. Тільки й радощів було Петрові, що їсти, пити та спати. Так він жив, тиняючись без пуття по світу, для розваги їв, від пудьги спав. Іноді йому згадувалося, який він був колись веселий та щасливий, дарма, що убогий. Як тоді втішався він співами, зеленим гасм і немудрою їжею, котру мати приносила йому до костра. Перебіраючи минуле, він дивувався, що тепер ніколи не сміється, а попереду реготався з нічого. Коли хтось пишний сміявся, він для годиться ростягав рота, та серце його не всміхалося. Він чув, що дуже спокійний, тільки-ж те його не вдовольняло. Не туга за рідним краєм, а порожнеча в душі та пудьга погнали його назад додому.

Як він проїздив Стасбург і побачив темний ліс батьківщини, зустрів знову дужих, веселих і приятних шварцвальдців, почув їх гучну й лунку мову, тоді йому здалося, ніби забилося його серце швидче, — а то через те, що кров бігла швидче, — він сподівався, що може радіти й плакати, та... все по дурному: адже в його було кам'яне серце, а каміння — жертве і не може ні сміятися, ні плакати.

Перш усього він пішов до Михайла. Той прийняв його приятельськи. — „Михайле, — сказав Петро: попоїздив я, багато чого бачив, та все дурниці, нічого, крім пудьги. Ваш камінець, що в моїх грудях, багато від чого захищає мене: я не гніваюся, не сумую, та за те ніщо мене не веселить,



нби я тільки живу наполовину. Чи не можете зробити його хоч трохи рухливим?... Або... верніть моє старе. За двадцять і п'ять літ я до його звик, і хоч робило воно часами дурниці, та було за те веселе й втішне. Лісовик недобре осміхнувся. „Як до тебе прийде смерть Петро, тоді вернеться тобі твоє м'яке чутке серце, тоді ти почуєш, що підходить, чи радість, чи горе. А тепер воно тобі більш не вернеться! Ти наїздився, Петре, доволі, та яка користь з такого твого життя? Отаборись тут у лісі, збудуйся, одружись, дбай худобу, тобі не стає діла. Поки ти неробою, доти нудьгуватимеш, а вернеш на безневинне серце.“ Петро не сперечався й заходився багатіти та багатіти. Голландець ще подарував йому сто тисяч червінців і вони розійшлися приятелями.

Скоро по Шварцвальду пішла поголоска, що Петро вернувся і ще багатшим, як попереду. Сталося звичайно. Як був він злиднем, ніхто на поріг не пускав, а тепер, як вперше пішов у неділю в шинок, то вітали, стискали руку, хвалили коня, розпитувались про подорож. А як сів грати з гладким Єзекиїлом, то був уже в такій шані, як і попереду. Петро взявся тепер уже не за шкільне діло, а за лісове, та тільки про людське око. Головним ділом його було гандювати зерном та грошима. Половина шварцвальдців напозичалась і задовжилась йому. Давав він гроші тільки за десять відсотків, а хліб продавав тільки убогим, котрі мусіли платити йому втриє. З старшим судовиком він тепер заприятелював, і як хто своєчасно не платив Мункові грошей, то він вітром летів до винуватого, цінував, спродував його до лня і виганяв батька, матір і дітей в ліс. Спершу те робило клопіт багатому Петрові, бо всі вигнані товпились у нього за порогом, і батьки благали змилосердитись, жінки молили зглянутись, діти, плачучи, прохали хліба. Та коли він завів двох псів-вовкодавів, то та музика, як казав Петро, ушухла. Він посвистував, цькував, а люде тікали що-духу. Найбільше мороки робила йому „стара баба“ — це його мати. Як продали їх хату й двір, вона дуже бідувала, а як вернувся багатий син, то не хотів на неї дивитись. То часами вона стара, безпомічна, шкутельгаючи з костуром приходила до його будинку. За поріг вона боялась переступити, бо раз уже він її вигнав геть, та їй було важко жити милостинею від чужих, адже-ж син міг би доглянути її безпорадну старість. Та черстве Петрове серце ніколи не ворухилось, дивлячись на бліду, благаючи рідну постать з простягнутою залякливо рукою. Вона приходила у неділю вечером і стукала. Нарікаючи, витягав він срібний злот, загортав у папір і вислав наймитом. Він чув, як вона дякувала й бажала йому всього доброго на землі, як кашкаючи, ледве волочила ноги і думав, що змарнував злота.

Кінець кінцем надумав Петро одружитись. Він знав, що в Шварцвальді кожен батько радо віддасть за нього свою дочку. Він був дуже вередливий при виборі, бо хотів, щоб знайти достойну по своєму частю й кебеті. Петро об'їздив увесь ліс, дивився всюди і ні одна з найгарніших дівчат-шварцвальдок не припадала йому до мислі. Як уже находився він задарма по вечоринцях, то прочув, про найкращу й пайсправедливішу дівчину на весь ліс — вона була дочка убогого дроворуба. Вона жила осторонь, самотою, доглядала тільки батькове господарство, зовсім не бувала на вечірках, навіть у великі свята. Як прочув Петро про це чудо Шварцвальду, так і влюбовався, зявився й прибув до батька. Батько чарівної Лизавети спершу стрів великого пана, дивуючись, і ще більш здивувався, як довідався в чім справа. Думав не довго, зараз дав згоду, бо сподівався, що тепер прийде край його злидням. Дитина була слухняна і, не противлячись, стала Петровою жінкою.

Та мрії бідної дівчини не справдилися. Вона вміла добре поратись коло хазяйства, а проте не могла нічим догодити Петрові. Вона була милосердною до людей і думала, що не буде втратою її багатому чоловікові, як вона дасть убогим якийсь шаг. Коли-ж Петро, довідавшись про те, кричав, мов несамовитий: „На віщо ти переводиш моє добро на старців та всяку голоду? Чи ти що принесла мені в хату, що так вієш гроші? У свого батька ні з чого було зварити кашдору, а тут ти сплеш грошима, мов княгиня. Як ще так роби-тимеш, то знатимеш мою руку!“ Красуня-Лизавета вмивалась гіркими сльозми в своїй кімнаті через черствє серце свого чоловіка й часто бажала вернутися в бідну батькову хату, чим жити з скарпим, безсердечним чоловіком. Як би вона знала, що в Петра кам'яне серце, то не дивувалася-б, чого він нікого не може любити. Одного разу сиділа вона перед хатою, пряла й співала пісеньку. Аж ось на дорозі побачила вона старого немічного дідка з важким клунком на плечах. Здалеку вже чула вона, як старий кашкає та крекче. Лизаветі стало дуже шкода діда. Порівнявшись з ним, старий поточився й упав під клунком. — „Дайте мені, милосердна панійко, питунчик води, — попросив старий Лизавету: неспла йти далі“. — „На віщо-ж ви в такі літа отак мучитеся? — спитала та спочутливо. — „Злидні, панійко, примушують, — відповів старий: така багата пані, як ви, не знає, що то за лихо злидні. Ох, хоч би рісочку води в рот!“

Вона швиденько схопилась і винесла йому питунчик води, а як глянула який то він нещасний, то не здержала серця й подумала, що чоловіка нема дома, й винесла старому вина й паляниці шматок. — „Нате, їжте на добро здоров'я, — припрошувала вона старого: вино з хлібом кориснійше самої води.“

У старого аж сльози покотились з очей: „Я посивів, а мало бачив таких милосердних людей, як оце ви, панійко Лизавето. Нехай-же вам щастить в усьому. Таке серце не зостанеться без оплати.“ — „Звичайно, ні! Вона тут на місті заробить плату!“ — почувся страшний голос позаду, а як вони обернулись, то побачили паленіючого гнівом Петра. — „Ти роздаєш старцям моє найкраще вино й даєш мій келешок до губ босяка! То от-же тобі!“ Лизавета кинулась йому в ноги, прохаючи простити, та хіба кам'яне серце може прощати? Петро з усієї сили шмагонув жінку по прекрасному чолу держальном своєї дубової палиці, і та безпритомною упала дідові на руки. Петро кинувся до неї подивитись, чи ще жива вона, коли-ж почув добре відомий йому голос: „Не

турбуйся Петре-дровопал; це була найчарівніша, найлюбіша квітка Шварцвальда, а ти її розтоптав і більше вона не квітине.“

Петро увесь спалахнув і промовив: — Так то ви, пане Шклярчук? Ну, що сталося, те сталося, так і слід! Проте я сподіваюсь, що ви не потягнете мене до суду, як убивця.“ — „Нещасний, — озвався лизовик: що мені з того, що я твоє смертне тіло почеплю на шибениці? Ні, не земного суда жахайся, а лишого, суворійшого, бо ти продав свою душу нечистому.“ — „Як я й продав своє серце, — закричав Петро: то ти в тому винний, ти своїм брехливим скарбом! Ти погнав мене на загибель, на те, що я пішов у другого шукати помочі, і на





тобі лежить відповідальність!" Як тільки він це промовив, так став Шклярчук рости й товщати і зробився великим та кремезним; очі стали в добрий полумисок завбільшки, а уста, мов піч і з них палив огонь. Петро впавав навколяшки, і увесь тремтів, не захистило його і кам'яне серце. Як коршак кігтями, схопив Шклярчук Петра за в'язи, крутнув ним, мов сухим листом, і брязнув об землю, аж у того захрущали всі ребра.

— „Нікчемний черв'як!" — загуг, мов грім, лісовик: я-б міг тебе, як би схотів, рознести на шмаття, бо ти зневажив хазяїна лісів. Та ради цієї мертвої жінки, що нагодувала й напоїла мене, даю тобі вісім днів строку. Не вернешся на добрий шлях, то я розітру тебе на мотлох і підеш ти просто в пекло!"

Уже вечеріло, як побачили люде на землі безпритомного Петра. Вони оглянули його, чи живий, коли-ж він уже не дихав. Хтось сходив у хату, виніс води й оприснув його. Петро глибоко вітхнув, довго оглядався круг себе, потім спитав, де пані Лизавета. Ніхто її не бачив. Петро подякував людям і пішов у хату. Він обшукав всі закапелки, був в льоху й на горнищі — жінки не було ніде: страшний сон був правдою. Дивні думки зародились у чоловіка на самоті: він думав про свій кінець. Він питав себе як він піде туди, пригнічений сльозами убогих, горем нещасних, котрих він цькував собаками, мовчазним одчаєм рідної матери, кров'ю без краю доброї Лизавети? Що він скаже її батькові, коли той спитає: „Де моя дочка, твоя дружина?" Що він скаже на всі запитання Того. Кому належать всі ліси, стави, гори й людське життя? Цілу ніч він мучився без утаву, прокидався що хвилини, бо над вухом шепотів чарівний, солодкий голос: „Петре, добудь собі тепліше серце," голос його жінки. Вдень він пішов у шинок розважити сумні думки. Там зустрівся з гладким Єзекієм, сів поруч і завів розмову; говорили про годину, війну, смерть, як мруть кругом люде... Тоді спитав Петро Гладкого, що він думає про кінець, як там буде. Той відповів, що коли тіло поховать в землю, то душа піде або в рай, або в пекло. — „То поховать і серце разом?" напружено спитав Петро — „Звичайно!" сказав Гладкий. — „А як людина уже без серця?" не втавав Петро. Гладкий страшно глянув на Петра: „Що ти хочеш тим сказати? Натякаєш на мене, думаєш, може що я не маю серця?" — спалахнув він. — „О, чому? Маєш та кам'яне!" — відрік Петро. Гладкий глянув зпаничливим поглядом, озирнувся навколо, чи хто не чує сторонній і промовив: — „Звідки ти знаєш? Чи й твоє вже більше не б'ється?" — „Не б'ється більше, — озвався той: в усякому разі тут, в моїх грудях. Скажи мені, — ти знаєш про що я думаю, — що буде з нашими серцями?"

— „Найшов чим журитись! — осміхнувся Гладкий: наживешся у смак на світі та й шабаш. Добре, що маємо кам'яні серця, то не знаємо страху перед такими думками." — „Правда, та коли я, думаючи тепер про кінець, не лякаюсь, за те добре пригадую собі, як жахався колись того, як був ще малим безневинним хлопцем" — відповів Петро. — „Ну, там ми не знатимем добра, — зауважив Гладкий: я питав учителя, то той сказав мені, що буде тоді: безгрішні серця підуть вгору, а важкі — на спід, і я думаю, що наші цеглини мають добру вагу." — „Безперечно, — присогласився Петро: а знаєш, вищий раз мені самому бридко, що маю таке черстве й байдуже до всього серце."

Так вони погомошили й розійшлись. А вночі знову почув шепіт: „Петре добудь собі тепліше серце!" У нього не було каяття після убивства, та коли казав наймичкам, що жінка виїхала, то кожного разу думав: „Куди-б вона могла зникнути?" Минуло шість днів. Кожної ночі він чув жіничий голос і все згадував погрози малого лісовика. На сьомий — він схопився з ліжка й промовив:



— „Добре, спробую, чи не розживусь на тепліше серце, бо цей байдужий до всього камінь робить моє життя пудним і порожнім!“ Він одягся, скочив на коня й подався до шпилья. Заїхавши в глушину густої сосниці, він спішився, піднявся вгору, підішов до товстої сосни й проказав свій вірш-примовку:

Гей дідусю, лісовик віком вельми давній...

Тоді вийшов до нього Шклярчук та не веселий і приязний, як колись, а сумний та сумний. На йому була чорного шкла одежа й широка стьожка-жалоба на брилі. Петро знав за ким журиться старий.

— „Що ти хочеш від мене Петре?“ — глухо спитав дідусь. — „Я маю ще право на одно бажання, пане Шклярчук,“ — відповів Петро, спускаючи додолу очі. — „Хіба люде з кам'яним серцем можуть чогось бажати? — здивувався лісовик: ти-ж усе маєш, чого кортіло твійому дурному розумові, і мені важко вдовольнити твоє бажання.“ — „Ви-ж мені обіщали вдовольнити три бажання, і одно ще зосталось за вами,“ — невгавав Петро. — „Так, — згодився лісовик: тільки я можу зректися, коли твоє бажання нерозумне. Ну, та гаразд, кажи, нехай я почую, чого тобі бажається!“ — „Вийміть мені з грудей мертвий камінь і верніть моє живе серце,“ — попрохав Петро. — „Хіба я купив твоє серце? — спитав лісовик: чи я Михайло Голландець, котрий разом з грошима дає черстве серце? Там, у нього шукай своє серце.“ — „Ех, він ніколи його не верне“ — відповів сумно Петро. — „Мені тебе шкода, дарма що ти такий паганий, — сказав трохи подумавши дідок: І через те, що твоє бажання не безглузде, то я не відцураюсь допомогти тобі. Слухай. Свого серця силою ти не вернеш, а хитрощами можеш, і це не буде важко, бо Михайло, як був, так і зостався дурнем, хоч і думає, ніби він розумний. Йди просто до нього й роби як я тобі скажу.“ І тут малий лісовик навчив Петра, як і що робити, й дав йому на дорогу білого шкляного хрестика, кажучи: „Він не може пошкодити твоєму життю й випустить тебе, як тільки ти захистисся цим хрестиком та молитимешся. А як все так зробиш і здобудеш серце, то знову приходить сюди.“

Петро взяв хрестика, пригадав у думці, що треба казати, й пішов просто до господи Михайла Голландця. Він трійчі гукнув того, і лісовик негайно з'явився перед Петром. — „Ти вбив свою жінку? — спитав Михайло песамовито регочучи: Вола така, що справді розвіяла-б усе твоє добро на старців. Тепер тобі треба на який час виїхати звідциль, бо сипніться галас по всьому лісові, як її не знайдуть. Ти мабуть прийшов за грішми?“ — „Ти вгадав, — погодився Петро: і мені треба багато грошей, бо до Америки не близько.“

Михайло пішов вперед, і вони прийшли до його хатини. Там він витяг з своєї скрині кілька пачок ширих червінців. Як Михайло лічив гроші, Петро промовив: „А ти, Михайле, великий брехун: казав, ніби дав мені кам'яне серце і взяв собі моє!“ — „А хіба не так? — здивувався той: Ти-ж чуєш в грудях своє серце? Хіба воно не холодне, як крига? Чи маєш ти страх, або жах який, або каяття?“ — „Ти тільки заспокоїв трохи моє серце, а тільки й мене і Єзекиїла, — він мені про те хвалився, — ти нас обдурив. Не такий ти майстер, щоб виймать непомітно з грудей серце, не пошкодивши людини. Не вмієш ти чарувати!“ — „Завіряю тебе, що так, — роздратовано крикнув Михайло: всі ви — ти й Єзекиїл і всі багатирі, — маєте черстві серця, як твоє, а правдиві серця ось тут у мене в кімнаті!“ — „Ей, Михайло, брешеш ти, як Сірко, — глузлився Петро: кажи кому иншому. Чи ти думаєш, не бачив я таких штук сотнями по музеях, як їздив по світах? Оті твої серця зроблені з воску. Ти, безперечно, дядько при грошах, а тільки чарувати, Михайло, ти не тямаш!“



Тоді страшенно розпалився лісовик: „А ну, ходім, — гукнув він Петра: читай сам, знайди своє серце. Дивись, може так битись серце з воску?“

— „Звичайно з воску, — невгавав Петро: так справжнє не битиметься. Моє в моїх грудях, а ти в чарах не тямий!“

— „Ну, то я-ж тобі докажу, — зовсім обезглузів з гніву Михайло: ти зараз сам почувш, що то твоє серце!“ Він розірвав на Петрі сорочку, витяг камінь, показав йому, а тоді без клопоту вставив старе його серце на місце, і Мунк почув, як воно забилося, як він тому зрадив. — „Ну, а що?“ — засміявся Михайло. „Так, твоя правда, — відповів Петро, нищечком витягаючи хрестика: ніяк не сподівався, що можна таке робити...“

„От бачиш! Я чарував вию. Ну та годі, йди, я його вийму назад.“ — „Ні, голубе, підожди з тими! — скрикнув Петро одскокуючи назад: мишей ловлять салом, і цього разу ти в дурнях!“ — і почав читати всі молитви, які пригадав.

Михайло став меншати й меншати, впав додолу, корчивсь, мов гадина, стогнав і зіграв, а всі серця навколо затріпотіли й забились, мов у майстерні годинників. Петрові стало страшно й сумно; він кинувся з кімнати і з хати, вдривався на скелю в смертельному страху, бо чув, як Михайло схопився, тупотів і казався, вигукуючи йому вслід страшні прокльони. Вилізши на гору, Петро побіг до Шклярчука. Навкруги ревла страшна буря, бив грім і палала блискавка, розбиваючи на тріски величезні дерева. Петро досяг околиці Шклярчука щасливо. З острахом озирнувся він на минуле своє життя згадав свою славу, любов жінку, котру замордував через скнарість, здавався сам собі пікчемним створінням і гірко заплакав, дійшовши до сосни малого лісовика. Той уже сидів під деревом, купив люльку і був веселіший, як попереду. — „Чого ти плачеш, Петре? — спитав він: Не вернув серця? Ще кам'яне в твоїх грудях?“ — „О, папочку, — зітхнув Петро: поки був кам'янь, я не плакав, а тепер у мене старе серце розривається з того, що я накоїв! Я заганяв людей в злидні, убогих і хворих цькував псами, і — ви знаєте самі, — як знущався з жінки!“ — „Петре! Ти великий грішник! — промовив лісовик: тебе спаскудили гроші та ліньки, і твоє кам'яне серце не знало ні радості, ні гори, ні каяття. Та щире каяття змиває гріхи. Як би я знав, що ти ще будеш путаючою людиною, то я-б тобі допоміг.“ — „Нічого я більше не хочу! — відкрік Петро і сумно спустив голову вниз: мені край, мене більш не веселять життя, бо що я робитиму сам на світі? Моя мати не простить мені того, що я їй заплідив, бо я загнав її на той світ! А Лизавета, моя дружина!... Лучче вбийте мене тут на місці, то хоч буде кінець моїй муці.“ — „Добре, — сказав старий: коли нічого лишого ти не бажаєш, то моя сокира при мені.“ Він спокійно витяг люльку з уст, витрусив попіл і знову заправив, потім встав і пішов за сосни. Петро сів, плачучи, на траві, йому життя було ді до чого і він терпляче дожидав смерті. Потім він почув легку ходу позад себе і подумав: „Прийшов!“ — „А подивись сюди, Петре!“ — почув він голос лісовика. Він витер сльози з очей і глянув: перед ним стояли його мати й жінка, приязно на нього дивлячись. Він схопився радій: „То ти не вмерла, Лизавето? І ви живі, мамо! І подаруєте мені кривду?“ — Вони прощають тобі, — промовив лісовик: бо ти щиро покавсясь. Все забуто. Іди додому й берись за батьківське ремесло дровопала. Як будеш совісний і пильний, то будеш у достатках і пошані між людей“, — сказав старий і зник.

Всі троє дякували й благословляли лісовика. Коли вони прийшли додому, то побачили, що блискавка спалила новий розкішний будинок Петра з усім

добром. Та старий батьків був недалечко: туди вони й пішли, мало журились за втратою багатства. Та як здивувались, як глянули на своє дворище: там стояла гарненька селянська хатинка, і все в ній було чисте й гарне. — „Це подарував Шклярчук!“ зрадив Петро. — „Як гарно, — раділа його жінка: мені тут подобається далеко краще, як у тих озіях з силою челяді“.

З того часу Петро став працьовитим і совісним чоловіком. Він вдовольнявся своїм заробітком, не нарікав на долю, все добував сам, і всі в лісі любили й шанували його. Він ніколи не сварився з жінкою, шанував матір, подавав старцям, хто стукав в його двері. Як через рік знайшовся у них хлопчик, він пішов у ліс і покликав примовкою лісовика. Той не озвався. — „Пане Шклярчук, — промовив Петро: послухайте, я хотів тільки покликати вас до себе в хрещені батьки, більш нічого!“ Відповіді не було, тільки легкий вітрець зірвав додолу кілька шишок з сосни. — „Ну то я їх візьму собі на згадку,“ — промовив Петро, запхав їх в кешені й пішов додому. Коли-ж дома огляділись, то в кешенях знайшли шкатулу, повну червінців та карбованців, і ні єдиного фальшивого.

Це був дарунок хрещенику від малого лісовика.

Так жив собі по божому, ні на що не нарікаючи, Петро довго і, вже як посивів, часто говорив: „Далеко краще вдовольнитися невеликим і бути щасливим, ніж мати великі гроші й худобу та черстве кам'яне серце.“

К І Н Е Ц Ь.